

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRK TOPLUMUNDA SOSYAL SERMAYE, TOPLUMSAL AĞLAR ve
SOSYAL HAREKETLİLİK

(DOKTORA TEZİ)

Şenol BAŞTÜRK

BURSA - 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRK TOPLUMUNDA SOSYAL SERMAYE, TOPLUMSAL AĞLAR ve
SOSYAL HAREKETLİLİK

(DOKTORA TEZİ)

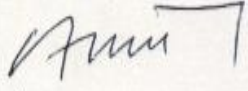
Şenol BAŞTÜRK

Danışman:
Prof. Dr. Veysel BOZKURT

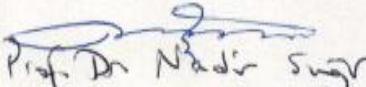
BURSA - 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

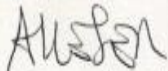
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 710513002 numaralı Şenol BAŞTÜRK'ün hazırladığı "Türk Toplumda Sosyal Sermaye, Toplumsal Ağlar ve Sosyal Hareketlilik" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 04/11/ 2011 günü 14:30 – 17:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınBAŞARILI..... (başarılı/başarısız) olduğuna0.7022222..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Veyisel BOKURT
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf ALPER
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Nâdir SUGR
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Supriye AYTAÇ
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe KESTER
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

04/11/ 2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Şenol BAŞTÜRK
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı	: Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: 240
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	: Prof.Dr. Veysel BOZKURT

TÜRKÇE TEZ BAŞLIĞI

Türk Toplumunda Sosyal Sermaye, Toplumsal Ağlar ve Sosyal Hareketlilik

Sosyal sermaye kavramı son dönem eğilimler arasında, sosyal hareketliliğin açıklanmasında önemli bir yer edinmiştir. Özellikle eğitim dolayımından elde edilen avantajların anlaşılmasında toplumsal ağların sağladığı destekler konusunda geniş bir literatür mevcuttur. Türkiye’de toplumsal ağların dayanışmacı işlevleri sıklıkla ele alınmış bir konu olmasına karşın; bunun sosyal hareketliliğe ne tür etkilerde bulunduğuna yönelik ilgiler sınırlıdır. Genellikle Türk toplumunda kültürel niteliklerden kaynaklandığı düşünülen “açık sosyal hareketlilik” kanalları teziyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna yönelik sıkça tarihsel belirleyicilere başvurulmakla birlikte, söz konusu etkilerin dezavantajlı grupların dışlanmasını engellediği düşünülür. Buna karşın ilgili literatürde dezavantajlı grupların etkin mezuniyet sonrası avantajlar sağlayan “elit eğitim kurum”larından dışlanmalarında sosyal sermayenin de belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmelerde bulunulur. Türk toplumunda ise, “elit okulların” söz konusu eşitsizliğin yeniden üretildiği etkilerinin tarihsel koşullar nedeniyle kısıtlı olduğu düşünülür. Ancak son dönemlerde özellikle piyasacı eğilimlerin yarattığı eşitsizliklere yönelik vurguların sayısı artmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de toplumsal ağların eğitim dolayımından sağladığı hareketlilik şansları “elit okul” imkanları üzerinden ele alınacaktır. Türkiye’de yüksek öğrenim sisteminde saygın bir yere sahip ve çok başarılı öğrencilerin devam ettiği bir üniversitenin öğrencilerinden oluşan örnekleme toplumsal ağ faktörünün eğitim başarılarını hangi düzeyde etkilediği test edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Sosyal sermaye, sosyal hareketlilik, elit okullar, yüksek öğrenime katılma, aile

ABSTRACT

Name and Surname : Şenol BAŞTÜRK
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Labor Economics and Industrial Relations
Branch : Sociology of Management and Work
Degree Awarded : PhD
Page Number : 240
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Veysel BOZKURT

Social Capital, Social Networks and Social Mobility in Turkey

The concept of social capital has been milestones for explaining social mobility recently. Especially broadly huge literature has been remarked about theorizing educational based social mobility and social networks connection. In case of social networks solidarity has been well – concept and detailed in Turkish literature, how affect to social mobility still limited interested. Generally social mobility channel described with quite openness in Turkey cursory and identifying historical – cultural phenomena is main leading. According this broadly accepted theory, quite openness social mobility channel is barrier to feeling inequality for disadvantage groups in Turkish society. Contrast to this view universal literature about education opportunities for disadvantage groups argued with social capital is main themes for inclusion to effected social mobility channels such as “elite schools”. But in Turkish literature this kind of inclusionary effect of education institutions has been rarely confirmed. However some studies which aware corrosive effect of marketisation process has emphasized rising some inequalities about educational opportunities and educational attainment recently. In this study has been tried to conceptualize social network based factors for elite university attainment in Turkey. For this reason collected some datas among an elite and prestigious university student and tried to analyze network based effect to educational success and opportunities.

Keywords:

Social Capital, social mobility, elite – prestigious universities, attainment to higher education, family

ÖNSÖZ

Her doktora tezi planlandığından daha fazla zamanda ortaya çıkar. Genel kuralın sınırlarına ek olarak bu çalışma gerçekten de beklenildiğinden daha uzun bir sürede gerçekleştiğini kabul etmem gerekiyor. Bu nedenle kimi zaman sıkıntılı olan yazma süresince iki kavram ön plana çıktı; *sabır* ve *anlayış*. İki unsur benim gecikmelerime karşı verilen bir tepki olduğu düşünülürken kendimi çok şanslı saymak için çok fazla nedenim olduğunu açıkça görebiliyorum. Bu nedenle çalışma boyunca anlayışını esirgemeyen ve sabırlı davranmakta ısrarlı olan değerli Hocam ve tez danışmanı **Prof. Dr. Veysel BOZKURT**a öncelikle teşekkür etmem gerekir. Bunun yanında çalışma bitmedikçe desteğini arttıran ve sabır ve anlayışı tükeneyeceğine artan eşim **Meryem**'e de ayrıca teşekkür etmem şart. Desteği olmasaydı, bu eksiklerle dolu çalışma dahi asla ortaya çıkmazdı. Yine "*iyi bir haber*" umuduyla yıllardır bekleyen sevgili **Anne ve Babam**'a da destek ve yardımları için hangi kelimeleri kullanacağımı bilemiyorum. Umarım bekledikleri "*iyi haber*"e şu andan itibaren az bir süre kalmıştır. Yine bazıları hiç gerçekleşmeyen ve kimi zaman dayanılması zor fikirleri yıllarca dinlemek zorunda kalan, bunları ciddiye alan ve üstüne üstlük çalışmanın analizlerinde yardımcı olan değerli dostum **Dr. Özer ARABACI**nın hakkını teslim etmem gerekir. Sağ olsun, var olsun.

Yine tez çalışması boyunca yüreklendirici ve teşvik edici olan **Uludağ Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölüm Başkanı Prof.Dr. Yusuf ALPER** ve yardımcıları **Prof. Dr. Aysen TOKOL** ve **Doç. Dr. İlknur KILKIŞ** çalışmanın rahat bir ortamda yapılması için çok fazlasını sağladılar. Umarım beklediklerine değecek bir sonuç alınmıştır. Tezin başlangıç dönemlerinden itibaren yönlendirici olan izleme komitesi üyeleri değerli Hocalarım **Prof. Dr. Fügen BERKAY** ve **Prof. Dr. Serpil AYTAÇ**'in destek ve katkılarına layık şeyler yazabilmek için elimden geleni yapmaya çalıştım. Yüzlerini kara çıkarmamak asıl mutluluğum olacaktır. Zorlu yazım süresi boyunca hayatımı kolaylaştıran ve gerekmediği hallerde bile yardımlarını esirgemeyen **Arş. Gör. Burak Faik EMİRGİL** ve **Arş. Gör. Şafak TARTANOĞLU**'na (*nam-ı diğer ekip*) sağladıkları "*tembellik hakkı için*" teşekkürden fazlasını sunmam gerekiyor. Aynı anabilim dalında çalıştığımız değerli Hocam **Dr. Memet ZENCİRKIRAN** için ayrı bir teşekkür satırı açmasaydım eksik bırakmış olurdu. Yine her zaman akademik olarak şanslı bir ortamda bulunduğum fikrini sürekli güçlendiren bölüm arkadaşlarım **Dr. Rabihan ARABACI** ve **Yrd. Doç.Dr. Selver YILDIZ** için de benzer şeyleri söylemek boynumun borcu sayılmalıdır. Tüm bu destekler olmasaydı bitmesi zor bu çalışma için tamamlanması neredeyse mümkün olmazdı.

Şenol BAŞTÜRK

Bursa – Ekim 2011

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

Birinci Bölüm KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. SOSYAL HAREKETLİLİK KAVRAMININ AÇIKLAYICILIĞI

A. Lipset – Zetterberg Hipotezi.....	13
B. FJH Hipotezi.....	14
C. Çekirdek Model.....	16
D. Gelişmekte olan Ülkelerde Sosyal Hareketlilik Desenleri.....	21
1. Yüksek mutlak hareketlilik oranlarına karşın düşük göreceli hareketlilik oranları.....	22
2. Periyodik biçimli sosyal hareketlilik desenleri.....	22
3. Toplumsal eşitsizliklerin statü dağılımındaki belirleyiciliği.....	23
a. Kısa erimli hareketlilik biçimleri.....	24
b. Özgün hiyerarşik etkiler ve küçük işletmeciliğin konumu.....	26
4. Eğitimin özgün konumu.....	27
5. Toplumsal ağların belirleyiciliği.....	28
E. Türkiye’de Sosyal Hareketlilik Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	32
F. Sosyal Hareketlilik ve Toplumsal Ağlar.....	43

II. SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

A. Sosyal Sermayenin Anlamı ve Tanımlama Girişimleri.....	51
1. Sosyal sermayeye ilişkin kavramsal farklılıklar: Bourdieu, Coleman, Putnam.....	55
2. İki farklı kullanım niyeti.....	57
3. Farklılıklara açıklık getirme çalışmaları ve boyutlandırma girişimleri.....	62
4. Öncü metinler arası teorik farklılıklar.....	70
B. Eklektik Bir Tanımlama Girişimi.....	75
1. Alan teorisi bağlamında bir sosyal sermaye yaklaşımı.....	78
2. Bourdieu’nün teorisinde sosyal sermayenin sosyal hareketlilik bakımından anlamı ve eğitim.....	82

C. Alan Teorisi Bağlamında Sosyal Sermaye Tanımına İtirazlar ve Eklektik Bir Model.....	86
1. İtirazların genel özellikleri ve bir yorum.....	86
2. Eklektik modelin dayanakları.....	91
3. Modelin biçimsel nitelikleri ve işleyişi.....	96

İkinci Bölüm

TOPLUMSAL AĞLAR VE TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN TOPLUMSAL ANLAMI

I. EĞİTİM, TOPLUMSAL AĞLAR VE SOSYAL SERMAYE: LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

A. Colemangil Model ve Yansımaları.....	104
B. Colemangil Modelin Eleştirisi.....	110
C. Dezavantajlı Grupların Sosyal Sermaye Potansiyelleri	
1. Genel değerlendirmeler: Üç farklı yorum.....	115
2. Alternatif kaynakların niteliği ve üniversite eğitime katılıma etkileri.....	119

II. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE TOPLUMSAL AĞLARIN KONUMU

A. Türkiye'de Toplumsal Ağların Önemi	117
1. Türkiye'de Toplumsal ağ ilişkilerinin önemini belirleyen faktörler.....	118
a. Patriarkal ilişkilerin etkisi.....	124
b. Zincirleme göç biçimi.....	125
c. Devletin toplumsal konumu ve vatandaşlık ilişkisi.....	128
2. Dayanışma İlişkilerinin Kuruluşu.....	133
a. Dayanışma ilişkilerinde roller.....	135
b. Aile havuzu modeli.....	139
B. Eğitimin toplumsal Anlamını Şekillendiren Faktörler.....	142
1. Sosyal hareketlilik kaynağı olarak sosyal sermayenin aile ve akraba ilişkileri üzerinden üretimi.....	146
a. Babanın rolü ve buna bağlı enformel kaynakların niteliği.....	150
b. Annenin rolü ve buna bağlı enformel kaynakların niteliği.....	153
c. Akrabalık ağlarının işlevleri.....	155
2. Borcun ifası: Eğitim başarısı ve sosyal hareketlilik.....	156
3. sosyal hareketliliğin ideolojisi: Merkezdekiler, çevredekiler ve toplumsal ağlar.....	163

Üçüncü Bölüm

ELİT OKUL VE SOSYAL AĞLAR : SOSYAL HAREKETLİLİK ŞANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

A. Araştırmanın Amacı	170
B. Örneklem.....	171
C. Veriler ve Ölçekler.....	172
D. Hipotezler ve Yöntem.....	174
E. Örneklem Genel Özellikleri.....	179
F. Okul.....	183
G. Aile	185
H. Dayanışma.....	187
İ. Karşılıklılık ve Aile Zorunlulukları.....	189
J. Kariyer.....	191
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA.....	201

GİRİŞ:

Sosyal sermayenin, sosyal bilimlerin son modalarından birisi olduğu sıklıkla dile getirilen bir tespittir. Kavramın günümüzde başlı başına bir araştırma stratejisi ve ampirik yaklaşım olduğunu ileri süren **Van Deth (2003: 79)**, sosyal sermayenin *küçük bir endüstri (minor industry in social sciences)* haline geldiğini iddia etmektedir. Daha çok politik bilim, kalkınma iktisadı ve organizasyonel ağlar üzerinde yoğunlaşan literatürün önemli bir parçasını da eğitim araştırmaları oluşturur. Bu bakımdan bir hayli gelişkin sosyal sermaye çalışmalarının öncü metinlerinden birisi olan **Coleman (1988:109)**'dan itibaren aile ve toplumsal ağlar ile eğitim başarısı ilişkisi üzerinde yoğun olarak durulmaktadır. Eğitim ve sosyal sermaye arasındaki güce ilişkin önemli göstergelerden birisinin de “sosyal hareketlilik” olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışma, sosyal sermaye – eğitim ve sosyal hareketlilik ilişkisini Türk toplumu bağlamında ele alınmaya çalışacaktır. Türk toplumunda sosyal hareketlilik kanallarının açık olduğuna yönelik tespitler, öteden beri yapılmaktadır. Bu kanalların kullanılmasında eğitimin oldukça belirleyici bir faktör olduğunu ileri sürmek, kuşkusuz yeni bir düşünce değildir (Frey, 1965: 295). Ancak çalışmanın odaklandığı asıl nokta, bu hareketlilik kanallarının kullanılmasında sosyal ağların taşıdığı öneme ilişkindir. Son yıllarda sosyal sermaye çalışmalarının hareketlendirdiği eğilimler, “toplumsal ağ”ların önemini vurgulamışlardır. Özellikle formal kurumların etkinliğinin sorun olduğu alanlarda ve bu kurumlara erişimde dezavantajlı grupların yaşadığı zorluklarda, ağ tipi ilişkilerin işlevsel önemini ifade eden çalışmaların fazlalığı dikkat çekicidir (Pescosolido, 1992: 1102 – 1103; Woolcock, 1998:161 – 164; Woolcock & Narayan, 2000: 226 - 227). Bu çalışmalardan birisinde **Lin (1999: 471- 472)**, insanların ait oldukları toplumsal ağların, hem toplumsal hareketliliğin en önemli aracı olan eğitime ulaşmada; hem de eğitimle kazanılan becerilerin işlevsel hale getirilmesinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu iddia etmiştir.

Türkiye’de sosyoloji, özellikle iç göç sürecinin hızlandığı 1950’lerden itibaren, “toplumsal ağ” kavramına özel bir önem göstermiştir. Bu özel ilginin günümüzde de devam eden bir eğilim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sosyal hareketlilik kanallarının özgün işlerliğinin bulunduğu ve toplumsal ağ ilişkilerinin oldukça açıklayıcı argümanlar sunduğu Türk toplumunda bu iki kavram arasındaki etkileşimlere odaklanan çok sayıda çalışmanın yapılmış olması beklenir. Ancak literatürde bu konuda yapılmış çalışmaların görece olarak azlığı dikkat çekicidir. Ayrıca özellikle Batılı literatürün etkisiyle hareketlenen sosyal sermaye tartışmaları içerisinde de sosyal hareketliliğe değinen yeni çalışmalardan bahsedilememektedir. Bu çalışma özellikle uygulamalı araştırmalarda ortaya çıkan bu açığın giderilmesine bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Çalışma, temelde Türkiye’deki toplumsal ağların sosyal sermaye araştırmalarının sağladığı teorik imkanlar ile değerlendirilmesi ve bu ilişkilerin sosyal hareketlilik desenlerine nasıl yansıdığına değinmeyi hedeflemektedir. Bu ana amacın yanı sıra çoğu tartışmada bir ön kabul olarak görülen kültürel faktörlerin önemine ilişkin geçişi de sorunsallaştırılması düşünülmüştür. Türkiye gibi sosyal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda sosyal hareketlilik, Batılı örneklerde olduğu gibi endüstriyel dönüşümle uyuşmadığı için genellikle kültürel faktörlerin etkisi ile açıklanır. **Zhou & Kim (2006: 3-7)**, bu gibi durumlarda kültürün genellikle fonksiyonları ve etkileri açıklanmayan bir kara kutu olarak kaldığını ileri sürmektedirler. Türkiye’de de sosyal hareketlilik ile kültürel faktörler arasındaki ilişkilerin benzer nitelikler gösterdiği ileri sürülebilir. Ancak bu genel varsayımın ötesinde eğitim – toplumsal hareketlilik ilişkisine yönelik olumlu toplumsal mesajların içeriği, hangi faktörlerden ne düzeyde etkilendiği ve kuşaklar arası etkisi üzerine çok düşünülmemiştir.

Bu noktada yapısal bir takım öğelerin (kamu yönetiminin yapısını etkileyen tarihsel faktörler, toprak ve mülkiyet yapısı vs.) işlerliğine ilişkin yorumlar da benzer sorunları paylaşmaktadır. **Zhou & Kim (2006: 8)** farklı teorik geleneklerin eksiklerindeki bu ortaklığın, her ikisinin de beraber düşünülerek aşılabileceği kanısındadırlar. Bu çalışmada da sosyal hareketliliğe yönelik toplumsal onayın,

kültürel ve yapısal öğelerin ortak çalışmasının bir sonucu olduğu öne sürülecektir. Bu sonuç ayrıca toplumsal tarafların güncel algıları ve durumsal konumlarının etkisiyle sürekli yeniden belirlenen bir niteliğe sahiptir. Ancak bu hedefin kültürel faktörler ile yapısal öğeler arasındaki kadim sosyal bilimler tartışmasının bir tarafı olduğu yönündeki çıkarımlardan kaçınılmalıdır. Daha çok kültürel öğeler ile yapısal faktörlerin birlikte işlediği yönündeki bir analiz çalışmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır¹.

Çalışmanın ileri süreceği bir başka argüman, Türkiye’de eğitimin toplumsal yayılımına ilişkindir. Çoğu eğitimin ekonomik kaynaklarına yönelen ve uluslararası karşılaştırmalara dayanan yorumda, Türk toplumunda eşitsizliğin en yoğun görülebileceği alanın eğitim olduğunu ileri sürülmektedir. Eğitime katılım konusunda özellikle cinsiyetler arası farklılıkların (Otaran & vd.,2003;Güngör, 2001) ve bölgeler arası eşitsizliklerin radikal olduğu düşünülmektedir (Şahin & Gülmez, 2000; Kırdar, 2009). Diğer bazı yorumlar ise, eğitime katılım konusunda toplumsal sınıflar arası farklılıkların oldukça net gözlemlenebileceğini ileri sürmektedirler (Engin – Demir, 2009; Smits & Gündüz - Hoşgör, 2006). Yine tarihsel olarak kent kır arasındaki farklılıkların ve gecekondü bölgelerinin eğitime ulaşmada eşitsizlikler barındırdığı ileri sürülmektedir (Stirling, 1965; Tansel & Güngör, 2000; Gökçe,2009). Çoğu ampirik kanıta dayanan bu çalışmalar Türkiye’de eğitimde eşitliğe ilişkin önemli tespitler yapmışlardır.

Ancak, özellikle üniversite eğitiminde, yaşanan bazı örnekler ve bunların sıklığı eğitimde eşitlik konusunda farklı bir tablonun da ortaya konulabileceğini göstermektedir. Türk eğitim sisteminde ekonomik beklentilerin yöneldiği en kritik aşamanın “**üniversite giriş sınavları**” olduğu açıktır. Sınav sonuçlarının duyurulmasının ardından yaşanan ritüellerden birisi dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin olağanüstü sınav başarılarının basında sunulmasıdır. Gerçekten de

¹ Ayrıca **Zhou & Kim (2006: 6)** sosyal sermaye çalışmalarının **görünmeyen (intangible)** toplumsal güçlerin, sosyal yapılar, yeniden üretebilen kaynaklar ve sosyal hareketlilik yoluyla **tanımlanabilen (tangible)** formlara kavuşturulmasına katkıda bulunması gereğini ileri sürerler. Sürecin iddia edildiği gibi birebir etkileşimleri içerdiği savunulmasa bile, bu çalışmanın amacının da benzer bir sonuca ulaşmak olduğu söylenebilir.

bu başarı hikayelerinin her yıl tekrar edilmesi dikkate değer bir olgudur². Bu türden sonuçların genellenemeyeceği ileri sürülebilir. Buna karşın ailelerin eğitime ilişkin beklentilerinin ve desteklerinin özellikle alt sınıflarda belirgin olması, ilgi çekici bir durumdur ve yapılmış çok sayıda çalışmada benzer bir vurguya rastlanabilir (Magnerella, 1974; Kıray, 2000). Ancak söz konusu etkinin eğitimde piyasalaşma eğilimlerinin yoğunlaştığı günümüzde (Ercan & Uzunyayla, 2009) devam etmesi özgün bir sonuçtur (Ağırdır, 2008: 13 – 14). Eğitim sosyolojisi çalışmalarında, eğitime yönelik isteklerin ve bunun kuşaklararası niteliği üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu finansal sermaye ile eğitime katılım arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Türkiye’de ise benzer düzeyde ilişkiye odaklanan çalışmaların sayısı kısıtlı olmakla birlikte, sınıflar arası farklılıklar daha az belirgindir (Gelbal, 2008: 11-13; Dinçer & Kolaşın, 2009: 12 – 13).

Ampirik kanıtların zayıflığına rağmen, Batı literatüründen etkilenen bazı yorumlar, eğitimin elitlerin ve avantajlı grupların etkinliklerini en açık bir biçimde gösterdiği alan olarak tanımlama eğilimindedirler. Böylece ulaşılan ortak sonuç “eğitim sosyolojisi” nin ilgi alanının temel varsayımı olduğu gibi ekonomik toplumsal avantajlar ile eğitim ve sosyal hareketlilik imkanları arasında paralellikler kurulmasıdır. Ancak bu çalışmada söz konusu yorumun (kültüre ilişkin yorumlarda olduğu gibi) kestirmeden ulaşılmış olduğunu ileri sürülecektir. Bu çalışmalar genelde eğitime ayrılan kamusal kaynaklara dayanmaktadır ve bu kaynaklara erişimi ölçmektedir. **Coleman (1967: 5 -8)**, eğitime ilişkin kurumsal faktörler arasındaki karşılaştırmanın, farklı gruplar arasındaki eşitsizliği gösteremeyeceğini iddia etmektedir. Coleman’a göre bazı toplumsal gruplar da etkin olarak işlev gören bir kaynak, farklı bir toplumsal bağlamda benzer bir etkiye neden olmaz. Bu nedenle, eğitim fırsatlarına ilişkin alt gruplar ve ülkeler arası karşılaştırmalar, grubun veya ülkenin özgün koşullarının yarattığı imkanları göz ardı etme

² Basında bu tür haberlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bazı örnekler: “Çoban Hasan’ının üç çocuğu da üniversiteyi kazandı” (Radikal, 30.08.2008); “Hakkari’li Çoban Hacettepe Tıpta” (Hürriyet, 20.08.2008); “Bravo sana Gülizar: Dokuz Kardeşli Ailede Tarlada Çalışarak ÖSS’ye girdi ve derece yaptı” (Radikal, 25.10.2008); “ODTÜ’yü Mum Işığında Kazandı” (Zaman, 23.08.2007), “İnsanlık Ölmemiş” (Radikal, 24.08.2007); “İnşaat İşçiliğinden Boğaziçi Üniversitesi’ne” (Haber 24, 15.10.2009); “Azimle Çalışan Çaycı Yusuf da Tıbbı Kazandı” (Zaman, 28.08.2008).

eğilimindedirler. Özellikle eğitim konusunda bu imkanların işlevsel gücü oldukça etkin sonuçlar verebilmektedir. Benzer sorunlar ile karşılaşmamak için Coleman'ın teklifi, eğitim ve eğitim beklentilerini yönlendiren toplumsal güçleri kendi konumları içinde değerlendirilmesinin yapılmasıdır.

Türkiye'de kamusal kaynaklara yönelik toplumsal talebi inceleyen çok sayıda araştırma kaynak dağıtımındaki formel yönlerin, kaynakları talep edenler ile talep ediciler arasındaki ilişkileri kısmen kavrayabildiklerini öne sürmektedirler. **Buğra (2000: 453 – 456)** kaynakların dağılımındaki organize olmayan görüntünün Türkiye'de kamusal refah politikalarının genel bir özelliği olduğu ve formel düzenlemeler oluşturmakla hükümlü devletin buradaki eksikliklerin giderilmesinde enformel mekanizmalara bozucu etkisine rağmen prim tanıdığını ileri sürmektedir. Bu nedenle Türkiye'de sosyal sorunlar ile kaynak dağılımında sadece kamusal kaynakların dağılım ve erişimine ilişkin veri ve yorumlar eksik sonuçlar verebilmektedir (Buğra & Keyder, 2006: 215 – 217). Uluslararası karşılaştırmalar ve eğitimdeki kamusal kaynaklara erişimi içeren yorumlar, sadece formel kaynakların etkinliği ile ilgilenmektedir. Ayrıca özgün bir biçimde gelir etkisinden görece bağımsız toplumsal ağların desteği ve bunların yaratacağı imkanlar genellikle göz ardı edilmektedir. Tüm bunlardan dolayı çalışmada eğitime yönelik kullanılan kaynakların çok boyutluluğuna dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Türk toplumunda sosyal hareketliliğin belirleyiciliğine vurgu yapmak, çelişkili bir eğilim olarak görülebilir. Zira Türkiye'de üst düzey toplumsal statülere ulaşmada ve kuşaklararası aktarımında hakim olan kodlar genellikle *klijentalizm*, *patronaj* ve *kayıрма* (Komsuoğlu, 2009: 21 – 24; Kalaycıoğlu, 2003: 394 – 395) gibi kavramlar ile ele alınır. Ayrıca toplumsal ağların da bu türden ilişkilerin sabitleştirilmesine yaradığı sıklıkla öne sürülen bir tespittir (Kurtoğlu, 2004: 154 – 158; White, 2004: 293 – 300). Yapılan uygulamalı çalışmalarda da toplumsal olarak da benzer bir ön kabul olduğunu göstermiştir (Bozkurt, 2000:169 – 170; Özbay, 2008:406). Bu türden yorumlar, sosyal hareketlilik çalışmalarında da sıklıkla kullanılan “ayrıcılıklar” – “meritokrasi” ayrımının bir sonucudur. Ancak bu çalışma, sosyal hareketliliğe ilişkin toplumsal beklentilerin farklı boyutlarının da olabileceğini iddia

edecektir. Özellikle üst düzey toplumsal statülere ulaşmanın biçimlerinden çok, sonuçlarının eşitliğin toplumsal anlamını belirleyen süreç olduğu tartışılmaya çalışılacaktır. Toplumsal statülere ulaşmayı ifade eden imkanların ayrıcalıklar lehine kurumsallaşmamasının bu türden toplumsal pratiklerin en önemli nedeni olduğu ileri sürülecektir.

Bu tespit toplumsal ağların sosyal hareketliliğe yönelik en önemli etkisinin, üyelerine ayrıcalıklar yaratmak oldukları yönündeki genel kabulle çatışma göstermez. Sosyal sermaye literatüründe **Bourdieu** ve takip eden yorumlar, sosyal ağlar ile ayrıcalık ilişkisine özel bir önem verir. Buna göre toplumsal ağlar farklı sermaye kaynaklarından doğan avantaj kodlarının üretilmesi ve kuşaklararası aktarımının bir aracı olarak değerlendirilir ve **Putnam**'ın yorumlarının tersine, sosyal sermaye eşitsizlik ilişkisini hedefleyen bir içeriğe sahiptir. Çalışma boyunca Bourdieu'nün ortaya attığı bu tespit kabul edilecektir. Ancak Bourdieuan çerçeveden farklı olarak toplumsal ağ içi ilişkilerin ve ağların daha geniş toplumsallıklar içerisinde konumunun diğer avantajların bir türevi veya ikincil bir kaynak olarak tanımlanmasına yönelik bir tespitin çok açıklayıcı bulunmadığının da ifade edilmesi gerekir. Bourdieu'nün yorumunun genişletilmiş uygulamasına dayanan yaklaşımlar, sosyal sermayeyi ancak diğer sermaye türleri etkin olduğunda ortaya çıkan kaynaklar olarak ele alma niyetindedir. Bu yanılla sosyal sermaye kapalı ilişkilerden doğan, ayrıcalıklılara özgü bir kulüp malı (club good)³ olarak tanımlanmaktadır (Galbraith & Rodriguez & Stiles, 2007: 41).

Ayrıcalık iddialarının aksine **Coleman (1988: 105 – 107)**, sosyal sermayenin yakınlık ve güven gibi unsurlarla güçlendirilmiş karşılıklılık ile alternatif bir kaynak olarak tanımlanabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla sosyal sermaye bir tür telafi mekanizması olarak işlev görebilir. Bu mekanizmanın gücü ve etkinliği diğer (kültürel ve ekonomik) kaynaklar ile farklı düzeylerde etkileşim içerisinde olabilirler. Yine değişen koşullarda ikame edici etkilerde bulunabilirler. Özellikle gelişmekte

³ Sosyal sermayenin toplumsal sonuçları üzerinde çok sayıdaki tartışmadan birisi bu sonuçların ekonomik tanımına ilişkindir. Bir sermaye türü olarak sosyal sermayenin kamusal mal (public good), ekonomik mal (economic good) veya kulüp malı (club good) olarak tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar ve teorik tartışmaları için bkz. Portes (1998), Lin (2001) ve Swain (2003).

olan ülkelerde toplumsal ağ ilişkileri ekonomik kaynakların eksikliğine karşı kullanılacak yeni kaynak türlerini tedavüle sokabilirler (Rose, 2000: 149 - 151). Sosyal sermayenin bu tür bir kullanımının sosyal psikolojide sıklıkla kullanılan “başa çıkma stratejileri (coping strategies)” kavramı ile benzerliğine dikkat çeken yorumlar da bulunmaktadır (Pinkerton & Dolan, 2007: 224 - 226; Hagan & McMillan & Wheaton, 1996: 371 – 372). Ancak **Warr (2006: 500)** sosyal destek ve başa çıkma stratejileri gibi kavramların dönüştürücü bir niteliğinin olmadığını, buna karşın sosyal sermayenin dönüştürücü bir potansiyel taşıdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye, dezavantajlı grupların kullanabileceği alternatif bir kaynak olarak görülebilir.

Çalışma boyunca sosyal sermaye kavramı, dönüştürücü bir potansiyelin ifadesi olarak kullanılacaktır. Sosyal hareketlilik kanallarının işlevsel hale getirilmesinde sosyal sermaye kaynaklarının belirleyici ve hareketliliği hızlandırıcı bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Yani sosyal sermaye kaynakları, diğer türdeki kaynaklardan bağımsız olarak ele alınabilir ve kaynak türleri arasındaki ilişkiler çok boyutlu olarak tanımlanabilir. Böyle bir durumda kaynakların etkinliğini dağılımının niteliği kadar, kullanılma amaçları ve yöntemleri de belirleyecektir. Dolayısıyla bu çalışma özelinde ele alındığı biçimiyle eğitim, farklı kaynak türlerinin farklı düzeylerde etkide bulunabileceği bir hareketlilik kanalı olarak değerlendirilmektedir. Türk toplumunun özgün koşullarının da kaynak türleri arasındaki çok boyutlu ilişkilerin oluşmasına ve etkinlik kazanmasına imkan veren yapıyı sağladığı düşünülmektedir.

Türkiye’de eğitimin sosyal hareketliliğin temel belirleyicisi olması ve eğitime erişimde sosyo-ekonomik etkilerin görece zayıflığı tezi, Türk Modernleşmesinin imkanları ile ilgili bulunabilir. Türk Modernleşmesi üzerine tartışmalar, sadece akademik nitelikli değildir ve özellikle son yıllarda çok sayıda toplumsal ve politik gelişme, bu süreç üzerine yeni okumaların geliştirilmesine neden olmuştur. **Kaya (2006:27-32)** tarihsel olarak Türk Modernleşmesini konu edinen eğilimlerin iki evrede değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir. Buna göre 1980'lere kadar olan süreçte Türk Modernleşmesi, gelenek ve toplumsal ataletin sebebi olarak görülen

çarpık dinsel yorumlara, pozitivistin ilkeleri ile karşı konulan “toptan bir aydınlanma projesi” olarak ele alınmıştır. Ancak 1980’lerden sonra hem modernleşme teorisinin tüm dünyada uğradığı yoğun eleştirilen etkisi hem de Türkiye’nin bu dönemdeki özgün koşullarının etkisi ile modernleşme süreci yeni taleplerle değerlendirilmiştir. Bu dönemde Türk modernleşmesinin daha çok çatışmacı yönleri ön plana çıkarılmıştır. **Mardin (2000)** tarafından ortaya atılan “merkez – çevre” modeli bu dönemin sıklıkla rağbet edilen teorik araçlarının başında gelmiştir. Modele göre Türk Modernleşmesi, kabaca 19.yüzyılın başından itibaren Batı kodlarını özgün yöntemlerle topluma uyarlamak isteyen merkez elitler ile buna direnen geleneksel kodların savunucusu çevredeki kitleler arasındaki çekişmelerin bir ürünüdür.

Türk modernleşmesini değerlendiren eğilimlerin iki grupta değerlendiren şema kabul edildiğinde, iki yorum grubunun da eğitim konusuna özel bir önem verdiği görülmektedir. Aydınlanmacı modernlik yorumuna göre eğitim, geleneklerinin oluşturduğu toplumsal ataletin yenilmesinde ve kalkınma sorunlarının giderilmesinde anahtar bir konuma sahiptir. Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve geniş kitlelerin sürece dahil edilmesi, modernleşme projesinin başarısının bir şartı olarak görülmektedir. Ayrıca kalkınma sorunun tedrici olarak aşılmasında eğitim kurumlarının sağlayacağı fırsatlar belirleyici konumdadır. Buna karşın tepeden inme modernlik yorumuna göre, merkez elitlerin uygulaya geldikleri eğitim politikaları, hem demokratik normların uzağında ve otoritedir hem de eğitimin yaratacağı sosyal hareketlilik imkanlarını sadece kısıtlı merkez elitler tarafından tüketildiği için eşitlikçi değildir. Ek olarak bu politikalar, çevrenin güdümlenebilir olması hedefine yöneliktir ve çevrenin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır.

Bu çalışmada Türk modernleşmesinde eğitim, her iki yaklaşımın da dışında tartışılacaktır. Çalışmanın vurgulamaya çalışacağı tespitlerden bir tanesi Türk Modernleşmesinin Aydınlanmacı yorumunun, halk kitlelerinin eğitime yönelik beklentilerini anlayamadığı yönündedir. Aydınlanmacı yorumlar daha çok vatandaşlık kategorisi inşası ve pozitivist düşüncenin saiklerinin benimsenmesi

gibi hedeflere odaklanmaktadır. Daha çok modern bir toplumsal düzenin yerleştirilmesine dönük bu hedeflerin içeriği ile kitlelerin eğitim konusundaki kavrayışları arasında önemli farklılıklar vardır (Kaplan, 2007:xvii). Buna karşın modernleşmenin tepeden inme yorumunun temel argümanları da çok açıklayıcı bulunmamaktadır. Öncelikle Türk modernleşme sürecinin aydınlanma fikriyle açıklanması ne kadar toptancı bir yorum imkanı ortaya sunuyorsa; sürecin uzlaşmaz gruplar arasındaki derinlikli farklılıklar üzerinden okunması aynı düzeyde karakterize etme eğilimi taşırlar. Özellikle eğitim konusundaki tutumlara bakıldığında tüm kesimlerden gelen olumlu beklentiler ve eğitime katılmaya dönük iyimserlikler çatışmanın dışında bir tablodan bahsetme gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu iki yorumun da temel dezavantajı aktörlerin gündelik beklentilerini önemsememelerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de gündelik hayata ilişkin tartışmaların çoğunluğu “*büyük anlatılar (grand theories)*” çerçevesinde yapılmaktadır. Bu nedenle modernleşme sorusuna verilen yanıtlar, toplumsalın gündelik düzeylerinin önemli bir kısmını çerçevelemiş olur. **Eisenstadt (2007: 17 – 19)**’ın izinden gidildiğinde Türkiye gibi ülkelerde, toplumsalın tanımlanmasına ilişkin iddiaların modernleşme anlatısından temellenmesine şaşılması gerekir. Başka bir tartışmanın bakış açısından, toplumsala ilişkin sosyolojik yargıların büyük bir çoğunluğu zaten büyük sosyal yapıların işleyişine odaklanır. Bu nokta, Field (2006: 202)’nin aktardığında göre, **Edwards & Foley** tarafından sosyal sermaye tartışmalarının ayırıcı yönünü oluşturmaktadır. Buna göre sosyal sermaye kavramı bireyler ile büyük sosyal kurumlar arasındaki aile ve benzeri ara kurumların daha dikkatle ele alınmasına yol açmıştır. Sosyal sermaye kavramının sağladığı bu imkanlarla büyük yapılarla bireyler arasındaki kurumların etkisi, gündelik hayat stratejilerinin bir parçası olarak değerlendirilecektir. Böylelikle eğitime dönük genelleşen olumlu beklentilerin gündelik karşılıkları ve bunların işleyiş biçimleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Söz konusu yaklaşım, bu çalışmada sadece eğitime katılma ile değerlendirilse bile, Türk Modernleşmesinin toptancılık – çatışma ayrımının ötesindeki çok yönlü niteliklerinin kavranmasına yardımcı olabileceğine sahiptir.

Türkiye’de “elitler” konusuna son dönemlerde fazlaca ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Başlıca tartışmaların Pareto’cu elitlerin yer değiştirmesi tezinin versiyonları üzerinden yürütüldüğü iddia edilebilir. Elitler – kitleler arasındaki kopukluğun göstergelerinin kültürel biçimlerinin yerleşmesi ve politik çıkarların esastan farklılaşmasına yönelik yorum ve örneklere daha sık değinilir olmuştur. Bu tür saptamaların piyasa güçlerinin yerleşmesinin doğal bir sonucu olduğuna dönük iddialara, modernleşme sürecinin daha olgun göstergeleri olarak okuyan eğilimlerin eşlik ettiği söylenebilir. Bu çalışmada elitler ve kitleler arasındaki açıklığın tarihsel ve kültürel kökleşmesinin Türk Modernleşmesi için kolay iddia edilemeyeceği öne sürülecektir. Bu kökleşmemiş eşitsizliklerin sosyal hareketliliği hızlandıran etmenlerden birisi olacağına yönelik tespit de önemlidir. Buna karşın son dönemde bu tür farklılaşmalara daha fazla önem veren çalışmalar farklı yorumlar öne sürmektedir. Bunların en yenilerinden birisinde **Üstünel & Caymaz (2009: 4 – 7)**, Türkiye’de seçkin okullarda eğitim gören ve buna paralel bir biçimde yüksek gelir gruplarına sahip ailelerden gelen üst düzey profesyonellerin “cumhuriyet projesinin seçilmiş yurttaşları ve Batılı değerlerin modern hamili” olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu grup, hayat tarzı ve eğitimdeki avantajların sürdürülmesi bakımından toplumun diğer kesiminden farklılaşmıştır. Bu çalışma, benzer yöndeki analizlerin kuşaklararasılık ve sosyal hareketlilik yönünden sorgulanmasına dayanmaktadır. Elit okul etkisinin Türk toplumu bağlamında tamamen aksi yönde bir işlev gördüğünü ve bu özelliğin toplumsal ağlar ile sosyal hareketlilik arasındaki ilişkiliyi önemli kıldığı ileri sürülecektir⁴.

Son olarak çalışma boyunca ortaya çıkabilme ihtimali yüksek yanlış anlaşılmanın giderilmesi için iki nokta önem taşır. Bunlardan birincisi eğitimdeki eşitsizliklerin çalışmada yadsınması olur. Türkiye’de eğitim, diğer sosyal ilişkilerde olduğu gibi

⁴ Gerçi Üstünel & Caymaz (2009: 6 ve 7)’de belirtilen görüşmelerde katılımcılar, daha çok “*elit liselerin*” toplumsal konumlar açısından homojen niteliklerine vurgu yapmışlardır. Örneğin Kadıköy Anadolu Lisesi sonrası Marmara Üniversitesi’ne devam eden bir katılımcı, “*üniversite çevresi*”yle bağlantısını önemsememektedir. Katılımcıya göre bunların *büyük bir çoğunluğu İstanbul dışından gelmiş garibanlardır*. İzmir Saint Joseph Lisesi ardından Başkent Üniversitesine devam eden bir başka katılımcı, lise ortamına göre üniversitenin çok daha *kozmopolit* olduğunu belirtmiştir. **Bu çalışma, mesleki statüler bakımından çok daha belirleyici olan üniversite eğitiminde, Üstünel & Caymaz (2009)’ın çalışmasındaki katılımcıların belirttiği gibi, garibanlar ile elit lise mezunlarının nasıl bir arada olabildiğine ilişkindir.** Türk eğitim sisteminde liselerin daha belirleyici olduğuna ilişkin benzer bir yorum için bkz. (Kazamias 1966: 226 – 227).

çok yönlü eşitsizlikler içerir. Özellikle eğitimin kurumsal yönüne ilişkin bu eşitsizliklerin günümüz Türk toplumunun önemli problemlerinden bir tanesidir. Bu çalışmanın sonuçları geniş bir tartışma alanına sahip bu eşitsizlikleri göz ardı etmeye yönelik olarak ele alınmamalıdır. Aksine eğitimde eşitsizlik sorunu değerlendirilirken, bu eşitsizliklerin çok yönlü doğasına dikkat çekilmesine odaklanılacaktır. Ayrıca çalışmanın son bölümünde toplumsal ağların etkinliğinin yeni koşullarda ve özellikle hızla artan metalaşma eğilimlerinden olumsuz etkilendiği ve dezavantajlı gruplara yönelik görece dengeleyici sonuçları üretme kabiliyetinin gün geçtikçe azaldığı ileri sürülecektir.

Ortaya çıkabilecek ikinci sorun daha karmaşık sayılmalıdır. Yapılan tartışmalara kısaca göz atılmasıyla Türkiye’de sınıf çalışmalarının epistemolojik amaçların ötesinde bir niteliğinin var olduğu görülebilir (Öngen, 2003) ve bu nedenle sosyal bilimlerde çalışılması en hassas konulardan birisi olarak değerlendirilebilir. Çalışmada Türk eğitim sisteminin görece eşitlikçi doğasına yönelik tespitler ve bu sonucun avantajlı grupların eşitsizliği kurumsallaştıramamalarının bir sonucu olarak ele alınması, kolaylıkla sınıf üzerindeki tartışmalara tercüme edilebilir. Özellikle Türkiye’de toplumsal sınıfların kullanışlı bir kavramsallaştırma olmadığını iddia eden yorumlar, bu durumun sebebi olarak, bu çalışmada da ayrıntılı değerlendirilmesi düşünülen, sınıfsal çatışma yaratacak aktörlerin oluşmamasını gösterirler. Tarihsel faktörlere yoğun vurgu yapan bu eğilimlerin bir kısmı tartışmayı “kültürel özgecilik” iddiasına kadar götürme niyetindedir. Bu çalışma ise söz konusu tartışmaya bir taraf olma niyetine sahip değildir. Çalışma boyunca kullanılacak argümanlar ve bunların teorik desteklerinin sosyolojide “çatışmacı” olarak değerlendirilebilecek yaklaşımlara dayandığı bir gerçektir. Ancak bu teorik yakınlık, çatışmacı argümanların sadece toplumsal tarafların karşı karşıya gelişlerine odaklanmak olarak anlaşılan Ortodoks yorumunun dışında bir niteliğe sahiptir ve “çatışma”nın çok boyutlu bir içeriğine dayanmaktadır.

Çalışmada kullanılacak sosyal hareketlilik kavramına ilişkin belki de en başta değinilmesi önemli bir hatırlatma yapmak gerekebilir. Sosyal bilimlerde “sosyal hareketlilik (social mobility)” farklı anlamlarda kullanılabilir bir kavramdır. Bireylerin

mekansal yer değiştirmesi, mesleksel yer değiştirme (occupational mobility) veya grupların statü yükselmesi (stratum mobility) gibi anlamları olan sosyal hareketlilikten bu çalışmada, bireyin statü ve toplumsal konumunda yaşadığı kuşaklararası değişim kastedilmektedir ve daha alt düzey bir konumdan daha üst düzey bir toplumsal konuma ulaşma anlamında kullanılacaktır. Aslında sosyal hareketlilik türü olarak “yukarı doğru sosyal hareketlilik” olarak tanımlanması gereken bu kavramdan çalışma boyunca sosyal hareketlilik olarak bahsedilecektir. Farklı toplumsal statüler arasındaki geçişkenlikler bazı durumlarda detaylandırılmalıdır. Bir toplumsal statüden, toplumsal statü hiyerarşisindeki hemen bir üstteki statüye geçiş kısa erimli sosyal hareketlilik (short – range social mobility); bir toplumsal statüden hiyerarşik olarak en az iki üstteki statüye geçiş uzun erimli sosyal hareketlilik (long – run social mobility) olarak tanımlanır (Breen, 2004b:18 – 19). Bu çalışmada, *literatürün genelinde olduğu gibi*, yukarı doğru sosyal hareketliliğin söz konusu iki anlamı birden kullanılacaktır.

Ayrıca sosyal hareketliliğin farklı anlamları arasında bütünsel bir yaklaşım bulunabilir. Yani yukarı doğru sosyal hareketlilik sağlamak aynı zamanda coğrafi hareketlilik ve mesleksel hareketlilik ifade edebilir. Bütün bunlarla birlikte oluşan yeni imkanlar tabaka sosyal hareketliliğinin bir sonucu olabilir (Miller, 1975: 22 – 24)⁵. Çalışmada kavramın bu tür bir bütüncül anlamı konu edinmemekle birlikte, bazı bölümlerinde benzer imaları taşıyabileceği akılda tutulmalıdır.

⁵ Sosyal hareketliliğin farklı anlamları ile ilgili olarak bkz. Miller (1975); ayrıca bkz. Breen (2004a). Daha temel açıklamalar için ayrıca Mendras (2008: 234 – 238)’a ve Bozkurt (2004: 202 – 206)’a bakılabilir.

I. HİPOTEZLER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Sosyal hareketlilik kavramının açıklayıcılığı

1. Lipset – Zetterberg Hipotezi

Sosyal hareketlilik göstergeleri, sosyolojik araştırmaların önemli gündemlerinden bir tanesidir. Bu ilgiler, savaş sonrası dönemde daha çok “işlevselcilik (*functionalism*)” yaklaşımı çerçevesinde ele alınmış ve kuramın modern toplumların rasyonel – seküler doğasına ilişkin öngörülerinin bir ispatı olarak değerlendirilmiştir (Erikson & Goldthorpe, 2002:37). Bu beklentiler, endüstrileşme sürecinin “*meritokrasî*” eğilimlerini güçlendireceği ve toplumsal statülerin giderek “*vasıf (merit)*” karakterinin etkisiyle dağıtılacağını içermekteydi. Eğilimler daha çok endüstrileşmiş toplumlarda sosyal hareketlilik kanallarının açıklığına atıf yapma konusunda belirginleşmişti.

Yaish (2000:160), işlevselci eğilimlerin ispatına giriştiği “*liberal tezler*”in ve buna yönelik eleştirilerin sosyal hareketliliğin ilk dönem tartışmalarının çerçevesini çizdiğini ileri sürmektedir. Liberal tezlerin ana varsayımı, modern toplumların görelî olarak yüksek sosyal hareketlilik olanaklarına sahip olmasıdır. Bu bakımdan endüstrileşme düzeyi ile sosyal hareketlilik arasında “*özel bir bağlantı*” mevcuttur. **Lipset & Zetterberg (1953: 11 – 17)**, tarafından en rafine biçimde formüle edilen bu yaklaşıma göre, endüstri toplumları ortak formların hakim olduğu bir statü düzenini zorunlu kılmaktadır ve bu tür bir statü düzeni daha eşitlikçi bir toplumsal yapının gelişmesine imkan tanır.

Liberal tezlerin meritokrasinin pür haline olan inancına karşı çok sayıda eleştiri getirilmiştir. Bu tür bir sosyal hareketlilik yorumuna teorik bakımdan en çok karşı çıkan yorumlar Marksistler tarafından yapılmıştır. Daha çok Marx’ın “*vasıfsızlaştırma (deskilling)*” anlayışı çerçevesinde geliştirilen bu yaklaşım (Miller, 1998: 149 – 150), endüstri toplumlarında sosyal hareketlilik oranlarının görelî yüksekliği varsayımını kabul eder. Ancak endüstriyel üretim biçimleri daha akışkan bir toplumsal yapı dayatmakta olduğu konusunda işlevselcilikle hem fikir olunmakla birlikte, sosyal hareketliliğin yönünün tam tersi olduğu iddia edilir. Buna göre endüstriyel üretim biçimleri, yukarı doğru sosyal hareketliliği desteklerken aynı kuvvetle aşağı doğru sosyal hareketlilik oranlarını da arttırmaktadır. İşlevselciliğin gelecekte meritokrasinin statü düzeninde ana ilke olacağı beklentisinin

tersine Marksist yorumlar, sosyal hareketlilikte aşağı doğru biçimlerin belirginleşeceği düşünülmektedir (Western & Wright, 1994: 608 – 610). Tüm itirazlar, Marx'ın sınıfsal analizi içinde “*vasıf azaltıcı (degradation)*” güçlere vurgu yapılmasından temellenir (Braverman, 2003:36 – 37).

Ancak sosyal hareketliliğe yönelik akademik ilgileri yönlendiren asıl tartışma, liberal tezler ile Marksist tezler arasında değildir. Uzun bir süre sosyal hareketliliği konu alan akademik çalışmalar **Lipset – Zetterberg hipotezinin** ispatına dayanmıştır. Özellikle endüstri toplumlarının ortak mantığının ne tür mekanizmalarla paylaşılan bir sosyal hareketlilik düzeni yarattığı üzerinde düşünülmüştür ve bu eğilimler, karşılaştırmalı analizleri teşvik etmiştir.

Bu karşılaştırmalı çalışmalar geliştikçe ve daha kompleks bir ampirik eğilim olgunlaştıkça, endüstri toplumlarında sosyal hareketlilik desenlerinin **Lipset – Zetterberg hipotezinde** varsayılandan daha karmaşık olduğunu gösterilmiştir (Featherman, 1981: 369 – 377). **Erikson & Goldthorpe & Portocarero (1979: 415 – 416), Lipset – Zetterberg hipotezinin** dört açıdan sorunlu olduğunu ve bu nedenle gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna göre (i) Lipset – Zetterberg, sosyal hareketliliğe veri olan geçişi sadece el emeği (manual) – el emeği olmayan (non – manual) ayırımından hareketle değerlendirmişlerdir. (ii) Ayrıca ilgilerini sadece endüstri içi mesleki pozisyonlarla sınırlı tutmuşlardır. Oysa ele aldıkları dönemde yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil, çoğu Batı toplumunda da en önemli hareketlilik biçimini halen tarımdan sanayiye geçiş oluşturmaktadır. (iii) Yine çok açık olmayan dikey hareketlilik tanımını kabul etmek, analiz düzeyinde sorunlu olmaktadır. Bazı örneklerde kol emeği – kol emeği olmayan işler arasındaki mesleki hiyerarşiler ve bunlar arasındaki geçişler sosyal hareketlilik sağlamak anlamına gelmemektedir. (iv) Son olarak da temel ilgi alanları mutlak hareketlilik oranları ile sınırlı kalmıştır ve bu nedenle kuşaklararası geçişlerle sınırlı olarak ilgilenmişlerdir. Oysa ki açık kanalların etkin olduğu hareketlilik desenlerinden bahsedebilmenin temel koşulu kuşaklar arasılıktır.

2. FJH Hipotezi

Benzer eleştirilerden hareket eden Featherman & Jones & Hauser (1975: 332 – 334), endüstri toplumlarındaki ortak hareketlilik biçimlerine odaklanan **Lipset – Zetterberg hipotezi** ve uzantılı çalışmaların, yalnızca mesleki yapıdaki dönüşümleri gösterge kabul

etmelerini eleştirmiştir. Buna karşın sosyal hareketliliğin daha açık bir toplum veya meritokrasiyi ispatlayan bir kavram olabilmesi için “*görelî hareketlilik (relative mobility)*” ve “*mutlak hareketlilik (absolute mobility)*” ayırımına dikkat edilmesi gerekir. Endüstri toplumlarındaki yapısal dönüşümlerin etkili olabilmesi için mutlak hareketlilik göstergeleri anlamlı olsa da, bu dönüşümün tabakalaşma düzeni açısından anlamlı olabilmesi için görelî hareketlilik oranlarına itibar edilmelidir. Zira kuşaklararası kaynakların dağılımında avantajların ve dezavantajların sürekliliğine ilişkin bu oran göz önüne alınarak yorumlarda bulunulabilir (Iversen & Armstrong, 2004:4; Yaish, 2000: 161). Temel olarak **FJH hipotezi** olarak tanımlanan bu yaklaşım, endüstri toplumlarında sosyal hareketliliğin benzer olduğu konusunda **Lipset – Zetterberg hipotezine** hak vermektedir. Ancak bu paylaşılan özellik, endüstri toplumlarının meritokratik eğilimli toplumlar olarak tanımlandığı ve fırsat dağılımlarının görelî olarak bu toplumlarda daha iyi düzenlendiği konusundaki varsayımın paylaşıldığı anlamına gelmez. Aksine modern / endüstri toplumlarında aşağı yukarı sabit bir toplumsal hareketlilik oranının mevcut olduğu savunulur. Ayrıca önemli olan toplumlar arası yakınlıklardan çok, avantajlı konumlardaki dönüşümlere odaklanmaktır (Jones, 1992: 233 – 234).

FJH hipotezinin topolojik olduğunu düşündüğünü benzerlikler; sınıflar arası farklılıkların, sosyal hareketlilik biçimlerinin yönünü de etkilediğine dair bir ön kabule dayanmaktadır. Buna göre, özellikle çiftçiler ve küçük esnaflar arasında sosyal sabitlik (social immobility) göreceli olarak üst düzeydedir. Sosyal hareketlilik bakımından etkin gruplar ise daha çok orta sınıf kökenlidir ve kısa erimli (short – run) hareketlilik daha sık gözlemlenen bir olgudur (Featherman & Jones & Hauser, 1975: 354 – 356; Kurz & Muller, 1987:425).

FJH hipotezi ile birlikte sosyal hareketlilik çalışmalarında temel ilgiler, yapısal dönüşümlerden çok gruplar arası görelî şansların dağılımına yoğunlaşmıştır (Erikson & Goldthorpe, 1987:55). Bunun sonucunda meritokratik eğilimlerin vurgulanması yerine eşitsizlik çözümlmelerine ulaşmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla sosyal hareketlilik göstergelerinin ifade etme potansiyeli taşıdığı “açık toplum” kavramının içeriği önemli ölçüde değişmiştir (Jones & Kojima & Marks, 1994: 777).

Yaptıkları tespitin yankıları geniş olmakla birlikte kimi yorumlar, FJH Hipotezinin fazla genelleyici olduğunu ileri sürmektedir (Slomczynski & Krauze, 1987: 601 – 603). **Ganzeboom & Lujikx & Treiman (1989: 48)** ise 35 ülkenin verilerini kullanarak yaptıkları analizde, FJH Hipotezinin endüstri toplumlarındaki hareketlilik oranlarının sabitliğine

yapılan vurgunun geçersiz olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre sosyal hareketlilik oranlarını değerlendirirken göreceli hareketlilik ölçütü kullanılsa bile, ülkeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yine Grausky & Hauser (1984: 20 -21) kapitalist olmayan toplumların modele katılmaması durumunda, modelin sadece spekülasyon olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu itirazlara karşın FJH Hipotezinin sosyal hareketlilik çalışmalarında önemli bir dönüm noktası olduğunu kabul etmek gerekir. Bu çalışmanın ardından sosyal hareketliliğe yönelik karşılaştırmalı modellere olan ilgiler artmıştır. Ayrıca çalışmalarında kullandıkları kompleks analiz teknikleri, sosyal hareketlilik ölçümlerinde kullanılan temel analizler haline gelmiştir. Yine literatürde mesleki pozisyonlar yoluyla hiyerarşiler kurulması yönünde bir ortodoksinin oluştuğu söylenebilir (Sorensen,1991: 77). Genel hesaplama yöntemi olarak ise sınıfsal dağılımların bir önceki kuşak dağılımları ile karşılaştırılmasına dayanan dönüşüm matrisleri yöntemi yaygın olarak benimsenmiştir (Parker & Rouger,2001: 63).

3. Çekirdek Model

FJH Hipotezine zaman içinde yöneltilen eleştiriler, karşılaştırmalı analizlerde çok sayıda gözden geçirilmiş yöntemlerin kullanılmasına yol açmıştır. Gösterilen eksikliklerin giderilmesine yönelik en önemli girişim **Erikson ve Goldthorpe (1992: 26-37)** tarafından yapılmıştır. Erikson & Goldthorpe'un çalışmalarının bir başka önemi ise özellikle toplumsal sınıflara ilişkin ampirik gözlemleri destekleyebilecek kullanışlı bir sınıf şeması geliştirmiş olmalarıdır (Breen, 2004a:9 – 10). Sosyal hareketliliğin ölçümünde emek piyasası konularından yola çıkan kodlama yöntemlerinin kullanılması konusunda bir uzlaşmadan bahsedilebilir. Ancak bu kodların hangi kriterler göz önüne alınarak oluşturulacağı konusu uzun bir süre tartışma konusu yapılmıştır (Evans, 1992: 213). Uygun kodlama yönteminin seçimi aynı zamanda sosyal hareketliliğin ampirik değerlendirmesi için de büyük önem taşımaktadır (Goldthorpe & Mc Knight, 2006: 111 – 113).

Ampirik değerlendirmeler için kol emeği (manual) – kol emeği olmayan (non – manual) (Lipset & Zetterberg, 1953: 26 – 40) veya beyaz yakalı – mavi yakalı - tarım işgücü (Hazelrigg & Garnier, 1976: 501 – 504) gibi ikili ve üçlü sınıflandırmalar kullanılsa bile, günümüzün karmaşık mesleki yapısının geçirdiği dönüşümleri ifade edecek yeni tasniflere olan ihtiyaç artmıştır. Bunlar arasında en kabul görenini de **Erikson & Goldthorpe**'un geliştirdikleri **EGP sınıf şeması (EGP Class Scheme)** yada **CASMIN (Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations)** adı verilen kodlama yöntemidir (Erikson &

Goldthorpe & Portocarero,1979: 417 – 420; Hout & Hauser, 1992: 241 – 243; Breen 2004a: 5-6). (Tablo – I).

EGP sınıf şeması daha çok sınıfsal dağılımların ve hareketlilik şanslarının mesleki pozisyonlarla ilgili olduğuna dair ön kabulden hareket edilerek oluşturulmuştur. Ayrıca benzer mesleki pozisyonların benzer hayat biçimleri, ekonomik koşullar ve şansları içerdiği varsayımından hareket edilmiştir. EGP şeması, sınıf kavramlaştırmaları arasındaki farklılıklardan kaynaklanacak sorunları azaltma hedefine sahiptir. Bu nedenle, *Marx*'ın *üretim temeli (production based)* ve *Weber*'in *piyasa konumlarını dikkate alan (market based)* analizlerin bir kombinasyonuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak **Kurz & Müller (1987: 421)**, EGP'nin asıl öneminin bu tür bir sentezden çok, *hizmetler sınıfı (service class) / orta sınıflar (middle class)* kavramından yola çıkan ve çağdaş gelişmelere duyarlı bir sınıflandırma seçeneğini oluşturmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. Buna göre, çağdaş endüstri toplumlarında sınıflar arası ilişkiler, geniş ölçekli organizasyonların yaygınlığı ve buna uygun örgütsel kontrol mekanizmalarının etkinliği tarafından şekillendirilmektedir. Bunun sonucunda çağdaş emek örgütlenmelerinde, bir taraftan doğrudan kontrol edilebilen düşük otonomiye sahip bir çalışanlar grubunun yanında; otonomi ve karar yetkisi (discretion) yüksek farklı tür bağımlılıklara sahip bir çalışan profilinin sayıca artışı söz konusudur. Dolayısıyla farklı tür kontrol düzeyleri, bu gruplar için farklı niteliklerden bahsedilmesini zorunlu kılacaktır.

Bu nedenle EGP şeması, emek piyasası konumları ve hizmet sözleşmelerinin niteliklerine göre oluşturulan hiyerarşik bir sınıflamayı içerir. Ayrıca bu tür bir sınıflama, gelir düzeyi, istihdam koşulları, sosyal güvenlik avantajları ve ekonomik avantajlarının devam ettirebilme imkanlarının belirleyiciliğine dikkat edilerek oluşturulmuştur (Breen, 2004a:10). **Erikson & Goldthorpe (1992:37)**, bu şemanın kullanımı ile birlikte emek piyasası konumları arasındaki spesifik farklılaşmaların tespit edilmesini hedeflediklerini belirtmişlerdir ve farklılaşmanın çok boyutlu niteliğine dikkat çekmektedirler. Nitekim **Hout & Hauser (1992: 240 -241)** yaptıkları analizde, EGP temelli sosyal hareketlilik verilerinin uygulanmasıyla oluşturulan mesleki hiyerarşilerin, mesleki statüler ve eğitim faktörleriyle çoğunlukla uyum sağladığını göstermişlerdir.

Tablo 1. EGP Sınıf Şeması¹

Sınıf	Mesleki Konum	Hizmet Sözleşmesi Biçimi²
I.	<i>Yüksek düzeyde profesyoneller, bürokratlar, yöneticiler</i>	<i>Hizmet ilişkisi (service relationship)</i>
II.	<i>Profesyoneller, bürokratlar, yöneticiler, üst düzey teknisyenler</i>	<i>Üst düzey hizmet ilişkisi (modified service relationship)</i>
IIIa.	<i>Üst düzey rutin ofis işler</i>	<i>Karma (mixed)</i>
IIIb.	<i>Orta düzey rutin ofis işleri</i>	<i>Üst düzey hizmet sözleşmesi (modified labour contract)</i>
IVa.	<i>Küçük işverenler</i>	-
IVb.	<i>İşçi çalıştırmayan zanaatkarlar ve küçük esnaf</i>	-
IVc.	<i>Küçük toprak sahibi çiftçi</i>	-
V.	<i>Orta ve alt düzey teknisyenler, ustabaşları</i>	<i>Karma (mixed)</i>
VI.	<i>Vasıflı ve yarı vasıflı işçiler</i>	<i>İyi şartlarda hizmet sözleşmesi (modified labor contract)</i>
VIIa.	<i>Vasıflı olmayan tarım dışı sektör işçileri</i>	<i>Hizmet sözleşmesi (labour contract)</i>
VIIb.	<i>Tarım sektörü işçileri</i>	<i>Hizmet sözleşmesi</i>

Erikson & Goldthorpe (1992: 36 – 45), endüstri toplumları için FJH hipotezinin varsaydığı “*ortak biçimlerin (commonalities)*” sosyal hareketlilik çalışmalarına yön verici olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca sosyal hareketliliğin yapısal unsurlardan kaynaklanan sonuçları ile (sektörel dönüşüm, demografik yapıda farklılaşmalar vs.) ile net sosyal

¹ Türkçede EGP şemasını kullanan çalışmaların sayısı bir hayli azdır. Bu nedenle henüz yerleşen literatürde istihdam konumları ile ilgili farklı kullanımlar olabilir. **Şengönül (2008:9)** mesleki konumların tanımlanması şu şekilde yapmıştır: **I.** Büyük mal sahipleri, büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, daha yüksek dereceli profesyoneller, yöneticiler ve memurlar / **II.** Daha düşük derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar, daha yüksek dereceli teknikerler, küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, işi el emeğine dayanmayan (non-manual) çalışan denetçiler / **IIIa.** Daha yüksek derecede yönetim ve ticaret alanında çalışan ele emeğine dayanmayan (non – manual) işlerde rutin olarak çalışanlar / **IIIb.** Daha düşük derecede yönetim ve ticaret alanında çalışan ele emeğine dayanmayan (non – manual) işlerde rutin olarak çalışanlar / **IVa.** İşyerinde işçi çalıştıran esnaf – zanaatkarlar / **IVb.** İşyerinde işçi çalıştırmayan esnaf ve zanaatkarlar / **IVc.** Çiftçiler / **V.** Daha düşük derecede teknikerler, el emeği ile çalışan işçilerin denetçileri / **VI.** Becerili el emeği ile çalışan işçiler / **VIIa.** Yarı – becerili ve becerisiz işler / **VIIb.** Tarımda çalışan işçiler. Başka bir Türkçe çeviri için bkz. Marshall (1999: 274 – 275). Kategorilerin açıklaması için ayrıca bkz. Kalaycıoğlu, vd. (2008:18).

² Türkçe çalışma ilişkileri literatüründe hizmet sözleşmelerinin biçimleri üzerindeki ayrılaşma genellikle süre üzerine odaklanmıştır. Ancak özellikle hizmetler sektöründeki hızlı gelişim ile beraber yeni sözleşme türlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Burada hizmet ilişkisi (service relationship) kavramı ile üst düzey yönetici ve profesyonellerin prim, kardan pay ve sabit gelirlerden oluşan uzun süreli çoğunlukla operasyon temelli ücretlendirilmelerini içeren, şartları bireysel olarak belirlenen hizmet sözleşmesi biçiminden bahsedilmektedir. Erikson & Goldthorpe (1992:37) bu türün standart hizmet sözleşmesinden farklı olarak özellikle ücret düzenlemelerinin değişen niteliğine vurgu yapmışlardır. Ayrıntılar için bkz (Li, 2002: 254 – 256). Hizmet sözleşmesi ise Türkçe literatürdeki anlamıyla işçi ve işveren arasında düzenlenen anlaşmayı ifade etmektedir. İyi şartlarda hizmet sözleşmesi daha çok yüksek ücret ve nispi çalışma güvencesinden bahsedilmektedir. Karma sözleşmeler ise o kategoride her iki türden sözleşme yapılabileceğini gösterir

hareketlilik rakamları arasında bir ayrımı öngören mutlak ve görelî hareketlilik kavramlarını kullanmayı³ bir zorunluluk olarak değerlendirmektedirler (Erikson & Goldthorpe, 1987a: 55-57). Bu ayrıma dikkat edilerek oluşturulan analizlerin liberal tezlerin iyimserliğinden daha farklı bir sonuca işaret etmesinin de sosyal hareketlilik çalışmalarının temel dayanak noktası olarak değerlendirilmesi konusunda da hemfikirdirler (Erikson & Goldthorpe & Portocarero, 1979: 414 – 417).

Buna karşın FJH hipotezinin genelleme düzeyinin fazla katı olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca modelin sistematik niteliklerinin zayıflığı, uygulamada bazı çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Erikson & Goldthorpe, 1987a, 58). Nitekim gelişen karşılaştırmalı analizler, FJH hipotezinin iki temel argümanın gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlk olarak endüstri toplumlarındaki hareketlilik biçimlerinin ayrıntılarının ortak nitelikler gösterdiği yolunda kesin yargılarda bulunulmamalıdır ve sadece temel olarak benzerlikler saptanabileceği kabul edilmelidir. İkinci olarak da yine hareketlilik desenleri toplumlar arasında olduğu gibi zamanlar arasında da farklı biçimler alabileceği göz ardı edilmemelidir ve bu konuda genel bir kurala ulaşmaktan kaçınılmalıdır (Yaish, 2000: 161). Yani hipotez gevşek bir kural olarak değerlendirildiği zaman geçerlilik kazanmaktadır (Erikson & Goldthorpe, 1987b:159).

Erikson & Goldthorpe (1987b: 145) bu nedenlerden dolayı daha çok “**sosyal akışkanlık (social fluidity)**” değerlerinin önem kazandığı bir analiz biçimi önermektedirler. Aslında sosyal akışkanlık temelli çözümlerlerin 1970’lerin sonundan itibaren sosyal hareketlilik araştırmalarında hakim yorum olduğu söylenebilir. Sosyal hareketlilikte kaynakların önemi ve bu kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerin sonuçlarına vurgu yapan bu yaklaşım, hareketlilik biçimlerindeki sınıfsal faktörlere ve hiyerarşik bölümlenmelere önem vermiştir (Breen & Jonsson, 2005:229 – 230). Buna göre sadece hareketliliğe ilişkin niceliksel değerlendirmeler, sınırlı bir analiz imkanı sunmaktadır. Farklı sosyal gruplar, yapısal

³ Breen (2004a:3-4)’e göre mutlak (absolute) hareketlilik bireyin şu anda bulunduğu toplumsal konumun, bir önceki kuşakta ailesinin bulunduğu sosyal konuma göre değerlendirilmesini içerir. Görelî (relative) hareketlilik ise aynı toplumsal konumdaki bireylerin farklı toplumsal sınıf kökeninden gelme olasılıklarını anlatır. Erikson & Goldthorpe (2002:34) görelî hareketliliğin “**olasılık oranı (odds ratio)**” ile hesaplanabileceğini göstermişlerdir. Buna göre olasılık oranları;

$$OR = \frac{f_{11}/f_{12}}{f_{21}/f_{22}}$$

olarak gösterilir. f_{11} sınıf şemasındaki 1 nolu sınıfta kuşaklararası devamlılık oranını yani 1 nolu sınıftaki sosyal hareketsizliği; f_{12} 1 nolu sınıftan 2 nolu sınıfa geçiş sayısını ifade eder. Yasuda (1964: 17 – 20) ise mutlak hareketlilik kavramı yerine “**zorunlu (forced) hareketlilik**”; görelî hareketlilik kavramı yerine ise “**saf (pure) hareketlilik**” kavramlarını kullanmaktadır.

imkanlardaki değişimleri en azından kendi konumlarını devam ettirme amacıyla dönüştürmeyi hedeflediklerinden, dönüşümlerin yaratacağı görelî şansların önemi artmaktadır (Erikson & Goldthorpe, 1992: 31). Bu nedenle kavramın sağladığı analiz imkanlarından faydalanarak **Erikson & Goldthorpe (1987b: 145 – 147)**, geliştirdikleri modelin iki aşamalı bir araştırma planına sahip olduğunu göstermişlerdir. Buna göre öncelikli amaç, ülkeler arasında benzer biçimlerin ortaya çıkarılmasını sağlayacak genelleyici bir analizin yapılmasıdır. Söz konusu analizden ortaya çıkacak sonuç “çekirdek model (core model)” olarak tanımlanmaktadır. Daha sonra ise bu modelden sapmalar ortaya konmalıdır. Bu aşamada ülkelerin özgünlüklerinin hareketlilik desenlerine yönelik etkileri ortaya konmalıdır ve sınırlandırıcı yeniden üretim mekanizmalarının yarattığı farklılıklara odaklanılmalıdır (Breen & Johnson, 2005: 230).

Bu tür sapmalar genel bir eğilimin olmadığını göstermez. Aksine farklılıklar “çekirdek model etrafında oluşan salınımlar (oscillates)” olarak değerlendirilmelidir. Ülkelerin farklı tarihi ve siyasal koşulları, sosyal hareketlilik rejimlerinin çekirdek modelden sapmalarına neden olmasına rağmen bu sapma sadece ana modelin varyasyonları olarak değerlendirilmelidir ve zamanla ülkeler arası farklılıkların azalması beklenmektedir (Erikson & Goldthorpe & Portocarero, 2010: 207 – 209; Yaish, 2000:162; Breen & Luijckx, 2001: 7-8). Gözlemlenen veriler dikkate alındığında sosyal hareketlilik oranlarında çekirdek modelden sapmaların esas olması dikkat çekicidir. Özellikle tarihsel koşullar, sosyal hareketlilik rejimlerinin niteliğini önemli ölçüde belirlemektedir. Bu nedenle **Erikson & Goldthorpe (1992: 139- 142)**'a göre *FJH Hipotezinin* politik yapıların sosyal hareketlilikteki belirleyiciliğini fazla küçümsemişlerdir. Oysa eğitim sistemi, istihdamın yasal boyutu gibi faktörler sosyal hareketliliğin yönünün belirlenmesinde etkin olabilmektedir. Bu kurumlar ülkeler için fazlasıyla özgün olduğu için genel bir hipotez belirlemek, çok anlamlı bir metodolojik tutum olmamaktadır. Bu nedenle en rasyonel yol, ülkelerin özgün koşullarına odaklanmaktır ve bu yolla benzerlikler üzerinden “ortak hareketlilik biçimlerinin (family resemblance)” tanımlanmasıdır (Erikson & Goldthorpe & Portocarero, 2010: 185; Kurz & Müller, 1987: 426)⁴.

⁴ Ancak bu benzerliklerin ortak kurallar olarak yorumlanmaması önemlidir. Örneğin Erikson & Goldthorpe'un analizlerinde sosyal akışkanlığın görece yüksek olduğu ve çekirdek modele en uygun ülke İsveç'tir. Ancak bu sonucun, *sosyal demokrat rejimlerin* daha akışkan bir toplumsal hareketlilik rejimini desteklemesi olarak yorumlanması konusunda itidalli olunmalıdır. Benzer bir yorum, doğu bloğu ülkeleri için de geçerlidir. Örneğin Polonya'da sosyal akışkanlık oranları yüksek seyrederken, Macaristan oldukça katı bir hareketlilik rejimine sahiptir. Bu nedenle özgün bir “sosyalist hareketlilik rejimi”nden bahsetmek çok mümkün değildir (Kurz & Müller, 1987: 426).

Çekirdek modelden sapmalar, genel olarak hareketlilik eğilimlerindeki (mobility propensities) farklılaşmalara neden olarak faktörlere göre değerlendirilir. Bu faktörler, sınıfsal yapılar bağlamında göreceli olarak hesaplanan, “*hareketlilik istekleri (desirability – herhangi bir üst sınıf konumuna geçiş için istek ve beklentilerin sınıflar arasında farklılaşması)*”, *avantajları* ve *geçişe ilişkin engelleri* ifade etmektedir (Erikson & Goldthorpe, 1987a:64). **Erikson & Goldthorpe**⁵ bu faktörlerin dört ayrı kaynağının olduğu kanısındadır: bunlardan ilki (i) sınıflar arası geçişi engelleyen *hiyerarşik etkiler (hierarchical effects)*, (ii) sınıf içi sabitliği ifade eden *kalıtsal etkiler (inheritance effects)*, (iii) hizmetler ve sanayiye tarımdan geçişlerdeki engelleri ifade eden *sektörel etkiler (sectoral effects)* ve (iv) sınıflararası geçişlerdeki benzerlik ve süreksizlikleri anlatan *benzerlik etkileri (affinities effects)*. Benzerlik etkisi bakımından temelde iki tür süreksizlikten bahsedilebilir. Bunlardan ilki EGP şemasında I ve II nolu sınıflara, aynı şemadaki VIIb nolu tarım işçileri sınıftan geçişteki zorluklardır. Bir diğeri ise yine EGP şemasındaki I,II ve III nolu kol emeği olmayan sınıflara V, VI ve VIIa nolu kol emeği sınıflardan geçişin zorluğudur (Torche, 2005: 434). Çekirdek modelden sapmalar bu faktörlerin etkisi ile anlaşılmaya çalışılır ve bu noktada ülkelerin sınıfsal yapısını etkileyen tarihsel faktörlerden hareket edilmektedir (Goldthorpe & Yaish & Kraus, 1997:9).

Çekirdek modelin beklentilerine uygun olarak, karşılaştırmalı çalışmalarda sınıflar arası hareketlilikte bir artıştan çok sabitliğin daha görünür olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt ortaya konmuştur (Ganzeboom & Luijckx & Treinman, 1989: 43 – 47; Jones, 1992: 235 – 237). Özellikle mesleki koşullarda ve üretimin yapısındaki değişimler, profesyonel mesleklerde bir istihdam genişlemesi yaratmıştır. Bu genişlemeden alt sınıflardan gelen daha fazla insanın avantaj sağladığı ve halihazırdaki avantajlı sınıfların konumlarında eşitlikçi yönden bir azalış yaşandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Ayrıca istihdam fırsatlarındaki söz konusu genişlemenin, endüstri toplumlarındaki meritokratik eğilimlere kanıt olarak değerlendirilmesi güçtür. Bu noktada görece şansların dağılımı etkileyen istek, avantaj ve engeller kadar, bunlara neden olan kaynakların ne tür dağıldığı önemli bir gösterge olarak yorumlanmalıdır (Devine, 2004: 3-6).

4. Gelişmekte ülkelerde sosyal hareketlilik desenleri:

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hareketliliğe ilişkin yorumlar daha çok “endüstriyalizm” tezi etrafından şekillenmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde, endüstri toplumları

⁵ Ayrıntılar için bkz. Erikson & Goldthorpe (1987a, 64-69).

tarafından paylaşılan ve sosyal hareketlilikte belirleyici olan bazı faktörlerin etkisi sınırlıdır veya eksiktir. Sınıf yapısının daha az farklılaşma içermesi, eğitim sisteminin yeni kurumsallaşan doğası, mesleki yapının düşük düzeydeki ekonomik büyüme ile olan ilişkisi ve dünya sistemindeki zayıf pozisyonlar nedeniyle sosyal hareketlilik desenlerinin özgün olacağı düşünülmektedir (Buchmann & Hannum, 2001: 78). Bu özgün niteliklerin aşağıdaki gibi olduğu söylenebilir;

a. Yüksek mutlak hareketlilik oranlarına karşın düşük göreceli hareketlilik oranları:

Özellikle tarımdaki hızlı kopuş ve eğitime yapılan kamusal harcamaların artması nedeniyle mutlak hareketlilik oranlarının yüksek olacağı beklenmektedir. Buna karşın refah sistemlerindeki aksaklıklar, demokratik normların yerleşmesindeki sorunlar ve statü sistemlerindeki geleneksel etkilerin sürekliliği gibi unsurların etkisiyle göreceli hareketlilik oranlarının düşük kalacağı öngörülür (Tyre & Semyonov & Hodge, 1979: 412 – 413; Foster, 1977: 215 – 216). Bu tür faktörlerin yarattığı bir başka sonuç, gelişmekte olan ülkelerde toplumsal eşitsizliklerin daha görünür olmasıdır. Marks (2010: 282 – 284) 30 ülkeyi kapsayan karşılaştırmalı çalışmasında, örneklemindeki görece daha az gelişmiş ülkelerde meritokratik ilkelerin daha az belirgin olduğunu bulmuştur.

b. Periyodik biçimli sosyal hareketlilik desenleri:

sosyal hareketlilik oranları dikkate alınırken “*periyodik biçim (period type)*” veya “*grup biçim (cohort type)*” ölçütleri kullanılabilir. Periyodik biçimli ölçümler toplumun tüm kesimlerini etkileyen ekonomik, kültürel ve politik olayların yarattığı değişimleri referans alırken; grup biçim (cohort type) belirli bir demografik grubun hayatları süresince yaşadığı gelişmelere odaklanmaktadır (Torche & Ribeiro, 2010: 292). Grup biçimi referans alan çalışmalara göre demokratik batı toplumlarında yaşanan sosyal akışkanlığın tespitinde “periyodik etkilerin” önemi azdır (Breen & Jonsson, 2007: 1179 – 1183). Torche & Riberio (2010: 293)’a göre, endüstri toplumlarında sosyal akışkanlığın artışı ve bunun yeni kuşaklar için daha belirgin bir tespit olmasının daha çok eğitim yatırımlarının artmasının (compositional effect) bir sonucudur. Bu nedenle grup biçim yönündeki analizler daha isabetli sonuçlar verebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dönüşümler sosyal hareketlilikte keskin ancak kısa dönemli etkiler yapmaktadır. **Walton (1998: 465 – 472)**, aşağı yukarı tüm gelişmekte olan ülkelerde 1960 – 1980

döneminde etkin olan kalkınmacı politikaların ve hızlı kentleşmenin sosyal hareketlilik oranlarında çarpıcı etkiler yaptığını göstermiştir. Ancak bu dönemin ardından kalkınma politikalarındaki dönüşümler hızlı kentleşmenin yarattığı sorunları dengelemekten uzaklaşınca, bu kez yine kısa bir sürede yukarı doğru hareketlilik oranları düşmeye başlamıştır. Yine **Parrado (2005: 737 – 740)**, Meksika örneğinde ithal ikame politikalarının etkin olduğu 1965 – 1980 döneminde Meksika verilerinde hızlı bir yukarı doğru hareketlilik tespit etmiş; ancak bu politikalardan vazgeçilmesi ile birlikte bu kez hızlı düşüşlere rastlandığını göstermiştir.

Bu örneklerin de işaret ettiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde “periyodik etkilerin” belirleyiciliği daha ön plandadır. Özellikle ekonomik gelişme ile sosyal hareketlilik oranları arasında bir paralellikten bahsedilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranları kararsız bir seyre sahiptir ve uzun dönemli ve sürdürülebilir bir düzeyin takibi nadirdir. Bu kararsız seyir, sosyal hareketlilik oranlarını da doğrudan yansıtır. Oysa çekirdek modele göre, batılı ülkelerde dönemler arası bir sabitliğin (constant) tespiti önemlidir. Bu durumu özellikle ekonomik verilerin belirleyiciliği nedeniyle, “endüstriyalizm mantığının” bir göstergesi olarak okumanın mümkün olduğu düşünülebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının belirleyiciliğini, yapısal koşulların yerleşmesinin (rasyonel ekonomik ilkeler vs.) bir sonucu olarak görmek çok mümkün değildir. Bu ülkelerde ekonomik koşullar daha çok “fırsatların” kısa süreli genişlemesine veya daralmasına ifade eder ve belirleyici diğer koşulların (örneğin eğitim sistemi veya yerleşik sınıflar arası ilişkiler) güçsüzlüğüne bağlıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde periyodik biçimli sosyal hareketlilik ile ekonomik politikalar arasındaki ilişkilerin tespiti önemlidir⁶.

c. Toplumsal eşitsizliklerin statü dağılımındaki belirleyiciliği:

Gelişmekte olan ülkelerde eşitsizlik desenlerinin yüksek oluşunun düşük göreceli sosyal hareketlilik oranlarına neden olacağı düşünülebilir. Ancak yaygın eşitsizliklerin her zaman düşük sosyal hareketlilik ile sonuçlanmayacağını da akılda tutulması gerekir. Torche (2005: 425) toplumsal eşitsizliklerin sosyal hareketliliğe etkisi konusunda birbiriyle çelişen iki yorumun olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki olan “*teşvik edici yaklaşım (incentive approach)*”a göre yaygın eşitsizlikler, mağdurlar arasında sosyal hareketliliğe yönelik istekleri artırır ve bu nedenle daha rekabetçi bir düzenin dayanaklarını oluşturur. İkinci

⁶ Ayrıca ekonomik etkilerin yanında özellikle eski doğu bloğu ülkelerindeki rejim değişikliklerinin yarattığı periyodik biçimli sosyal hareketliliği anlatan çalışmaların ağırlığından da bahsedilmelidir. Örnekler için bkz. Simkus & Robert (1995) ve Gerber & Hout (2004).

yaklaşım ise “*kaynak yaklaşımı (resource approach)*” olarak adlandırılır. Buna göre Finansal, beşeri, kültürel ve sosyal kaynakların dağılımı sosyal hareketlilik biçimlerini temelden etkiler. Eşitsizliğin yaygınlık düzeyi bu kaynakların dağılımıyla ilgili olduğu için, dolayısıyla sosyal hareketlilik olumsuz etkilenmektedir. Yani toplumsal eşitsizliğin yaygınlığı hareketlilik kaynaklarının dağılımını olumsuz etkiler ve bu tür toplumlarda sosyal hareketlilik oranları düşük kalır. **Tyre & Semyonov & Hodge (1979: 417 – 418)**, yaptıkları analizde gelir dağılımı eşitsizlikleri ile düşük sosyal hareketlilik oranlarının paralel olduğunu göstermişlerdir. **Ruhm (1989: 157-159)**, toplumsal eşitsizliğin yaygın olduğu toplumlarda bireysel yeteneklerin sosyal hareketlilikte etkin olmakta birlikte, sosyo – ekonomik koşullardan kaynaklanan dezavantajları ortadan kaldıramadığını göstermektedir. Buna karşın **Andersen (2001: 15-17)**, sosyal hareketlilikte, eşitsizliklerin sanıldığı kadar belirleyici olmadığı ileri sürmüştür. Hatta yaygın toplumsal eşitsizliklere, yüksek sosyal hareketliliğin eşlik ettiği Brezilya ve Guatemala gibi ülkelerde bu durumun büyüme oranlarına olumlu yansımaları ileri sürmektedir.

Torche (2005:444), Şili örneğinden hareketle, daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen bu durumun, gelir dağılımı eşitsizliğinin yapısıyla ilgili olabileceğini düşünmektedir. Bu ülkelerde gelir bölüşümüne ilişkin genel gözlem en üstteki çeyrekle diğerleri arasında açık bir fark olmasıdır. Buna karşın en üst grup dışındaki çeyrekler arasında ise fark daha az belirgindir. Şili gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunda alt gruptan en üst gruba yönelik hareketlilik oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle hiyerarşik etkilerin yüksek olduğu bir sosyal hareketlilik rejimi ortaya çıkmaktadır ve üst düzey pozisyonlara erişimin oldukça kısıtlı olmasına karşın diğer konumlar arasında yüksek akışkanlık görülür. Sonuçta gelir dağılımındaki yüksek eşitsizliklere eşlik eden yüksek hareketlilik oranlarıyla karşılaşmaktadır ve bu durum gelişmekte olan ülkelerde karakteristiktir. Gelişmekte sosyal statülerin ve kaynakların dağılımındaki bu özgün koşulların iki önemli sonucu olmaktadır. Bunlardan birincisi, yaygın sosyal hareketlilik desenlerinin biçimine ilişkindir ve daha çok kısa erimli biçimler ile karşılaşılır (Yaqub, 2000: 15-17). Diğeri de bu ülkelerde hiyerarşik ve kalıtımsal faktörlerin göreceli değişen niteliğidir (Park, 2003:244; Buchmann & Hannum, 2001:90 – 91).

(1). Kısa erimli hareketlilik biçimleri:

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hareketliliğin yaygın biçimi “kısa – erimli”dir. Bu biçimin genelleşmesindeki temel faktör, modernleşme sürecinin özgün niteliğinden, özellikle

kentleşmenin doğasından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ortak paylaştığı bir özellik hızlı kentleşme deneyimleridir (Davis, 2007: 13 – 17; Karpas, 2003: 24 – 30). Hızlı dönüşüm doğal olarak, kentsel ortamdaki hareketlilik fırsatlarının artmasına neden olmaktadır (Timberlake & Kentor, 1983: 491). Ancak yaratılan fırsatların sürekliliği düşüktür, daha çok enformel ekonominin imkanlarına dayanır ve tarımdan kopan geniş gruba ancak kentsel ortamda yaşama imkanı sunar (Nelson, 1970: 400 – 403; Casarda & Crenshaw, 1991: 477 – 479). Bu kısıtlı imkanlar, sosyal hareketliliğin ancak kısa erimli biçimleri destekleyecek niteliktedir.

Kısa erimli hareketliliğin yaygın bir gözlem olmasında bir diğer faktör de, eşitsizliğin telafisine yönelik sistematik girişimlerin, bu toplumlarda genellikle “kalkınma” sorunun ardından değerlendirilmesidir. Bu nedenle sosyal hareketliliğe yönelik engellerin göreceli niteliğinden çok, kalkınma hedefinin ihtiyaç duyduğu insan kaynağı açığının giderilmesi daha büyük anlam taşımaktadır. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesinde, batılı meritokratik kriterlerin yerleştirilmesi gereği çok az hissedilir. **Foster (1977: 215 – 216)**, gelişmekte olan ülkelerde sosyal hareketliliğe aracı olan eğitim sisteminin, toplumsal farklılıkların giderilmesi amacıyla çok, yeni ve bağımsız sosyal grupların oluşturulmasına odaklandığına işaret eder. Ancak bu grupların varolan ayrıcalıklı gruplara alternatif olması değil, kitleler ile ayrıcalıklılar arasındaki ara tabakaları oluşturmaları beklenir. Ayrıcalıklılar dışındaki gruplar arasında eğitim modernleşme süreci ile birlikte asıl belirleyici haline gelir ve görece avantajlı sosyal pozisyonlar ile eğitim düzeyi arasında güçlü bir ilişki ortaya çıkar. Buna karşın söz konusu avantajların profesyonel meslekler dışı kategorileri ve daha çok yarı vasıflı işgücünü ifade ettiği unutulmamalıdır.

Ayrıca avantajlar, büyük oranda yeni fırsatların değerlendirilmesine dayandığı için, etkilediği kitlenin büyüklüğü tartışmalıdır. Ek olarak gelişmekte olan ülkelerde yapısal nitelikler ve ekonomik zorunluluklar söz konusu fırsatların sürekliliğini etkilemektedir. Bu nedenle eğitimin sağladığı avantajların kullanılmasına yönelik istek ve beklentiler belli bir noktadan sonra azalacaktır (Bregmann, 1996: 597 – 598). Eğitim gelişmekte olan ülkelerde, sosyal hareketliliğin belirleyen önemli faktörlerden birisi olsa da, özellikle kamusal inisiyatiflerin daha çok temel eğitime odaklanması nedeniyle kitlelerin eğitim talebi sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde eğitim fırsatlarının yaygınlaşmasının özgün biçimi de kısa erimli hareketlilik imkanlarını desteklemektedir.

(2). Özgün hiyerarşik etkiler ve küçük işletmeciliğin konumu:

Toplumsal eşitsizliklerin gelişmekte olan ülkelerdeki yaygın biçiminin sosyal hareketliliğe yönelik sonuçlarından bir tanesi de, hiyerarşik ve kalıtımsal faktörlerin niteliğine ilişkindir. Çekirdek modelin öngörülerinden bir tanesi, ücretli tarım işçiliği, yarı vasıflı ve vasıfsız işçi kökenli kuşaklararası hareketliliklerde en avantajlı toplumsal pozisyonlara ulaşımında belirgin bir hiyerarşik engelin var olduğudur (Erikson & Goldthorpe, 1987b: 160 – 161). Bu tür bir hiyerarşik engelin gelişmekte olan ülkelerde daha güçlü olduğuna ilişkin kanıtlar mevcut olmakla birlikte (Torche, 2005:436; Chan & Lui & Wonk, 1995: 141), daha kısa erimli hiyerarşik engeller doğal olarak daha zayıftır (Park, 2003: 241).

Yine özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde küçük girişimciliğin kuşaklararası nitelik bakımından göreceli olarak sabit bir kategori olduğu düşünülür. Ayrıca yapılan çalışmaların büyük bir bölümü bu tür bir genelleştirmeyi doğrulamaktadır (Breen & Luijckx, 2004: 44; Vallet, 2001: 56 – 58). Buna karşın özellikle Amerikan sosyolojisinde küçük girişimciliğin yarattığı sosyal hareketlilik fırsatları üzerinde sıklıkla durulur (Lipset & Bendix, 1959: 77 – 79)⁷. Gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle hızlı kentleşmenin etkisiyle küçük işletmeciliğin sosyal hareketlilik bakımından önemli bir konum sağladığı düşünülür. Özellikle endüstriyel üretim ilişkilerinin yerleşmediği bu ülkelerde, küçük girişimcilik sayesinde uygun hayat koşulları ve eğitim fırsatları yaratmanın mümkün olacağı değerlendirilir ve Batılı örneklerden farklı olarak küçük girişimcilikten profesyonel sınıflara dönük akışın yüksek bir beklenti olduğu dile getirilir. Örneğin Koo (1976: 782 – 784)'nın araştırmasına göre Kore'de küçük girişimcilerin kuşaklararası hareketlilikte, profesyonel sınıflara yönelme olasılığı beyaz yakalı işlere göre daha fazladır. Stoica (2004: 239 – 242), küçük girişimciliğin profesyonel mesleklere yönelik yarattığı hareketlilik avantajlarının Eski Doğu Bloğu ülkelerinde de belirleyici olduğunu vurgular. Portes (2000b: 244 – 245) ise küçük girişimcilik yoluyla sosyal hareketlilik kazanımlarının ayrıca göçmen grupları arasında etkili olduğunu ileri sürmektedir.

⁷ Bu tür bir yaklaşım farklılığı büyük oranda sosyal hareketliliğe ilişkin Avrupa ve Amerikan eğilimlerindeki ayrılığın bir sonucudur. Özellikle Amerikan sosyolojisi için 1970'lere kadar sosyal hareketlilik biçimleri "Amerikan İstisnacılığının" bir göstergesi olarak değerlendirilmekteydi ve Amerikan toplumunun Avrupa toplumlarına göre açık bir biçimde daha akışkan olduğu kanısı yaygındı. Ancak günümüzde bu tür bir farklılığa ilişkin çok az kanıt vardır. Amprik eksikliklere rağmen bu tür bir fikrin yaygınlığı Erikson & Goldthorpe (1992: 285 – 287)'ye göre sosyal hareketliliğe "statü kazanımı (status attainment)" olarak ele alan geleneğe karşılık olarak, Avrupa sosyolojisindeki yaygın sınıfsal perspektifin bir sonucudur. Bu konudaki amprik gözlemler için bkz. Erikson & Goldthorpe (1985)

d. Eğitimin özgün konumu:

Gelişmekte olan ülkelerde eğitim sistemleri – sosyal hareketlilik ilişkisinin önemli sonuçlarından birisinin kısa – erimli hareketlilik biçimlerini desteklediğinden bahsedilmiştir. Ancak eğitim sistemlerinin bu ülkelerde aldığı özgün biçim bundan ibaret değildir. II.Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada eğitim yatırımları gözle görülür bir biçimde artmıştır. Bu artışın eğitim politikaları ve sonuçları açısından gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğu söylenebilir. Öncelikle modernleştirici etkilerle bu ülkeler, “dünya sistemindeki” dezavantajlı konumlarının telafisine yönelik olarak eğitim süreçlerinin sonuçlarına dönük yüksek beklentilere sahip olmuşlardır (Arnove, 1980: 50 – 51). Bu yenilikçi ve hızlı sonuç vermesi istenen politikalar, daha çok temel eğitim düzeyindeki yapısal eksikliklere yönelmiştir. Söz konusu eksikliklerin telafi edilmesi, eğitime katılım oranlarında özellikle temel ve orta düzeyde köken etkisini bir hayli zayıflatmıştır. Eğitimde köken etkisinin azalması sosyal hareketlilik oranlarının yükselmesi ve sosyal akışkanlığın artması açısından belirleyici bir rol oynar (Breen & Jonsson, 2005:225-227).

Eğitim sistemi yoluyla kısa sürede yakalanan ivme, eğitimin getirisi konusunda (returns of education) iyimser eğilimlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. bu nedenle gelişmekte olan ülke örneklerinin modern toplumdaki “meritokrasi”nin ağırlık kazanması beklentilerinin test edilmesine yönelik iyi örnekler olduğu düşünülür. Ancak bu beklentilere yönelik analizlerin büyük bir kısmında, gelişmekte olan ülkelerde meritokrasi kriterlerinin yükseldiğine dönük bir sonuç bulunamamıştır (Whelan & Lyte, 2000:38). Buna karşın Torche & Ribeiro (2010: 299 -303), gelişmekte olan ülkelerin “meritokrasi” tezinin ispatına yönelik çok uyumlu bir örnek olmadığını göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerde gerçekten de orta vadede eğitim ve sınıfsal konum arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde aşındığı tespiti rahatlıkla yapılabilir. Ancak bu eğilim, meritokrasi kriterlerinin değer kazanmasından çok, kurumların formel belirleyiciliğinin artmasına ilişkindir. Yine eğitimin getirileri, kısa vadeli artışlardan sonra keskin bir azalış gösterir. Bu türden azalış dönemlerinin de meritokrasinin zayıflaması olarak tanımlanması konusunda aceleci davranılmamalıdır. Zira bu ülkelerde eğitimin getirileri büyük oranda hükümet politikalarına bağımlıdır ve özellikle eğitim harcamaları, işverenler ve eğitim kurumları arasındaki ilişki ve bu grupların niyetlerine göre şekillenmektedir.

Hurd & Jonsson (1967:56-58), eğitimin sosyal hareketlilik konusunda hızlı şekil değiştiren bir faktör olmasının gelişmekte olan ülkelerde ortak olarak paylaşılan altı

özelliğın sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan (i) ilkinde *eğitim yatırımlarının artması doğal olarak eğitime katılım oranlarını arttırır*. Bu eğilimler özellikle temel ve orta öğrenimde belirleyici olmaktadır. (ii) *orta vadede ise eğitime katılma oranlarındaki artışlar ekonominin yapısal unsurları tarafından desteklenmediği için eğitimin emek piyasasında avantajlı konumlar sağlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmesi zorlaşır* ve bir vasıf enflasyonu yaşanır. (iii) özellikle orta düzey vasıflar için geçerli olan bu duruma karşın yüksek öğrenim, genellikle elit gruplar tarafından değerlendirilen bir yeniden üretim mekanizması olma özelliğini sürdürür ve vasıf enflasyonu, *etkin emek piyasası konumları için "sosyal sermaye"nin önemini arttırır*. (iv) gelişmekte olan ülkelerin bir başka yapısal özelliğini hızlı nüfus artışı oluşturmaktadır. Buna karşın *nüfus artış hızı ile eğitimin sağladığı avantajlar arasında ters yönlü bir ilişki vardır* ve ancak düşük oranlı nüfus artışları fırsat alanlarını genişletir. (v). *Hükümetler tüm olumsuzluklara rağmen eğitimi kritik bir yatırım alanı olarak görmeye devam ederler*. Ekonominin yapısal nitelikleri daha yavaş dönüştüğü için Batılı örneklerden farklı olarak ofis işlerinin (non-manual) bir sosyal hareketlilik göstergesi olarak tanımlanması zorlaşır. Var olan ofis işleri daha çok kamu tarafından yaratılmaktadır ve bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde sosyal hareketlilik göstergesi girişimcilik veya iş adamlığından çok bürokrasi kadrolarıdır. (vi). Son olarak da hızlı kentleşme ve göç süreci yine gelişmekte olan ülkelerin ortak bir niteliğidir ve bu nedenle mutlak hareketlilik oranları dikkate alındığında eğitimin önemi azalmaktadır.

e. Toplumsal ağların belirleyiciliği:

Hurd & Johnson (1969:58)'nin da belirttiği gibi gelişmekte olan ülkelerde eğitim sistemlerinin özgün nitelikleri gibi faktörler, "toplumsal ağları" sosyal hareketlilikte belirleyici hale getirir. Gerçi özellikle **Granovetter (1973: 1376 – 1377)**'in öncü çalışmalarından itibaren toplumsal ağların sosyal hareketlilik avantajları kazanmada etkin olduğu bilinmektedir. Ancak kimi çalışmalar, göreceli olarak, gelişmekte olan ülkelerde sosyal ağların daha önemli işlevlere sahip olduğunu ileri sürmektedir (Höllinger & Haller, 1990: 105-108; Knack & Keefer,1997: 1277-1281; Wahba & Zenou, 2005: 447-448). **Al-Haj (1995:312–314)** ise, özellikle akrabalığa dayalı toplumsal ağların geleneksel fonksiyonları modernleşme süreci ile birlikte yıpranmakla birlikte; etkili olabilecek yeni fonksiyonlar üstlendiğini göstermiştir. Bu yeni fonksiyonları doğal olarak sosyal hareketlilik biçimleri üzerinde de etkin olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde toplumsal ağların sosyal hareketlilikteki belirleyiciliğinde aldığı özgün rolün şekillenmesinde *kentleşmenin niteliği, eğitim sistemlerinin biçimi ve ekonomik çevrimde devletin konumu* olmak üzere üç temel nedenden bahsedilebilir. Hızlı kentleşme ve bu konuda gelişemeyen formel sistemlerin yokluğunda, toplumsal ağlar çok konuda olduğu gibi sosyal hareketlilikte de etkili olabilmektedir. Bu hareketliliği yaratma yollarının yakın –uzak veya güçlü – gevşek ağlarla etkin olup olmadığı uzun bir tartışma konusudur (Woolcock, 1998: 168 -170). Ayrıca, Türkçe literatürde “*hemşerilik*” olarak tanımlanan, göç sürecindeki öncü göçmenlerin (prior – source) sosyal hareketlilik imkanları yaratmada etkin olduğu görülmüştür (Garip, 2008:594).

İkinci faktör olan eğitime erişme konusunda “*toplumsal ağların aracı (moderator) rolü*”nün önemi sıklıkla dile getirilir (Lin,1999: 469-470; Eggens & van der Werf & Bosker, 2008: 555-556). Ancak bu etkinin gelişmekte olan ülkelerdeki biçimleri konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin **Hayneman & Loxley (1983: 1187-1189)**,bu ülkelerde toplumsal ağların sosyal hareketlilikte daha etkin olduğuna dönük analizlerin çok geçerli olmadığını ileri sürmektedir. Eğitimde yapısal eksikliklerin görece daha fazla giderildiği şartlarda (okul kalitesinin artırıldığı ve öğrenci / öğretmen oranının azaltıldığı vs.) öğrenci başarıları, aile ve sosyal ağların etkisinden bağımsızlaşmaktadır. Buna karşın örneğin **Lloyd & Blanc (1996:280-282)**, toplumsal ağlar üzerinden harekete geçen kaynakların, Sahra Altı ülkeleri özelinde, etkin bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkelerde endüstriyalizmin kazanılmış statülerin önemini arttıracığı tezine ilişkin yapılan çalışmaların bir dökümünü veren **Buchmann & Hannum (2001:88-91)**, bu tür ülkelerde formel yapının gelişiminin ve eğitim fırsatlarının toplumsal kökenlerin belirleyiciliğini kıramadığı genel sonucuna ulaşmışlardır. Bu konudaki karşılaştırmalı araştırmalardan da bahseden çalışmadaki en kapsayıcı yorumlardan birisi olan **Lin & Yeager (1975: 547 – 552)**, iki endüstrileşmiş (İngiltere ve ABD) ile iki endüstrileşmekte olan (Haiti ve Kosta Rika) ülkenin karşılaştırmasının açıklayıcı yorumuna yer verilmiştir. Bu analizde orta düzey bir endüstrileşme seviyesinde toplumsal kökenlerin ve ilişkilerin halen asıl belirleyici olduğu; ancak üst düzey bir endüstrileşme düzeyinde toplumsal kökenlerin zayıfladığını göstermektedirler. **Lee & Binton (1996: 187 – 188)** Kore örneğinde toplumsal ağların yüksek öğrenim fırsatlarını yakalama konusundaki belirleyiciliklerinin çok güçlü olmasa da,özellikle eğitim sonrası avantajların değerlendirilmesinde ve avantajlı emek piyasası konumlarına yerleşmede oldukça belirleyici olduğunu göstermişlerdir.

Toplumsal ağların sosyal hareketlilik sağlayıcı niteliklerini geliştirmekte olan ülkeler açısından önemli kılan bir diğer unsur bu ülkelerde devletin ekonomik ve toplumsal fırsatların tayininde elde ettiği ayrıcalıklı konumlardan kaynaklanmaktadır. **Poggi (2005:147–149)**, modern devletlerin çağdaş biçimlerinde etkili olan dinamiklerin başında, sayıları artan profesyonel çalışanlar grubunun, alt düzey çalışanlar ile birlikte (proleter), özel sağlık, eğitim ve pazar içi güvenlik koşullarının oluşturulması ve geliştirilmesi için devletten beklentilerinin artmasını görmektedir. Bu yolla devletin klasik anlamıyla toplumsal biçiminden koparılıp aygıtsal rolleriyle tanımlanması gereği artmıştır. Ancak geliştirmekte olan ülkelerde devletin bu tür aygıtsal niteliklerini formel düzenlemeler geliştirerek yerine getirmesi önemli bir sorundur. Bu sorun ilgili politik formların özgünlüklerinden kaynaklanabildiği gibi (Rudra, 2007: 382-384), kalkınma düzeyi ve yönetsel yetersizliklerin bir sonucu da olabilir (Huntington, 1971: 301-302).

Formel düzenlemelerin ve bunlardan türeyen ilişkilerin düzenlenmesindeki eksiklikler, bu ülkeler için çoğunlukla informel yakınlıkların belirleyiciliğini artırır. Bu yakınlıklar, daha önce belirtildiği gibi, formel düzenlemelere alternatif kaynakların yaratılması ve bunlar üzerinden toplumsal sorunlara ilişkin “*başta çıkma stratejilerinin (coping strategies)*” oluşturulmasını içerir. Bu alternatif kaynaklara ulaşma ve bunları kullanmada toplumsal ağlar çok belirleyici bir yere sahiptir (Leonard, 2000: 1074). Ancak çoğu zaman bu alternatif imkanlar, yegane başta çıkma stratejisi değildir ve genellikle kısıtlı formel düzenlemelerin yaratacağı avantajların da kullanılması önemli olmaktadır. Formel imkanların sunduğu avantajlara erişimde **Woolcock (1998: 172 – 174)**, toplumsal ağları önemli bir aracı olduğunu ileri sürmektedir. **Rakodi (1999: 333 – 334)** ise kısıtlı avantajlar sunan formel imkanlara ulaşmada toplumsal ağların gücünün kritik olduğunu ve çoğu zaman kaynakların tahsisinde toplumsal ağların asıl karar verici haline geldiğini ileri sürmektedir.

Vurgular kimi zaman formel düzenleyici kurumların yetersizliğine yapılmakla birlikte, özellikle devletin toplumsal ve ekonomik düzenleyici rolünün ağırlıklı olduğu ülkelerde toplumsal ağların tayin edici rolüne ilişkin çıkarımlar da önemlidir. Özellikle eski – sosyalist deneyimlere odaklanan çalışmalar, devletin tayin edici rolünün sona ermesine rağmen, geçmiş ilişkilerden türeyen informel ağların işlevsel konumlarının devam ettiğini göstermektedir (Aberg, 2000: 296; Uslaner, 2004: 4-7; Rose,2000b: 1422). Örneğin **Bian (2002: 94 – 97)**, Mao sonrası dönemde Çin’de piyasa merkezli dönüşümlerin ardından çoğunluğu bürokratlardan oluşan geçmişteki avantajlı grupların oluşturdukları ağların,

koşulların değişmesine rağmen gücünü koruduğunu hatta güçlendirdiğini göstermiştir. **Pichler & Wallace (2007: 424)** ise bu tür ülkelerde toplumsal ağların gücünün formel kuralların yetersizliğinin yarattığı boşlukların doldurmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Rose (2000a:147 – 149), eski – sosyalist ülkelerde görülen bu tür niteliklerin aslında formel toplumsal ilişkilerin tam olarak yerleşmediği bütün gelişmekte olan ülkelerin karakteristik niteliği olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre gelişmekte olan toplumlarda formel organizasyonlar kısıtlı niteliklere sahiptir, Ancak sağladığı imkanların göreceli önemi daha fazladır. Bu nedenle formel kaynaklara erişmek çok sayıda konuda (sağlık, konut, eğitim, sosyal güvenlik vs.) avantaj sağlamanın asli yoludur. Fakat gelişmekte olan ülkelerde formel hizmetleri sağlayan organizasyonlarda kurumsal yetersizlikler de karakteristiktir. Bu organizasyonların sunduğu hizmetler bir toplumsal standarda tabi değildir ve ayrıcalıklı konumların etkinliği her durumda daha fazladır. Formel organizasyonlara hakim olması beklenen kurallar kişisel ilişkiler veya rüşvet gibi illegal yöntemler ile rahatlıkla tahrip edilebilir niteliktedir. Bu durum modern kurallar dizisinin sahip olması gereken hesaplanabilirlik ilkesinin çok uzağında, kısmi şeffaf (semi – transparent) ve kolay anlaşılamayan (opaque) kuralların hakim olduğu bir asimetri yaratır. Söz konusu asimetrilerin telafi edilmesinde toplumsal ağlar belirleyici bir rol kazanmaktadır. Ayrıca formel kurumlar çoğunlukla kısıtlı bir ayrıcalıklı grup tarafından yönlendirildiği için geniş kitlelerin dışlayıcı engelleri aşabilmesinde toplumsal ağların ilişki düzeyi etkin olmaktadır.

Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde de karmaşık olan informel – formel ilişkiler düzeni, gelişmekte olan ülkeler açısından farklı anlam ve ilişkileri barındırmaktadır. Günümüz literatürü informel ilişkilerin, formel sistemleri güçlendirici ve zenginleştirici yönü üzerinde sıklıkla dururken (Putnam & Leonardi & Nanetti, 1993: 26 – 30); gelişmekte olan ülkelerde durum farklıdır ve informel ilişkiler, formel ilişkilerin zıddı olarak işlev görür. Ayrıca bu ülkelerde formel sistemler ile informel ilişkiler arasındaki mesafenin artması, toplumsal ağların belirleyici konumunu güçlendirmektedir (Rose, 2000a: 149 – 150).

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hareketlilik biçimlerinin özgünlüğüne ve dönüşümüne odaklanan ampirik çalışmaların önemli bir bölümü benzer tespitler ortaya koymuşlardır. (Tablo – 2) farklı gelişmekte olan ülke deneyimlerini ele alan bazı çalışmalara ve bu çalışmaların bahsedilen çerçevede elde ettiği sonuçlara yer vermektedir. Bu konudaki

genel eğilim, batılı örneklerde olduğu gibi, sosyal hareketliliğin “*endüstriyalizm tezi*”nden daha karmaşık nitelikler barındırdığıdır.

Ayrıca hareketliliği yönlendiren unsurların farklı nitelikleri (eğitim sistemi, politik yapı, üretim düzeni vs.) dolayısıyla ortak eğilimler yanı sıra; spesifik özgün koşulların (demokratik normların işlerliği, kolonyal gelenekler, iktisadi büyüme vs.) tespit edilebileceği öne sürülmektedir. Örneğin bu tür çok yönlü göstergeler, özellikle iktisadi yapıyı ifade eden göstergeler ile sosyal hareketlilik ilişkisini inceleyen çalışmalarında **Hazelrigg & Garnier (1976: 499 – 500)**, sosyal hareketliliğin her şeyden önce bireylerin, üretim ve dağılımda etkili olan kaynaklara erişimi ile ilgili olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde yapısal unsurların yavaş dönüşmesi nedeniyle sosyal hareketlilik rakamları ile üretime ilişkin parametler arasında görece zayıf bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine 24 ülkeyi karşılaştırdıkları çalışmalarında **Tyree & Semyonov & Hodge (1979: 420 – 422)** ekonomik gelişme, demokrasi ve sosyal hareketlilik arasında kabul edilebilir bir bağlantı olduğunu ve bu konuda gelişmekte olan ülkelerin açık bir şekilde dezavantajlarının olduğunu iddia etmişlerdir. Bu açıdan sosyal hareketlilik değerlendirmelerinde gelişmekte olan ülkelerin özgün bir kategori olarak ele alınmasının açıklayıcı olacağı çoklukla ifadelendirilmiştir (Timberlake & Kentor, 1983: 490 – 491; Buchmann & Hannum, 2001: 79 – 80).

B. Türkiye’de sosyal hareketlilik üzerine yapılan çalışmalar

Türkiye’de sosyal hareketlilik desenlerinin, paylaşılan toplumsal özelliklerin fazlılığı nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler için çizilen çerçeveye uygun olduğu söylenebilir. Ancak bu konuda net dayanaklar bulmak kimi durumlarda sorun olabilmektedir. Buna neden olacak iki etmenden bahsetmek gerekir. Bunlardan biri, Türk toplumunun ne düzeyde “*gelişmekte olan toplumlar (developing countries)*” yada “*az gelişmiş toplumlar (less – developed societies)*” olarak tanımlanabileceği yönündeki tartışmalardan kaynaklanır.

Genellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan bu tür sınıflandırmalar, benzer ekonomik kalkınma düzeyindeki ülkelerin aynı zamanda benzer toplumsal ve siyasal nitelikleri de paylaştıklarını savına dayanmaktadır (Hayami & Godo, 2005: 34 – 41). Türkiye’deki ekonomik ve toplumsal özelliklerin de gelişmekte olan veya az gelişmiş ülke sınıflandırmasına uygun olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat vardır (Tütengil, 1970: 147 – 151; Yerasimos, 2000: 20-26). Ancak bu konuda itirazların olmadığı da söylenemez.

Nitekim Heper (2006: 19-22), bu tür sınıflamaların daha çok iktisadi ve sosyolojik niyetler ile yapıldığını ancak Türkiye'nin tarihsel ve coğrafi koşullar, devlet organizasyonunda süreklilikler ve daha da önemlisi kolonyal geçmişinin olmaması nedeniyle daha çok Batı deneyimi ile benzeştiğini iddia etmektedir⁸.

Tablo 2. Gelişmekte olan ülkeleri konu alan bazı sosyal hareketlilik çalışmaları

Çalışma / Ülke	Ele alınan ilişki	Sonuç
Breen (2000) / K.İrlanda	Demokratikleşme düzeyinin etkisi	<i>Demokratikleşme düzeyi arttıkça dezavantajlı gruplar daha yoğun hareketlilik kazanmıştır. Ancak sabit eşitsizlikler çok az aşınmıştır.</i>
Goldthorpe & Yaish & Kraus (1997) / İsrail	Yerleşik sınıfsal farklılıkların düşük belirleyiciliğinin etkisi	<i>Ayrıcalıklı konumların tarihsel yokluğu ve hizmetler sektörünün 1980 sonrası hızla büyümesi sosyal hareketlilik şansını arttırmıştır.</i>
Cortes & Latapi (2000) / Meksika	Birikim modellerindeki dönüşümün etkisi	<i>İthal ikamesi döneminde piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte en avantajlı grup dışındaki tüm kesimlerde sosyal hareketlilik azalmış ve köken etkisi artmıştır.</i>
Bossuroy & Cogneau (2008) / 5 Batı Afrika Ülkesi	İçsel ve dışsal faktörlerin etkisi	<i>Politik ortamın daha çok dışsal koşullar tarafından belirlendiği için eski sömürge ülkelerinde daha çok dışsal koşullar etkilidir.</i>
Andersen (2001) / 18 Latin Amerika Ülkesi	Ekonomik göstergelerin etkisi	<i>GSMH'nin büyüklüğü, kentleşme oranları ve kamudan eğitime ayrılan pay ile sosyal hareketlilik arasında pozitif; GİNİ katsayısı ile sosyal hareketlilik arasında negatif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir.</i>
Gerber & Hout (2004) / Rusya	Siyasal rejimin etkisi	<i>Sovyet döneminde de köken etkisinin belirgin olmasına karşın, Sovyet sonrası dönemde bu etki daha net görülmektedir.</i>

⁸ Ayrıca bu tür ekonomik değerlendirme çerçevelerinin günümüz toplumları açısından yeterli olmadığını ve daha çok II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik koşulları yansıttığı için yeni bir değerlendirme çerçevesine ihtiyaç duyulduğu da iddia edilmektedir. Ayrıntılar için bkz. Haris & Moore & Schmitz (2009)

İkincisi ise Türkiye’de yapılan sosyal hareketlilik çalışmalarının niteliğine ilişkin sorunlardır. Türkiye’de sosyal hareketliliğe ilişkin varsayımsal ifadeler yoğun olmakla birlikte, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı şaşırtıcı derecede sınırlıdır. Ayrıca az sayıdaki çalışmalar da, sosyal hareketlilik konusunda oluşan literatürün niteliklerinden oldukça farklıdır ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde elde edilen sonuçların önemli tutarsızlıklar yarattığı fark edilir. Bu nedenlere dayanarak mevcut tartışma düzeyi ve araştırmaların niteliğinden Türkiye’deki özgün sosyal hareketlilik desenlerinin niteliklerini tahmin edebilmek oldukça güçtür. Varolan çalışmalarda literatürde genel kabul görececek düzeyde analiz ve değerlendirmelere ulaşamadığı görülmektedir. Bu durumun temelde literatürde kullanılan kompleks ölçme yöntemlerinin gerektirdiği düzey ve süreklilikteki (Erikson & Goldthorpe, 1987a: 55-56; Yaish, 2000: 162) verilerin oldukça kısıtlı olmasından⁹ kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca metodolojik olarak işlevselcilik Türkiye’de ilgi görmüş bir akım olmasına (Açıkel, 2006:32; Türkdoğan, 2003: 149 – 150) ve özellikle 1950 sonrası kentleşme hareketlerinin nitelikleri konuya dönük ilgileri attırmasına karşın, literatürdeki teknik ve argümanların sınırlı olarak tartışıldığı ileri sürülebilir. **Kalaycıoğlu & et.al (2008:i)**, bu tür teknik eksikliklerin temelinde Türkiye’deki akademik geleneklerin sınıf ve toplumsal tabakalaşma kavramlarını tartışmadaki sorunlu doğası olduğunu ileri sürmektedir.

Literatürdeki eksikliklere rağmen Türkiye’de sosyal hareketliliğin yüksek olduğu, bu bakımdan bir Türk istisnacılığının söz konusu olabileceğini ifade eden çok sayıda yoruma rastlanılabilir. Bu yorumların büyük bir kısmının hareket noktası, Türk toplumunda “sınıf” ve “kalıcı ayrıcalıklar” üzerinde geliştirilebilecek bir analiz imkanının bulunmamasıdır (Mardin, 2000:106-108; Lewis, 2009: 599-602; İnalçık,1964: 44-47). Özellikle kültürel faktörler ile tarihsel koşullara vurgu yapan bu eğilimler, aynı zamanda modernleşme teorisinin bir uzantısı olarak görülebilecek, “fırsat alanı” kavramının kullanışlı hale getirmenin pratik kanıtları üzerine yoğunlaşmaktadır. Fırsat alanı yaklaşımı daha çok, modernleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan teknik gelişimin yarattığı yeni mesleki

⁹ Literatürdeki çalışmaların kullandığı verilerin önemli bir kısmı hane halkı işgücü anketleri veya eklerinden sağlanmaktadır (Breen & Luijckx, 2004: 37 - 40). Ancak Türkiye’de bu düzeyde toplanan verilerde benzer bir düzeyde ölçüm yapılamamaktadır ve özellikle kuşaklararası etkilerin ortaya çıkarılması kolay değildir. Geçerli bir kuşaklararası karşılaştırma yapmanın temel belirleyicisi sürekli bir veri seti üzerinden ortak kodlama biçimlerine imkan verecek bir veri toplama sürecidir. Aynı zamanda bu verilerin kapsamlı bir örneklem için oluşturulmuş olması gerekmektedir. Türkiye için bakıldığında bu tür uygun veriler resmi istatistiklerde yer almamaktadır. Ancak **Kalaycıoğlu & et.al (2008:37) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü** tarafından yapılan *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları*’nda bir dönem bu konuda kısıtlı da olsa bazı verilerin toplandığı belirtilmiştir. Bu verileri kullanılarak üretilen yalnızca **Gündüz (1988)**’ün çalışmasına rastlanılmıştır. Söz konusu çalışmada Gündüz (1988: 2) bu eksikliğin, kuşaklararası karşılaştırmaların logaritmik – doğrusal (log – linear) bir model oluşturduğunu ve bu formun görece yeni gelişen bir veri kalıbı olduğu için Türkiye’de benzer nitelikte veriler olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir.

kategorilerin etkisi ve bu kategorilerden oluşan statülerin dağılımına odaklanmaktadır (Yavuz, 2004: 272 – 273; Mardin,2004:206-207). Yeni mesleki kategorilerin ortaya çıkması ve rasyonel kodların yerleşmesinin, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün belirleyicilerinden birisi kabul edilir. Dolayısıyla bu tür dönüşümden zararlı çıkacak geleneklerin olmaması ve dönüşümün muhaliflerinin dahi bu süreçten avantajlarını farklılaştırmayı ummasının yarattığı öznelliklere vurgu yapılmaktadır. Yani söz konusu alanların ve bundan faydalı çıkacak kitlenin genişliğinin paralel olmasının sosyal hareketlilik yönünden bir özgünlüğe işaret edeceği ileri sürülmektedir (Mardin, 2005: 43-45).

Sosyal hareketlilik konusundaki Türk literatüründeki ampirik gözlemlerin kısıtlı olmasına rağmen, Türk toplumunun bu konuda özgün bir açıklığa sahip olduğu düşüncesinin yaygınlığının bir diğer kaynağı da “elit teorisi”nin gördüğü ilgi olabilir. Özellikle Türk Modernleşmesi'nin karakteristik niteliği ve elitlerin bu dönüşümde konumu, “elit teorisi” üzerine çok sayıda yorumun yapılmasına neden olmuştur (Kasaba, 1999: 20 – 23; Trimberger, 2003: 30 – 38; Göle, 1998: 62 – 64). Bu tür yorumlar daha çok, Paretocu anlamda elitlerin yer değiştirmesine odaklanır ve bu dönüşümün sosyal hareketliliğe yönelik bir gösterge olarak kabul edilebileceği düşünülebilir. Nitekim **Özbudun (1993: 247 – 248)**, Türkiye’de elitler üzerine gelişmekte olan bir ülke için şans sayılabilecek ölçüde detaylı verilerin olduğunu ileri sürmektedir. Bu veriler, elitlerin konumlarına odaklanan bakış açısı kullanıldığında Türk toplumunun akışkan bir toplum olduğu konusundaki öngörülerini doğrular ve elitler arasındaki kuşaklararası devamlılığın düşük düzeyde olduğunu gösterir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde elitlerin niteliklerindeki dönüşümden hareketle, sosyal hareketliliğe ilişkin çıkarımlarda bulunan çalışmalara sık rastlanır (Bian, 2002; Szelenyi & Szelenyi, 1995; Evers, 1996). Bu çalışmalar özellikle, elit statüsünün elde edilmesi sürecinde etkin olarak kullanılan imkanlardan yararlanma koşullarına önem vermektedir. Dolayısıyla özellikle *başka tür niceliksel analizlerin yokluğunda* elitlerin konumlarındaki değişimlerin sosyal hareketlilik göstergesi olarak değerlendirilmesi mümkün görülebilir. Buna karşın bazı kısıtların olduğunun da akılda tutulması gerekir. Ancak bu şekilde elitlerin konumu ile ilgili çıkarımların daha kısıtlı açıklayıcılığının dikkate alınacağı yorumların sağlıklı olacağına dikkat edilmelidir. Öncelikle, elit teorisi özellikle politik statülere bağlı sabit konumlara ilişkin bir analiz sunmaktadır. Fakat sabit konumların niteliği, etkinliği ve statü ifade etme değeri değişmez değildir. Toplumsal dönüşümlerin

ortaya çıkardığı yeni tür statü konumları, kimi zaman sabit kabul edilenlerden daha fazla etkinlik sağlayıcı bir pozisyon yaratabilir. Ayrıca bu tür alternatif konumların sabit konumlarla birlikte izlenmesi pratik açıdan zahmetli ve elit konumlara ilişkin tutarlı kavramsallaştırmaları engelleyici bir niteliğe sahiptir.

Yine Türkiye gibi ülkelerde elitlerin toplumsal konumlarının, bütüncül sosyal hareketlilik göstergesi olarak okunmasında bir takım sorunların ortaya çıkaracağı ileri sürülebilir. Öncelikle Türkiye'deki elit teorisi çalışmalarının ifade ettiği konumlar politik statüler ve bürokratik iş bölümünün bir görünümüdür. Ancak bu grupların (örneğin gelir düzeyi konusunda) çok boyutlu avantajları ellerinde bulundurduklarını söylemek güçtür (Bozkurt, 1980: 61 – 65). Ek olarak gelişmekte olan bir ülkede elitlerin kuşaklararası devamlılığının bulunmaması genellikle beklenen bir durumdur. Özellikle politik sistemin çalkantılı doğası ve ekonomik gelişmenin hızı, “*elit dönüşümü*”nün gelişmiş bir ülkeye göre göreceli olarak daha hızlı yaşanmasına neden olur (Peeler, 2001: 238 – 240; Turhan, 2000: 253 - 255). Bu eksiklikler dikkate alınarak Türkiye'deki elitlerin konumunun itidalli değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de elitler üzerine yapılan karşılaştırmalı analizlerin kuşaklararası değişimler bakımından ortaya koyduğu olumlu örnek (Frey, 1965: 23 – 24; Trimberger, 2003: 105 – 109), ancak kısıtları dikkate alındığında sosyal hareketlilik bakımından bir fikir verme potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye'de özel olarak sosyal hareketliliği ele alan çalışmalardan yola çıkarak, genel varsayımlardan ve elit teorisinin beklentilerinden farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Ancak bu farklılıkların ortak bir özelliği ifade ettiği söylemek zordur ve hatta kimi zaman çelişen yorumlara da rastlanılabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de sosyal hareketlilik sisteminin genel özelliklerinin neler olduğu ve gelişmekte olan ülkeler ile ne derece benzeştiği yolundaki yorumların kısmi ve kimi zaman spekülasyon nitelikli olmak durumundadır. Bu zorluğu göze alarak kısıtlı sayıda Türkiye'deki sosyal hareketlilik çalışmalarının gelişmekte olan ülkeler için çizilen yukarıdaki çerçeveye uyumluluğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Türkiye'de sosyal hareketlilik biçimlerine ilişkin iyimser tutumlara neden olabilecek bir özellik, gelişmekte olan ülkelerin genel niteliği olan mutlak hareketlilik oranlarının yüksek olmasıdır. Yapısal süreçlere bağlı olarak gelişen Weberyen temelli argümanlar benzer sonuçlara işaret ettiği için, Türkiye'de yapılan çalışmalarda fazlaca ilgi görmüştür. Bunlardan birisinde **Karpat (2009a: 73 – 78)**, özellikle 1950 sonrasında hızlanan sosyal

hareketliliği, mesleki dağılımda teknik ve profesyonel işlerin diğerleri aleyhine artmasına bağlı yapısal bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Böylelikle modernleşme teorisine uygun bir biçimde liyakat unsuru belirginlik kazanacaktır. Ayrıca bu genişlemenin yarattığı imkanları kullanarak ortaya çıkacak yeni grupların geleneksel aydınlara alternatif bir çerçeve oluşturmasının bu sürecin en önemli sonucu olarak görmektedir. **Karpat (2009a: 80 – 87)**, kentsel işgücünün kırsaldakilere oranla hızlı bir biçimde artmasının, Türk toplumunda ekonomik kaynaklara dayalı statü dağılımına neden olacağını ileri sürmektedir. Bu sayede anılan dönemden sonra yüksek oranlı mutlak hareketlilik rakamları Türk toplumunun belirleyici bir özelliği olacaktır.

Benzer bir beklenti **Aral (1980: 485 – 488)** tarafından da dile getirilmektedir. Buna göre Türkiye’de sosyal hareketliliği belirleyen unsurların güce dayalı tabakalaşma sisteminden, gelir ve refah göstergelerine dayalı bir sisteme dönüşmesinin belirleyiciliği söz konusudur. Ancak bu süreçte statü dağılımının yetenek dışı faktörler tarafından belirleyiciliği henüz tam olarak kırılmadığı tespitinin de altının çizilmesini istemektedir. Daha yakın tarihli ampirik kanıtlar **Sönmez (2007)** ve **Kaya (2008)** tarafından yapılmıştır. Yine yapısal göstergelerden hareket eden bu analizler, farklı olarak eşitsizlik biçimlerinin olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. **Sönmez (2007:183)**, Türkiye’de sosyal hareketliliğin yapısal dönüşümlerle olan ilgisi olduğu görüşüne katılmaktadır. Daha yeni verilere dayanan çalışmasına göre, yaşanan dönüşüm 1970’lere kadar tarımdan sanayiye olurken; özellikle 2000 sonrasında tarımın istihdamdaki ağırlığı oldukça azalmıştır. Bu dönemde hizmetler sektöründe, özelde ise ofis işlerinde ve profesyonel mesleklerde %30’ları geçen bir artış yaşanmıştır. Bu artışın mutlak değerler bakımından sosyal hareketliliği artırması kaçınılmazdır.

EGP şemasını kullandığı çalışmasında **Kaya (2008:170 – 173)**, benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuca göre Türkiye’de sınıf yapısında küresel dönüşümlere uygun bir biçimde “*kutuplaşmanın (polarization)*” yaşandığı ileri sürülebilir. Özellikle profesyonel mesleklerdeki hızlı artış böyle bir eğilimi güçlendirirken; vasıf gerektirmeyen işlerdeki artışın orta düzeyde olması proleterleşmenin Türk emek piyasasında kısıtlı gözlenen bir özellik olduğunu iddia etmektedir. Her iki çalışmada da aynı zamanda yapısal dönüşümü gerekçelendirmek üzerine kullanılan veriler üzerinden, göreceli hareketlilikte ne tür değişimler olabileceğine yönelik kısıtlı gözlemlere de yer verilmiştir. **Sönmez (2007: 191)**, eğitime erişime ilişkin verilerdeki gelişmelerin kısıtlı olmasından yola çıkarak sosyal akışkanlığın sınırlandırıldığı sonucuna ulaşmaktadır. **Kaya (2008:174 – 175)** ise emek

piyasası konumlarını dikkate alan “kutuplaşma” kavramı üzerinden yükselen sınıflar arası farklılaşmanın yaratabileceği potansiyel sonuçlara dikkat çekmektedir.

Yapısal süreçlere odaklanmasına rağmen, bu süreçlerin yarattığı imkanların dağılımındaki göreceliliklere dikkat çeken daha eski tarihli bir çalışmada **Eserpek (1978: 153 – 154)**, Türkiye’de eğitimin ağırlıklı olarak kamusal bir hizmet niteliği göstermesine karşın gelire ilişkin belirleyicilerin yoğunluğundan bahsetmektedir. Öğrencilerin sosyo-ekonomik kökeni, kır – kent ayrımı, cinsiyet ve bölgeler arası farklılıkların yüksek öğrenim aşamasında oldukça belirleyici olduğu tespitinden hareketle sosyal hareketlilikteki göreceli oranların düşüklüğüne vurgu yapılmaktadır. Bu sonuçlara dayanarak varolan literatürden hareketle, Türkiye’de mutlak hareketlilik oranlarının yüksek olmasının, bir Türk istisnası olarak görülemeyeceği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki hareketlilik desenlerine benzer bir biçimde yüksek mutlak hareketliliğe eşlik eden düşük göreceli hareketliliğin Türkiye için de beklenen bir özellik olduğu düşünülebilir.

Sosyal hareketliliği yönlendiren öğelerin Türk toplumu için de periyodik niteliklerinin ağır bastığına yönelik kanılar, ilgili literatürde kolaylıkla fark edilebilir. Örneğin **Boratav (1995: 28 – 29)**, Türkiye ile ilgili çalışmalar arasında en geniş kitleye dayanan biri olan ayrıntılı çalışmasında, özellikle kente göç sürecinin ve bu süreci etkileyen kamu politikalarının sosyal hareketlilik biçimlerini temelden etkilediğini belirtmektedir. Buna göre, kente göç ile birlikte özellikle küçük toprak sahibi grupların yüksek bir kuşaklararası hareketlilik yakaladığını ve bu süreçte “*hızlı sanayileşme ve popülist politikalar ortamında çocukların yüksek öğrenim görmesine izin veren olanakların*” belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır.

Benzer bir biçimde **Sevinç (1990: 326 – 332)**, göç sürecinin etkisinin önemli olduğunu düşünmektedir ve bu dönemde uygulanan kentleşme ve eğitim politikalarının yarattığı fırsatların yaygınlığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki kamu politikaların yönlendiriciliği ve yarattığı dalgalanmaların etkisinin büyük olduğu düşünülebilir. Ancak **Buğra (2003: 454 – 455)**, bu tür ilişkilerin benzerlikler kadar, özgün yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Türkiye’de periyodik etkilerin geçerli olduğu tespitinin yanında bu etkilere neden olan kamu politikalarının doğasının ve kitlelerin bu politikalarla kurduğu ilişkilerin sonuçlarının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Türkiye’de yapılan sosyal hareketlilik çalışmalarında, eşitsizlikler ile sosyal hareketlilik arasında teorik anlamda doğrudan bir bağ kurulur ve eşitsizliklerin kısıtlayıcı yönü neredeyse genel bir kabuldür. Örneğin **Açıklan (2008:43)**, 1980 sonrası Türk toplumunda gelir ve bağlı eşitsizliklerin artmasıyla dezavantajlı gruplardan gelen ailelerin sosyal hareketlilik beklentilerinin zayıflaması arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Bu tür yorumlar genellikle, Türkiye’de kentleşme yazını ve iç göçe ilişkin araştırmalar tarafından somutlaştırılan evrelerin değerlendirilmesine dayanmaktadır. 1980’lerden itibaren başlayan ve 1990’ların ortalarından itibaren etkisi iyice hissedilen bir dönüşümü ifade eden bu araştırmalardaki (Tekeli, 2008:172 – 173; Güvenç & Işık, 1996:9-13; Erder, 2002: 167 – 171; Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 176) kanıtların sosyal hareketlilik şanslarında da dönüştürücü bir etki yapması beklenmektedir. **Sönmez (2008:191)**, bu etkilerin özellikle eğitim alanında net biçimde hissedildiğini ve dezavantajlı sosyal gruplardan gelen öğrencilerin daha alt düzeyde eğitim görme ihtimalinin arttığını ileri sürmektedir. Gelir farklılıklarının bu şekilde radikalleşmesi söz konusu kesimler için kısa erimli sosyal hareketlilik biçimlerinin sıklığını da arttırdığı ileri sürülmüştür.

Ancak Türkiye’de sosyal hareketliliğin daha çok kısa erimli biçimleri içerdiğine yönelik tespitler, sanıldığı kadar yeni değildir. Örneğin **Bulutay & Timur & Ersel (1971: 184-185)**, özellikle çiftçilik ve küçük memurluk kategorilerinde yer alan babaların çocuklarında kısa erimli sosyal hareketlilik biçimlerinin yaygınlığını vurgulamışlardır. **Boratav (1995: 28 -29)** kent göçmenleri arasında sosyal hareketliliğin ancak üç kuşak bir arada değerlendirildiğinde uzun erimli bir biçim gösterdiğini bunun dışında iki kuşak arasındaki kısa erimli hareketlilerin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

Çekirdek Model’de gösterilen ve gelişmekte olan ülkeler için de etkin olan, tarıma ilişkin işlerin kuşaklararası sosyal hareketlilik bakımından belli dezavantajlar oluşturmasıdır. Benzer bir etkinin Türkiye için de geçerli olacağı söylenebilir. Ancak Türkiye’de tarımın etkisine yönelik parametrelerin daha ihtiyatlı değerlendirilmesini gerektiren özgün koşullara sahip olduğu da unutulmamalıdır. Bunun temel sebebi, Türk toplumunun tarım toplumu olma niteliğini uzun bir süre korumasından kaynaklanmaktadır (Karaömerlioğlu, 1998: 67 -69). Tarıma ilişkin yaygın toplumsal taban nedeniyle tarımın sağladığı hareketlilik imkanlarının görece fazla olması beklenebilir. Ayrıca özellikle tarımdaki mülkiyet sisteminin özgün yapısı, tarımdan sağlanan imkan ve gelirlerin toplumsal fırsatların değerlendirilmesi için kullanılmasını kolaylaştırmaktadır (Barkan, 1980: 472 – 473; Keyder, 1989: 737 – 738). Nitekim yapılan çalışmalarda tarımın bu özgün etkisinin

izlerini görebilmek mümkündür. **Boratav (1995: 29)**'ın ulaştığı sonuçlar, kırsal kökenli babaların çocukları konusunda iyimser sonuçlar ortaya koymuştur.

Ancak bu iyimserliğin, genel kanıların varsaydığı gibi, yüksek bir hareketliliği ifade ettiğine dair kanıtlara ve köken etkisini göz ardı ettiğine yönelik sonuçlara ulaşılamamaktadır. Sayılarının kısıtlı olmasına ve kullanılan yöntemler tartışmaya açık olsa da, yapılan çalışmalar hiyerarşik etkilerin göz ardı edilmemesini ortaya koymaktadır. Bu etkilere yönelik ilk sonuç kuşaklararası sabitliğin sık tespit edilen bir gözlem olması ve mesleki statülerin kuşaklararası homojenliğidir (Bulutay & Timur & Ersel, 1971: 184; Gündüz, 1989: 74 – 77).

Hatta son dönemlerde aşağı doğru sosyal hareketlilik oranlarının yüksek olduğunu ileri süren çalışmalar da mevcuttur. **Kalaycıoğlu & et.al (2008: 91)**, Ankara kent merkezinde yaptıkları ve üç kuşak arası hareketlilik biçimlerini inceleyen araştırmalarında, birinci kuşak ile ikinci kuşak arasında açık bir fark gözlemlenirken; bu açık fark üçüncü kuşakta yerini negatif bir eğime bırakmıştır. Eğitim fırsatlarındaki artışa rağmen bu tür bir sonuca ulaşmanın nedeninin, eğitimin hareketlilikteki belirleyiciliğini azalmasıdır. Bu sonuçlar, görece hareketlilik bakımından değerlendirildiğinde alt düzey grupların hareketlilik şanslarının daha az olduğu ve hatta aşağıya doğru hareketlilik biçimlerinin yaygınlaştığından bahsedilmektedir. **Açıklın (2008: 51 – 52)**, 1980 sonrası dönemde etkin olan politikaların, geçmişte dezavantajlı gruplarda görülen sosyal hareketliliğe dönük iyimserliği ortadan kaldırdığı görüşündedir. Bu tür mekanizmaların yokluğunda göreceli olarak dezavantajlı gruplarda aşağı doğru sosyal hareketliliğin yaygınlaştığı vurgulanmıştır.

Küçük işletmeciliğin kuşaklararası etkisi konusunda ise farklı yorumlar mevcuttur. **Bulutay & Timur & Ersel (1971: 184)**, küçük girişimciliğin yukarı doğru sosyal hareketlilikte etkin bir kategori olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın **Boratav (1995:29)**, esnaf ve küçük üretici kategorisinden yukarı doğru hareketin oldukça zayıf olduğunu iddia etmiştir. Benzer bir biçimde **Gündüz (1989:76)**, bağımsız çalışanlar grubundan diğer gruplara doğru kuşaklararası hareketin düşük oranlı olduğunu göstermiştir.

Sosyal hareketliliğin sağlanmasında eğitimin genellikle oldukça belirleyici olduğu düşünülmektedir. Aşağı dönük sosyal hareketlilik oranlarının arttığına dönük tespitler de, bu eğilimlerin ağırlık kazanmasıyla eğitim sistemindeki eşitsizlik desenlerinin

yaygınlaşması arasındaki bağı önem vermektedirler (Kalaycıoğlu & et.al, 2008:92; Açıkalın, 2008: 50 – 51; Sönmez, 2008:190-191). Bu konuda istisnai yorum **Aral (1980: 492 – 495)**'a aittir ve eğitimin yukarı doğru hareketlilikteki rolünün sınırlı olduğunu düşünmektedir.

Buna karşın **Şengönül (2008: 191 – 193)**, İzmir'de profesyonel meslekler kategorisine (doktor, avukat, mühendis, vb.) dahil olabilecek bir gruba ait verilerden hareketle, eğitimin sosyal hareketlilikteki etkisinin köken etkisinin daha önünde olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye'deki toplumsal dönüşümün genel nitelikleri düşünüldüğünde, eğitimin diğer faktörlerin yarattığı bir imkan olarak tanımlanmasına yönelik argümanların sayısı fazladır (Boratav, 1995: 29; Karpat, 2009a:85; Sevinç, 1996:328 – 331; Sönmez, 2007: 182 – 185). Hızlı göç süreciyle kırdan kopan gruplar, kent ortamında genellikle vasıfsız emek olarak istihdam edilmişlerdir ve yapısal imkanların bir sonucuna ek olarak bu dönemde uygulanan politikaların etkisiyle, bir sonraki kuşağın hareketlilik kazanmasını sağlayacak imkanlar ortaya çıkmıştır. Bu imkanların en önemlisi kuşkusuz eğitim fırsatlarının yaygınlaşmasıdır. Enformel etkilerin yanından formel olarak da eğitim fırsatlarının yaygınlaşması ve geniş kitleler tarafından kullanılabilmesi, ikinci kuşağın kalıcı şekilde üst düzey sosyal konumlara yerleşmesinde etkili olmuştur.

Bu kalıcı konumlara erişmede eğitimin özel bir önemi olduğu genel kanı olmakla birlikte, enformel koşulların birlikte değerlendirilmesinin ne tür bir etki yaptığı kanısında kesin yargılara ulaşılamamaktadır. Buna yönelik olarak enformel ağların konumu bazen, eğitim gibi formel unsurlara alternatif bir çerçeveyi ifade etmesine karşın (Aral,1980: 495), çoğunlukla formel sistemlerin etkin olmadığı durumlarda harekete geçen bir başa çıkma mekanizması olarak düşünülmektedir. Özellikle iç göç süreciyle beraber kuşaklararası dayanışma biçimlerinin ikincil bir sonucu olarak toplumsal ağların gücünden bahsedilmektedir (Boratav, 1995: 32; Karpat, 2009a, 80-82). **Açıkalın (2008: 43)** ise, toplumsal ağların bu alternatif gücünün zayıflamasıyla, aşağı doğru sosyal hareketlilik biçimlerinin yaygınlaşması olarak tanımladığı süreç arasında belirleyici bir bağlantı olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye'de sosyal hareketliliği özel olarak konu edinen çalışmaların genel nitelikleri değerlendirildiğinde ortaya çıkan ilk sonuç, *varsayımsal biçimde kabul edilen yüksek hareketlilik, açık toplum veya eşitlikçi toplum iddialarının tersi niteliklerin yaygınlığıdır*. Bu tespitler modernleşme fikrinin dönüşüm idealine benzer bir biçimde, yapısal unsurların

meydana getirdiği “fırsat alanları”na özel bir ilgi gösterir. Ancak bu fırsatların kullanılmasına yönelik farklılıkların dağılımına ilişkin yorum ve bulguların daha karamsar olduğu belirtilmelidir.

Türkiye’de kısıtlı olduğu sıkça tekrar edilen bu literatür içerisinde, dikkat çekici bir diğer sonuç araştırmaların sonuçları arasındaki farklılıklar ve çelişkilerdir. Bu farklılıklara neden olan en temel faktörün çalışmalar arasında yöntem bakımından ortaklıkların son derece nadir olması görülebilir. Sosyal hareketlilik amprik değerlendirmelere bağlı bir ilgi alanıdır ve bu değerlendirme çerçevelerine belirleyen yöntemsel ön kabuller, elde edilen sonuçları önemli ölçüde farklılaştırma potansiyeline sahiptir. Türkiye’deki çalışmalar bu tür farklılıkların net bir biçimde test edildiği bir örnek olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de Türkiye’de yapılan çalışmalar içerisinde, özellikle son dönem çalışmalarda, yöntemsel farklılıklar dikkat çekicidir. Bu farklılıklar sadece Türk sosyal hareketlilik rejimini konu edinen çalışmalar arasında değil; gelişkin sosyal hareketlilik literatüründeki genel eğilimleri de içermektedir.

Örneğin sosyal hareketliliği ölçme ve tanımlamaya yönelik ortodoksi Goldthorpe’un çalışmaları çerçevesinde şekillenir (Evans, 1992: 211 – 212). Özellikle EGP olarak adlandırılan sınıf konumlarının tespitine ilişkin yöntemin sıklıkla takip edilmesi, bu literatürün en belirgin özelliğidir. Ancak Türkiye’deki sosyal hareketlilik çalışmalarında bu tür yöntemsel izlekler, teorik yansımaları bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca sosyal hareketliliği kavrayış düzeyine ilişkin bir tartışma nadiren yapılmaktadır¹⁰. Belki de bu nedenle sosyal hareketlilik literatürü açısından heterodoksi olarak değerlendirilebilecek **Wright**’ın çalıřmaları¹¹, Türkiye’deki literatürde ilginç düzeyde ilgi görmektedir (Sönmez, 2007: 180 – 183; Şengönül, 2008: 183 – 184; Kalaycıoğlu & et. al, 2008: 16 – 17). Yöntemsel farklılıkların ortaya çıkmasının ana nedeni ise, yine sıklıkla belirtildiği gibi, ölçme düzeyine ilişkin sorunlardır. Türkiye’de sosyal hareketlilik konusundaki amprik

¹⁰ Bunun istisnası Boratav (1995) sayılabilir. Bu çalışmada sınıf kavramlaştırması mülkiyet ilişkileri dolayımından tanımlanan emek piyasası konumlarına ilişkin kurulmuş ve sınıf çalışmalarında Marksist okulun sunduğu teorik çerçeve izlenmiştir. Sınıf kavramlaştırmasına ilişkin daha ayrıntılı bir tartışma ise Boratav (2005)’de yapılmıştır.

¹¹ Wright’ın geliştirdiği sınıf analizi ve buna dayanan sosyal hareketlilik çalışmaları Neo-Marksist tanımlama çerçevesini kabul eder (Kurz & Müller, 1987: 442). Wright, Goldthorpe’un çalışmalarındaki emek piyasası konumlarını ve statü farklılaşmalarını konu edinen bakış açısından farklı olarak sosyal hareketliliği belirleyen sosyo – ekonomik koşulların belirleyiciliğini konu edinir ve sınıf konumunu mülkiyet ilişkileri ve daha çok sömürü (exploitation) ilişkileri bağlamında belirlenmesi taraftarıdır. Wright çoğu kez EGP’ye alternatif olarak kullanılan ve mülkiyet ilişkileri bağlamında tanımlanan bir sınıf şeması geliştirmiştir. Bu şema, sosyal hareketliliğin toplumsal eşişsizliklerin derinliğini göstermesine odaklanan çalışmalarda takip edilen alternatif bir yöntem sağlamaktadır (Western, 1993: 103 – 109). Wright ve Goldthorpe’un çalışmaları arasındaki farklılıkların bir karşılaştırması için bkz. Sorensen (1991).

temelli yöntemlere kaynak oluşturabilecek ancak sınırlı bir veri setinden bahsedilebilir. Bu nedenle konuyla ilgilenen araştırmacılar kendi veri setlerini kendileri belirleme veya sınırlı niceliksel analizler içeren yöntemler geliştirmek zorunda kalmışlardır.

C. Sosyal hareketlilik ve toplumsal ağlar

Sosyal hareketlilik, görüldüğü gibi, daha çok modern / endüstri toplumlarının statü düzeninin kavranmasına ilişkin bir ilgi alanıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar toplumsal statü düzeninin oluşmasında “ayrıcılıklar”ın etkinliğinin azalmasının tarihsel izleklerinin ortaya çıkarılmasına ve yeni dağılım biçimlerinin yerleşmesinin yanında, dönüşümüne de odaklanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hareketlilikte asıl ilgiler, “meritokras” ile “ayrıcılıklar” arasındaki gerilime dayanmaktadır ve ancak ilki lehine bir kopuş oluştuğunda sosyal hareketlilik kavramının sosyolojik bir anlamı olabilir. Eğer bu tür bir kopuşun etkisi sınırlı olursa daha çok politik otoritenin incelenmesini içeren bir ilgiden bahsedilmelidir (Vergin, 2003: 46 – 49).

Modern / endüstri toplumları, vasıf üzerine bir seçicilik oluşturmaya odaklanmaktadır¹². **Weber (1995: 322)**, bu toplumlarda, statülerin ve bu statülere kaynaklık eden görevlere getiriliş esasının herkese açık bir biçimde olmasının ana ilke olduğu görüşündedir. Böylelikle seçiciler ile görevliler arasındaki kişisel ilişkilerin zayıflaması ve seçim işleminde köken etkisinin sınırlandırılması amaçlanmaktadır. Seçimi belirleyen ana unsur ise sınav veya eğitim sisteminin belirleyiciliği olmaktadır. **Sennett (2005: 80-86)** modern toplumlarda statü dağılımı ile ilgili bu arzunun daha çok köken etkisini ifade eden “yapay aristokras”den, yeteneğe dayalı kariyer kıstasına dayanan “doğal aristokras”ye geçme isteği olarak değerlendirir. Ayrıca bu arzunun Weber’in belirttiği cinsten bir yetenek bürokrasisini gerekli kıldığının da altını çizmektedir. Yetenek bürokrasisi, doğal aristokrasiyi etkin bir ölçüt kılmak üzere, bir takım kurumların varlığını dayanmaktadır. Bu kurumlar, herhangi bir statü veya görev için geçerli olabilecek nesnel ölçütler belirlemek durumundadır. Yeteneğin etkinleştirilmesi sorununa cevap veren bu ölçütler, çoğunlukla

¹² Ancak modern toplumların meritokratik ilkelere odaklanmış olduğu konusunda bir fikir birliğinden bahsedilemez. Bukodi & Goldthorpe (2010: 657 – 658), meritokrasinin modern toplumlar için bir zorunluluk olduğu görüşünde olan ve çoğunlukla işlevselcilikle bağdaştırılan görüşlerin yanı sıra, piyasa fikrini karşısına yerleştiren Hayekçi bir eğilimin de olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğini iddia eder. Buna göre eğitimi seçici faktör olarak değerlendirmek aile, sınıf gibi etkilerin belirleyiciliğini sınırlandırmaz. Özgür bir toplumda bu faktörlerin etkisini ortadan kaldırmak mümkün değildir. Buna karşın ancak sosyalist deneyimler meritokratik ilkelere dayanmayı hedefleyebilir. Ama bu toplumlarda da bireysel imtiyazların ortadan kalkması çok kolay değildir. Piyasa toplumlarında ise amaç meritokrasinin etkinleştirilmesinden çok piyasanın etkinliğinin genişletilmesidir ve ancak piyasa mantığını ifade eden “bireysel çaba (effort)” daha geçerli bir fırsat eşitliği yaratabilir.

eğitim kurumları tarafından kkleştirilirler. Ayrıca eğitim kurumları, rekabetçi bir ortam yaratmanın da önemli bir yoludur. Rekabet modern / endüstri toplumlarında meritokratik ilkelerinin yerleştirilmesinin önemli unsurlarından bir tanesidir. Rekabet eliyle bir yandan mevcut görevler için bireyler arası seçimin temelleri oluşturulurken, aynı zamanda başarsızlık durumundaki reel gerekçeler için de geçerli olacak ereve etkin hale getirilir. Bu anlamda toplumsal ağların etkinliğini de kapsayacak “köken” faktörlerinin tamamen değersiz bırakıldığı düşünülebilir.

Dolayısıyla meritokrasi ilkesi, liyakat faktörü dışındaki ayrıcalıkların ve bu tür ayrıcalıkların işlevselleşmesine katkıda bulunan “toplumsal ağlar” gibi unsurların aşındırılmasını da hedeflemektedir. Bu bakımdan meritokrasi ilkesine bağlılık, toplumsal ağları “doğal aristokrasi” yönünde aşılması gereken bir engel olarak değerlendirmektedir. Nitekim **Scott (1991: 106 – 115)**, İngiltere’de 19. yüzyılın ortasından itibaren yaşanan toplumsal dönüşümlerin doğuştan gelen ayrıcalıklı statülerin etkisini oldukça dağıttığına işaret ederken; aynı zamanda bu ayrıcalıklı grupların toplumsal ağlar yoluyla bu dönüşümlere karşı koyduğunu ne sürmektedir.

Ancak bireysellikten arındırılmış ve vasıf ilkesinin katı bir biçimde savunulmasına dayanan meritokrasinin varsayıldığı gibi objektif bir öngörü sağlamadığı yolunda kuşkular da yok değildir. Bu kuşkular meritokrasi ile modern toplumlar arasındaki bağın kolayca kabul edilmeyeceğine yönelik temel eleştirilerden (Saunders, 1995: 25 – 26; Goldthorpe & Jackson, 2008: 96 – 98), yeteneğin seçime ilişkin sorunların meritokratik ilkeleri tahrip edeceğine inanan düşüncelere kadar uzanmaktadır. Baştaki sorunlar, bu çalışmanın temel ilgi alanı olmaktadır. Bununla birlikte, objektif seçim sorununa ilişkin olarak ortaya çıkan temel itirazları, e ayırmak mümkündür. Bunlarda ilki seçim ilkesini sorunlaştırır. Örneğin **Sennett (2005: 90 – 92)**, meritokratik ilkelerin gelişimi ile birlikte aynı zamanda uzman ile kitleler arasındaki mesafenin açılmasına vurgu yapar. Böylelikle uzmanlığın icrası kitleler tarafından kontrol edilemez ve kavranamaz hale gelmektedir. Bu durumda uzman, kitleler üzerinde bir hakimiyet kurarken; aynı zamanda seçim ilkesinde, başarsızlar için ortaya konan rasyonel gerekçelerin objektifliği sorunlu hale gelebilmektedir.

İkinci itiraz, meritokratik eğilimlerin yaygınlaştırılmasını talep eden toplumsal arzu ve buna yönelik politikaların yetkinliği ile ilgilidir. Meritokratik ilkeler, fırsat eşitliğinin inşa edilmesine

yönelik politikaların etkinliğini ön plana çıkarmaktadır¹³ ve bu amaçla dezavantajlı olduğu düşünülen kesimleri destekleyici bir yeniden dağıtım süreci öngörmektedir. Ancak **Sen (2004:79 – 80)**, dezavantaj yaratan konumların çok yönlü olduğunu belirtir. Fiili durumda söz konusu dezavantajları tanımlamak ile önleyici tedbirler almak arasında belirleyici bir ilişki kuran bu analiz, iktisadi anlamda “*bildirişimsel temel*”in etkisine odaklanmaktadır (Sen, 2004: 80 – 82). Bu nedenle politikalara karar vericilerin, bu politikaları kimlere yönelik olarak oluşturdukları önem kazanır ve her kapsayıcı tercih aynı zamanda bir dışlayıcı sonuç ortaya çıkaracaktır.

Üçüncü tür kaygılar ise daha çok politikaların sonuçları ile ilgili olmaktadır. Burada özellikle **Bourdieu**’nün alan vurgusu ve alan içi mücadelelere yön veren “çıkâr” nosyonunun açıklayıcılığı önemlidir. Kaynak dağılımlarından sağlanan faydaların, **Sen**’nin dezavantajlar için belirttiği gibi, çok yönlü olabileceğine dayanan bu ayırım; kaynak dağılımlarına karar veren veya yönlendiren eylemlerin çıkar gözetimlerinden bağımsız olmadığı sonucuna ulaşılır. Bu tür eşitleyici politikaların en belirgin gözlemlenebildiği alanların başında eğitim politikaları gelmektedir (Nash, 2004: 362 – 363). Ancak eğitim politikalarında çoğunlukla toplumsal desteklerle ortaya konan eşitlikçi niyetler, çoğu zaman paradoksal bir biçimde tersi sonuçlara neden olmaktadır.

Bu türden bir paradoksu en iyi ifade eden çalışmalardan bir tanesi **Raftery & Hout (1993: 56 – 57)**’un İrlanda üzerine yaptığı ampirik gözlemlere dayanmaktadır. İrlanda’da 1980’lerin başında etkin bir biçimde ortaya konan politikalar, daha çok kamusal yatırım yapılarak eğitimde eşitliğin sağlanmasına odaklanmıştır. Ancak 1990’ların başında alınan sonuçlar ile başlangıç niyetleri arasında önemli zıtlıklar ortaya çıkmıştır. **Raftery & Hout**, bu zıtlıkların “*sabitlemiş eşitsizlikler (maximally mainted inequality)*” olarak tanımladıkları bir sürecin sonucu olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre, eğitim kaynaklarından faydalanma sınıflar arası farklılıkları ortadan kaldıran bir süreç değil, aksine bu farklılıklardan beslenen bir sonuçtur. Yani eğitim fırsatlarının gelişmesi sınıf yapısından bağımsız şekillenmez ve alt sınıflar eğitim avantajlarından ancak üst sınıflar doyuma ulaştıkları zaman yararlanabilmektedirler. Dolayısıyla eğitim fırsatlarının geliştirilmesi ile eğitimdeki seçiciliğin bireysel yeteneğe dayanması arasında kurulan doğrudan ilişki sorunludur.

¹³ Bir önceki dipnotta(dipnot 12) belirtildiği gibi, bu konuda tek bir eğilimin olmadığını ve özellikle Hayek’ten gelen itirazdan temellenen düşünceler olduğu tekrar edilmelidir. Ayrıca bkz. Connin (1985: 139 – 140;) veya Nash (2004: 371 – 372).

Meritokrasinin önderliğindeki yetenek tercihlerinin kolay kabul edilemeyecek bir önerme olduğuna yönelik bu tür itirazlar, modern toplumlardaki statü dağılımında etkin olabilecek kaynaklara ulaşımı etkileyen faktörlere yönelik ilgileri arttırmıştır. Nitekim yapılan analizlerin önemli bir kısmı kaynak dağılımları etkin kabul edilse bile, bu dağılımdan avantaj yaratma konusunda eşit fırsatlar olmadığını da ortaya koymuştur (Vernez & Krop & Rydell, 1999: 63 – 67; Jaeger & Holm, 2007: 723 – 724). Daha çok “*inatçı eşitsizlikler (persistent inequalities)*” olarak değerlendirilen bu yaklaşımlar, uygun politik ve ekonomik koşullara rağmen kaynak dağılımını etkileyen çok yönlü belirleyicilerin etkisinin politika niyetlerinin önünde olduğunu göstermişlerdir (Roscigno & Ainsworth - Darnell, 1999: 160 – 161; Becker, 2003: 3-4; Ballarino & et.al, 2009: 127 – 129; Barone, 2006: 1040).

Kaynaklara ulaşmanın ve kaynakları avantajlara dönüştürme kapasitesinin, kaynak sağlamak kadar etkin bir belirleyici olduğunun tespiti ile birlikte; bu kaynaklara ulaşmada etkili olan unsurların çeşitliliğine dikkat çekilmiştir. Bunlar arasında “*toplumsal ağların*” özel ilgiyi hak eden önemde olduğuna yönelik vurgular artmıştır (Granovetter, 1973: 1361 - 1363; Mc Kinlay, 1973: 275 – 276; Davern, 1997: 288 – 289). Bunun ötesinde sosyal ağların imkanlara ulaşmanın yanında, kaynaklardan mahrumiyet durumlarında ikame faktörler yaratabilen unsurlar olduğunu gösteren çalışmaların sayısı çoğalmıştır (Kazak & Marvin, 1984: 70-73; Lokshin & Lemtsov, 2001: 1-2; Moser, 1998: 4-7; Hagan, 1998: 61-64; Garip, 2008: 592). Bu açıdan toplumsal ağların sosyal hareketlilikte etkinlik sağlayabilecek bir unsur olarak değerlendirilmesi gereği belirtilmiştir. Klasik algının tersine, toplumsal ağların statü dağılımındaki sabitleştirici etkisine ve bu sabit konumlardaki aşınmalarda ne tür bir rol oynadığına dikkat eden yorumların sayısı paralel bir biçimde artış göstermiştir (Erikson&et. al, 2005: 9732; Li & Savage & Warde, 2008: 406 – 407; Deary&et.al, 2005: 458 – 462).

Aslında sosyal hareketlilik şansları konusunda toplumsal ağların etkileri, yeni bir ilgi alanı sayılmaz. Özellikle “*statü kazanımı (status attainment)*” geleneğinde bu tür etkiler ayrıntılı olarak tartışılmıştır. *Wisconsin Model*’den başlayarak, bireylerin, prestijli toplumsal statülere ulaşmasında toplumsal ağların etkin bir faktör olduğu ve özellikle emek piyasasındaki prestijli işlerin dağılımında önemli bir işlevi yerine getirdiği düşünülmektedir (Jencks & Crouse & Mueser, 1983: 4-6). Bu gelenek daha çok bireyin mesleki pozisyonları dolayısıyla veya kendi ilişkileri neticesinde¹⁴ etkin olan toplumsal ağların, statü

¹⁴ Literatürün kendi iç tartışmalarında bireyin, mesleki bağlantılar gibi kendi kurduğu bireysel bağlantılar ile aile ve arkadaşlar dolayımından kurduğu toplumsal bağlantılar arasında bir ayırım yapılmakta ve hangi tür kaynağın etkin olabileceğine yönelik tartışmalar sürmektedir. ayrıntılar için bkz. Lin (1999).

süreçlerindeki etkisine odaklanmaktadır (Lai & Lin & Leung, 1998: 160). Ancak statü kazanımı geleneği içerisinde toplumsal ağlar, geleneksel kullanımdan farklı olmayan bir biçimde, meritokratik ilkelere alternatif kazanım süreçleri olarak değerlendirilir (Petersen & Saporta & Seidel, 2000: 768 – 770; Marsden & Hurlbert, 1998: 1044 – 1045; Lai & Lin & Leung, 1998:171).

Toplumsal ağların işlevine karşıt düşünülen bu tür bir yorumun kökenleri ayrıca, “*beşeri sermaye (human capital)*” literatüründe bulunabilir. Özellikle **Becker (1993: 16 – 18)** tarafından önemi gösterilen bu kavram, genel olarak sosyal hareketlilikte bireyler arasındaki farklılıkların daha çok vasıf ve eğitim düzeyi gibi faktörlerin eşliğinde değerlendirilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Ancak **Becker (1993: 21- 23)**'da dahi beşeri sermaye kavramının etkinliği için aile gibi toplumsal faktörlerin belirleyiciliği kabul edilebilir bulunmaktadır¹⁵. Benzer bir biçimde **Granovetter (1988: 193 – 194)**, kişisel ilişkiler ve bunların yarattığı ağı yapıların etkinliği olmadan vafsa dayanan “beşeri sermaye kavramının oldukça etkisiz bir kullanıma sahip olacağını ileri sürmektedir. Bu tür bireysel yetenek ve özelliklerin toplumsal yapılar ile olan ilişkisine dair birleştirici yorumlar **Coleman (1988: 95 – 96)** tarafından yapılmıştır. Eğitim başarısı gibi vasfı ilgilendiren ölçütlerde, toplumsal ağların desteğine odaklanan bu analiz biçimi geleneksel anlamda toplumsal ağlar ile meritokrasi arasında kurulan keskinliğin derecesini azaltmaya yönelmiştir.

Sosyal hareketlilik literatüründe toplumsal ağların işlevlerine yönelik tartışmanın bir diğer yönü, meritokrasi – ayrıcalıklar bağlamı dışında, “*göreceli hareketlilik*” biçimlerini etkileyen “*sınıflar arası ilişkilerin sabitliği*”ni kapsamaktadır (Goldthorpe, 1996: 487 – 489; Devine, 1998: 29-30; 4-5). Bu analiz biçimlerine göre, göreceli hareketlilik oranlarında gözlenen kısmi sabitliğin temel nedeni özellikle avantajlı sınıfların ve toplumsal grupların, avantaj sağlayıcı kaynakların devamlılığını sağlamada gösterdikleri özendir. Dolayısıyla göreceli hareketlilik oranlarının iyi analiz edilebilmesi için, gruplar arasında toplumsal statülere dönük istek (desirability), avantaj ve engellerin çok boyutluluğunun dikkate alınması gerekir (Devine, 2004: 5).

¹⁵ Buradan toplumsal ekonomik faktörlerin belirleyicisi olduğuna dair bir anlam çıkarmak, elbette ki mümkün değildir. Becker (1993:22), bireyler arası beşeri sermaye göstergelerindeki farkın ebeveynlerin gelir düzeyi ve özellikle de çocuk sayıları ile oldukça bağlantılı olduğunu göstermek istemiştir. Burada ebeveynler, çocukların eğitim yatırımlarına karar verirken gelir düzeyi ve boş zaman maliyetleri arasındaki karşılaştırmaları dikkate almaktadırlar. Dolayısıyla toplumsalın ifade ettiği karmaşık ilişkilerden çok, gelir düzeyine sıkı sıkıya bağlı kalınan bir etkiden bahsedildiğine özellikle dikkat edilmelidir. Becker'ın “beşeri sermaye” kavramını kullanmada dayandığı “toplumsal”ın detaylı bir eleştirisi için bkz. Fine (2001: 42-46).

Bu nedenle ekonomik kaynakların yanında, toplumsal sınıflar ve gruplar arası eşitsizliklerin ortaya çıkmasında etken olabilecek faktörlerin etkisi önemli görülmeye başlamıştır. Özellikle sınıf sosyolojisinde ortaya çıkan bu yaklaşım, doğal olarak sosyal hareketlilikte yönlendirici unsurları ve bunların işleyişlerine odaklanmaktadır. *CARs (capital, assets and resources – sermaye, varlıklar ve kaynaklar)* olarak değerlendirilen bu yaklaşım (Savage & Ward & Devine, 2005: 37–38) içerisinde toplumsal ağların tayin edici rolü özel olarak önem taşımaktadır (Scherger & Savage, 2010: 410 – 411).

Ancak bu rolün niteliği üzerine tartışmaların iki yönlü olduğu iddia edilebilir. Bu ikili ayrım daha çok **Goldthorpe (2000: 239 – 241)**'un eğitime katılma göstergeleri bakımından sınıflar arası farklılıkları açıklamakta kullandığı teorik çerçeveye dayanmaktadır. Buna göre dezavantajlı gruplar, bu avantajları bertaraf etmek için “*aşağıdan stratejiler (strategies from below)*” uygulamaktadır. Söz konusu stratejiler temelde finansal olan kısıtlılıkların ortadan kaldırılmasını içeren bir niteliğe sahiptir ve daha çok boş zaman maliyetlerini en aza indirecek eğitim tercihleri (örneğin mesleki eğitim) yapmaktadırlar. Buna karşın daha avantajlı gruplar, konumlarını sürekli kılmak için “*yukarıdan stratejiler (strategies from above)*”i takip ederler. Eğitime katılma konusunda bu stratejiler, aileler tarafından özellikle yüksek öğrenimin sağlanması ve hemen ardından avantajlı emek piyasası konumlarına kısa sürede erişilmesini sağlayacak bağlantıları içermektedir. Bu tür bağlantıların eğitime erişimdeki finansal kısıtların büyük ölçüde etkisiz hale getirildiği Batı toplumlarında özel olarak önem taşıdığı düşünülmektedir (Wiborg & Hansen, 2009:382).

Bu yaklaşımda, toplumsal ağların sosyal hareketlilik bakımında taşıdığı önemin daha çok avantajlı toplumsal konumlar açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle kültürel imkanlar ile birlikte değerlendirilen bu işlev, sadece kültürel faktörleri değil, okul tercihleri, eğitime yönelik ailevi destek ve yönlendirme gibi teşvikleri de kapsamaktadır (Scherger & Savage, 2010: 409 – 410). Yapılan ampirik çalışmaların önemli bir kısmı da bu tür çok yönlü avantajlar arasındaki devamlılıklar ile sosyal hareketlilik imkanları arasındaki paralellikleri göstermektedir. Okul başarısında (Parcel & Dufur, 2001:885 – 887), sürekli ve etkin gelirlere sahip olma konusunda emek piyasası (Kan & Gershuny, 2006: 16 – 17) veya iş dünyasındaki işlevlerde (Anderson & Miller, 2003: 23 – 24) ve görece eşit koşullara rağmen, sosyo-ekonomik farklılıkların ortaya konmasında (Hansen, 2001: 506 – 507) toplumsal ağların diğer kaynak biçimlerinin etkinliği ile paralel bir niteliği olduğu düşünülür.

Ancak özellikle **Coleman (1988: 109 – 112)**'dan itibaren aile ve aile üzerinden gerçekleştirilen bağlantıların (komşuluk, yerel inisiyatifler vs.), diğer kaynaklardaki eksiklere rağmen etkin sonuçlar verebildiği düşünülmektedir. Toplumsal ağların bu tür değerlendirilmesi daha çok “sosyal sermaye”nin işlevsel analizi ile ilgili olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal ağların, toplumsal ayrıcalıkların bir uzantısı olduğu yolundaki klasik algının tersi eğilimlerin gelişmeye başladığı ileri sürülebilir. Toplumsal ağların alternatif yaratıcı potansiyeline dönük vurguların önemli bir kısmı “*iktisadi kalkınma*” literatüründen gelmektedir. Bu çalışmalarda toplumsal ağlar ile çok yönlü kaynakların sağladığı avantajlar arasındaki ilişki, sosyolojik anlamının dışında, daha çok tersine çevrilerek değerlendirilir ve toplumsal ağların toplumsal maliyetleri azaltıcı yönüne vurgu yapılır. Sonuçta etkin toplumsal ağlar, aynı zamanda düşük toplumsal maliyetler yaratacağı için, ekonomik refahı arttırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir (Narayan, 1997: 61 – 63).

Toplumsal ağlar üzerinden sağlanan kaynakların alternatif olma niteliğinin sosyal hareketliliğe etkileri daha çok eğitim başarısı dolayısıyla değerlendirilmektedir. Örneğin **Hango (2007: 1374 – 1375)**, ailenin özellikle finansal kaynaklarının zayıf olmasının, çocuklarının geleceğini önemli ölçüde belirlediğini kabul etmekle birlikte, söz konusu etkinin “aile içinde geliştirilen uygun sosyal etkileşim faktörleri” ile azaltılabileceği kanısındadır. Bu açıdan aile desteği yoluyla sağlanan imkanların “*kolaylaştırıcı etkisi (mediate effects)*”nden bahsedilebilir (Hango, 2007: 1387 – 1388).

Benzer bir biçimde **Auginbaugh & Gittleman (2003:417 – 418)**, ailenin finansal kaynaklarının sosyal hareketlilik gibi çocukların “*hayat yönelimlerini (later outcomes)*” sınırlı bir biçimde etkileme gücüne sahip olduğunu düşünmektedir. Buna göre, özellikle etkin sosyal refah düzenlemelerinin olduğu durumlarda ekonomik zorlukların belirleyici azalmakta ve aile içi – aileler arası dayanışmanın gücü artmaktadır. Buna karşın **Breen & Johnson (2005: 228 – 229)**, sosyal refah düzenlemelerine dayalı bu tür tasniflerin çok geçerli olmadığını ve az gelişmiş sistemlerde toplumsal ağların belirleyici role sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Bu tür bir bağlamda **Cleaver (2005: 904)**, toplumsal ağların dezavantajlı gruptaki bireylere, *istihdam ve gelir elde edebilme şansı (ability)*, *sosyal ilişkiler üzerinden telafi edici stratejileri geliştirme yeteneği* ve *kendi isteklerini açık bir şekilde ifade edebilme* imkanı sağladığını düşünmektedir.

Özellikle finansal faktörlerin yarattığı dezavantajların toplumsal ağlar üzerinden telafisini sağlayan bu imkanlar, sosyal hareketlilik bakımından eğitim gibi belirleyici kaynaklara

erişim; emek piyasasında sürekli ücret sağlayıcı işlere girebilme ve kamu kaynaklarına ulaşım gibi konularda etkin olmaktadır. Ayrıca **Stanton – Salazar (forthcoming, 9-11)**, bu tür kaynaklara ulaşım kadar, kaynakların dezavantajların telafisine yönelik dönüştürülmesi sürecindeki kişiselleştirici rolün dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. **Beall (2001: 361 – 366)** ise, aile, akrabalık ve sivil toplum örgütleri gibi unsurların dönüştürücü kapasitesine odaklanan yaklaşımların pozitif yaklaşımlarına karşı çıkarak, yaratabileceği toplumsal kırılganlıkların (vulnerability) da dikkate alınması taraftarıdır.

B. Sosyal sermaye kavramı

1. Sosyal sermayenin anlamı ve tanımlama girişimleri

Sosyal hareketlilik desenlerinin belirginleşmesinde toplumsal ağlara yönelik ilgiler, “*statü kazanımı (status attainment)*” geleneğinin sosyolojik olarak değer kazanmasında çok, sosyal sermaye kavramına gösterilen yoğun ilginin bir sonucudur. Sosyal sermaye, özellikle son çeyrek yüzyılda sosyal bilimlerde en çok ilgi gösterilen kavramlardan birisi olmuş ve disiplinler-arası gelişme ve tartışmaların gündemini oluşturmuştur¹⁶. Farklı tanımlama çerçeveleri bazı çelişkiler ortaya çıkarsa bile kavram, *genellikle toplumsal ilişkiler dolayımından elde edilen bireysel faydalar; karşılıklılık (reciprocity), normlar ve güven kanalıyla elde edilen kazanımlar ve dayanışma, sivil gelenekler veya topluluk ruhunun gelişimine bağlı oluşan toplumsal erdemler olarak tanımlanır*. Bu farklı tanımlama çerçevelerinden de görüldüğü gibi sosyal sermaye üzerindeki kavramsal karmaşaların yoğunluğu fazladır (Tablo – III). Ancak bu zorlaştırıcı etkenin kavramın gördüğü ilgiyle paralel olması gibi tuhaf bir durum söz konusudur.

Bu ilgiler çok büyük oranda kavramın esnek kullanım biçimlerine ve bundan doğan geçişkenliklerden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, sosyal sermayenin bu özellikleri tutarlı bir tanım üzerinden hareket etmeyi zorlayacak müphemliklere neden olmaktadır. Bu nedenle **Fine (2001: 99)**, tanımlama girişimleri arasında bu tür bir müphemliğe yapılan vurgunun ilgili literatürde neredeyse bir gelenek haline geldiğini düşünmektedir.

Sosyal sermayeyi kavramsallaştırmanın zorlukları, ilgili literatürün çok yönlülüğünün yanı sıra, öncü kabul edilebilecek çalışmaların oldukça farklı ilgi alanlarından türemiş olması ve apayrı metodolojik geleneklere dayanmalarına bağlanabilir. Genelde kavram ile “*toplumsal ilişkilerden türeyen faydalar*” anlaşılabilir, bu tür bir belirsiz çıkış noktasının hangi özellikleri barındıracağını kestirebilmek güçtür. Literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı kavramın akademik tedavülde olmasını sağlayan “*Bourdieu – Coleman – Putnam*”dan önce doğrudan veya aynı anlama gelebilecek farklı kullanımların olduğundan bahseder¹⁷.

¹⁶ Ostrom & Ahn (2009: 17-18), günümüzde sosyal sermayenin sosyal bilimleri ilgilendiren “*her köşede karşılaşılan*” bir kavram olarak tanımlar ve bu yoğun akademik ilgiyi ifadelendirmek için SSCI’de kavramı konu edinen atıfların 15 yıllık bir dökümünü vermiştir. Buna göre 1991 yılında yapılan atıf sayısı sadece 2 iken, bu rakam 2000’de 150’ye, 2006 yılında da 443’e kadar çıkmıştır. Daha güncel rakamları Serra (forthcoming: 19) vermiştir ve bu rakam 2008’de 583, 2009’da 647 olmuştur.

¹⁷ Tarihsel olarak Hanifan’ın kırsal eğitim kurumlarına çerçeve oluşturacak kullanımı, kent bilimci Jacobs’un kentsel yaşam ve komşuluk ilişkileri arasındaki ilişki için kullandığı çerçeveyi ve iktisatçı Loury’nin siyahların ve

Ancak bu öncüllerin bir tür “pre – concept” olmanın ötesinde bir önemlerinin olduğunu iddia etmek gerçekçi olmayacaktır (Fine, 2001: 28 – 29). Kavramın içeriğinin daha net bir biçimde algılanabilmesi için, önem ve itibar bulduğu dönemin karakteristiklerini dikkate almak büyük önem taşımaktadır (Foley & Edwards, 1999: 166 – 169). Yani toplumsal ilişkilerin önemi ve yakın toplumsal ilişkilerin yaratacağı sonuçlar köklü bir sosyolojik ilgi olmasına rağmen (Woolcock, 1998: 159 – 161; Portes, 1998: 2-5; Arow, 2000:4), gördüğü çağdaş ilginin nedenlerinin açıklanması en az kavramlaştırılması kadar önemlidir.

Tablo 3. Bazı sosyal sermaye tanımlamaları¹⁸

Bourdieu (Bourdieu&Wacquant,2003:108) [*]	<i>Bir bireyin yada bir grubun kalıcı bir ilişkiler ağı, az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ve potansiyel kaynakların toplamıdır.</i>
Coleman (1994:300)[*]	<i>Aile bağlarına ve toplumun sosyal kurumlarında var olan ve bireyin toplumsal ve bireysel gelişimine faydalı bir takım kaynaklardır</i>
Putnam (1993:167)[*]	<i>Güven, normlar, iletişim ağları gibi toplumun etkinliğini koordine edilmiş eylemlerle kolaylaştıran sosyal organizasyonların özellikleridir.</i>
Dünya Bankası (World Bank) (1999)	<i>Toplumdaki sosyal ilişkileri niceliksel ve niteliksel olarak biçimlendiren kurumları, ilişkileri ve normları ifade eder. Bu açıdan sosyal sermaye yalnızca toplumsal altyapıyı oluşturan değil, toplumu bir arada tutan kurumlara dayanır.</i>
Lin (2001: 25)	<i>Aktörlerin eylemlerinde kullanabildikleri ve toplumsal ağlar içerisinde gömülü bulunan kaynakları içerir.</i>
Portes (1998:9)	<i>Toplumsal kontrolün kaynağı veya aileden gelen destekler ya da aile dışı toplumsal ağlar yoluyla ulaşılabilen kaynaklar şeklinde ayrılabilir toplumsal eylem veya uygulamaları ifade eder.</i>
Burt (1997:339)	<i>Sosyal sermaye, beşeri sermayenin toplumsal bağlamını oluşturur. Bu anlamda zekâ, eğitim ve kıdem gibi faktörlere bağlı olarak piyasa içerisinde ve örgütsel hiyerarşilerde bireyin toplumsal konumunu tanımlar. Yani beşeri sermaye bireysel yeteneği, sosyal sermaye ise fırsatları ifade eder.</i>
Fukuyama (2001: 7)	<i>İki veya daha fazla insan arasındaki işbirliğini destekleyen enformel norm sistemleridir. Bu sistemler, Hıristiyanlık veya Konfüçyanizm gibi karmaşık ve mafsallı doktrinlerin sağladığı karşılıklıklara dayanır.</i>

etnik azınlıkların Amerikan işgücü piyasalarından dışlanmasına neden olan faktörleri açıklarken kullandığı analiz başlangıç noktaları kabul edilmektedir (Farr, 2004: 11 – 13; Portes, 1998: 4 – 5).

¹⁸ Sosyal sermaye çalışmalarında kavramsallaştırma sorunlarının daha açık gösterilebilmesi ve bu konudaki ayrıntılı farklılıkların hacim genişletici etkisinden kaçınmak için bu tür özet tabloların düzenlenmesiyle çok sık karşılaşılar. Örneğin kavramları Türkçeleştiren bir diğer özet kavram tablosu için bkz. Oğuz (2006).

^{*} Sosyal sermayeye ilişkin olarak Türkçe çalışmalarda görülen önemli sorunlardan bir tanesi, literatüre ilişkin özel kavramların karşılıklarının yerleşmemesi ve bu konuda yaşanan anlam karmaşalarıdır. Bu tür karmaşalardan kaçınmak amacıyla tabloda tanımlamalara ilişkin Türkçe çevirilere bire bir olarak yer verilmiştir. Bu nedenle Coleman ve Putnam’ın tanımları için Türkçe’de sık başvurulan Fine(2006)’nın çevirisi, Bourdieu için ise Bourdieu & Wacquant (2003) çevirisi kullanılmıştır.

Sosyal sermayeye yönelik çağdaş ilgilerin politika oluşturma (policy making) süreçlerine ve metodolojik yönelimlere dayanan; aynı zamanda çoğu zaman örtüşen gelişmelerle bağlantılı olarak geliştiği söylenebilir. **Thompson (2011:9)**, bu gelişmelerin *sosyal politikaya ilişkin uygulamalarda iktisadi mantığın yaygınlaşmasına bir tepki, vatandaşlıkla ilgili yeni gelişmelerin etkisi ve sosyal bütünleşmeye yönelik çağdaş tehditler gibi toplumsal sonuçlarla* bağlantılı olabileceğini iddia eder. Ayrıca sosyal sermaye kanalıyla üretilen yorumların *geniş kesimler tarafından ilgi görmesi ve daha rahat takip edilmesi* ile birlikte topluma ilişkin olumlu bakış açısının sağladığı *epistemolojik avantajların* literatürün genişlemesine katkı sağladığını öne sürer.

Kavramın gördüğü ilgilerin temelinde yatan önemli gelişmelerden bir tanesi Dünya Bankası'nın 1990'ların başından itibaren kamusal inisiyatif – piyasa arasında kurulan karşıtlığa dayalı politikalar yerine, kamusal inisiyatifin güçlendirdiği bir kalkınma politikasına yaptığı vurgudur (Woolcock & Narayan, 2000: 242; Fine, 1999: 4-5; Harriss, 2002: 62 – 66). Daha çok “*kayıp bağlantı (the missing link)*” olarak ifade edilen bu yaklaşım, ekonomik etkinliği belirleyebilecek ve ekonomik kalkınmayı sürdürebilir kılacak, toplumsal süreçlerin dikkate alınması fikrine dayanmaktadır (Grootaert, 1998: 2-3; Torsvik, 2000: 455 – 457). Buna göre ekonomik kalkınma genellikle finansal, fiziksel ve beşeri sermayenin etkin kullanılması ile ilgili görülmüştür ve toplumsal ilişkilerin nitelikleri çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Ancak özellikle savaş sonrası dönemde gelişmekte olan ülkeler arasında oluşan ekonomik kalkınma farklılıkları klasik faktörler ile açıklanamamaktadır. Bu nedenle ihmal edilen bir faktör olarak toplumsal ilişkiler ve onun sağladığı avantajların yarattığı imkanlar ile aynı zamanda çağdaş kalkınma politikaları arasında ihmal edilmeyecek önemde bir ilişki olduğu görülmektedir (Falk & Kilpatrick, 2000: 104 – 107; De Filippis, 2001: 799). Sosyal sermaye karşılıklık, güven ve toplumsal ağlar yoluyla ekonomik kalkınmada rol oynayacak bilgi paylaşımını, kolektif koordinasyonu ve kolektif karar almayı kolaylaştırdığı için kalkınma sürecinin yönünü belirleyici bir işlev görmektedir (Grootaert, 1998: 3 -7; Woolcock, 1998: 184 – 187).

Kavrama yönelik ilgilere neden olan ikinci toplumsal faktör toplumsal bütünlük, vatandaşlık ve sivil toplum kavramlarının çağdaş toplumlarda aşınması ve dönüşmesinin yarattığı tedirginliklerdir. Özellikle Batı Demokrasi'lerinin temeli sayılan devlet – vatandaş ilişkilerindeki dönüşüm Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde sosyal bilimlerinin sıklıkla uğraştığı sorunlardan birisidir (Sennett, 2000:29; Bauman, 2000: 11 - 16). Ancak sosyal sermayenin özel vurgusu gönüllük ve katılım ilişkisinin değişen biçimleri üzerinedir

(Putnam & Goos, 2002: 14 – 15; Skocpol & Fiorina, 1999: 5 – 7). Bu vurguya göre günümüzde çağdaş Batı demokrasilerinin (özellikle Amerikan toplumunun) yaşadığı krizde, en önemli etken işler bir kamusal inisiyatif oluşturan ve kolektif faydanın etkin bir şekilde sürdürüldüğü katılım mekanizmalarının tahrip olmasıdır. Özellikle katılım biçimlerinin çağdaş niteliklerini ele alan çalışmaların, Batı Demokrasileri için çizdiği karamsar tablo, sosyal sermayenin tedavi edici vaatlerine yönelik ilgileri arttırmıştır. Sosyal sermaye kavramı, çağdaş katılım ve sivil topluma ilişkin günümüz problemlerine karşılık olarak **De Tocqueville**'in tanımladığı türden bir *vatandaşlık geleneğini (civic tradition)* temel edinen kolektif ruhunun yeniden inşası önerilmektedir (Putnam & Feldstein & Cohen, 2003: 3-9; Whittington, 2001: 21 – 22). Bu anlamda sosyal sermaye, normlar tarafından desteklenen güven ilişkisinin yaygınlaşmasıyla etkin olabilen bir faktördür ve ancak katılım yoluyla yayılma etkisi yaratılır. Uzun zaman alan bu yayılma süreci kökleşmeye başladıktan itibaren toplumsal sorunların kolektif biçimlerde aşılması kolaylaşacak ve toplumsal refah sürdürülebilir bir biçimde gelişecektir (Stolle, 2003: 21 – 22).

Sivil toplum kültürünün yerinden edilmesine dayanan akımlara karşı olarak kullanılan bu argümanlar, giderek politik katılımın düşmesi, yıkıcı bireyciliğin sonuçları ve tüketim kültürünün alışkanlıklarına karşı sunulan çözüm önerilerinin genel çerçevesi olarak değerlendirilmiştir¹⁹. Özellikle 1990'larda etkin politik hareketlerin (örneğin Blair'in "üçüncü yol"u) gündeminde sivil toplumun etkinleştirilmesi yoluyla üretilen sosyal sermayeye duyulan inanç, Dünya Bankası programlarında ekonomik kalkınma için yapılan vurgunun, siyasal sorunlara da tercüme edilmesine katkıda bulunmuştur (Rose, 2000: 1400 – 1404; Szeter, 1998: 29 – 34).

Sosyal sermaye literatürünün genişlemesine katkıda bulunan bu iktisadi ve siyasal gelişmeleri, epistemolojik tartışmalardan ayrı düşünülmesi gerçekçi görülmemelidir. Nitekim söz konusu toplumsal sonuçların ortaya çıkmasının sosyal bilimlerin metodolojisine ilişkin dönüşümlerin zeminini oluşturduğu bir algı ile beraber değerlendirilmesi gerektiği yolunda yaygın görüşler mevcuttur (Fine, 2001: 15-19; Somers, 2005: 17 – 18). Bu bakış açısına göre sosyal sermaye, 1970'lerden itibaren öncelikle

¹⁹ Bu anlamda sosyal sermaye tartışmalarının siyaset biliminin kapsayıcılığını arttırdığına yönelik bir görüş vardır. Fine (2001: 83), ilgili çalışmalarda imaları kastederek sosyal sermayenin, Tocqueville ve Mill gibi yazarların izinden gidilmesine rağmen siyaset bilimini "fildişi kulesinden" çıkardığı gibi bir kanaatin (kendisine yerinde bulmamasına rağmen) yaygın olduğunu belirtmiştir. Sosyal sermaye kavramı dolayımından siyaset biliminin gündelik sorunlarla daha rahat iletişim kurabildiği yolundaki iddialar için ayrıca bkz Thompson (2011: 9) ve Newton (2001:211 – 212).

iktisat içindeki tüm alternatif akımları kurutan, daha sonra sosyal bilimlerinin diğer disiplinlerine kendi yöntem ve varsayımlarını dayatan bir tür “*akademik emperyalizmin*” (Yılmaz, 2003: 63 – 65; Buğra, 2003a: 24 - 27) öncülerinden birisidir. Kavram öncelikle, ekonomik işleyişin salt piyasa metaforundan yola çıkarak algılanamayacağını vaat ediyorsa da, bunun yanıltıcı bir eğilim olduğu iddia edilir. Örneğin Somers (2005: 6), sosyal sermayenin norm, gömülülük gibi sosyolojik kavramlar ile ekonomik faaliyetleri açıklama gayretinin bir ürünü olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla iktisat ile sosyoloji arasında kavramsal bir köprü oluşturma girişimlerinin öncülerinden birisi görülebilir. Ancak kavram literatürdeki yansımaları itibarıyla gerçek bir disiplinler arası evlilikten çok, sosyologları yanıltan ve iktisadın yüzeysel varsayımlarını dayatan bir “*romantik özlem (romantic desiderata)*” olduğunu ileri sürmektedir.

Fine (2001: 33 – 36) ise toplumsal bir bakış açısı için sermayenin halihazırda “*sosyal ilişkileri içermesi gereken bir kavram*” olarak değerlendirilmesi gerekirken, sosyal sermaye kavramında sosyalin bir tamlayan olarak eklenmesini manidar bulmaktadır. Buna göre, sosyal sermaye yanıltıcı bir biçimde toplumsal ilişkilerin, piyasa içi ilişkilerin dahil olduğu mekanizmalarla değerlendirme amacına örtük olarak sahiptir. Toplumsalın epistemolojik olarak itibarın iade edilmesinden çok, iktisadi tabirler ile sömürgeleştirme gayretinin bir ürünü olarak değerlendirilmesi çağrısında bulunur. Sosyal sermaye literatüründe görülen kavramsallaştırma çabalarının iktisadi “*sermaye teorisi*”nin bir varyantı olarak ele alınması ile özellikle ***Coleman*** ve takipçileri tarafından kavramın rasyonel eylem teorisinin öncülerinden biri olarak görülmesi ***Fine*** tarafından görüşlerinin tutarlılığını bir kanıtı olarak değerlendirilir.

a. Sosyal sermayeye ilişkin kavramsal farklılıklar: Bourdieu, Coleman ve Putnam

Sosyal sermayenin kavramlaştırılmasında yaşanan sorunların teorik anlamda farklı sonuçlar yarattığı düşünülebilir. Nitekim bu etkiyle literatürde sosyal sermayeyi teorik bir fırsat olarak gören eğilimlere karşı, sosyal bilimlere yüzeyselleştirecek bir tehlike olduğunu iddia eden keskin farklılıklara sahip iki grubun olduğu görülmektedir. Bu durum büyük oranda kavramın kazandığı popülariteyi borçlu olduğu öncülerinin zihinsel ve metodolojik uzlaşmazlıklarına bağlıdır. Ayrıca farklı disiplinlerin kavramı işleyişine attığı anlamlar da, sosyal sermaye üzerindeki tartışmaların genişlemesine neden olmaktadır. Ayrıca yine literatürde, özellikle öncü metinler tarafından tersi yönde tartışmalar sık yapılsa bile, sosyal sermaye normatif bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir (Coffé & Geys, 1997:

122). Bu tür sorunlara genellikle kavramın iyi tanımlanmamış olmasının (Schuller & Baron & Field, 2000: 24 – 25; Das, 2006: 67 – 69; Sobel, 2002: 150 – 152) veya hatalı amprik eğilimlerin (Durlauf & Fafchamps, 2004: 51 – 54; Van Deth, 2003: 81-84) neden olduğu düşünülmektedir. Burada, söz konusu sorunlar devam etmekle birlikte, teorik karmaşanın daha köklü bir gerekçe ile öncü metinler arasındaki açık farklılıkların bir yansıması olduğu ileri sürülecektir²⁰. Bu nedenle kavramsal sorunları aşmak için kavramın boyutlandırılması yönündeki yaygın eğilimlerin yerine, öncü metinler arası bir seçimin yada bunlar arasında bir yeniden okumanın daha açık bir sonuç doğurabileceği düşünülebilir.

Sosyal sermayeye ilişkin teorik farklılıklar genellikle dikkate alınan bir ölçüttür ve literatüre öncü olarak katkıda bulunmuş çalışmalar arası farklılıklara değinen çalışmalar bulunabilir (Poder, 2011; Siisiainen, 2000). Ancak bu çalışmalarda odak noktası sosyal sermayenin kavramsallaştırması olduğu için, çoğu zaman bağlam dışarıda bırakılmak durumunda kalınır (Fine, 2001, 62 – 63). Elbette teorik argümanlara bağlılık ile, kavramsal çelişkilerin aşılması bütünüyle gerçekleşmeyecektir. Zira böyle bir durum söz konusu kavramın “popülarites” ile çelişkili bir sonuca ulaşmak anlamına gelir ve haylice hacimli literatürün tartışmalarını fazlasıyla göz ardı edilmesi riski ile karşı karşıya kalınır. Ancak bu tür *bağlamsal değere önem veren teorik ön kabuller* ve sonraki süreçler “**ekletik**” bir analizi zorunlu kılsa bile, oluşabilecek çelişkilerin sınırlı kalmasına yardımcı olabilecek bir potansiyeli de içinde taşımaktadır.

²⁰ Van Deth (2003: 80-81), sosyal sermayenin kavramsal problemleri ile kavrama ilişkin çalışmaların operasyonel (operational) kullanımı arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir. Burada kavramsal sorunların operasyonel olduğu kadar teorik farklılıkların bir ürünü olduğu iddia edilmektedir ve farklı amprik eğilimlerin temel sebebi olarak özellikle Bourdieu, Coleman ve Putnam’ın öncü metinleri arasındaki açık farklılıkların etkili olduğu düşünülmektedir. Daha açık bir ifade ile Van Deth tanımlama problemini “operasyonel kullanım gerekleri (o)perational) – teorik farklılıklar (t)heoretical) - kavramsal farklılıklar (c)onceptual)” sırasıyla geliştiğini göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle operasyonel niyetleri ifşa edecek nicel bir ölçme stratejisinin, söz konusu sorunları bertaraf etmek için belirleyici görür. Burada ise **t** – **c** – **o** sırasının etkin olduğu ileri sürülecektir ve teorik ön kabullerin net ifade edilmesiyle kavramsal çelişkilerin aşılabileceği tartışılacaktır. Van Deth’in çözümüne bir eleştiri de Devine & Roberts (2003: 94 – 96) tarafından gelmiştir. Onlara göre temel fark nitel yöntemlerin dikkate alındığı çoklu metod (multi – level) bir araştırma stratejisini etkin kılmakla ilgilidir. Bunun yanında yine genel kabul görmüş bir ayırım olan toplumsal ağlar vb. gibi **yapısal nitelikler** ile normlar ve değerler gibi **kültürel nitelikleri** birbirinden ayırma teklifine soğuk yaklaşırlar ve fazlasıyla provoke edici bulurlar. Bunun yerine alan araştırmalarından elde edilen verilerin, yapısal dönüşümler işe birlikte değerlendirildiği bir analiz imkanın daha geçerli olabileceğini iddia ederler. Hem yapısal – kültürel ayırımına dayalı eğilimin çözümsüz bir determinizme yol açacağı konusunda yaptıkları uyarı hem de çok yönlü bir analiz gereğine duydukları inanç bu çalışmada dikkatle takip edilmeye çalışılmıştır.

(1) İki farklı kullanım niyeti:

Sosyal sermayenin kullanım alanının geniş ve popüler olmasına yönelik katkı nedeniyle Putnam'ın aldığı atıfların sayısı kabarıktır (Bjornskov, 2006: 23; Schuller & Baron & Field, 2000: 8-9). Ancak kavramın sosyal bilimler için önem kazanmasında sadece Putnam'ın sivil toplum ve katılımcılık üzerinden yaptığı analizden türeyen yaklaşımların payının olduğu da söylenemez. Aksine sosyal sermaye literatürünün gelişiminde belirleyici olan iktisatçıların ve sosyologların ilgisini daha çok “toplumsal ağların” gösterdiği işlevsellik çekmiştir. Bu nedenle **Portes (2000: 3-79)**, *sosyal sermayenin bireysel ilişkileri (contact)* ifade eden anlamı ile Putnam ile birlikte kabul gören *yurттаşlık ruhunu* ifade eden anlamının ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanısındadır.

Lin (1999: 32) de Portes ile benzer bir ayrıma gitmiştir. Ancak Lin'nin ayrımında odak noktası sosyal sermayenin ifade ettiği kaynakların kullanım biçimleridir ve literatürde daha geniş bir yankı bulmuştur. Buna göre sosyal sermaye çalışmaları iki farklı kaynağın kullanım biçimlerini ima eder ve bunlar arasında çok keskin olmasa da önemli işlevsel ayrımlar mevcuttur. İlk grup kullanım biçimi daha çok ilişkisel düzeyde tanımlama geliştirmeye önem gösterir ve bireyin, beşeri sermaye tanımına yakın biçimde, beklentilerine göre şekillendirdiği kolektif ilişkileri anlamına gelir. Daha çok “*statü kazanımı (status attainment)*” geleneğinin içinde bir tartışma olan “*sosyal kaynaklar (social resources)*” yaklaşımında dile getirilen bu yaklaşım aynı zamanda Coleman ve Bourdieu gibi öncüllere dayanabilmektedir. İkinci yaklaşım ise sosyal sermayeyi grup düzeyinde tanımlamaya gayret eder ve “*kolektif varlıkların (collective assets)*” zenginleştirilmesinde norm, güven veya müeyyideler gibi faktörlerin belirleyici rolüne odaklanır. Bu tür bir kullanım biçimi de *Coleman ve Bourdieu*'den izler taşısa bile, bu tür bir kavramın önde gelen kullanıcısı kesinlikle *Putnam*'dir.

Her ne kadar yaygın sosyal sermaye literatürü her iki ayrımındaki ikinci tür kullanımları tercih etse de, bu tür niyetlerin taşıdığı sorunlar sıklıkla eleştirilmiştir (Portes, 1998: 18-21; Portes & Landrot, 2000: 536 – 537, Paxton, 1999: 90-93; Boix & Posner, 1998: 688 – 689; Bowles & Gintis, 2002: 420 - 421). Elbette bu durum ilk biçimde kullanımların sorunlardan uzak olduğu anlamına gelmez (Devine & Roberts, 2003: 95 – 96; Adam & Roncevic, 2003: 159 – 160; Staber, 2003: 418 – 419). Ancak çoğu zaman her iki anlamı içerecek bir kavramlaştırmaya gidilir ve “*toplumsal ağlar*”, “*güven*”, “*normlar ve değerler*” üzerinden bütüncül bir kullanım değeri elde edilmeye çalışılır (Van Deth, 2003: 82 – 83). Hatta

kavramın bu unsurları içeren ve farklı boyutlardaki ilişkileri bir araya getirebilen bir “şemsiye kavram” olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda görüşler mevcuttur (Adler & Kwon, 2002: 18; Paldam, 2000: 642 – 648). **Grooatert & Van Bastelaer (2002: 5-7)** bu tür bir kullanım biçiminin kavramın multi – disipliner doğasının bir gereği olduğunu belirtirler. Buna göre sosyal sermaye hem kapalı toplumsal ağlar arasında dayanışmayı sağlar, bu yolla genel toplumsal faydanın geliştirilmesine tabandan katkıda bulunur (Putnam,2000: 19 – 25).

Ancak literatürde rastlanılan bu türdeki kullanımlar önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, kavramın ifade ettiği türden “norm”, “güven”, “karşılıklık” veya “toplumsal ağların işlevi” gibi anlamlar çoğunlukla genel geçer bir biçimde ele alınmış ve ne tür işlevlere sahip olduğundan çok “tüm sorunların çözümü (cure all)” gibi değerlendirilmiştir (Portes, 1998: 18 – 19; Kim, 2005: 195; Patulny, 2004a: 4-6). Ancak bu tür bir kullanım biçiminin özensiz bir soyutlama anlamı taşıyacağına dair çok sayıda kanıt sunulmuştur (Edwards & Foley, 1999: 147 – 148; Portes & Landott, 2000: 546 – 549). Örneğin **Stolle & Rochon (1998: 48 – 50)** güçlü topluluk içi bağlar ile kolektif fayda arasında kurulan paralelliğin genelleştirilemeyeceğini göstermiştir. **Sampson & Morenoff & Earls, (1999: 636 – 638)**, sosyal sermaye çalışmalarının sıklıkla vurgu yaptığı komşuluğun kolektif gücü olgusundan çok, mekansal niteliklerin kolektif refah üzerinde daha belirleyici olduğunu bulmuşlardır.

Bu tür bir kavram karmaşasını aşmak için farklı teorik girişimlerden bahsedilebilir. Bunlardan birisi sosyal sermayenin çok boyutluluğunun kullanışsızlığını dikkate alan ve bu durumu tamamlayıcı bir öge ile aşmaya çalışan bir yaklaşımdır. Özellikle **Fukuyama (1998: 33 - 39)**’dan itibaren bu ögenin “güven” olabileceğine dair fazlaca yorum yapılmıştır. Bu sayede güven ölçütünü barındıran “dünya değerler anketi (world values survey)”nin güven ile ilgili sorusu ile korelasyonlar geliştiren çok sayıda sosyal sermaye çalışması yapılmıştır (Paxton, 2002: 260 – 262; Uslaner, 1999: 37 – 44; Bjornskov, 2006: 6 – 10). Ancak bu tür bir eğilim sosyal sermaye gibi karmaşık bir kavramın yeteri kadar ifade edilmemesi ve güvenin asli unsur olarak sosyal sermayenin ifade ettiği toplumsal ağlar temelli imkanları karşılayamaması nedeniyle eleştirilmiştir (Adam & Roncevic, 2003: 163).

Sosyal sermayenin farklı düzeylerdeki etkileri birleştirici bir sonuç olarak değerlendirilmesi çoğunlukla kavramın “*totolojik (tautological)*” bir yanlış kullanım biçimi yarattığı şeklinde

eleştirilir (Portes, 1998:20; De Silva, 2006: 48). Bu kullanım yöntemi sosyal sermayeyi bir takım göstergelerle ve bu göstergelerin fonksiyonları ile tanımlayıp; daha sonra bu fonksiyonların işleyişlerini sosyal sermayeyi güçlendirici bir başka form olarak ele almak gibi bir kısır döngü içeren bir metodolojik çıkmaza saplanır (Kay & Bernard, 2007: 43 – 44; Patulny, 2009: 407). Totolojik kullanım biçimlerinden kaçınmak için genellikle önerilen yol kavramın niteliği ile fonksiyonu arasında esaslı bir ayırım yapılması ve sosyal sermayenin “güven”, “karşılıklılık”, “norm” gibi faktörler ile açıklanması yerine bu faktörlerin güçlenmesine etki eden bir unsur olarak değerlendirilmesidir (Portes & Landolt, 2000: 530 – 533; Portes, 2000: 4-5; Cherti, 2008: 38). Sosyal sermayenin farklı boyutlarla tanımlama girişimlerinin, kavramın yarattığı bu riskle yakından bağlantısı vardır. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı değerlendirilmeye çalışılacak olan bu girişimlerin verimi konusunda da tartışmalar yoğunudur (Fine, 2001: 102 – 103).

Totolojik kullanım alanının yaygınlaşmasının yarattığı bir diğer risk, sosyal sermayenin normatif bir içerikte kullanılması ve sosyolojik anlamda değerlerin (values) işlevine yakınlaşmasıdır. Bu durum çoğunlukla yapı – kültür arasında kurulan ayırım içerisinde yapısal unsurların göz ardı edilmesine yol açmaktadır (Macinko & Starfield, 2001: 398 – 399; Devine & Roberts, 2003: 97 – 98). Portes (2000: 5-6) bu durumu “*sahte sonuç (spurious conclusion)*” olarak tanımlamaktadır. Genellikle sosyal sermayenin soyut anlamlarına fazlaca önem atfetmenin neden olduğu bu durum, kavramın normatif doğasının abartılı vurgulanmasının bir sonucudur. Bu tür kullanımlar aslında etkili olabilecek diğer faktörlerin tamamen göz ardı edilmesi gibi temel bir hataya dahi ulaşabilir. Örneğin çoğunlukla sosyal sermayenin büyümesi anlamına gelebilecek sivil katılım, kimi zaman aynı anda, coğrafi yoğunluk, göç, artan eğitim seviyesi gibi yapısal faktörler ile ilgilidir. Ancak sosyal sermayenin fazlasıyla ön plana çıkarılması diğer faktörlerin daha belirleyici olabilecek gelişmelerinin göz ardı edilmesine kadar uzanabilir.

Mouw (2006: 82 - 83), sosyal sermayenin bu tür kullanımlarının aynı zamanda sosyolojinin ilgisine giren bazı alanlarda, açıklayıcı diğer kavramlaştırmaların bulgularını gölgelediği fikrindedir. Örneğin özellikle grup üyeliği ve arkadaş seçimi gibi konularda başvurulan “*sosyal benzeşme (social homophily)*” teorisi insanlar arası etkileşimde bireylerin tercih alanlarının etkin olduğunu ileri sürer. Buna göre insanlar daha çok kendilerine benzeyen insanlar ile etkileşimlere girer ve grup üyeliği veya arkadaşlıklarda bu benzerliğin açıklayıcılığı fazladır. Ancak sosyal sermaye literatüründeki çalışmalar bu

tür bir çıkarımı çoğu zaman yok saymaktadır. Oysa ki, sosyal benzeşmenin açıklayıcılığı konusunda güçlü ampirik kanıtlar mevcuttur.

Sosyal sermayenin homojen bir kavram olarak değerlendirilmesine yönelik getirilen en önemli eleştiri, kavramın tamamen olumlu ve iyimser bu kullanım niyetini ima ediyor olmasıdır. Özellikle sosyoloji teorisinde **Tönnies (2002: 246 – 251)**'den beri yakın toplumsal ilişkilere dayalı ilişkilerin enformel doğası ile modern toplumlar arasında derin çelişkiler olduğu bilinmektedir. Ancak özellikle savaş sonrası dönem ve refah rejimlerinin krizlerinin ardından topluluk bağları epistemolojik olarak tekrar değer kazanmıştır. Bu anlamın en açık görüldüğü yerlerden bir tanesi geniş sosyal sermaye literatürüdür ve topluluk bağlarının sağladığı imkanlar neredeyse kusursuz bir hedef olarak tanımlanır (Putnam, 2000: 412-415; Sanford,2007: 258 – 260) .

Olumsuz sonuçlardan sıyrılmış kullanım alanı, kavrama yönelik şüphelerin artmasına neden olmaktadır (Field, 2006: 102 – 103). Ancak daha önemli olan topluluk bağlarının güçlenmesinin yaratabileceği potansiyel olumsuzlukların göz ardı edilmesidir. Bunun toplumsal fayda açısından ve değerler sisteminin yerleşmesine yapacağı etkiler olarak iki boyutta tartışılması mümkündür. Toplumsal fayda açısından yapılacak tartışmalar potansiyel iki sonucun yaratacağı sorunların dikkate alınmasını talep eder. Bunlardan birincisi, sosyal sermaye bir kaynak biçimini gösterdiği oranda, bu kaynaklara ulaşabilenler ile ulaşamayanlar arasında eşitsizlik yaratabilir. Özellikle sosyal sermayenin diğer kaynak biçimleri ile arasındaki bağa odaklanan çalışmalar, kaynaklara erişme yolunda avantajlı olanların sosyal ağların sağladığı avantajlardan daha fazla yararlanabildiğini ortaya koymuştur (Lin, 2000: 787). Örneğin **Hero (2003: 116 – 118)**, sosyal sermayenin tüm sorunların çözebilen (cure all) bir kavram olarak tanımlansa bile, ABD'de çok boyutlu dezavantajlara sahip göçmen gruplarının, sosyal sermaye kaynakları yönünden de dezavantajlarını sürdürdüğünü göstermiştir. Benzer bir biçimde **Ream (2004: 154 -158)**, ABD'de Hispaniklerin ve Meksikalı göçmenlerin diğer gruplar ile olan eğitim başarısı farkının, diğer kaynaklar kadar sosyal sermaye eksikliğinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. **Van Eijk (2010: 67 – 71)** ise, Amsterdam'ın farklı mahallelerinde yaptığı çalışmada sosyo – ekonomik olarak daha gelişkin bölgelerde sosyal sermayenin daha etkin olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla kavram, sahip olanlara avantajlar sağlayan ancak kaynak niteliği taşıdığı için eşit dağılıma ihtimali düşük olan bir niteliği sahiptir. Ek olarak **Portes & Landolt (2000:539 – 542)**, sosyal sermayenin özel bir grup için güçlü bir kaynak oluştursa bile, grup içi ilişkilerin kaynağın dağılımını etkileme potansiyelinin

gözden kaçırılmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü toplumsal ağlar içerisinde bireylerin önem dağılımları çoğunlukla eşit değildir ve bu durum kaynakların dağılımı konusunda üyeler arasında önemli farklılıklar yaratabilir. **Burt (2000: 356 – 362)**, toplumsal ağların hiyerarşik özellikleri üzerine dikkate çekerek, ağ içi konumlar ile kaynakları kullanım gücü arasındaki paralelliklere dikkati çekmiştir.

İkinci olarak dikkate alınması gereken nokta sosyal sermayenin güçlenmesinin toplumsal fayda ile değil, tersine değerlendirilmesi gereken durumlarda da geçerli olabileceğinin ispatına dayanır. Burada özellikle kullanılan suç ve yer altı dünyasından elde edilen örneklerdir. Bu tür organizasyonlar bir taraftan giderek daha geniş bir tabandan beslenirken, aynı zamanda kendi içinde daha yoğun sosyal ağlar oluşturmaktadır ve söz konusu gruplara üye olanlar arasında aidiyet duygusunun güçlendiriciliği dikkat çekicidir. Örneğin **Vigil (2008: 55 – 59)**, Los Angeles'taki kadın mafya üyeleri arasında yaptığı çalışmada, toplumsal ağ içi faktörlerin bu insanların suç kariyerlerinde önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. **Wacquant (1998: 28 – 33)**, ABD'de refah uygulamalarının biçim değiştirmesi ile birlikte, gettolarda suçun ve olumsuz sosyalleşme biçimlerinin arttığını; böylece sosyal sermayenin olumsuz bir işleve bürünerek bu bölgelerdeki insanların toplumsal dışlanmışlığını arttırdığını göstermiştir. **Browning & Dietz & Feinberg (2000: 26 – 30)** da Chicago'daki suç verilerinden hareketle güçlü toplumsal ağların suçluların suç işleme potansiyelini güçlendirebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Sosyal sermaye bu biçimiyle sadece toplumsal faydanın tahribinin değil, değerler sisteminin yerleşmesinin önünde de engeller oluşturabilmektedir. Kavramın bu özelliği, toplumsal ilişkilerin kolaylaştırıcı yönlerinin aşırı vurgulanması ile ilgilidir (Kadushin, 2004: 86 – 87). Ancak çoğu zaman sıkı toplumsal ilişkiler bireyselliğin kısıtlanması sonucunu doğuracağı için, sosyal sermayenin söz konusu etkilerinin gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır (Gamarnikov & Green, 1999: 58 – 60). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sivil gelenekleri ifade eden değerler tam olarak yerleşemediği için, toplumsal ağların sıkı ilişkilerinden beklenenlerin tersi bir sonuçla karşılaşabilmektedir (Beall, 2001a: 362 – 363). Söz konusu değerler sisteminin varsayılandan farklı olmasının önemli bir nedeni de, toplumsal ağların güçlenmesinin topluluk içi ilişkileri geliştirirken, bireylerin yalnızca kendi toplumsal ağlarına odaklanmasıdır. Bu amaçla genel faydanın göz ardı edilmesini ifade eden kolektif bir ahlaki problem olan “*ahlaki olmayan ailecilik (amoral familism)*”in yaygınlaşabileceği yönünde görüşler mevcuttur (Woolcock, 1998: 167- 170; Lyon, 2000: 665). Gerçi Putnam çok bilinen İtalya örneğinde sosyal sermayeyi, toplumsal ağ

ilişkilerinin Kuzey İtalya'da sivil kültürün yerleşmesine katkı yaparken, eksikliğini Güney İtalya'da “*ahlaki olmayan ailecilik (amoral familism)*”e yol açmasına neden olan faktör olarak açıklamaktadır (Putnam & Leonardi & Nanetti, 1993: 144). Buna karşın sosyal sermayeyi ifade eden genel göstergelerinin pek çoğunun aynı zamanda bu tür bir ahlaki problemi de kapsayacağı ileri sürülmektedir (Pichler & Wallace, 2007: 433; Guiso & Sapienza & Zingales, 2000: 14 – 15).

(2) Farklılıklara açıklık getirme çalışmaları ve boyutlandırma girişimleri

Kavramın homojen kullanımına işlevsellik kazandırmaya çalışan girişimler olmuşsa bile (Mitchell & Bossert, 2007: 51 – 52), bu girişimler ampirik düzeyde kalmış (Narayan & Cassidy, 2001: 66 -67; Grootaert& et.al, 2004: 9- 14) ve kavramın müphem doğasından uzaklaşmasına çok sınırlı katkıda bulunabilmiştir. Bu nedenle sosyal sermayeyi kavramsal karmaşalardan kurtarmanın genel yolu olarak boyutlandırma girişimleri daha fazla itibar görmüştür. Bu girişimlerin ortak noktası, *Portes* veya *Lin*'nin gösterdiği kavramsal farklılıklarda olduğu gibi, sosyal sermaye tanımlanırken çelişki yaratan “toplumsal ağlara” odaklanan işlevi ile “sivil geleneklere” odaklanan işlevi arasında farklılıklara dayanılmasıdır. Bu genel ayırım, yukarıda bahsedilen diğer ikilemleri de ortadan giderebilecek şekilde, genişletilmeye çalışılmıştır.

Kavramsal netliğin oluşturulmasını hedefleyen boyutlandırmaya ilişkin ilk önemli girişim *Putnam*'dan gelmiştir. Aslında ***Putnam (2000: 20 – 25)***, sosyal sermayenin “*iyi kültür (good culture)*” oluşturma kapasitesi yanında olumsuz bir tarafı olabileceğinin farkındadır. Ayrıca teorik olarak toplumsal ağlar ile normlar arasında temel bir ayrıma gidilmesi gerektiği fikrini de destekler. Bu nedenle sosyal sermayenin temel iki farklı biçiminin ayırt edilmesi gerekliliğini vurgular. Bunlardan birincisi, “*bağlayıcı (bonding) sosyal sermaye*” daha çok toplumsal ağ içi ilişkilerin gücünü ifade eder ve yüz yüze ilişkilerin gücünün yanı sıra grubun homojenliği ile ifade edilir. Daha çok toplumsal ağlar içi kaynaklarla ilgili olduğu düşünülen bu boyut, benzerlikler ve yakınlıklarla tanımlanır. Buna karşın “*köprüleyici (bridging) sosyal sermaye*” farklı gruplar arası ilişkilerin geliştiği ve daha geniş anlamda “*toplum*” içerisindeki etkileşimleri ifade eden bir boyut oluşturmaktadır. Bu anlamda köprüleyici sosyal sermaye, bir grup üyesinin diğer gruplarla kurduğu destek ve enformasyon ilişkisini ifade eder (Putnam, 2000: 22-23; Fine, 2006: 45; Larsen & et.al.,2004: 64 – 65; Patulny, 2009: 407 – 408).

Putnam'ın kullandığı ayrımın öncülleri **Granovetter (1973: 1366 – 1369)**'da bulunabilir. Burada toplumsal ağ tarzı ilişkilerin öneminden hareketle bireyin sahip olduğu yakın ilişkiler, “*güçlü bağlar (strength ties)*”; göreceli daha uzak ilişkilerden oluşan bağlantılara “*zayıf bağlar (weak ties)*” olarak sınıflandırılmıştır. *Putnam*'ın bağlayıcı – köprüleyici ayrımına benzer bir biçimde *Granovetter* de özellikle toplumsal fırsatların kullanılması ve kaynakların zenginleşmesi açısından uzak ilişkilerin belirleyici gücüne vurgu yapmıştır. **Lin (1999: 34)**, *Granovetter*'in yaptığı ayrımın sosyal sermayenin kavramsallaştırması için önemli olduğunu ileri sürer. Buna göre literatürde özellikle toplumsal iyi kavramı üzerine yapılan tartışmalar, sosyal sermayenin işlevsel niteliğinin gözden kaçmasına neden olmaktadır. Ancak “*zayıf bağlar*” ve “*güçlü bağlar*” arasındaki farklılıklar ortaya konarak toplumsal ağ yapısının üretebileceği farklı avantajlar daha iyi tanımlanabilir. Örneğin güçlü bağlar kaynakların devamlılığının korunmasında avantajlar yaratabilir, buna karşın zayıf bağlar kaynakların güçlendirilmesi ve zenginleştirilmesi yönünde faydalara sahiptir.

Sosyal sermaye literatüründe bu ayrım oldukça rağbet bulmuş ve özellikle kavramın operasyonelleştirme (operationalize) yoluyla netleştirilme stratejisi için önemli bir başlangıç noktası teşkil etmiştir (Patulny & Svendsen, 2007: 33 – 34; Coffé & Geys, 2007: 122). Ayrıca sosyal sermayenin tanım alanı içindeki ilişkilerin potansiyel sonuçları karşısında zenginleştirici bir işlev tanımının yapılmasını kolaylaştırmıştır (Poortinga, 2006: 256; Beugelsdijk & Smulders, 2003: 4). **Patulny & Svendsen (2007: 36 – 37)** ise ayrımın özellikle sosyal sermayenin tanımlanmasını kolaylaştırdığını, ancak yine özensiz kullanımların sorun yaratabileceğini ileri sürer. Buna göre bu ayrım, toplumsal ağlar gibi mikro analize dahil edilebilecek bir unsurun makro değişkenler yoluyla da tanımlanabilmesine katkıda bulunur ve pozitif etkiler ile olumsuz etkilerin ayrıştırılma problemini rahatlatır. Ancak kurulabilecek katı karşıtlıklar, aradaki geçişkenlikleri göz ardı eder ve bağlayıcı sosyal sermayenin yalnızca olumsuz sonuçlar doğurabileceği gibi hatalı kestirimlere yol açabilir.

Özellikle bu iki alt tür arasındaki soyutlamalar, her iki türdeki toplumsal ilişkilerin hangi düzeyde bir arada bulunabileceğine ve aralarındaki ilgilerin niteliğini gündeme getirmiştir. **Woolcock (1998: 163 – 165)**, toplumsal ağların bireysel davranışı etkilemesini “*gömülülük (embedness)*”, bireysel davranışın özerk biçimde hareket etmesini ise “*otonomi (autonomy)*” olarak tanımlar. Bu iki düzey arasındaki ilişkilerin “*bağlantı (linkage)*” düzeylerinin sosyal sermaye kavramı ile birlikte düşünülmesi gereğini ileri sürer ve bu sayede *grup – içi (intra-community)* ve *grup dışı (extra – community)* kaynakların

eşgüdüm içerisinde kullanılabileceği bir imkandan bahseder. Woolcock'un grup içi ve gruplar arası ilişkilerde kurduğu bu bağlantı daha sonra “*bağlantılı sosyal sermaye (linking social capital)*” olarak tanımlanmıştır (Field, 2006: 59 -60; Szeter & Woolcock, 2004: 655 – 657; Lewis, J. 2009: 54 – 55). *Bağlayıcı* ve *köprüleyici* sosyal sermaye ayırımına bir tür ek olarak düşünülen bu boyut, *köprüleyici* sosyal sermayenin özel bir türü olarak, toplumsal ağların özellikle formel kurumlar ile kurduğu dikey ilişkilerin sonuçlarını kapsamaktadır. Toplumsal iyi ve refaha ilişkin kaynaklara ulaşmada, grupların dahil olduğu hiyerarşik ilişkileri temsil eden *bağlantılı sosyal sermaye*, aynı zamanda kolektif fayda ile toplumsal ağların çıkarını birleştirmektedir (Szeter & Woolcock, 2004: 655). **Poortinga (2006: 256)** bu üç düzey boyutlandırmanın her birinin kendine özgü önemlerinden bahseder. Buna göre *bağlayıcı sosyal sermaye*, toplumsal destek sağlama konusunda; *köprüleyici sosyal sermaye*, dayanışma ve toplumsal gruplar arası saygının yerleşmesine; *bağlantılı sosyal sermaye* ise, politik kurumlar ve kararlarda etkin mobilizasyonun sağlanmasında etkilidir.

Bu popüler boyutlandırma girişimi, toplumsal ağların sonuçlarının siyasal katılım kültürün çıktılarında beklenen faydalardan ayrı değerlendirilmesi yönünde bir alışkanlık yaratsa da, sosyal sermayeye atfedilen önemli kavramsal problemlerin aşılmasında sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Öncelikle olumlu kullanım anlamının yarattığı sorunları geride bırakacak, daha işlevsel bir anlama ulaşmak bu yolla mümkün olmamıştır. Bu ayrımla beraber, sosyal sermayenin ifade ettiği sonuçların olumsuz yönleri daha çok *bağlayıcı sosyal sermaye* kavramına atfedilmiş, *köprüleyici sosyal sermaye* normatif etkilerden arındırılmamıştır (Coffé & Geys, 2007: 124 – 125). Ayrıca homojen içerik ve açıklayıcı başka türlü kavramları dışlayan kapsayıcılık, bu bölümlendirme girişimi ile devam etmiştir (Herrerros, 2004: 102 – 103; Schuller, 2007: 16-17). Bu bölümlendirme her ne kadar homojen içeriğin dağıtılması amacına sahip olsa da, bütünleştirici sonuçlar elde etme alışkanlığı sürmüştür (Szeter & Woolcock, 2006: 657 – 659; Sabatini, 2006: 22- 23).

Tüm bu sorunlarına rağmen, sosyal sermayenin farklı türlerinin “*bağlayıcı*” – “*köprüleyici*” ve “*bağlantılı*” olduğu konusunda genel bir kullanımından bahsedilebilir. Bunun kadar popüler olmayan bir başka boyutlandırma, sivil normlar ile toplumsal ağlar arasında değil, sosyal sermayenin bir başka sorun alanı olan bireysel fayda – toplumsal yarar arasında kurulan ayrıma dayanır. Sosyal sermayenin “*bilişsel (cognitive)*” ve “*yapısal (structural)*” yönleri arasında kurulan bu ayrımın **Nahapiet & Ghoshal (1998: 244 – 245)** ve **Uphoff & Wijayarata (2000: 1876 – 1877)** olmak üzere iki temel yorumu vardır. **Nahapiet & Ghoshal** yaptıkları ayrımın ayrıca “*ilişkisel (relational)*” olarak tanımladıkları bir üçüncü

boyutu vardır. Bu ayrımı iktisadi eylemi tanımlayan “gömülülük (*embeddedness*)” kavramını sınıflayan *Granovetter*’den almışlar ve “bilişsel (*cognitive*)” boyutu kendileri geliştirmişlerdir. Buna göre sosyal sermaye çok farklı kavramsal araçları referans alabilse bile, genelde üç farklı boyut analitik olarak ayrıştırılabilir.

Bunlardan *yapısal sosyal sermaye*, bireyler arasındaki bağlantılara atıf yapar ve bu bağlantıların gücünün derecesi ile değerlendirilir. “Amaçlılık (*intentional*)”, “kaynaklar”, “sınırlılıklar”, “değişim (*exchange*)” ve “meşruluk (*legitimacy*)” gibi unsurları içeren bu boyut, bilgiye ulaşma ve destek sağlama gibi ihtiyaçların giderilmesi yönünde oldukça etkilidir (Liao & Welsh, 2005: 348 – 349). Bir diğer boyut, bireylerin kendi aralarında geliştirdikleri ve geçmişe dayanan arkadaşlık gibi ilişkileri ifade eden *ilişkisel sosyal sermaye*dir. Bu boyut bireysel davranışı etkileyen toplumsal ilişkileri içerir ve *norm*, *yükümlülükler* ve *beklentiler* tarafından şekillendirilir. **Nahapiet & Ghoshal (1998: 245)**, *bilişsel boyutun* ise literatürde çok ilgilenilmemesine rağmen, kolektif ilişkilerin yönlendirilmesinde belirleyici olan dolayısıyla sosyal sermaye için etkin bir kavrayış geliştirmeye yardımcı olabileceğini iddia eder. Normlar gibi işlev gören paylaşılan *temsiller* (*representations*), *yorumlar* ve kolektif pratiklere değer katan *anlamlar sistemini* ifade eden bu boyut, daha çok *ortak kodların* ve *söylemlerin* (*narratives*) belirleyiciliğine odaklanır.

Benzer kavramları, ancak farklı içerikleri kullanan diğer ayrımda **Uphoff & Wijayarata (2000:1876)**, sosyal sermayenin esas olarak “*kolektif eylemin karşılıklı faydaları – Mutually Benefits of Collective Action (MBCA)*” anlamına geldiği görüşündedir. Ancak bu faydaların, somut bir ifade kazanabilmesi için iki boyutta değerlendirilmesi gerekliliğini düşünürler. Doğal kaynaklar ekonomisindeki “*yenilenebilir (re-newable)*” ve “*yenilenemez (non re-newable)*” kaynaklar ayrımına dayanarak geliştirdikleri *bilişsel – yapısal* sınıflandırmasına göre yapısal sosyal sermaye, bireylerin *MBCA*’yı ifade edecek ve toplumsal ağ içerisinde oluşan işbirliğini kolaylaştırıcı *kurallar*, *roller*, *prosedürler* ve *teamülleri* içermektedir. Bu formdan daha *içsel* ve *subjektif* diğer bir biçimi ise *bilişsel sosyal sermaye* olarak tanımlarlar. Bilişsel sosyal sermaye *MBCA* olarak sağlayan *değerler*, *normlar*, *tutumlar* ve *inançları* ifade eder. Bu iki boyut da genelde maddi unsurlardan çok zihinsel süreçlere dayanır ve iki boyuta, pratikte *birbirine geçmiş* (*intertwine*) bir biçimde karşılaşılır. Dolayısıyla bu iki formun pratik ayrımının çok anlamlı olamayabileceği konusunda dikkatli olmak gerekmektedir.

Bilişsel süreçler ve yapısal unsurlar konusunda yapılan bu iki ayrımın, aslında analitik bir araç olarak değer bulması beklenir. Ayrıca daha çok iki farklı kavramsal grubun bütünleşik bir biçimde nasıl hareket ettiği daha önemli bir gündem maddesidir. Zira **Nahapiet & Ghoshal (1998: 252 - 258)** için ana amaç sosyal sermayenin firmaların bilgi ve değer üretebilme kapasiteleri olan “entelektüel sermaye”leri arasındaki bağı dikkat çekmek ve kolektif eylemin davranışsal ve yapısal boyutları arasındaki çok yönlü ilişkileri ortaya çıkarmaktır. **Uphoff & Wijayarata (2000:1884 – 1886)**da kırsal sulama faaliyetlerini yönlendiren kolektif işbirliği süreçleri içerisinde benzer bir etkiyi araştırır. Dolayısıyla yapılmak istenen kavramsal netliği sağlayacak bir ayırmadan çok, dağınık kaynakların benzer olanlarının bir arada değerlendirildiği kurgusal bir kullanım imkanına ulaşmaktır. Kolektif faydanın eylemsel -ve dolayısıyla bireysel- yönü ile birleşik – ve dolayısıyla kolektif- yönü arasında tezatlıkların değil, paralelliklerin olduğunu örtük olarak ima eden bu yaklaşım²¹, sosyal sermayenin kavramsal sınırlarının belirlenmesi konusunda çok kısıtlı bir katkı vermiştir. Bundaki en önemli gerekçe faydanın tanımlanmasındaki karışıklılıklara etki etmeyen sonuçları kadar, yapısal ve yapısal olmayan faktörler arasında, analitik de olsa kurulacak bir ayrımın getirebileceği sonuçlara dayanmaktadır. Ayrıca ampirik düzeyde tüm bu açıklayıcı unsurların (örneğin normlar gibi bilişsel ve roller gibi yapısal) nasıl ayrışabileceği önemli bir sorundur²².

Sosyal sermayeyi ifade eden sivil gelenekler ile toplumsal ağların birbirini desteklemesi, literatürde genellikle ulaşılmak istenen bir sonuçtur. **Coleman (1988: 99 – 101)**’dan beri bu iki düzey arasında bir bağlantı olduğu düşünülür ve oluşturulan boyutlar genellikle bu önermeyi destekler mahiyettedir. Ancak teorik olarak kurulmak istenen bu bağın ampirik gücüyle ya karşılaşılmaz, yada bu bağın fazlaca abartıldığı söylenebilir (Foley & Edwards, 1999: 148 – 149). Ayrıca göz ardı edilemeyecek bir biçimde birbirini dışlayan sonuçlarla

²¹ Öyle ki **Uphoff & Wijayarata (2000:1886)**’da 4. dipnotlarında sosyal sermaye kavramının işlevselliğinin önündeki önemli engellerden olan “olumsuz sonuçları” MBCA kavramı yoluyla aştıklarını iddia ederler. Buna göre eğer kolektif eylem, karşılıklı fayda yoluyla tanımlanabilirse kısmi çıkar üzerinden tanımlanabilecek kolektif grupların (örn: Klu-Klux Klan veya mafya örgütlenmeleri), dışlayıcı yapıları nedeniyle “sosyal” içerisinde değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Aristo’nun “Etik”te tartıştığı türden “sosyal”liğe atıf yapan bu yaklaşım, aynı zamanda “sosyal”in etimolojik kökenindeki *arkadaşlık (friendship)* ve *yoldaşlık (comrade)* kavramlarına dikkat çeker.

²² **Uphoff & Wijayarata (2000: 1877)**, yapısal ve bilişsel unsurların ayırtırmak için hipotetik bir köy örneğine dayanırlar. Buna göre köy ahalisinin birinin evinde yangın çıktığı zaman, bu aileye yardım edilmesi için köyün önde gelenlerinin yapacağı bir organizasyon yapısal; köyün diğer sakinlerinin herhangi bir organizasyon olmadan komşuluk, yardımseverlik gibi duygular ile yaptığı yardımlar bilişsel olarak değerlendirilir. Analitik olarak da güvenilmesi zor bu ayrımın, bir örnek olay çalışmasıyla ampirikleştirildiği düşünülürdüğünde yardımın ne kadar yapısal unsurların desteği, ne yönde bilişsel tanımların yönlendiriciliğinde yapıldığını ortaya çıkarmak neredeyse imkansızdır ve metodolojik olarak anlamsız da görülebilir.

da karşılaşılmaktadır (Darlauf, 1999: 2-3; Castle, 2002: 338 – 340). Bu ayrım arasındaki bağların destekleyici yönü üzerindeki vurgular, kavramın açıklayıcı kabiliyetini azaltmaktadır (Fine, 2001: 18 – 20). Bu tür bir engelin farkında olan ve bu nedenle iki düzey arasında analitik bir ilişki kurmayı, buna olumsuzluk atfetmeyen bir çalışma **Pichler & Wallece (2007: 42)**'a aittir. Bu çalışma aynı zamanda yine literatürde çok dikkat edilmeyen, ancak burada kullanışlı bir teorik çerçeve olduğu iddia edilecek, *formel* ve *informel* sosyal sermaye olarak tanımlanan bir boyutlandırma içermektedir²³. Buna göre kavramın literatürdeki kullanımı niyeti *sivil kültür* ve *katılım davranışını* ifade etmek olan *formel sosyal sermaye* ile *toplumsal ağları*, *sosyal* ve *aile desteğini* ifade eden *informel* boyutu arasında ayrım yapılabilir. Bu ayrıma göre sosyal sermayenin ilk tür anlamı formel organizasyonların üyeliğinin getirdiği sivil toplumun gücüne yönelik atıfları içerir. Ampirik gözlemlere de dayanabilen formel sosyal sermaye, *güven* ve *sivil topluma katılım (politik haberdarlık, gazete okuma oranları, seçimlere katılım oranı vs.)* göstergeleri ile ifade edilebilirken; *informel sosyal sermaye* ise bireylerin gündelik ve süreklilik arz eden ilişkilerini içerir ve aile ile arkadaşlık bağlarının gücü ile değerlendirilmektedir.

Bu ayrımın en önemli teorik avantajı, bir bütünleştirme girişimine gerek duymadan farklı boyutların özgün koşullarını tanımlayabilmesidir. Ayrıca sivil kültür gibi daha çok Batı toplumlarına atfedilen bir özelliğin abartılı değerlendirildiği bir tanımlama çerçevesi yerine; farklı kültürlerdeki farklı etkilerin tanımlanabildiği bir analiz çerçevesi sunar. Asıl önemli yanı da sivil kültürün tüm sorunları çözücü yorumunun dışarıda bırakmasıdır. Örneğin toplumsal ağların sivil katılımın olumlu etkilerini dejenere edici niteliğinin gösterilebilmesini veya sivil kültürün sağlamadığı imkanların ve faydaların toplumsal ağlar tarafından giderilebilmesini tanımlamaya olanak verecek bir teorik araç sunabilmektedir. Yine sosyal sermayenin tanımlanmasında belirleyici bir faktör olduğu düşünülen “güven” kavramının, yüzeysel kullanım alanları yaratması riski, “*öznel (particularistic)*” ve “*evrensel (universal)*” ayrımı ile önemli ölçüde aşılmaktadır²⁴. Buna göre toplumun bütününe ve modern kurumsal işleyişine duyulan güven ile yakın toplumsal ilişkinin aktörlerine güven arasında

²³ Dolayısıyla bu ayrımın aynı zamanda en kullanışlı boyutlandırma girişimi olduğu düşünülmektedir. **Pichler & Wallace (2007)**'in teorik çerçevesinin kullanıldığı nadir çalışmalardan birisi için bkz. Gesthuizen & van der Meer & Scheepers (2008).

²⁴ Güven konusunda bu ayrım daha önce **Uslaner (1999:34-37)** tarafından yapılmıştır. “Güven” kavramının ancak bu tür bir ayrım dikkate alınarak, sosyal sermaye araştırmalarına dahil edilebileceğini öne süren bir çalışma için bkz. Patulny (2004a: 4-9).

bağlamsal bir fark vardır ve bu fark güvene dayalı sosyal ilişkilere atfedilen önemin niteliğini büyük ölçüde değiştirir²⁵.

Benzer işlevselliğe sahip olduğu düşünülebilecek bir başka girişim, **Lansing (2009: 32 – 33)** tarafından yapılan, “topluluk temelli sosyal sermaye (*community social capital*)” ve “hanehalkı temelli sosyal sermaye (*household social capital*)” ayrımıdır. Söz konusu ayırım, bu çalışmanın aile üzerinden temellendirmeye çalıştığı sosyal sermaye kaynakları için önemli bir çerçeve olarak görülebilir. Buna göre hane halkı temelli sosyal sermaye, toplumsal ağlar yoluyla ortaya çıkan güven, karşılıklık ve hane halkı üyeleri arasında değişimlerle harekete geçen kaynakların genel adıdır. Bu kavram, daha çok kolektif fayda ile ifade edilmeye çalışılan komüniteryanizm benzeri kullanım niyetlerinin tam zıddıdır. **Lansing**, bu ayrımı ortaya çıkan kaynağın ve kullanımının arasındaki ölçek farklılıklarını temel aldığı iddia eder. Burada daha bireysellik yerine hane halkının temel edilmesinin sebebi, örneğin Latin toplumları gibi, gelişmekte olan toplumlarda hane halkının gündelik hayat davranışları için önemli bir referans noktası olarak görülmesidir (Hogg & Gray & Brown, forthcoming: 3- 4). Ancak her ne kadar **Lansing (2009:32)**, bu ayrımı ikisi düzey arasında değer ve üstünlük ilişkisi oluşturmak için geliştirmedeğini ifade etse de, fazlasıyla **Putnam**'ın *bağlayıcı – köprüleyici* ayrımına yakın bir içeriğe sahiptir. Ayrıca hane halkı temelindeki kullanımın kolektif fayda ile temsil edilen şeyin tersi bir sonuç yarattığı düşünülür ve daha negatif içeriğe yakın olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu dört girişimin dışında da bazı boyutlandırma amaçlarıyla karşılaştırılabilir. Ancak burada bahsedilenlerde olduğu gibi diğer çabalar da, daha çok “*bağlayıcı*” – “*köprüleyici*” ayrımı etrafında oluşturulmuştur. Örneğin **Adler & Kwon (2002: 19 -21)**, “*içsel (internal sosyal sermaye)*” ve “*dışsal (external) sosyal sermaye*” ayrımı önermektedirler. Buna göre “*dışsal sosyal sermaye*”, daha çok kaynakların sağladığı potansiyel etkilere odaklanır. “*İçsel sosyal sermaye*” ise, bireyin grupla olan ilişkileri ve grup içi ilişkilerin geçişkenlikleri üzerinden temellenir. Burada sosyal sermayeyi ifade eden kaynakların, tersi iddia edilse de²⁶, oluşturulma değil, kullanım alanları üzerinden bir tasnif yapılmıştır. Ancak bu ayırım

²⁵ Bu kavramsal fark, büyük oranda *Dünya Değerler Araştırması*'ndaki “*insanlar genel olarak güvenilirdir*” sorusunun yarattığı çelişkili sonuçların anlamlandırılmasına dayanmaktadır. Buna göre bu sorunun aldığı yüksek ortalamalar ile sivil topluma katılım arasında yüksek oranlı bir korelasyon vardır. Ancak soruya düşük oranda katılanların, toplumsal ağlarının güçsüz olduğu sonucuna ulaşmaz. Hatta çoğu zamanda tersi bir durumla karşılaşılır. Örnekler için bkz. Van Oorschot & Arts (2005: 13 – 14) ve Hall (1999: 443 – 447).

²⁶ **Adler & Kwon (2002: 19 – 20)** ve onları takip eden **Özen & Aslan (2006: 134 – 135)**, içsel sosyal sermayeyi, içsel bağlardan doğan ve bu bağları paylaşan grup üyelerinin paylaştığı bir kaynak olarak değerlendirirler. Yine dışsal sosyal sermaye ise dışsal bağlantılar yoluyla oluşan

bizzat yazarların kendisi tarafından sürdürülmemiştir. Örneğin **Özen & Aslan (2006: 132 – 133)**, bu nedenlerden dolayı *Adler & Kwon*'nın kurduğu ayrımın gevşek bir ayrım olduğunu düşünür. Nitekim bu tür ayrımlar, aslında sık kullanılan köprüleyici – bağlayıcı sosyal sermaye ayrımının bir uzantısı olarak düşünülür ve daha çok bu temel ayrıma eklenerek değerlendirilir (Adler & Kwon, 2002: 19; Pichler & Wallace, 2007: 424).

Yapılan boyutlandırma girişimlerinin sosyal sermayeye ilişkin kavramsal netliğin sağlanması ve işlevselliğinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Özellikle “şemsiye kavram” niteliğinin getirdiği, sosyolojik olarak farklı tanımlama kategorilerini aynı anda ifade etmenin getirdiği zorlukların aşılmasına çalışılmıştır. Kavramın bu özelliğinin dönüştürülmesi ve daha rafine bir anlama kavuşmasına yönelik bu girişimlerin en önemli sonucu, “*sivil kültür*” ile “*toplumsal ağlar*” arasındaki teorik ayrımın güçlenmesi olmuştur. Bu farklılığın vurgulanması, kavramın iki tür anlamı arasındaki çelişkilerin de değerlendirilmesi gerektiğine yönelik yorumların sayısını arttırmıştır. Literatürde halen homojen kullanım alanlarının yaygınlığından bahsedilse de, ampirik düzeydeki çalışmalardan görüldüğü gibi farklı kavramsal temelleri kabul etmek neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir (Foley & Edwards, 1999: 162 – 164; Özen & Aslan, 2006: 133). Buna paralel olarak sosyal sermaye kavramının kullanılmasının iki düzeyden birisinde karar vermesi gerektiği yolundaki iddialardan da bahsedilmelidir (Morrow, 1999: 749 – 751; Blokland & Savage, 2007: 5-7). Nitekim bu yönde sosyal sermayenin toplumsal ağları incelemesi gereken bir analiz imkanı olduğuna yönelik iddialar, özellikle sosyologlar arasında daha fazla rağbet bulmaya başlamıştır (Foley & Edwards, 1999: 164 – 165; Lin, 1999: 41 – 43).

Ancak tersi talepler de mevcuttur. Özellikle sosyal sermayenin toplumsal ağların işlevi olarak tanımlanmasının ardından, buna yönelik nicel göstergeleri bulabilmenin çok zor olmasından (Pichler & Wallace, 2007: 427) hareket eden yorumlar, yapılacak ayrımın “*toplumsal ağ*” kavramını dışlamasını teklif ederler. Buna göre sosyal sermaye toplumsal

kaynakları ifade eder. Buna göre ilk türün tanımsal öncülleri Putnam, Coleman ve Fukuyama iken, ikinci türün Bourdieu ve Burt'tür. Ancak burada temel sorun, örneğin Bourdieu'nün tanımladığı türden bir sosyal sermaye kaynağı yalnızca sosyolojik anlamda “ikincil” bağlar yoluyla oluşmaz. Yada sağlanan avantajlara sadece Granovetter tarafından tanımlanan zayıf bağlarla erişilmez. Örneğin yüksek sosyo-ekonomik koşullara sahip bir öğrenci toplumsal ilişkilerde sağladığı avantajların çoğunu aile içi ilişkiler yoluyla elde eder (Bourdieu, 1996: 49 – 54) . Benzer bir biçimde Putnam'ın vurguladığı sivil geleneklerin sürekliliği büyük oranda “dışsal bağlar” olarak tanımlanabilecek aktör ve kurumlar yoluyla sağlanabilir. Dolayısıyla içsel – dışsal arasında kurulan bu ayrım, iddia edildiği gibi kaynakların “oluşum” biçimlerine göre değil, daha çok toplumsal ilişkilerden elde edilen avantajların hangi tür fırsatları elde etmek için kullanıldığını ifade eden “kullanım” biçimlerine göre değerlendirilmektedir.

yapının bir parçasıdır. Oysa toplumsal ağ kavramı, toplumsal destek üzerinden şekillenen ve bireyin gömülü toplumsal ilişkilerinden kaynaklanan başkaca bir süreci ifade etmektedir (Lochner & Kawachi & Kennedy, 1999: 260). Eğer sosyal sermayenin kolektif iyi anlamı dışarıda bırakılırsa, kavramsal açıklayıcılığı oldukça azalacağını düşünen bu eğilimler, etkileyici ampirik kanıtların daha çok “kolektif iyi” yi içeren sivil kültür kavramına ilişkin olduğundan hareketle; toplumsal ağların bireysel etkileri göstermekten öte bir anlama sahip olmadığını ileri sürmektedirler (Poortinga, 2006: 257).

(3) Öncü metinler arası teorik farklılıklar

Sosyal sermayeyi boyutlandırma girişimlerinin, kavramın teorik işlevselliğine yaptığı katkıların sınırlı olduğu varsayımının iki temel dayanağı mevcuttur. Bunlardan *ilki, bu tür analitik ayrımların ilişkisel sonuçları gölgede bıraktığı ve daha geniş çaplı teorik ilgileri engellemesine ilişkindir* (Geys & Murdoch, 2008: 438 – 439). Ancak bu bakış açısının metodolojik sorunların ek olarak kısır döngü karakterine bürünmesine nedene olabilir. Sosyal sermayenin farklı kavram demetlerini içerisinde barındıran bir üst kavram olması (Adler & Kwon, 2002: Johnston & Percy – Smith, 2003: 323 – 325), boyutlandırma girişimlerinin temelini teşkil eder. Fakat analitik olduğu açık olan bu girişimlerin pratik karşılıklarının ayrıştırılması çok zor olsa bile; bu amaçla oluşturulmuş ikilemler arası ilişkileri araştırmanın ve bunlar arasındaki muhtemel etkileri gözden kaçırma korkusunun bir çıkmazı ifade ettiği düşünülebilir. *ikincisi ise, sosyal sermayenin popülaritesine borçlu olduğu metinler, dolayısıyla kavramsal ön okumalar, arasında uzlaştırılmayacak derecede farklı teorik ilgilerin olduğudur*. Bu nedenle kavramsal müphemliklerin büyük bir bölümü, birbirlerini çok kolayca yanlışlayabilecek öncü metinlerin bağlamları ile ilgilidir. Yani *Bourdieu, Coleman veya Putnam* farklı metinlerinde “sosyal sermaye” kavramını kullanmakla birlikte, bu kavramların imaları ve bağlı bulunduğu metodolojik temeller birlerinden oldukça farklıdır.

Bu yoruma göre, sosyal sermaye için işlevsel ve rafine bir kavramsallaştırmaya gidilecekse; bu girişimin öncü metinler arasındaki farklılıklardan hareket etmesi gereklidir (Foley & Edwards, 1999: 144 – 147; Adam & Roncevic, 2003: 158 – 160). Ancak teorik farklılıklara odaklanan yorumların, boyutlandırma girişimlerini de göz ardı etmemesine dikkat edilmelidir. Bu girişimler, kısıtlı teorik sonuçlar doğursa da, literatürde sosyal sermayenin “sivil kültür”ü ifade eden anlamı ile “toplumsal ağlar”ı ifade eden anlamı arasında ayırım (ve belki de tercih) yapılması yönündeki bir eğilimi güçlendirmiştir.

Dolayısıyla toplumsal ağlara odaklanan bir sosyal sermaye çalışmasının, sivil kültür yorumlarından farklı temellere sahip olması yararlı ancak yetersiz bir yorum olarak görülmelidir.

Söz konusu yetersizliğin temel nedeni, sosyal sermayenin toplumsal ağların bir fonksiyonu veya bir “*sonucu (outcomes)*” (Garip, 2008: 592 – 593) olarak tanımlanmasına rağmen; ilgili “*toplumsal ağ*” kavramından tam olarak ne kastedildiğine ilişkindir (Gray & et.al., 2007: 149 - 150; Bühler & Fratczak, 2004: 9 – 11). Teorik öncüller olarak kabul edilen üç isimde de (*Bourdieu, Coleman ve Putnam*), sosyal sermayenin bu tür anlamına ilişkin değerlendirmeler bulunabilir. Ancak asıl kritik nokta, bu öncülerin “*toplumsal ağ*” kavramını nasıl bir bağlamın içinde değerlendirdiklerine belirginleşir. Dolaylı olarak sosyal sermayenin anlamı da bu bağlama göre şekillenecektir.

Bourdieu için sosyal sermaye doğrudan toplumsal ağ içi ilişkisel konumların bir ürünüdür. Aslında O’nun kavramdan beklediği fayda, yapısal unsurların yeniden üretimi yoluyla, toplumsal çelişkileri nasıl şekillendiğini anlamaktır (Swartz, 2007: 42 – 44). Amacı, bir kolektif eylem teorisine ulaşmak değildir. Aksine, toplumsal avantaj ve dezavantajların nasıl çok yönlü dağıldığını ve bunlar arasındaki genel ilişkileri dikkate alacak bir analiz imkanı elde etmektir. Marksist kültürel materyalizm sayılabilecek bu niyet, çıplak iktisadi çıkarın dışındaki hegemonik belirleyicileri tanımlamaya odaklanır (Bulle-Schmidt, 2011: 114 – 115).

Bu amaçla, ayrıntıları ileride tartışılacağı gibi, toplumsal eşitsizliklerin sadece üretim alanından değil, çoklu kaynakların belirleyici olacağı çoğul “*alanlar*” ve bu alanlar arasındaki ilişkiler tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir (Lane, 2006: 78 – 81). Bu alanlar arasındaki mücadeleler, alanın gerektirdiği kaynak dağılımları ve bu dağılımların kapasitesi üzerinden oluşur (Calhoun, 2007: 79 – 81). Bireylerin tarihsellikleri ve kısaca yapıyla girmiş oldukları ilişki olarak tanımlanabilecek “*habitus*” yoluyla oluşturdukları alan içi stratejiler, etkin sermaye biçimleri ulaşmak veya onları korumaya odaklanmıştır. Bu uygun sermayeler, sadece finansal kaynakları değil, kültürel ve toplumsal kaynakları da içermektedir. İşte **Bourdieu** için toplumsal ağlar, alana ilişkin mücadelelerde kullanılan ilişkisel kaynakların odağını ifade eder ve ulaşanlar için “*ayrıcılık*” konumlarının bir ifadesidir. Ağlar bu özellikleri dolayısıyla daha çok, kültürel kaynakların dolayımından ele alınmalıdır (Bourdieu, 2006: 43 – 47; Lareau & Wieninger, 2004: 115 – 116). Bir sermaye biçimi olarak *daha çok alan içi konumlarını korumaya niyetlerin grupların geliştirdikleri bu*

strateji, avantajlılar ile dezavantajlıların konumları arasındaki mesafenin açılmasına odaklanmaktadır. Ancak Bourdieu & Wacquant (2003: 100 – 101), bu anlamdaki ağların, sosyal bilimlerde daha çok bir metodolojik eğilim olarak ortaya çıkan “ağ yaklaşımı”ndan tamamen farklı olduğuna dikkat edilmesini isterler. Buna göre bu tür genel kullanımlar, yapıların bağlamsal değerlendirmesini göz ardı ederek aktörler ve kurumlar arasındaki “tikel bağları” ile kaynak “akımları”nın arasındaki ilişkiyle sınırlıdır (Bourdieu & Wacquant, 2003:100).

Oysa ki, Bourdieu'nün tarif ettiği biçimdeki toplumsal ağlar, *ayrıcılık temelli* oluşumlardır ve nesnel bağlantılarla bağlı oldukları kadar, simgesel bağlantılarla da yapılaşmıştır. (Bourdieu & Wacquant, 2003: 85). Daha çok aile içi ilişkiler ve kuşaklararası düzenlemelerden kaynaklanan bu ilişkiler, aynı zamanda aile temelinde bağlantılı kurulabilen, özellikle eğitim kurumları, meslek grupları ve birden fazla kuşağı içine alan gönüllü örgütlenmelerden temellenir. Bu yapılar çoğunlukla diğer sermaye ve kaynak türleriyle “yapışık (*tacky*)” ve *benzer istikamette* hareket eder. Ancak öznel olarak uzmanlık, ilişkiler ve prestijin oluşturduğu yakınlıklar ile ifade edilir (Webb & Schirato & Danaher, 2002: 184 – 187). Biçimsel olarak da, aktörlere ve kurumlara belirli dayatmaları zorlayabilirler ve diğer konumlarla olan somut bağlantıları ile nesnel olarak tanımlanır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 81). Bu eğilimler, çoğunlukla Bourdieu'nün ekonomik determinizmin karşısında düşündüğü eylem teorisinin bir çıktısı olarak görülmüştür (Fine, 2001: 54; Lebaron, 2008: 96 – 98; Göker, 2007: 285 – 286).

Ancak Coleman'nın kullandığı anlamda *sosyal sermaye, Bourdieu'nün reddettiğinin tersine, “Rasyonel Tercih Teorisi (Rational Choice Theory)”nin sosyal eylemin açıklayıcısı* olduğunu gösteren bir içeriğe sahiptir. Bourdieu'nün yapısal ve aktör merkezli sosyolojik anlatıları birleştiren amacına benzer olarak Coleman da sosyal eylemi açıklayan ve toplumsal bağlamı esas kabul eden “*sosyolojik*” paradigma ile homo – economicus temelli “*iktisadi*” paradigmanın bir sentezine ulaşmaya çalışır (Favell, 1993: 598 – 601). Büyük oranda **Becker**'in insan davranışındaki ekonomik dürtülerin genelleştirilmesine dayalı çerçevesini sosyolojide de işler kılmayı amaçlamıştır (Coleman, 1993a: 174 – 176).

Bu amacın gerçekleştirilmesinde sosyal sermaye kavramının çok açıklayıcı bir önemi vardır. **Coleman (1988: 95 – 96)** a göre, “*amaçsal eylem (purposive action)*” ilkesinin kabul edilerek, toplumsal bağlam ile bireysel eylem arasındaki türetici ilişkinin nasıl kurulduğu sosyal sermaye yoluyla net bir biçimde anlaşılacaktır. Buna göre sosyal

sermaye, toplumsal yapının bir ürünü olarak bireyin toplumsal ağlar üzerinde geliştirdiği kolektif kaynakları ifade eder. Kaynakların en önemli özelliği, toplumsal yapının bir ürünü olması ve bireyin eylemlerinin hedeflenen sonucunu kolaylaştırmasıdır. Böylelikle insanlar arasında işbirliği ve zımni olarak kurulan güven ilişkisinin nedenleri ortaya çıkmış olur ve ilişkisel boyutta kolektif eylemin rasyonel gerekçeleri netleşir. Toplumsal ağlar içerisinde işbirliği ve dayanışma örüntüleri, tamamen toplumsal olarak türetilmiş ve ilişkisellik tarafından deneyimlenen “güven (*trustworthiness*)”, “beklentiler (*expectations*)” ve “zorunluluklar (*obligations*)” tarafından şekillendirilir. Daha çok toplumsal konuların sağlayacağı kolaylıkların, toplumsal ağ içerisindeki diğerleri ile paylaşılmasını içeren bu imkanlar, aynı zamanda toplumsal ağların neden modern dünyada önemli birer birim olarak değerlendirilmesini gerektiğini açıklamaktadır (Coleman, 1993b: 9-10).

Görüldüğü gibi Coleman'nın kullandığı anlamda toplumsal ağlar, bireylerin rasyonel niyetlerine göre kurulmuş ve rasyonel hedeflere yönelmiş toplumsal birimlerdir. Elbette buradan pür bir *homo-economicus* ilkesinin kullanıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Coleman daha çok, “amaç” kavramının toplumsal olarak belirlenen ilkeler bağlamında tanımlanmasını ister ve bu yöndeki işlevlerini anlamaya çalışmıştır. Toplumsalın bireyden başlayarak nasıl kurulduğuna odaklanan bu anlayış, sosyolojideki bireyci metodolojinin izlerini takip etmektedir (Fine, 2001: 73 – 76). Yani ana amaç iktisatta olduğu gibi tamamen bireysel çıkarın belirleyiciliğini göstermek değil, bireysel eylemin toplumsal belirleyiciliğini ve bunlardaki rasyonel ilkeleri etkinliğini teyit etmektir (Coleman, 1988: 98 – 100).

Coleman'nın rasyonel tercih teorisi bağlamında değerlendirdiği sosyal sermaye büyük oranda toplumsal ağ içi ilişkilerin bir sonucudur ve bu ağların üyeleri tarafından kullanılır²⁷. Toplumsal ağ için temel birimi, Bourdieu gibi, aile kabul eden Coleman, zayıf bağlarla ifade edilen üyeliklerin ve bunların etkilerinin aile ilişkilerinden temellendiğini ileri sürmektedir. Özel bir ilgi alanı olarak aile ilişkileri gibi güçlü bağlar ile zayıf bağların etkileşimlerini “toplumsal kapalılık (*social closure*)” kavramı ile değerlendirmiştir (Coleman, 1988: 105 – 106; Hagan & MacMillan & Wheaton, 1996: 370). Buna göre kuşak içi gevşek bağlar aynı zamanda kuşaklararası güçlü bağlar düzeyinde de devam ettirilebiliyorsa ve kuşaklararası ilişkiler birbirlerini yatay olarak kesme kabiliyetine sahipse, bu tür bir ilişki kapalı bir sosyal ilişki devresini ifade eder. Bu ilişki biçiminin kuvvetli bir toplumsallığı ve

²⁷ Bu anlamda bir kolektif rasyonaletin genel nitelikleri için bkz. Yılmaz (2009: 133 – 139).

devamlılığı ifade ettiği çokça tekrarlanmıştır (Coleman, 1988: 113 – 115; Greely, 1997: 588 – 590; Thorlindson & Bjarnason & Sigfusdottir, 2007: 162).

Hatta **Coleman (1988: 105 – 107)**, toplumsal ağ içi ilişkilerin yakın ve kapalı olmasıyla, yarattığı kaynakların etkinliğinin gücünün arttığını göstermek ister. Ancak bu özelliğin makro ölçekte bir toplumsal iyi sorununa yol açmayacağını, aksine toplumsal ağların kapalılığının getirdiği kaynak zenginliği ile toplumsal iyi arasında etkin bir bağ olduğunu düşünmektedir. Ancak toplumsal ağlardaki kapalılık özelliği ile ortaya çıkabilecek norm düzenlerinin etkin bir toplumsal işbirliği yaratacağını ileri süren **Coleman**, bunun dışındaki ilişki biçimlerinin güven ve zorunluluklara dayanmadığı için olumlu sonuç verme potansiyelini zayıf bulur (Coleman, 1988: 108; Alcott & et. al, 2007: 81). Buna karşın Coleman toplumsal ağ ilişkilerinin yarattığı sonuçların, Bourdieu'nün kullandığı biçimden farklı olarak, diğer kaynak türleri ile olan paralelliğine kritik yaklaşmamıştır. Öncelikli olarak (finansal ve beşeri olarak tanımladığı) diğer sermaye türlerinin yanında sosyal sermaye, bireysel kaynak zenginliğini besler bir özelliktedir. Yani finansal sermaye birikimine veya beşeri sermayenin zenginleşmesine katkıda bulunabilir (Field, 2006: 36 - 38). Ancak bunlar arasında belirleyici bir düzen olduğunu ve gruplar arasında sermaye biçimlerinin dönüştürülmesi bakımından bir çatışma bulunduğu fikri **Coleman**'a uzaktır (Portes, 1998: 11 -14). Bunun yerine, özellikle ABD'deki Güneydoğu Asyalı ailelerin eğitim başarısı örneğinden çıkarak, toplumsal ağların etkinliklerinin diğer sermaye biçimlerindeki eksiklikleri giderebileceğine inanmaktadır (Morgan & Sorensen, 1999: 662).

Putnam'ın, sivil kültür – toplumsal ağların işleyişi biçimindeki ikiliklerde ifade edilen biçimde, toplumsal ağlara olan ilgisi daha sınırlı ve mekanik biçimlidir. **Bourdieu** ve **Coleman**'dan farklı olarak herhangi bir metodolojik geleneğe bağlı olmadan, ABD toplumu özelinde, Batı kültürlerindeki katılım pratiklerinin gücü ve bunu etkileyen kolektif süreçleri anlamaya çalışır²⁸. **Putnam (2002: 1-2)**, sosyal sermayenin toplumsal ağlar ve karşılıklık ilişkisine değer verilmesini içeren bir kavram olmasından yola çıkarak, bireysel ve kamusal

²⁸ Aslında Putnam'a bakılırsa toplumsal ağ içi ilişkiler, sosyal sermayenin asıl belirleyicisi olarak değerlendirilebilir. Ancak burada ağ ilişkilerinin analitik bir bakıştan uzak değerlendirildiğine dikkat edilmelidir. Putnam bu ilişkileri daha çok genel geçer bir belirleyici gibi değerlendirir ve asıl odaklanmak istediği bu ilişkilerin sonuçları nasıl ürettiğinden çok, bu sonuçların dönüşümleridir. Putnam'a özgü bu yorum şu metinde açık bir şekilde fark edilir:

“...temel düşünce burada oldukça basittir. Toplumsal ağlar değerlidir. Toplumsal ağ içerisindeki bireyler bakımından önemlidir çünkü ağ içinde olmak örneğin başarılı bir kariyer stratejisinin göstergesi olabilir. Bu tür dışsallıklar, toplumsal ağ içerisinde olan ancak seyirci olmaktan öte bir rolü bulunmayanları bile etkileyebilir. Sıkı toplumsal ağlar (komşuluklar, barbekü partileri vs.) örneğin suç engelleme bir faktör olabilir ve bu etki barbekü partisine hiç katılmamış komşular için dahi söz konusu olabilir. Sosyal sermaye aile içerisinde, arkadaşlar arasında ve komşularla bir arada gelişir ve işyerinde, kilisede, herhangi bir dernekte, belki de internet tabanlı sanal cemaatlerde bile oluşabilir...” (Helliwel & Putnam, 2004: 1436).

dışsallıklar yarattığını düşünür. Ancak kavramın bu iki farklı formunun farklı sonuçlar ortaya çıkarabileceğinin farkındadır. Bu bakımdan metodolojik olarak, daha çok dışsal sonuçlar doğuran ve kamusalıktan üzerinden etkiler yaratan sivil kültürü güçlendiren karşılıklılığa odaklanmaktadır. Bu tür bir boyut tercihi *Putnam*'ın teorik eğilimlerden çok, büyük oranda sosyal sermayenin sonuçlarının tamamıyla olumlu değerlendirilmesi yönündeki teorik imalarına (Levi, 1996: 51 – 53; Putzel, 1997: 944 – 946) karşı gelişen itirazlara karşı durabilmek için yaptığı düşünülebilir (Field, 2006: 51 – 53).

Putnam'a göre toplumsal ağların “sıklığı (*density*)” ve *formelleşme düzeyi* ile olumlu sonuçlar yaratabilme kapasitesi arasında bir bağdan bahsedilmelidir. Bu boyutlar aynı zamanda karşılıklı ilişkisinin gücünü de etkileyeceği için sosyal sermayenin bu tür etkileşimler üzerinden anlaşılması kolaylaşır (Putnam & Goos, 2000: 6-7). Ancak bu etkileşimlerin olumlu sonuçlar verebilmesi ve kamusal iyi anlamı taşıyabilmesi için birkaç özelliği kesitsel bir biçimde barındırması gerekir. Bunlardan birincisi toplumsal ağların kesinlikle “*köprüleyici*” bir form niteliği taşımasıdır yada en azından ağ içi iletişimlerin ağlar arası iletişimlere engel olmaması gerekir (Putnam, 2000: 22 – 24). İkinci olarak yüz yüze ilişkilerden doğsa bile formel organizasyonlara yakın bir örgütlenmenin niteliklerine yaklaşması gerekmektedir. Zira karşılıklı ilişkilerinin bu tür kurumsal düzenlilikler ile olan ilişkisi “kolektif iyi” yaratmak için önemlidir. Ayrıca toplumsal ağların, Coleman'ının belirttiği türden amaçsal niteliklerinden çok, karşılıklı yaratma kapasitesine odaklanılmalıdır. Zira Putnam (2002: 2), sosyal sermayenin oldukça ince ve neredeyse görünmez ilişkileri bile anlamlı kılabilceğini belirtir. Örneğin iki tarafından birbirini tanımamasına rağmen *uzaktan selamlaşması (nodding)* durumunda bile bunun bir karşılıklılığı ifade edebileceğini savunur ve bu tür *yüzeysel (evanescent)* ilişkilerin yaratabileceği imkanların göz ardı edilmemesini hatırlatır²⁹.

2. Eklektik bir tanımlama girişimi

Sosyal sermayenin kullanımında öncelikle teorik ön kabullerin etkili olacağına dair burada savunulacak yöntem, daha önce **Van Deth (2006:81)** tarafından eleştirilmiştir. Buna göre bu tür girişimler, müphem olmayan ve a priori bir kavramsallaştırma hedefine dayanır.

²⁹ *Putnam (2002:2)*'in verdiği örnek ilginçtir. Hiç kimsenin birbirini tanımadığı salonda insanların bazılarının birbirlerine uzaktan selam verdiği (nodding) bazılarının vermediği bir durumda, salondakilerden birisinin kalp krizi geçirdiği anda yardımına öncelikle selam verdiklerinden birisinin koşma ihtimalinin fazladır. Bu yüzden kimi zaman oldukça formel ilişkiler bile, kamusal iyinin yaratılması konusunda etkin bir işlev görebilir.

Ancak daha çok bir soyutlama düzeyi ifade edeceği için verimli olma ihtimali zayıftır. Bunun yerine yapılması gerekenin *filli (actual)* bir anlamın kabul edilmesi ve öncelikle ampirik düzeye karar verilmesi olduğunu iddia eder. *Van Deth*'in asıl eleştiri noktası, soyut bir analize dayanmak olduğuna göre “*soyutlama derecesinin artması*” ihtimaline karşın; ampirik kaynakları göz ardı etmeyerek bu zorluk aşılabilir. Bu nedenle öncelikle kavramsal boyuta karar verilmesinin hemen ardından, sosyal sermayenin hangi boyutuyla bu teorik hedefin ilgili olduğu ifade edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise ampirik boyutta ifade edilme biçimlerine değinilmesi ile teorik temelli çerçeveye tamamlanmaya çalışılacaktır.

Bu kısmi girişimin, saf bir teorik düzeye bağlı olmaktan çok, farklı düzeylerdeki etkilere de açık olacağı için “*eklektik*” kabul edilmesi önemlidir. Çünkü yukarıda bahsedilen bağlamsal farklılıkların hiç biri, eksiksiz bir kullanım modeli sunmaz. Ancak bu durum, teorik ön kabuller arası bir sentez girişimi olarak da görülmemelidir. Bir bağlam kaymasından çok, pratik bir kullanım niyetine ulaşma çabası olarak değerlendirilmesi uygun olur. Yani amaç sosyal sermayenin daha iyi ifade edileceğini ima eden bir model değil; bu çalışmanın gerekliliklerine uygun, esnek ve öznel bir araca ulaşmaktır. Bu aracın genelleştirilmesi önemli eksiklikler doğurabilir; ayrıca çalışmadaki açıklayıcılık derecesinin de tamamlayıcı olmadığının akılda tutulması önemlidir.

Özetle burada önce, yukarıda sayıldığı gibi, *Bourdieu – Coleman – Putnam* arasındaki teorik farklılıklardan hangisinin genel çerçeve olarak kabul edileceği belirtilecektir. Ardından sosyal sermayenin “*toplumsal ağ*” – “*sivil katılım*” ikileminden hangisine odaklanıldığı değerlendirilecektir ve en sonunda teorik ön kabul ve kavramsal boyut indirgemesinin pratik anlamda nasıl ifade edileceğine yer verilecektir. Ancak bu üç düzeyin ifadesi, bu çalışmada “*sosyal sermaye*” olarak tanımlanan unsurun çerçevesini netleştirmez. Aksine bu tür ön kabullerin *Van Deth*'in belirttiği gibi kısıtlayıcı olacağı bilinmektedir. Bu kısıtlayıcı faktörler, “*eklektik*” ilişkilerin tanımlanmasıyla aşılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma teorik olarak *Bourdieu*'nün kullandığı anlamda bir sosyal sermaye kavramlaştırmasını kendisine temel edinmektedir ve sosyal sermayeyi *farklı toplumsal grupların alan mücadelelerinde kullandığı bir kaynak* olarak değerlendirmektedir. Sosyal sermayenin farklı grupların konumları korumak, dönüştürmek ve güçlendirmek için başvurduğu bir kaynak olarak tanımlanması, doğal olarak işbirliği, kolektif fayda ve toplumsal iyi gibi anlamları dışlar. Ya da daha doğru bir ifadeyle toplumsal ağ ilişkileri

dışındaki etkileşimlerde “*bütünüyle olumlu*” sonuçların hedeflenmesi ancak toplumsal ağın konumunun güçlendirilmesi söz konusu olduğunda geçerli olabilmektedir. Ancak bu biçimin, tamamıyla “*kapalı*” sonuçları ifade eden “*bağlayıcı*” sosyal sermayeye dayalı olduğu düşünülmemelidir. Bu kavramın açıkta bıraktığı bir özellik olarak, yakın ağ içi ilişkilerden türeyen *Pichler & Wallace (2007)*'da tanımlandığı türden informel kaynaklara atıf yapılmaktadır.

Sosyal sermayenin kavramsal farklılıkları bir arada bulunduran bir kavram *olduğundan ve literatürde bu kavramsal gruplar en az iki boyutta değerlendirildiğinden; burada odak ilişkiler olarak “toplumsal ağların” kabul edileceği* ifade edilmelidir. Ayrıca sosyal sermayenin öncelikle bu tür bir anlamının sosyolojik açıdan faydalı bir araç sağladığı düşünülmektedir. Ancak buradan “*sivil kültür*”e ilişkin tartışmaların tamamıyla anlamsız olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bu düzeydeki ilişkilerin de anlamlı sonuçlar yaratabilme kapasitesinin hakkı verilmelidir. Oysa bu çerçevenin çoğunlukla dar kapsamlı bir olumlayıcılık taşıma ve aşırı normatif kalma gibi riskleri vardır. Sonuçta, devlet ve toplum arasındaki alanların yeniden tanımlanmasında yaşanan sıkıntıların devredildiği bir tür meta kavrama ulaşılır (Saygılıoğlu & Arı, 2002: 178 – 184). Bu genel sorun toplumsal ağları işlevsel kılan bir takım unsurların fazla abartılması riski ile karşı karşıyadır. Bu normatif kullanımın dışında sosyal sermaye üreten toplumsal ağlar, üyelerinin alan içi mücadelelerde kullanabileceği veya yeniden tedavüle sokabileceği yeni kaynaklar ortaya koyma özelliğine sahiptir. Ancak bu kaynakların biricik değerde olmadıkları ve asıl dağılımı belirleme kapasitesinde bulunmadığının akılda tutulması gerekir. Söz konusu kaynak yaratma kapasitesi, kimi zaman “*sivil kültür*”ün imkanlarından da yararlanabilir. Çalışmada ele alınacak biçimiyle bu anlamı ifade eden mekanizmalar, toplumsal ağları güçlendirdiği ölçüde dikkate alınacaktır. Bu tür bir ikincil kullanımın önemine Coleman’ın değerlendirme çerçevesinde de rastlanabilir. Buna göre kaynakların zenginleştirilmesi amacı ortaya çıktığında, toplumsal ağların bunlardan soyutlanması çok mümkün değildir (Coleman, 1986: 1328 – 1330). Ancak önemli bir nüans farkına da dikkat edilmelidir. Toplumsal ağların “*sivil kültür*” gibi bir unsuru kaynaklarının güçlenmesi olarak değerlendirmesinin temel sebebi Coleman’ın belirttiği gibi amaçsal (purposive) değil; Bourdieu’nün belirttiği gibi “*doxa*”nın bir gereğidir³⁰.

³⁰ *Doxa* Bourdieu’nün özgün terminolojisi içerisinde önemli bir yere sahip bir kavramlaştırmadır. Pratikler üzerinden kazanılmış kaanatler bütünü olarak tanımlanabilecek olan bu kavram, **Bourdieu (2003: 163 – 164)** tarafından toplumsal ve doğal gerçeklerin içselleştirilmesi sonucu gelişen inançlar olarak değerlendirilir. **Calhoun (2007: 101)** daha açık bir biçimde kavramı şöyle tanımlar. “...*Bourdieu’nün dünya ve onun içindeki yerimizle ilgili daha bilinçli düşüncelerimizi biçimlendiren,*

Ancak tüm bu yorumlar, sosyal sermayenin pratik düzeyde ne tür imkanlar sağlayabileceğine çok az yardımcı olur. Van Deth (2006:80 – 81)'in soyut olması dolayısıyla eleştirdiği nokta burada ortaya çıkar. Eğer ampirik değeri üzerine düşünülmezse, teori – kavram sıralamasıyla türetilenlerin değer kazanma şansı da azılır. Bu nedenle ampirik düzeyde sosyal sermayenin ne tür bir ilişkinin sonucu olduğu ve ne tür sonuçlar üzerinden tanımlanacağı önemlidir. Bu çalışmada *sosyal sermaye, sosyal hareketlilik ilişkisi üzerinden tanımlanacaktır ve toplumsal ağların kaynak yaratma potansiyelinin “sosyal hareketlilik” bakımından sonuçlarına odaklanılacaktır*. Böylelikle sosyal sermayenin bağlamsal temeli de “sosyal hareketlilik”in yapısal koşullarındaki etkisi yoluyla tanımlanmaya çalışılacaktır. Belirtildiği gibi farklı düzeylerde sosyal sermaye tanımlarının sosyal hareketlilik koşulları bakımından yarattığı imkanlar, özellikle son dönemlerde sık tartışılan bir konudur (Devine, 2004: 20 – 26; Forse, 1999: 60-62; Zippay, 2001: 100 – 101; Parks - Yancy & Di Tommaso & Post, 2006: 88 – 89; Perez & Romo, 2011: 29 – 33; Wilson & Mayer, 2006: 7-9). Ayrıca sosyal hareketlilik, *Bourdieusian alan kavramı* için de oldukça uygun özellikler taşır. Sosyal hareketlilik, farklı toplumsal grupların ve sınıfların mücadele ettikleri bir alandır ve özellikle eğitim yoluyla kaynakları maksimize etme isteği belirgindir. Bu bakımdan çalışmada uygun sosyal sermaye biçimlerinin sosyal hareketlilik şansları üzerindeki etkisini ele almanın tercih edilen teorik stratejiyle tutarlı olduğu düşünülmektedir.

a. Alan teorisi bağlamında bir sosyal sermaye yaklaşımı

Bourdieu'nün yaklaşımında toplumsal etkinlikler, alanlar yoluyla organize edilmektedir. Alanlar, toplumsal ilişkileri anlamak için, oluşturulmuş soyutlamalar değil, pratikler arasındaki ilişkileri açıklayabilecek nesnel bağıntılar olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 2006: 17; Bourdieu, 1993: 31 – 33; Bourdieu & Wacquant, 2003: 79-82). Bu anlamda alanlar;

“... konular arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu yada ağı olarak tanımlanabilir. Bu konular, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, aktörlere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla, ayrıca diğer konularla nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, asimilasyon vb.) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar (ya da sermaye) türlerine sahip

gerçekliği sorgulanmayan, bilinç ötesi anlayışı anlatan terimdir”. Antropolojik anlamda pratik düzenlerinden temellenen bu kavram üzerine daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. **Myles (2004)**.

olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler...” (Bourdieu & Wacquant, 2003:81).

Dolayısıyla gündelik hayat, farklı sermaye bileşimlerinin iktidar olanakları yarattığı ve birbirinden farklılaşmış ve yarı otonomiye sahip alanların bir toplamıdır. Bu alanlar kendi kuralları çerçevesinde idame edirlir ve ödül veya cezalar bu kurallar etrafında şekillenir. Alanlar arası farklılıklara ve kimi zaman karşıtıklara rağmen genel yapı çoğunlukla benzerdir (Benson, 1999: 464 – 465). Bu genel yapının iki özelliği vardır. Bunlardan birincisine göre *tüm alanlarda etkin konumlar ekonomik – kültürel ve sosyal olmak üzere üç sermaye türünün belirleyiciliğinde tanımlanır* ve her bir alanda bu sermayelerin ne düzeyde etkin olduğu özgün bir biçimde belirlenir (Bourdieu, 1986: 242 – 243). İkincisi *her alan kendine özgü avantajlılar ve dezavantajlılara sahiptir*. Avantajlılar, uygun sermaye formlarının etkin bir biçimde kullanılmasıyla kendi konumlarını sürdürmeye odaklanırlar. Dezavantajlılar ise, tersi bir biçimde etkin sermaye bileşenlerine kısıtlı da olsa ulaşmak için stratejiler geliştirme peşindedirler. Dolayısıyla alan içerisinde kaynakların harekete geçirilmesine yönelik sürekli bir mücadele vardır. Ayrıca alanlar her ne kadar birbirlerinden yalıtık olsalar da, etkin sermaye düzenlerinin işlevselliği bakımında ortaklıkları vardır ve bunlar arasındaki bağıntılar mücadelelerin niteliğini de belirler.

Bourdieu alanlar içerisindeki ilişkilerin doğasına yönelik yaptığı tespitleri çoğu zaman “oyun” kavramı ile beraber düşünür. Hatta **Calhoun (2007: 78)**, Bourdieu sosyolojisinin genel özelliğinin “*oyunları ciddiye almak*” üzerinden şekillendiğini iddia eder. Bourdieu (2006: 138-139), *Huizinga*’nın toplumsal faaliyetlerin oyun formatında düzenlendiği yolundaki antropolojik gözleminin önemli bir çıkış noktası olduğunu düşünür³¹. Bu benzerlikten ve *Bourdieu*’nün alan içerisindeki avantajlılar ile dezavantajlılar arasındaki ilişkilerde stratejiye atfettiği özel değerden, rasyonel tercih ilkesinin ve iktisattaki yerleşik “*oyun teorisi (game theory)*” aracılığıyla koşut bir yoruma sahip olduğu düşünülmemelidir. *Bourdieu*’sian sosyolojinin çözmek için çaba sarf ettiği bu benzerlik, aslında tamamen zıt konumların oluşturduğu bir karmaşadan doğmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 106 – 107; Bourdieu, 2006: 141 – 144; Calhoun, 1993: 71 – 72; Bridge, 2001: 209 – 211). Burada *Bourdieu*’nün ilkesi eylemlerin bireysel fayda nosyonu üzerinden açıklamak değil, aksine bireylerin eylemlerini nedensiz yapmadıklarını göstermektir ve bu nedenler çoğu

³¹ Huizinga (2006: 27 – 30), oyunun insanlık için kültürden daha eski bir faaliyet olduğu ve dolayısıyla insani edimlerin önemli bir kısmının oyun formatı içinde düşünülebileceğini iddia eder. Bu nedenle insanın toplumsal varlığı bir oyuncu – *homo ludens* olarak tanımlanmalıdır.

zaman rasyonel eylemin kısıtlayıcı çıkar tanımının tersi çok daha karmaşık unsurları içerir (Bourdieu & Wacquant, 2003: 105 – 107; Grennfel, 2008: 155 – 156).

Dolayısıyla alan içerisinde sermaye biçimlerini kullanımı iktisadın ima ettiği rasyonel çıkar ilkesinin, dışında bir kullanım alanına sahiptir. Bu durum sermaye biçimlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden de çıkarılabilir. *Bourdieu*'nün farklı düzey ve kaynakları gösteren sermaye biçimleri tanımlamasının asıl amacı, aslında sermayenin salt finansal kaynaklar olarak değerlendirilmesinin, toplumsal ilişkilerdeki zengin etkileşimler dünyasını hafife almak anlamına geldiğini göstermektedir. Yani sermaye sadece bir birikim nesnesi değil, bireylerin toplumsallaşmalarına etki eden mücadelelerde var olduklarını gösteren pratiklerinin çatısını belirleyen tepkilerin bir bütünüdür (Göker, 2007: 278 – 279). Bu sebeple, bireyler herhangi bir alandaki etkileşimlerde kullanıldığında etkili olduğu bilinen, sermaye türleri arasında uygun dağılıma sahip olmak; mahrum olunan sermaye biçiminin yerine alternatif kaynakları tedavüle sokmak için uğraş verirler (Moore, 2007: 103 – 105). Ayrıca önemli olan uygun kaynaklara sahip olmak kadar bunları “*kuşaklararası niteliğe büründürmektir*”. Bu nedenle alan içi mücadeleler dinamik bir nitelik taşırlar ve her bir mücadele stratejisi kaynakların *yeniden üretilmesine* katkıda bulunur. Kaynakların yeniden üretiminin ayrıca türler arası dönüştürme kapasitesi imkanını da barındırdığının akılda tutulması gerekir ve başarılı kullanım durumlarında herhangi bir sermaye türündeki zenginlik, diğerlerine de yansiyabilir (Calhoun, 2007: 106 – 107)³².

Bourdieu için sosyal sermaye, alan içi mücadelelerde kullanılan kaynaklarından biridir. Bu kaynağın toplumsal ağ içi ilişkilerden doğduğu yukarıda tartışılmıştı. *Bourdieu* için sosyal sermayeye ilişkin başka bir özellik, kolektif olarak oluşturulmasının yanı sıra, *kurumsal düzlemde bir şekilde güvence altına alınmasıdır* (Bourdieu, 1986: 247 – 248). Bu tür bir tanımlama girişimi sosyal sermaye tartışmalarında önemli bir yer edinen “*ayrıcılıklar*” konusunun başlangıcını oluşturur. *Bourdieu* sosyal sermayenin diğer türler gibi gruplar arası farklılıkların belirginleşmesi için kullanılan bir araç olduğunu düşünür. Buna göre toplumsal ağlar, alan içi avantajlı kaynakların yaratılması veya korunması için farklı düzeylerde ilişki içinde bulunduğu diğer ağ veya toplumsal ilişkiler ile var olan yakınlıklarını kullanabilir (Nash, 2010: 81- 83). Bu nedenle *sosyal sermaye ayrıcalıkların*

³² Calhoun (2007:107) bu dönüştürme için başarılı bir atlet örneğini verir. “*Spor alanında uygun sermaye biçimleriyle başarıya ulaşmış bir atlet bu yolla, “...müşterilerini cezbedecek belirli ürünlerin üzerine imza atarak veya araba satıcılığı veyahut sigorta şirketi gibi iş alanlarına açılarak paraya dönüştürebilir... Bourdieu özellikle ekonomik malların her zaman eylemin ana veya temel güdüleyici yahut genel sistemi olduğuna inanmaz. Sermayeyi her biri farklı eylem alanları ile ilişki içerisinde farklı biçimler kazanabilen bir şey olarak”* değerlendirir.

bir göstergesidir ve ancak avantajlıların geliştirdiği bir stratejidir. Ancak bu özelliğinden dolayı asli bir biçim olarak tanımlanmaz. Örneğin kültürel sermaye, ekonomik sermayenin eksik bulunduğu durumlarda işlevsel bir nitelik büründürebilir. Buna karşın sosyal sermaye, kültürel sermayenin eksikliği durumunda etkin bir kaynak biçimi olarak değerlendirilemez (Swartz, 1997: 158). Yani sosyal sermaye ancak kültürel sermayenin bir işlevi olduğunda avantaj ifade eder. Zira sosyal sermaye, kültürel bakımdan avantajlı konumlara sahip grupların oluşturduğu (aile, okul, kulüpler, vs.) kolektif ortamlarda koruyucu bir stratejinin parçası olabilir.

Moore (2007: 102 – 104) ise, kültürel sermayenin ana unsur olmasından çok, sembolik sermayenin ekonomik sermayenin karşısında asli ayrımı oluşturduğunu ileri sürer. Buna göre sembolik sermaye, tüm alt tanımlama çerçevelerinin çatısını oluşturur. Ekonomik sermaye ve ticari değişimden farklı bir biçimde *içkin (intrinsic)* ve *sarih (non-transparent)* olmayan bu tür çoğunlukla, “*kayıtsızlık (disinterest)*” ile ifade edilir. **Weber (1998: 422 – 423)**’in din sosyolojisinde dünyayı reddeden dinlerin genel mantığını açıklamak için kullandığı çerçeveye benzeyen bu yaklaşım, sermayenin yarattığı faydaların reddedilmesi ve bunun daha çok içkin değerine önem verilmesiyle anlam kazanır. Örneğin herhangi bir sanat dalında sürdürülmesi gereken dışavurumun değeridir. Aynı özellik bilimde kendisini gerçekliğe ulaşmakla gösterir ve her iki alanın erbabı da bütün amaçlarını bunlar üzerinden açıklarlar.

Bu tür içkin hedefler, söz konusu alanlar için sermaye niteliği taşıyan unsurlardır. Ancak ekonomik sermayeden bağımsız olarak bu hedeflerin üstünlük oluşturma yetenekleri sarih bir biçimde tanımlanmamıştır. Aksine bu amaç ne kadar fazla ortaya çıkarsa, sembolik sermayenin değeri o denli azalır. Sosyal sermayeyi harekete geçiren içkin ve sarih olmayan unsur büyük oranda “*altruizm (diğerkâmlık)*”tır. Yani sosyal sermayeyi ifade eden toplumsal ağların ilişkisel gücü altruizm ilkesi olmadan kaba bir anlama dönüşür ve sembolik sermayeyi ifade etme şansını kaybeder.

Bourdieuian sosyoloji için önemli bir kavram olan “yanlış bilinç (misrecognition)” ve “sembolik şiddet (symbolic violence)” bu noktada oldukça önemlidir. Bu kavramlar, sembolik sermayenin çıkardan bağımsız niteliğinin aynı sermaye biçimine sahip olmayanlar tarafından da benzer bir içerikte kabul edilmesine yardımcı olur. Yani sosyal sermaye kullanımının bir kayırma ilişkisini değil, diğer başka türlerde objektif olduğu düşünülen unsurların bir sonucu olduğu konusunda tüm taraflar arası uzlaşma vardır.

Bourdieu için bu tipik örneği elit okullarıdır. Bu okullar, büyük oranda “*meritokrasî*” ilkesinin arkasından kendi değerlerini oluştururlar. Elit okullar, her ne kadar genellikle avantajlı toplumsal gruplardan gelen öğrencilerle doluyorsa da, buralarda eğitim göremeyenler okuldaki eğitimin değeri konusunda tereddütsüz ikna olmuşlardır. Özellikle bu okulların mezuniyet grupları arasında oluşan “*sosyal sermaye*” biçimleri de, söz konusu kolektif iknanın devamında işlevsel anlamını kazanır (Bourdieu, 1996: 99 – 101; Martin, 2010: 195 – 197).

b. Bourdieu'nün teorisinde sosyal sermayenin sosyal hareketlilik bakımından anlamı ve eğitim

Sosyal hareketlilik konusunda, (*bölüm A'da tartışılan*) çağdaş gelişmelerin ulaştığı nokta ve günümüz toplumlarında asli olanın bir *sabitlik (constant)* olduğu fikri, *Bourdieu* yorumları için şaşırtıcı sayılmaz. Teorik ön kabuller ile tutarlı bu durumda, örneğin hiyerarşik ve kalıtsal etkilerin ortaya çıkmasının detaylandırılması bu eğilimin genel amacıdır. Ancak sosyal hareketlilik çalışmaları ile *Bourdieu* tutumları arasında bir paralellikten bahsetmek çok olanaklı değildir. Hatta **Calhoun (2007: 120 – 121)**'a göre sosyal hareketlilik ve sosyal tabakalaşma çalışmaları *Bourdieu*'nün önemini çokça vurguladığı “*yeniden üretim süreci*”nin doğasını anlama yolundaki çağrılarına karşın daha çok betimleyici bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla tarihsel ve dinamik analizlerin dikkate alındığı bir yaklaşım ve maddi faktörler kadar kültürel faktörlerin belirlediği alan içi mücadeleleri hesaba katan bir eğilim ortaya çıkmamıştır.

Aksine örneğin **Goldthorpe (1996: 487 – 490)**, *Bourdieu*'nün sosyal hareketlilikte ekonomik faktörler dışındaki faktörlerin önemine yaptığı vurguyu fazla “*kültüralist*” bulmuştur. Bunun yerine özellikle eğitim sisteminde sosyo-ekonomik koşulların farklılaşmasını rasyonel eylem teorisinin fayda – maliyet tercihine dayalı açıklamasının daha tutarlı olduğunu öne sürmüştür. Yine kültürel imkanlar yerine, ekonomik faktörlerin temel belirleyici ve esas yönlendirici olduğu kanısındadır (Goldthorpe, 2007: 9-11). Bu yaklaşımda avantajlıların imkanlar bakımından hiyerarşik üstünlüğü devam etmekle birlikte, dezavantajlılığın yeniden üretilmesinde bu faktörün asli belirleyici olduğu düşünülmektedir (Devine, 2004:7).

Oysa *Bourdieu* açısından sosyal hareketlilikteki kuşaklararası sabitliğin yerleşmesi, alan içi mücadelelerde, hakim kaynak kodlarının kolay değiştirilmeyeceğinin bir göstergesidir.

Bu konuda etkin olabilecek en önemli kaynak “eğitim” olmaktadır (Bourdieu, 1996: 34 – 37; Naidoo, 2004: 459). Ancak eğitimin yarattığı kaynaklar sosyal hareketlilik fırsatlarının dönüştürülmesinden çok, var olan düzenin güçlendirilmesi hedefine sahiptir. Eğitim kurumları, özellikle yüksek öğretim kurumları, toplumsal farklılığın belirginleştirilmesi ve toplumsal sınırların netleştirilmesi hedefine sahiptir. Yani eğitim kurumlarının asıl fonksiyonu avantajlıların, avantajlarını toplumsal pratikler nezdinde de geçerli kılmaktır (Bourdieu, 1984: 210 – 212). Eğitim kurumları bu tür işlevlerini incelikli stratejiler yoluyla kurar ve aslında kültürel hiyerarşilerin gizli bir biçimde içselleştirildiği bir sosyalleşme ortamının yaratılmasının öznelidir (Van Eijck, 1999: 311 – 312).

Öncelikle bu kurumlar, “hakim kültür kodlarını içerirler ve bu kodların alt sınıflardan gelen öğrenciler için çözülmesi çok kolay değildir” (Aktay, 2007: 481 – 482). Müfredat, öğretmen – öğrenci – veli ilişkileri veya davranışsal standartlar yoluyla kurulan hiyerarşiler okul başarısı için oldukça belirleyicidir. Dezavantajlı gruplar, bu tür imkanların kullanılması ve bilişsel olarak kavranması bakımında kuşaklararası stratejilerini neredeyse hiç geliştiremedikleri için, okul performansı doğal olarak ayırıcı bir işlev görür. Bourdieu için bu ayırıcı faktörlerin etkinleşmesinde “dil”in özel bir önemi vardır. Zira dil sadece bir icra veya gramer sistemi değil, iletişimde simgesel iktidar ilişkilerini de beraberinde taşıyan bir ifadedir ve bütün dilsel ifadeler gizli de olsa bir iktidar edimi taşır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 138 – 140). Okulda kurulan ilişkiler ve okul başarısını etkileyen faktörler, dilin gizli iktidar biçiminden farklı değildir ve bu bakımdan dil üzerinden kurulan hegemonya okul içerisinde avantajlılar için konum güçlendirici bir faktördür. Ayrıca oluşan avantajlıları destekleyen ortamda, kültürel avantajlar rahatlıkla gündelik pratiklere yansıtılarak güçlendirilebilir ve belirginleşebilir (İdemen, 2008: 430 – 432).

Bourdieu'nün eğitime atfettiği bu yeniden üretim değeri, çoğu zaman meritokrasi – ayrıcalıklar ikileminde ikinci unsurun elini güçlendiren bir teorik argüman olarak değerlendirilir (Gillies, 2005: 842 – 844). Ancak **Bourdieu (2006: 38 – 39)** için önemli olan bu ayrımın işlevsiz bir objektiflik kriterine dayandığını göstermektedir. Örneğin *Bourdieu, Weber (1998: 322 – 324)*'in tanımladığı anlamda, sınav sisteminin rasyonel niteliğinin pek tartışmalı olmadığı kanısındadır. Ancak burada asıl önemli olan bu sınav sistemindeki rasyonel ilkelerin toplumsal bağlamını keşfedebilmektedir. Yani amaç, **Marx (2008: 560 – 569)**'ın yaptığı gibi rasyonel sistemlerin doğasının irrasyonel niteliğini göstermekten çok; bu rasyonel kriterlerin objektiflik iddialarının eleştirisini geliştirmektir. Söz konusu eleştiriler objektiflik ilkesinin geçersizliğine odaklanılmasını içermez, aksine bu ilkenin toplumsal

bağlamda objektif bir gösterge taşımadığı ve eşit unsurlara dayanmadığı kanısını yerleştirmeye çalışır.

Bourdieu objektif seçim ilkesinin, toplumsal eşitsizliğin kanıksanmasının gizli yollarından birisi olarak görür. Eğitim bu gizli yolların kurumsallaştığı en önemli araçtır. Eğitimin bu anlamda toplumsal fonksiyonu objektif kriterlerin tanımlandığı bir ortamda, başarılılar ile başarısızlar arasındaki toplumsal köken etkisini gölgelemektir. Bu noktada *Bourdieu*'sian sosyolojinin önemli kavramlarından *simgesel şiddet* kavramı belirleyicidir. Çünkü eğitim kurumları yarattığı denklik hissi ile bu simgesel şiddetin yaygınlaşmasını sağlar.

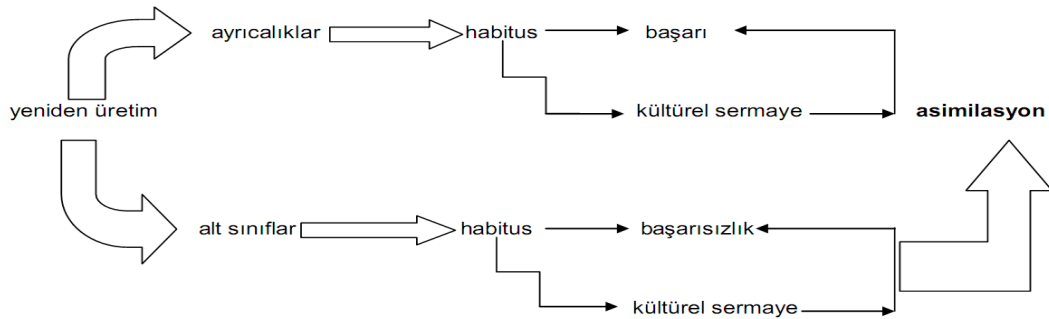
Bourdieu (Bourdieu & Wacquant, 2003:136 – 145; Bourdieu, 1989:20 – 23, Bourdieu, 1993: 79 - 83), simgesel şiddet kavramını *eşitsizliklerin, doğrudan eşitsizliğin mağdurları tarafından kabul edilmesi / içselleştirilmesi olarak tanımlar*. Kendi tabiriyle “*bireyin üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan tahakküm biçimidir*” (Bourdieu, 2003: 166). Bu tür bir içselleştirme çoğu zaman eşitsizliklere arka çıkanların, kurumlar aracılığıyla kolektif bir ikna düzeyi yakalamasıyla mümkün olur. Bu ikna düzeyinin oluşturulabilmesi için, söz konusu eşitsizliklerin sürdürülmesinin geniş toplumsal çıkarların devamıyla bağının kurulması önemlidir (Bourdieu, 1989: 23). Genel çıkarın ifadesinin tek başına kabul edilebilir bir düzeye ve genelliğe ulaşabilmesi için aynı zamanda söylem düzeyine erişebilmelidir. Dolayısıyla kültürel kaynaklarla simgesel şiddet arasındaki bağın gözden kaçırılmaması gerekir. Bir diğer genel koşul simgesel şiddete maruz kalanların kaynağı kolay anlamlandıramadığı bir biçime sahip olmasıdır. Bu ikinci nokta, *Bourdieu* ve *Gramsci*'nin hegemonya analizlerindeki temel farkı oluşturur. ***Bourdieu (2003:167)*** için simgesel şiddet, tarafların bilinçli katıldıkları bir süreç değildir ve *yanlış tanıma / yanlış bilinç (misrecognition)* denilen bir süreç ile bağlantılıdır³³.

Bu bakımdan eğitim kurumları, sembolik şiddet kanalıyla eşitsizliğin bir bakıma toplumsal kabulünün sağlandığı yerlerdir. Özellikle üniversiteler bu tür toplumsal kabullerin yerleşmesine katkıda bulunurlar. Toplumsal rıza sistemleri, dışlama kadar hatta daha çok içerme üzerinden stratejiler üretirler. Bu nedenle üniversiteler toplumsal farklılığın daha ince bir biçimde açığa vurulduğu alanlardır. Bu aşamaya kadar, daha dezavantajlı gruplar çoktan alan dışı kalmışlardır ve avantajlılar arasından daha avantajlıların kendini göstermesine yönelik imkanlar ortaya konur. ***Bourdieu (1996: 303 – 307)*** için dezavantajlı gruplar için eğitim yoluyla sosyal hareketlilik kazanma konusunda iki temel strateji vardır.

³³ Karşılaştırma için bkz. Mitchell (1990)

(i) *mahrumiyet*; etkin kaynaklardan mahrum olmanın yarattığı sonuçların önemini ifade eder ve (ii) *yatkınlık*; dezavantajlıların ağırları içerisinde avantajlı ağların yapısal niteliklerine benzer olanların, diğer dezavantajlılara göre daha etkin sonuçlar doğuracağını öne sürer. Ancak yatkınlık ifade eden durumlarda bile dezavantajlılar, üniversitelerin asıl avantaj içeren “elit” kurumlarının dışında kendilerine yer edinirler. Bu ikincil öneme sahip kurumlar, aynen avantajlılar arasında yaptığı gibi dezavantajlılar arasındaki eşitsizliğin incelenmesi işlevi yürüttükleri kadar, avantajlılardan yönelen simgesel şiddetin yerleşmesine katkıda bulunurlar (Bourdieu, 2006: 46 – 47; Naidoo, 2004: 459 – 460).

Grafik 1- Eğitimde yeniden üretim süreci – Bourdieusian yorum³⁴

Bourdieu (2006:47)'nin ortaya koyduğu modelde dezavantajlıların, simgesel şiddete boyun eğmek ve sonuçlarına uyum göstermek dışında herhangi bir alan geliştirme şansları zayıftır. Ancak bu durum istisnaların olamayacağı anlamına da gelmez. Harker (1984: 118 – 119) böyle bir istisnai durumda dezavantajlı kökenlerden gelen “*sınıf atlama*” bireylerin yapabilecekleri tek eylemin ayrıcalıklılar yönünde asimilasyon olacağını öne sürer. **Van Eijck (1999: 312 – 314)** de sosyal hareketlilik imkanlarının kullanılması yoluyla sınıf değiştiren bireyin, yeni toplumsal ortamın gerekliliklerine uyum sağlamak dışında şansının olmadığını düşünür. Bu uyum sürecinin iki farklı biçimde işleyeceğine yönelik yorumlar vardır. Bunlardan birincisi “*statü maksimizasyonu*” yaklaşımıdır ve bireyin yeni toplumsal konumu dolayısıyla tedirginlikler yaşadığını, bunu aşabilmek için de ilgili kültürel kodlara ne denli hızlıca ve başarıyla uyum gösterdiğini ispatlamaya girişeceğini ileri sürer. İkinci yorum “*ikincil uyum*” olarak tanımlanır ve sınıf atlayan bireyin zaten bu tür kültürel gerekliliklere uyumlu olduğu için başarılı olduğunu ileri sürer. Bu yoruma göre, bireyin kendi kültürel sermayesinin kuşaklararası niteliği ile alana ilişkin beklentiler arasında

³⁴ Harker (1984:118)'den alınmıştır.

açıklıklar (lags) olduğunu farkındadır. **Aktay (2007: 82)** ise, bu tür kısıtlı şansların ayrıca, kitlelerin sürecin objektif doğasına olan yanlış bilincini güçlendirdiği kanısındadır. Bu nedenle önemli olan başarının kitlesel niteliğindeki hakim eğilimlerin farkına varmaktır. Bu tür bir işleve sahip olan alanda belirleyici olan faktör çoğunlukla kültürel sermayedir. Sosyal sermayenin ikincil konumu dolayısıyla asıl işlevi okul içi ve arası farklılıkların pekişmesine katkıda bulunmak konusunda olur. toplumsal ağlar çoğu kez, eğitim yoluyla kazanılan avantajlar işlevselleştirilmesine katkıda bulunur (Bourdieu, 1986: 254 – 256). Kültürel sermaye yeteneklerin geliştirilmesi açısından belirleyici bir katkı yapmakla birlikte, bu yeteneklerin sermaye türleri arasındaki değişimlerini etkinleştirmek sosyal sermayeye bağlıdır (Lee & Brinton, 1996: 179; Smith, 2005a: 4-5). Dezavantajlılar ise genellikle bu tür kaynaktan yoksundurlar ve bu durum onların konumlarının süreklilik göstermesinde belirleyicidir. Bu grupların dahil olduğu toplumsal ağlar sosyal hareketlilik yönünde etkin göstermek için gerekli kültürel ve ekonomik kaynaklara uzak olduğu ölçüde, etkin bir ilişkisel düzeyin kurulmasına ilişkin semboller sistemi hakkında da fikir sahibi değildir (Smith, 2005b: 512-513; Quillian & Redd, 2008: 180 – 184).

c. Alan teorisi bağlamında sosyal sermaye tanımına itirazlar ve eklektik model

(1) İtirazların genel özellikleri ve bir yorum

Bourdieu'nün alanlar mantığı ve bu mantığın pratikler üzerindeki belirleyici etkisi, sosyal sermaye kavramının birçok yapısal probleminin geride bırakılmasını sağlar. Fine (2001: 62), Bourdieu'nün geliştirdiği biçimde alan ilişkileri üzerinden tanımlamanın iki avantajı olduğunu düşünür. Bunlardan birincisi, bu türde bir kullanım toplumsal ağların varlığını ve önemini kavramak kadar, ağın neleri içerdiğini tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde tanımlayabilir olmasıdır. İkincisi ise, ampirik değerlendirmelere imkan tanımakla birlikte; bu değerlendirmelerin çoğunlukla yaptığı gibi kavramsal bağlantılar üzerinden soyut ve anlamsız değerlendirme çerçevelerinin gelişmesini yadsımasıdır. Ancak bu tür bir mantık üzerinden sosyal sermaye, toplumsal değerlendirmeler açısından daha anlamlı bir kullanım değerine ulaşacağı ileri sürülebilir (Allard, 2005: 65-66; Carpiano, 2006: 168 – 169; Foley & Edwards, 1999: 167 – 168).

Ancak Bourdieu'nün kapsamlı ilgilerinin bir sonucu olan bu yaklaşım, eksiksiz değildir. Bu konuda çok sayıda yorum yapılmıştır (Jenkins, 1982: 274 – 276; Warde, 2004: 24 – 26; Holt, 1997: 94 – 96; Fine, 2001: 55 – 58). Ancak burada *Bourdieu*'nün genel olarak alan

yaklaşımının geçerli bir çerçeve olmakla birlikte, kaynaklar üzerinden tanımlamanın bağlantısal güç sağlama konusunda etkili olmasına karşın dezavantajlılar konusunda fazla karamsar olduğu yönündeki eleştiriler benimsenecektir (Harker, 1984: 121 – 123; Di Maggio, 1979: 1469 – 1471; Tomusk, 2000: 277 – 280; Mc Nay, 1999: 106 – 108). Bu çerçevenin temel iddiası, *Bourdieu*'nün yorumunun aşağıdan stratejilerin gücünü fazlasıyla göz ardı ettiği yolundadır. Özellikle yeniden üretim sürecine fazlasıyla bağımlı kalan *Bourdieu* yorumunun kimi zaman “*deterministik*” ve döngüsel niteliğinin yarattığı teorik sıkıntıların önemine vurgu yapılabilir. Bazı dönemlerde, aşağıdan belirlenen tepki ve stratejilerin dönüşümsel sonuçlar doğurabileceğine yönelik örneklerin, yeniden üretimi yorum tarafından açıkta bırakıldığı düşünülmektedir. Örneğin **Polanyi (2005:201-204)**, modern piyasa toplumlarının gelişiminde pivot rolün, piyasanın evrimine verilmesine karşı çıkarken; bu toplumların materyal ve refah düzenlemelerinde engelleyici ve çoğunlukla kitleye dayanan koruyucu “*çifte hareket*”lerin öneminin altını çizmektedir. Yine, aslında *Bourdieu*'nün metodolojik öncüllerinden birisi olduğunu kabul ettiği (Bourdieu & Wacquant, 2003:76), **Thompson (2006: 241–245)** özellikle alt sınıflardan gelen taleplerin dönüştürücü etkisine vurgu yapmıştır.

Bu bakımdan burada ele alınacağı biçimde alanla bağlantılı sosyal sermaye kavramında, dezavantajlıların stratejilerinin de anlamlı olduğunu ileri sürecektir. *Dezavantajlılar özellikle sosyal sermaye kavramı üzerinden harekete geçirdiği dayanışma ve karşılıklılıkla, alternatif stratejiler geliştirme kapasitesine sahip olacağı düşünülmektedir.* Dezavantajlılara atfedilen bu dönüştürücü güç, yine *Bourdieu*'dan farklı bir biçimde sosyal sermayeye müstakil bir önem verilmesine dayanmaktadır. *Bu nedenle sosyal sermaye, kültürel sermaye veya sembolik sermayenin bir alt düzeyi olarak değil, kendi ilişkiselliği üzerinden kaynak oluşturabilecek bir değerde tanımlanabilecektir.* Kaynaklar arasındaki düzen de, yine *Bourdieu* tarafından ele alındığı biçimde avantajları destekleyici bir nitelikte görülmeyecektir. *Aksine kaynakların eksikliğinin ikame edici olabileceğini ve mahrumiyet durumunda da geçişkenlik kazanabileceği ileri sürülecektir.*

Burada alan kavramı, *Bourdieu*'daki gibi sadece geçerli sermaye kodlarının hakimiyetinde belirlenen değil, (dezavantajlıları) “*hayatta kalma stratejileri*”yle geçerli sermaye kodlarını sürekli olarak değiştirmeye çalıştığı ve bunu yapabilmek için farklı türde kaynakları tedavüle sokma denemesini içermektedir. Bu nedenle çoğu zaman çatışma, bir “*yeniden tanımlama*” uzlaşısı doğurur. Çünkü alternatif kaynaklar, uzun vadeli olarak hakim kodu her zaman tahrip etme potansiyeli taşımaktadır.

Ayrıca kimi zaman hakim sermaye bileşimlerini elinde tutanlar, *Bourdieu sosyolojisinin* diliyle ifade etmek gerekirse, bu üstünlüklerini korumak için alanın devamlılığına odaklanırlar. Bunun sonucunda yeni tür kaynakların kullanımı çoğu zaman teşvik edilir. Alanda iktidar yaratacak sermaye bileşenlerine sahip olanlar için, alanın kısıtlanması kadar gözetilen bir başka amaç da alanın diğer alanlar üzerinde üstünlük sağlamasına çalışmaktır. Bu strateji hakimiyet kodlarının sağladığı avantajların yaygınlaştırılması kadar, *Bourdieu'nun* “*doxa*” adını verdiği oyunun kurallarının içselleştirilmesi ve oyunun oynanmaya değer olduğu inancının bir sonucudur. Yani *Bourdieu sosyolojisinde* olduğu gibi alanlar, sadece “*kısıtlı giriş*” talep eden sistemler değil, aynı zamanda yayılma eğilimi taşıyan sistemlerdir. Tüm bunlardan sonra çatışma ve mücadele, alanların sadece bir yönünü oluşturur ve alanlar, mücadele ve çatışmadan daha fazlasını kapsamaktadır.

Tüm alanlar, gündelik pratikler üzerinde belirleyici olma ve hakimiyet kurma eğilimini taşımaktadırlar. Bu özellik, alanın bağımsızlık kazanma derecesi ile doğru orantılıdır. Örneğin tüm disiplinler en açıklayıcı olduğunu, tüm sporlar en eğlenceli, mücadelecü veya izlenmeye değer olduğunu ortaya koymaya niyetlidir. Bu tür üstünlük iddiaları açıklayıcılık, eğlencelilik gibi farklı sermaye türlerinin kullanımına ilişkin olarak görülür ve tüm alanların yayılma pratiklere uygun sermaye biçimleri üzerine odaklanırlar. Bu nedenle alanlar aslında hakim kodların gerektirdiği avantajlara sahip olanlar ve bu avantajlardan mahrum olup, etkin yeni kaynaklar geliştirme arzusunda olanlar olarak iki alt alana ayrılabilir. Oysaki *Bourdieu* alan analizinde, etkili sermaye türlerine sahip olanların belirleyiciliğinin daha fazla olduğu üzerinde daha fazla durmaktadır.

Ayrıca bu sermaye bileşenlerine sahip olmayanlar, genellikle “*takip*” stratejisini izleyip, alandaki uygun dağılımdan pay kapmaya odaklanmışlardır. Kaynak dağılımından rahatsız olan grup içerisinde yeni tür sermaye biçimlerini tedavüle sokmak isteyenler daha radikal gruplardır. *Bourdieu'nun* iddiasına karşılık, *burada dezavantajlıların belirleyici olma şanslarının daha fazla olduğu düşünülmektedir*. Dezavantajlılar alanın içerisine dahil oldukları andan itibaren bir takım telafi stratejileri ile sürekli bir yeniden dağılım talep ederler ve bunlar için alanlar içinde alternatifler yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu alternatif kaynaklar zamanla kaynak dağılımı üzerinde sanıldığında daha fazla etkili olur ve avantajlılar bu etkiyi göz ardı edemezler. Hayatta kalma stratejileri bağlamında üretilen yeni kaynaklar, hem sermaye bileşenlerinin kalıcı nitelikleri olma eğilimi taşıyanlar, hem

de işe yaradıktan sonra daha uygun yeni bileşenler tarafından değiştirilebilir olan “*iptida*” görülenler olabilir.

Avantajlıların stratejisi ise, *Bourdieu*'nun iddia ettiği gibi “*yeniden üretim*” ve “*kontrol*”den ibaret değildir. Zira avantajlılar sadece alanı kısıtlamak amacını gütmeyiz. Alanın önemli olduğu fikrinin gereği, avantajlılar alanın etkisinin diğer alanlar tarafından da belirleyici olmasını isterler. Bu hedefi gerçekleştirebilmelerinin önemli bir yolu da alanın etkileyebileceği sahanın genişletilebilmesi olmaktadır ki, çoğu zaman bu strateji en etkin sonuçları üretir. Bu nedenle avantajlar kısıtlar yaratma yanında genişleme sonucunda yeni “*fırsat alanları*” oluşturma hedefindedirler. Bu fırsat alanları, avantajlıların yarattığı ve alana yeni girenler tarafından kullanılabilir; alana ait etkin kodlarının işler olduğu bir yapıyı ifade eder.

Fırsat alanlarının önemli bir özelliği *rakip diğer alanlara karşı kurulan yayılmacı eğilimleri yansımasıdır*. Dolayısıyla alanın diğer alanlardan özerkliği bu tür eğilimlerin gücünü ve sonucunu belirler. İkinci olarak çoğunlukla yeni alanlar oluşturma, *Bourdieu*'nun çatışma ve mücadele ile belirlediği oluşum sürecinden sonraki bir aşamayı ifade eder. Yani alan, *kendi sınırları, sermaye bileşenleri ve etkin kodları yerleşik olarak belirlendikten sonra fırsat alanları açacak eğilimlerinin oluşmasına neden olur*. Ancak bu genel geçer bir kural olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü kimi zaman alanların yeni üstünlük sahaları olarak belirlenmesi onların başlangıçta geniş bir kitleyi ifade ediyor olmasının bir sonucudur. Bu nedenle başlangıç aşamasında alanın uygun sermaye bileşenlerine sahip olduklarını düşünenler, hızlı bir biçimde alanın genelleşmesine odaklanabilirler. Üçüncü olarak avantajlılar kontrol etme ve yayılma gerilimi içerisinde, dezavantajlılar tarafından oluşturulan hayatta kalma stratejilerine destek verebilirler. Bunun temel nedeni, bu stratejilerin “*iptida*” olarak görülmesidir. Alanın yenileri ve dezavantajlılarının kullanacakları yeni tür kaynaklar, avantajlıların elinde bulunan uygun sermaye bileşenlerinin etkisini arttırmaya yarayan bir tür ulaştırıcı öğeler olarak görülebilir. Avantajlılar bu sayede kendileri dışındakilerin oyunun içinde kalabileceğini ve etkinliklerinin devam edeceğini düşünürler. Bu yeni tür kaynakların avantajlıların gözünde değerli sermaye bileşenlerine dönüşme şansları yoktur. Ancak *son noktada bu yeni tür kaynaklar kalıcı sermaye bileşenleri haline geldiğinde, kaynak dağılımı yeniden yapılıyor demektir*.

Bu durumda avantajlılar üç farklı eğilimi taşıyabilirler. İlk olarak “*kontrol*” gücü sayesinde bu tür yeni kaynaklara ulaşmayı ve kullanmayı engelleyebilirler. Bu tür bir önleyici faaliyetin etkinliği kontrol gücünün kapsayıcılığına bağlıdır ve çoğunlukla alandaki tüm kaynak dağılımına etki edebilecek bir kontrol alanı oluşması oldukça zordur. İkincisi *sermaye bileşenlerinin farklılaştırılmasıdır*. Böylece alanın etki sahasının azaltılması pahasına kısıtlayıcı güçler devreye girer. Fakat dezavantajlılar, artık sermaye bileşenlerinin tedavülü konusunda etki sahipleri olduğu için, bu tür bir istek daha çok avantajlıların yeni alanlar oluşturma arayışları ile sonuçlanır. Son olarak daha sık karşılaşılan durum avantajlılar *yeni sermaye bileşenlerini kabul etmesi* durumudur. Bu durumda daha önce tanımlanmış sermaye bileşenlerinden farklı olarak tedavüle giren yeni kaynaklar sadece avantajlılar tarafından değil, kaynak dağılımının yeniden yapılmasını isteyen dezavantajlılar tarafından belirlenmiş olur.

Alan kavramında kullanılan kaynakların ve geçerli kodlar hiçbir zaman statik bir bağlılık içermez. *Bu kodlar, her an yeniden şekillenir*. Sermaye bileşenlerinin niteliği ise görece daha fazla düzenli bir nitelik taşır. Bu nedenle “*sermaye*” alana ilişkin kaynakların yarı yapılaşmış bir bütünü oluşturur. *Bourdieu sosyolojisinde*, alanlara ilişkin kodların belirlenmesinde avantajlıların söz sahibi olması nedeniyle önemli olan daha çok “*kültürel sermaye*”dir. Kültürel sermaye alan içi geçerli sermaye bileşenlerinin oluşturmanın genel niteliklerini belirler. Dolayısıyla alan içi kodların oluşturulmasında önemli olan kültürel sermayedir.

Bourdieu'nun bakışı açısına göre sosyal sermaye ikincil bir konuma sahiptir ve kültürel sermayenin harekete geçirilmesini sağlayan ilişkileri kapsar. Ancak *alan içerisinde dezavantajlıların “hayatta kalma stratejilerine” odaklanıldığında, hem alternatiflerin sağlanması açısından önemli bir kaynak haline gelir, hem de ikinci aşamada bu alternatif kaynakların gücünü arttıracak şekilde yaygınlaşmasına yardımcı olur*. Bu bakımdan alan içi mücadelelerde kültürel sermaye, kısıtlayıcı stratejiler için en önemli araçken; kaynakların yeniden dağılımını talep eden dezavantajlılar için en önemli kaynak sosyal sermayedir. Dezavantajlılar sosyal sermaye yoluyla, öncelikle alanda etkin kaynak dağılımı ve hakim kodlardan mahrumiyet durumuna rağmen alan içinde kalmanın yani hayatta kalma stratejilerini geliştirmeye çalışırlar. Çoğu zaman dayanışmacı olan ve başlangıçta zayıf kaynak düzenleri, giderek alandaki hakim kaynakların düzenini bozmaya yönelir.

Buradan çıkarılması gereken önemli sonuç, yerleşik stratejilerin gizli kodlarla desteklenmiş *formelleşme düzeyine* ulaşma hedefine sahip olurken; dezavantajlıların bu formel kodları tahrip edici *enformelleşme alanları türetmeye* odaklanmasıdır. Formelleşme düzeyi, özellikle alana ilişkin yeni giriş taleplerine karşı kapalı; ancak alan içi hakim pozisyonlarda bulunanlar için örtük bir biçimde cömert imkanlar sunmaktadır. Bu ikili karakter bir ölçüde Bourdieu'nün "*ikili oyun (double plays)*"³⁵ olarak tanımladığı mekanizmanın bir benzeri olarak çalışır. Bu konudaki gizli paralellikler çoğunlukla sembolik şiddet kanalıyla etkinleşir. Ancak dezavantajlıların hedefi, alandaki formelleşme düzeylerine sürekli yeni alternatifler oluşturmaktır. Bu alternatiflerin, kabul görmüş geçerli kaynak düzenleri kadar güçlü olması gerekmez. Asıl hedef bir mobilizasyon imkanına kavuşmaktır ve bu sayede, ulaşılması mümkün olunmayacak kaynakların belirleyiciliğinden koruyucu kısmi otonom bir mücadele aracı üretilir. Bu tür bir kaynak dağılımı giderek yerleşik bir biçim alma potansiyeline bürünürse, varolan kısıtlayıcı çerçevenin belirleyiciliği oldukça azalmış olacaktır.

(2) Ekletik modelin dayanakları

Yukarıda tanımlandığı şekliyle sosyal sermaye yaklaşımının birkaç ayırıcı özelliği vardır. Bunlardan birincisi toplumsal ağların kaynak oluşturma kapasitesinin sabit hiyerarşinin kabulüne dayanmadığıdır. Bunun anlamı, özellikle dezavantajlı konumda bulunanların bu ağlar üzerinde dönüştürücü bir takım kaynaklara erişebileceğinin kabulüdür. Bu nedenle sabit ilişki biçimleri çoğu zaman değişme ihtimali barındırır ya da en azından hiyerarşiye neden olan güç dağılımının niteliği zamanla farklılaşabilir. Dezavantajlı gruplar sürekli olarak yeni kaynakların ve değişen dağılımın etkisiyle, konumlarını yeniden belirleyici talepleri ifade etmeye hazırdırlar. İkincisi, toplumsal ağların asıl fonksiyonu direnme imkanlarını sunmakla sınırlı olmadığı gibi, aslında süreklilik arz eden dönüştürücü kaynaklara ulaşmaya odaklıdır. Bunun olmadığı durumlarda alternatif kaynaklar büyük önem kazanır. Bu nedenle önemli olan dezavantajlıların avantajlılardan farklı olarak ne tür ikame kaynaklar yaratabildiğidir.

Üçüncü olarak, alan içi mücadeleler sadece kısıtlayıcı stratejileri içermez, çoğunlukla alanın özerkliğini kazanmasıyla ilgili bu durum alanlar arası mücadelelerin de ihmal edilmemesi gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle alanlarla ilişkili avantajlara sahip olanlar

³⁵ İkili oyun Bourdieu tarafından, alandaki avantajlılar ve dezavantajlıların aslında tüm alanlarda benzer olarak düzenlendiğini ifade eden bir kavramdır. Yani alana ilişkin dağılımlarla ilgili sosyal alanın bütünündeki güç dağılımları arasında paralellikler mevcuttur (Naidoo, 2004:459 – 460).

bunun yaygınlaştırılması ve bağlantısal biçim elde edilmesi için kimi zaman açık stratejiler benimser ve bu stratejiler, alan mücadelelerini her zaman dönüştürme kapasitesine sahiptir. Dördüncü olarak alan içi hiyerarşilere sızma olanağı açık bırakıldığı için, hakim kaynaklardan mahrum olanlar sürekli olarak alan içi avantajların konumunun yeniden dağıtılmasını talep ederler. Bu hedef doğrultusunda avantajlıların konumunu sarsacak yeni kaynakları tedavüle sokmayı denerler. Varolan kaynaklara erişim genellikle kısıtlı olduğu için benimsenen bu eğilim, sonuçta alan içi etkin kaynak tanımını bozucu niteliğe kavuşacaktır.

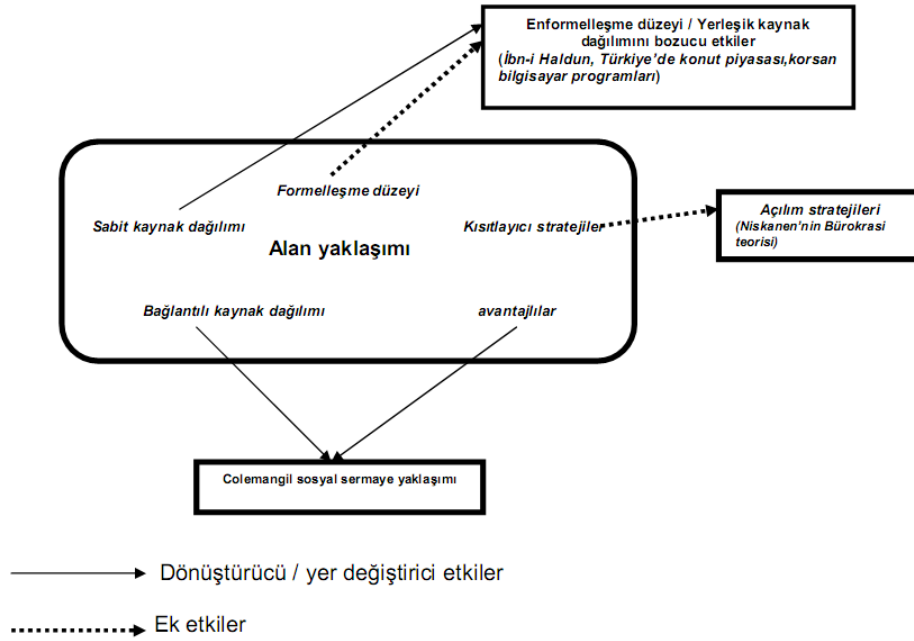
Bu yorumun “*eklektik*” olarak değerlendirilmesi gerekir. Bunun temel sebebi, başlangıçta seçilen teorik ön kabule rağmen; bu teorik modelin saf açıklayıcı gücünün olmadığı belirtilmesidir. Bu nedenle bu çalışmanın amacına uygun olarak, daha pratik bir tanımlama çerçevesi değiştirilecektir. Bu yeni çerçevenin *Bourdieu*'nün yorumlarından sapmasında örneğin *Coleman*'nın alternatif çerçevesi ile bir sentez kurma amacında olamamakla birlikte; alan mantığı içerisinde *Coleman*'nın yaklaşımına yer verilebileceğini ileri sürecektir. Ancak bu ek yorumlarla başlangıçtaki teorik çerçeveden kaymanın hedeflenmediği bilinmelidir. Buna karşın ortaya konan çerçevenin çelişkiden uzak olmadığı ve tüm eklektizmler gibi kısmi olduğu ve mantık hatalarının bulunabileceği unutulmamalıdır (Sanderson, 1987: 317 – 319).

Sosyal sermayenin işlevi üzerindeki önemli tartışmalardan birisi bu kaynağın eşitsiz dağılımının yarattığı sorunlarla ilgilidir (Lin, 2000: 790 – 791; Portes, 1998: 18 – 20; Field, 2006: 106 – 107). Bu tartışmanın temeli bir kaynak olarak sosyal sermayenin dağılımı ile ilgilidir ve temelde iki zıt görüş vardır. Bunlardan birincisi, burada sık tartışıldığı gibi, *Bourdieu*'nün avantajları bütüncül değerlendiren yaklaşımı içerisinde sosyal sermaye ancak avantajlıların stratejisine uygun bir kaynaktır. – yine yukarıda belirtildiği gibi – ***Coleman (1988: 110-111)***, bu yorumun karşıtını oluşturur ve dezavantajlı konumlara ilişkin sosyal sermayenin örneğin ekonomik sermayenin eksikliği giderici bir kaynak biçimi olma özelliği üzerinde durur. Her ne kadar ***Warr (2006: 502 – 503)***, ikame edici stratejilerin çoğunun sosyal sermaye değil, *başta çıkma stratejisi (coping strategies)* olarak tanımlasa da; *sosyal sermayenin Coleman'nın varsaydığı gibi yerleşik bir alternatif kaynak olarak görülmesi fikri benimsenmiştir.*

Örneğin ***Zhou & Kim (2006: 14 – 17)***, ABD'de Güneydoğu Asya'lı ailelerin kültürel ve yapısal özgünlükleri yoluyla kazandıkları *bir takım amaçlı (purposive)* veya *amaçsız*

(*unintended*) pratikler yoluyla; sosyal sermaye olarak tanımlanabilecek ilişkilerinden alternatif kaynak biçimleri oluşturabildiklerini göstermektedir. Yine **Thapar & Sanghera-Bjokert (2010:12 – 13)**, bu tür bir etkinin sadece Güneydoğu Asyalı göçmenlerle sınırlı olmadığını göstermiştir. İngiltere'deki Pakistan göçmeni aileler ekonomik dezavantajlarının yarattığı çok sayıdaki materyal sıkıntıyla, aile içi sıkı ilişkiler ile mücadele edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Elbette bu kaynakların kısmi olabileceği ileri sürülebilir ve ancak alanda tutunma imkanı yaratacağı düşünülebilir. Ancak bunun dışındaki yorumlar da mevcuttur, **Wellman & Worley (1990: 580 – 582)** bu tür alternatif kısmi kaynakların, uzun vadede güçlü kaynaklara ulaşma konusunda etkili olabileceğini göstermiş ve başlangıçta sadece telafi amacı taşıyan kaynaklar yoluyla elde edilen pratiklerin, uzun vadeli ve geçerli kaynaklara ulaşım yönünde etkiler yaratabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu örneklerden hareket edilerek bu çalışmada sosyal sermayenin diğer kaynakların eksikliğinde ikame edici bir faktör olarak kabul edildiği söylenebilir.

Grafik 2- Eklektik yaklaşımın argümanları

Yine Bourdieu'nün orijinal teorisinden bir başka sapma alanın sadece kapalı stratejilere sahip olmayacağıdır. Bu yaklaşımın temeli alan içi kadar alanlar arası mücadelenin de göz önüne alınması oluşturur. **Bourdieu (Bourdieu & Wacquant, 2003: 96)**, alanlar arası ilişkiler ve sınırlar üzerine düşünmenin alan nosyonunun sağladığı avantajlardan birisi olarak görür ve genel olarak benzer ilişkilerden türeyen ancak farklı kurallarla ifade edilme

potansiyeli taşıyan ortaklıklardan bahseder. Yine ekonomik ilişkilerin belirleyiciliğini reddetmekle birlikte, modern toplumlarda asıl meselenin buradan kazanılan bağımsızlık olacağını ileri sürer (Bourdieu & Wacquant, 2003: 95; Bourdieu, 1990: 140 – 143). Ancak bu alanlar arasında herhangi bir hiyerarşi olup olmadığı konusu çok net değildir (Dianteill, 2005: 72 – 74; Go, 2008: 208 - 210). Nosyonun genel mantığı bakımından alan içi mücadelelerin anlamlı olabilmesi için, bu alandaki avantajların gündelik hayatın bütünü üzerinde de değerli olması beklenir. Bu nedenle alan içi değerlerin diğer alanlarla da kabulünü gerektirebilir. Alan içi hiyerarşi bu tür bir kapsayıcı güç kazandığında kapalı stratejiler, kitlesel gücün belirleyiciliğini hedefleyebilir.

Bu duruma örnek olarak **Niskanen (1968: 293 – 294; 2008:191 - 194)**'nin *Bürokrasi Teorisi* verilebilir. Her ne kadar amaç, rasyonel çıkar ilkesi ile kamusal yarar çatışmasının ilki lehine çözülmesi olsa da, bu teori alan içinde hakim pozisyonun korunması için, açılım stratejilerinin işlevselliğini gösterebilir. *Niskanen* için bürokratlar doğal bir biçimde etkinsiz kurumların temsilcileri olarak, genel bütçeden fazlaca pay alma isteğiyle diğer kamu kuruluşları mücadele içindedirler. Bu noktada bir bürokratin görevi, kendi uzmanlık bilgisiyle hükümet üyelerinin bilgisi arasındaki farktan yararlanarak mümkün olan en yüksek bütçeyi kabul ettirebilmektir (Niskanen, 1975: 619 – 620). Bu yüksek bütçe talebinin içerisinde personel ücretlerinin yeri göz ardı edilemez. Hatta çoğu zaman, aynı kurum içerisinde muhtemel rakiplerinin avantaj sağlamasını göze alarak ve bunlardan gelen baskılar neticesinde kendi dairesinin içsel çıkarını diğerlerinin karşısına çıkarır (Breton & Wintrobe, 1975: 196 – 198; Migue & Bélanger, 1974: 29-30).

Sosyal sermayenin ikame edici bir kaynak olarak tanımlanmasının bir başka gerekçesi, bu kaynak yoluyla hakim kodların alttan gelen stratejilerle bozucu etkilerde bulunma kapasitesinin bulunmasıdır. *Bourdieuian alan teorisi*nde, dezavantajlılara atfedilen uyma ve geri çekilme stratejilerine alternatif oluşturan bu yaklaşım, alttan gelen isteklerin bozucu etkilerle kaynak dağılımının içeriğine etki yapma olasılığını dikkate alır. Bu potansiyele benzer bir vurgu, Ortaçağ Arap toplumları üzerine yaptığı gözlemlerde *İbn-i Haldun*'da bulunabilir. *İbn-i Haldun* bu coğrafyada etkin bir devlet geleneğinin yerleşmemesinin temel nedeni olarak göçebe toplulukların rolüne vurgu yapar. Buna göre göçebeler, yerleşik gelenekleri tahrip etme kabiliyetine, yüksek mobilizasyon ve yerleşik fırsat ilişkilerine bağlı olmamaları sebebiyle sahiptirler (Dhaouadi, 1990. 326 – 328). Ayrıca göçebe toplulukları, daha kolay yol olan çözücü toplumsal ilişkiler oluşturma konusunda daha yüksek

pratiklere sahiptir. Bu yolla yerleşik kent toplulukları, göçebeler ile karşı karşıya geldiğinde büyük oranda kendi avantajlarını kaybetmektedirler.

Uzak bir yorumda olsa, **Buğra (2000: 108-113)**'nin Türkiye'de konut dinamiklerinin dönüşümü üzerine yaptığı analiz de, göçebeler gibi yerleşik ilişkilerin alternatifini talep eden enformel toplumsal pratiklerin bozucu etkisine benzer bir örnek olarak görülebilir. Buna göre erken Cumhuriyet döneminden itibaren kentsel konut üretiminde kamusal inisiyatifin zayıf kalmasını, enformel stratejiler kendine özgü yollarla çözümlenmiştir. Daha çok piyasa dışı unsurlara dayanan çözüm yolları; 1980 sonrasında piyasa ve kurumsallaşma yönündeki tedbirlerin baskısı altında kalmıştır. Bu kurallar kendine özgü bir formelleşme düzeyinin dayatılmasına kadar varmıştır. Ancak enformel pratikler, bu baskının alternatiflerini sürekli üreterek yeni hayatta kalma stratejileri ile buna karşılık vermiştir. Sonuçta yapılan formal düzenlemeler, alternatif stratejilerin yıpratıcılığını göz ardı edememiştir ve kurumsal konut üretimi de zorunlu olarak enformel yolların ilkeleri dikkate alınarak düzenlemek durumunda kalmıştır.

Formel düzenlemelerin ilkelerine karşı, enformel pratiklerin çevikliğine verilecek en iyi örneklerden birisi, korsan bilgisayar programı üreticiliği ve kullanıcılığına yönelik tartışmalardır. Bilgi işlem ürünleri büyük bir pazar olmakla birlikte, bu ürünlere yönelik illegal kullanım biçimleri bir hayli yaygındır. İlegal kullanımın yaygınlaşmasında, büyük firmaların yürüttükleri yüksek fiyat politikası ve kısıtlayıcı faktörlerin rolünün belirleyici olduğu düşünülmektedir. Nitekim bunun etkisiyle korsan ve ücretsiz kullanım yönünde yaygınlaşan bir tüketici eğiliminden bahsedilmektedir. Bu nedenle bilgisayar programları piyasasındaki gelişmeler, bir bakıma yüksek kar beklentisine sahip üretici firmaların önleyici yatırımları ile bu tedbirlerin farklı biçimlerde aşılmasını içeren korsan kullanım talebinin mücadelesi ile olmaktadır (Kopczynski, 2009: 31 – 32). **Rotter & Bryce (2008: 1156 – 1157)**, büyük firmaların uyguladığı bu stratejinin, korsan ürünlerin kullanımının en önemli nedenlerinden birisi olduğunu göstermiştir. Bu tepkilerin yaygınlaşması çoğu zaman sonunda bu ürünlerin ücretsiz dağıtılmasına kadar giden sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta kimi zaman ücretsiz kullanım sunan alternatif firmaların aşırı büyümesiyle sonuçlanmıştır. **Conner & Rumelt (1991: 136 – 137)**, üreticilerin bu tür eğilimlerle mücadele etmesinin çok mümkün olmadığını ve daha çok yapılması gerekenin ücretsiz kullanım durumunda kar olanaklarının aranması veya çok düşük fiyat politikasının benimsenmesini olduğunu tavsiye etmektedirler.

(3) Modelin biçimsel nitelikleri ve işleyişi

Sosyal sermaye kullanılarak yapılan analizlerde, burada olduğu gibi ampirik düzeye uygun modellemeler oluşturmak sık rastlanılan bir eğilimdir. Ancak bu eğilimlerin önemli bir kısmı, kendi yaklaşımlarında sosyal sermayenin nasıl üretildiğini ve devamlılık kazandığına nadiren değinmektedirler (Lake & Huckfeldt, 1998: 569). Bu alt bölümde, söz konusu kısıtlı örneklerden bir kaçına değinildikten sonra, çalışmanın özelindeki eklektik modelin işleyiş biçimleri üzerinde durulacaktır.

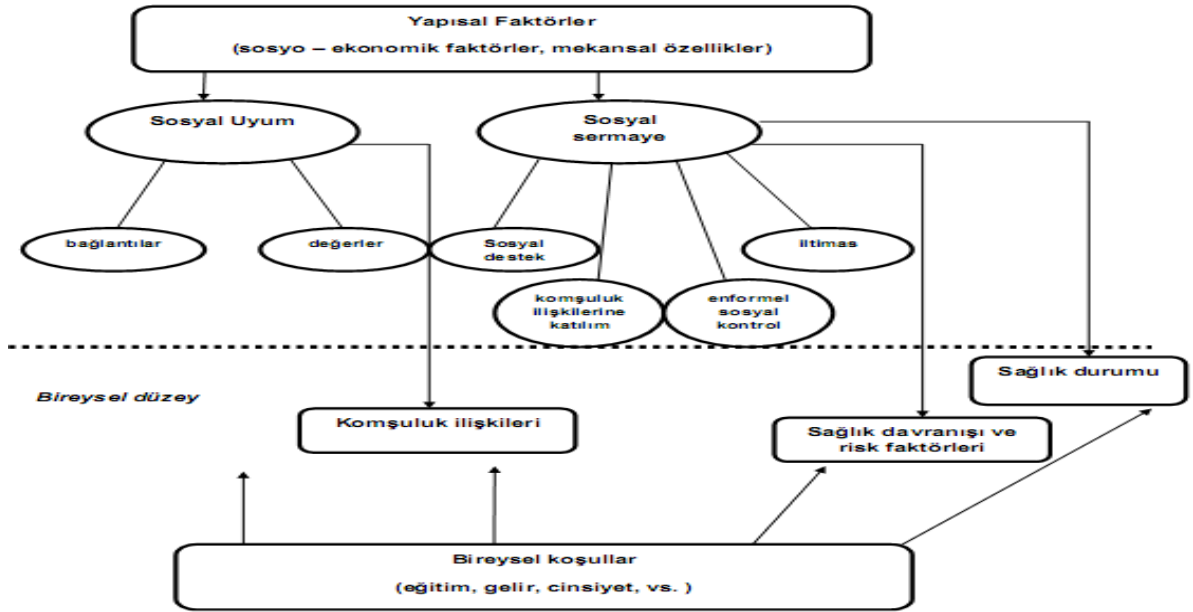
Bu tür işleyiş modellerinde kullanılabilecek en uygun çerçevelerden bir tanesi **Portes (1998:5-7)**'in geliştirdiği boyutların yardımıyla ortaya konanlardır. *Portes*, sosyal sermayenin ifade ettiği ilişki biçiminin, kaynak kullanımını *talep eden (recipient)*, bu talebin yöneldiği ilişkilere sahip olan *aracı kaynak (source)* ve bu aracı yardımıyla *kullanılan kaynak (resource)* olmak üzere üç element arası etkileşimlerden türediğini iddia etmiştir. Bu çerçeveyi temel alan **Garip (2008: 593 – 595)** göçmenlerin sosyal sermaye kaynaklarını nasıl incelediğini göstermeye çalışmıştır. Buna göre göç sürecinde, göçe yeni karar veren yada yeni göç eden birey, göç ettiği yerdeki çok sayıdaki problemi ifade eden uyum soruyla baş edebilmek için; daha önce bu tecrübeyi yaşamış akraba veya yakın tanıdıklarının deneyimlerine başvurur. Bu süreç büyük oranda tecrübeli yakının bulunduğu yere göç süreci ile başlar. İkinci ilişkinin niteliği işte bu öncü göçmenin özellikleri tarafından şekillendirilir ve göçe yeni katılan üyeye verilen destekler ile ilgilidir. Bu destekler büyük oranda öncü göçmenin göç ortamındaki ilişkileri bağlamında işlevsel hale gelir. Üçüncü unsur öncü göçmenin sağladığı imkanların kullanım alanları ile ilgilidir ve göç edilen yerdeki iş arama süreçleri, barınma ve gündelik hayat ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade eden göçün maliyetlerinin azaltılması amacını gösterir.

Portes'in sosyal sermayeyi, farklı aktörlerin işlevsel konumlarına göre şekillenen bir süreç olarak ifade etmesine karşın; **Coleman (1988: 95-96)** için sosyal sermayeyi etkin kılan işleyiş tarafların beklentileridir. Yukarıda tartışıldığı gibi rasyonel tercih ilkesine göre şekillenen bu beklentiler, daha çok karşılıklılık etrafında şekillenir. Bireyler amaçsal niyetlerle toplumsal ağların sağladığı imkanları kullanırlar ve bireylerin bu tür katılım biçimleri toplumsal ağların gücü kadar kapsamını da genişletir. *Coleman*'in bu yoruma ilişkin çok sayıda ön kabul ve tartışma mevcuttur. **Lake & Huckfeldt (1998: 570 – 571)**, bu tezlerin politik katılımın içeriğini anlamak için kullanılabilir olduğunu düşünmektedir. buna göre, *Coleman*'nın karşılıklılık yorumundan "*politik olarak geçerli bir sosyal sermaye*

(*political relevant social capital*)”, tanımına ulaşılabilir ve söz konusu tanımlama, politik organizasyonlara katılımı anlamlı kılacak niteliğe sahiptir. Yaptıkları analizde, politik katılıma ilişkin karşılıklılığın bireylerin alt düzeylerden başlayarak organizasyonlarda görev almasına karşılık; bu organizasyonlar yoluyla bağlantıların artması ile politik ilke ve gelişmeler hakkında belirleyici bilgilere daha doğrudan sahip olunması arasındaki ilişkinin belirleyiciliğini iddia etmişlerdir (Lake & Huckfeldt, 1998: 578 – 581).

Carpiano (2007: 640 – 642) ise *Bourdieu*'nün kavramsallaştırmasına dayanarak, sosyal sermayenin sağlık konusunda yaptığı etkileri ortaya koymak istemektedir. Bu özgün yaklaşım ikincil bir *Bourdieu* okuması olarak değerlendirilebilir ve *Bourdieu*'nün yaklaşımının toplumsal faktörler ile iktisadi faktörleri beraber değerlendirmeye imkan tanımasından temellenir. *Carpiano* ortaya attığı modelde kullandığı değişkenlerin, *Bourdieu* tarafından ayrıntılı tartışılmadığını, ancak yorumunun genel çerçevesine uyum gösterdiğini iddia etmiştir. Bu modelde dört tanımlayıcı yapının ilişkisinden türeyen bir çerçeve geliştirilmeye çalışılır. Bulunan yöntem büyük oranda yapısal faktörler (sosyo-ekonomik koşullar, mekansal etkiler vs.) ile bireysel faktörler (eğitim, gelir, cinsiyet vs.) arasında kalan meso alanın etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Grafik 3 – Carpiano (2007)'a göre Bourdieu temelli sosyal sermaye modeli³⁶

³⁶ Carpiano (2007: 604)'den alınmıştır

Carpiano (2007: 642) modelde bireysel sağlık koşulların şekillenmesinde sosyal sermayenin etkisini komşuluk ilişkileri üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır. Bu spesifikasyona göre, sosyal sermaye ancak sosyal uyum ile beraber sonuç üretme kapasitesine sahiptir ve “sosyal destek (*social support*)”, “komşuluk ilişkilerine katılım (*neighborhood organization participation*)”, “enformel sosyal kontrol (*informal social control*)” ve “iltimas (*social leverage*)” olmak üzere dört tür boyuttaki etkileşimlerden oluşur. Bunlardan ilk boyut gündelik sorunlarla başa çıkmada, toplumsal ilişkilerden sağlanan dayanakları; ikincisi komşuların yaşadıkları yerle ilgili sorunları çözmede yaptıkları formal toplantılara katılımı; üçüncüsü komşuların suç davranışlarına karşı kolektif eylem kapasitesini ve son boyut sosyo – ekonomik avantajlara ulaşmada komşuluk ilişkilerinin etkisini içerir.

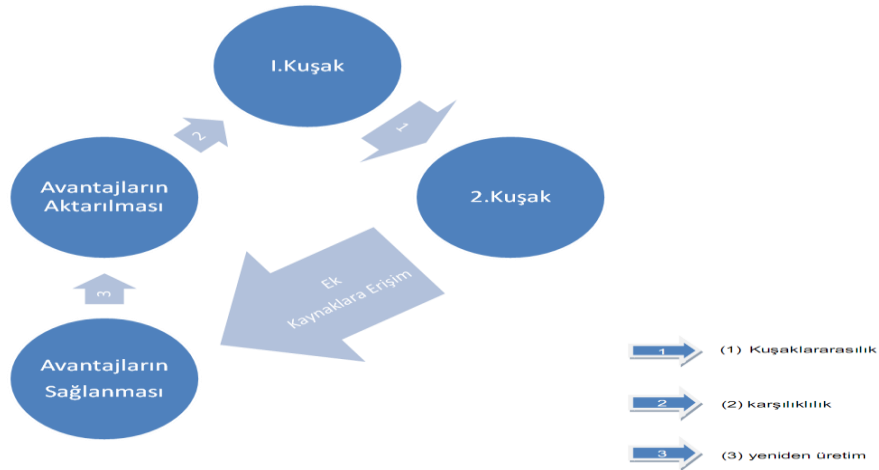
Bu çalışmada kullanılacak olan özgün boyutu içeren model, Bourdieu'nün yorumlarından hareketle, alan içi mücadelelerde etkin olacak kaynakların oluşturulmasını içermektedir. Temel hareket noktaları **Carpiano (2007: 641 – 642)**'dan farklı değildir ve Bourdieusian yorumun sağladığı meso bakış açısının önemli bir imkan olduğunu düşünmektedir. Bunu yaparken, toplumsal bağlamın çok yönlü kapsayıcılığına yapılan vurgu, ayrıca teorik öneme sahiptir. Ancak burada savunulacak modelin farkı, yukarıda bahsedildiği gibi, eklektik unsurlar içermesidir. Özellikle sosyal sermayenin üretiminde ve devamlılığında bu unsurların etkisi, daha net bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Öncelikle model, burada verilen örneklerden farklı olarak, kuşaklararası ilişkilere dayanan bir yapı içerir ve farklı kuşakların (cohort) birbirlerini dikkate alarak oluşturduğu “karşılıklılık” belirleyicidir. Bu karşılıklılığın tanımlanmasında *Bourdiesian* çıkar kavramından hareket edilir ve bunun yapısal imkanlarından faydalanılmaktadır. Özellikle *Coleman* tarafından savunulan amaçsal (purposive) ilişkilerden farklı olarak buradaki kuşaklararası karşılıklılık, içerisinde salt ekonomik çıkarı andıran boyutlar buldursa bile, karmaşık toplumsal süreçlerin bir ürünüdür. Söz konusu toplumsal süreçler, “yeniden üretim” mantığının bir sonucudur ve temel amacın kaynakların devamlılığı ve bir sonraki kuşağa aktarılması konusundaki *Bourdiesian* fikirleri temel alır. Ancak her iki kavramın da, *Bourdieu*'nün kullandığı anlamdan farklı bir niteliğinin olduğunun belirtilmesi önemlidir.

Bourdiesian anlamda “yeniden üretim” kısıtlayıcı bir süreçtir ve oluşturulan kaynakların yaşlı kuşak tarafından ve büyük oranda onların inisiyatifi ile genç kuşağa aktarılmasını içerir. Bu süreçte avantajlılar kaynak dağılımının en azından sabit bir biçim alması için

çaba gösterirken, dezavantajlılar kaynak dağılımındaki olumsuz koşulların minimum şekilde etki göstermesi için çaba gösterirler. Ancak süreci değiştirmeye ilişkin her iki çabanın da potansiyeli bir hayli kısıtlıdır (Bourdieu & Wacquant, 2003: 103 – 108; Bourdieu, 1984: 102 – 105; Bourdieu, 1996: 20 – 24). Burada ise “yeniden üretim süreci” sadece avantajların veya dezavantajların kuşaklararası doğrudan aktarımını içermez ve yeniden üretim süreci toplumsal ağ içi ilişkilerde sadece öncü kuşağın inisiyatifi ile şekillenen bir nitelikte değildir. Aksine daha çok dinamik ilişkiler bütünü olarak tanımlanır ve gecikmeli olarak bir önceki kuşağın da kullanabileceği karşılıkları içerir. Yani elde edilen avantajlar, Coleman modeline yakın bir biçimde, bireysel olarak kazanılır; ancak kuşaklararası ilişkinin gücüne göre yine avantajların maksimize edilmesi temel amaçtır ve avantajlılar kadar dezavantajlılar için de geçerli bir imkanlar bütünü temsil eder. Bourdieu’nün teorisinde dezavantajlılar için yeniden üretim süreci, olumsuz bir içeriğe sahiptir ve bir sonraki kuşağın aşması gereken engellerin katılması anlamına gelir (bkz. Grafik 1). Kuşaklararası olumsuz etkinin önemi burada kabul edilmekle birlikte, olumsuz koşulların kalıtımsal niteliğinin sağlayacağı dezavantajlardan çok; kuşakların alternatif kaynakları olumsuz koşullardan bağımsız bir biçimde nasıl harekete geçirebildiklerine odaklanılacaktır.

Grafik 4 – Sosyal hareketlilik imkanı olarak sosyal sermaye kaynağının üretimi

Modelde bir başka önemli unsur, “karşılıklık”dır. Burada kuşaklararası bağın kurucu niteliğinden bahsedilmemektedir. Bu kurucu unsurun doğasının ne olabileceğine ilişkin

hacimli bir literatür vardır³⁷. Söz konusu tartışmalara değinmekten daha çok, model bakımından anlamlı bir ilişki tespiti yapılmaya çalışılacaktır. buna göre ortaya konacak argüman, karşılıklılığı kuranın daha çok karşılıklı potansiyeller olduğu yönündedir. Fakat bu potansiyeller, *Coleman*'nın teorisinde olduğu gibi amaçsal nitelikli ön gözlemlerden sayılmazlar ve kuşaklararası düzenlemeler kavramının gündelik pratiklerde aldığı biçim ile ilgilidirler. Kuşaklararası potansiyeller daha çok *Garip (2008: 593 – 595)*'in sistematize ettiği *Portes (1998:6 - 8)*'in anlattığı biçime yakındır ve yukarıda tartışıldığı gibi, *talep eden (recipients) ve aracı kaynak (sources)* arasındaki ilişki dolayımında şekillenir.

Karşılıklılığı kuran bu asli öge, yine *Coleman*'nın iddia ettiği gibi toplumsal ağların yapısal biçimlerini şekillendirmez, potansiyeller daha çok sürecin tamamlanmasını ifade eden bir niteliğe sahiptirler ve bu yüzden ikincil unsurlardır. Potansiyellerin bu ikincil niteliği, *Bourdieu*'nün savunduğu türden “*ima edilen gerçek amaç*” özelliğine de sahip değildir. İkincil nitelik, karşılıklılığın filli konumuna göre şekillenmiştir. Bu bakımdan toplumsal ağlar içi karşılıklılık öncelikle, ebeveyn ve akrabalıklara atfedilen biyolojik faktörler kadar; *şeref, onur, vicdan* gibi değer temelli unsurların şekillendirdiği, *Sayer (2004: 3 – 4)*'in “*ahlak ekonomisi (moral economy)*” dediği kavram, etrafında belirlenir. Dolayısıyla potansiyeller, tek başına sürecin işlevini belirlemezler, ama sürecin etkin olup olmadığı ancak potansiyeller üzerinden anlaşılabilir. Yani potansiyellere dikkat edilmeden sosyal sermaye olarak tanımlanabilecek kuşaklararası kaynak aktarımı ya da kaynakların bu yolla sağlanması mümkündür. Ancak potansiyeller bu kaynak aktarımının ne kadar etkin olduğu anlaşılabilir.

Modelde toplumsal ağın kapsamının aile olduğu ve aile üzerinden kurulacak ilişkilere odaklanılacağı belirtilmelidir. Literatürde sosyal sermayeyi ortaya çıkaran kolektif düzey aile yanında, komşuluk ve arkadaşlık gibi birincil veya meslektaşlık gibi ikincil ilişkiler olarak betimlenir. Örneğin bu alt bölümde verilen örneklerde *Garip (2008: 592) hemşeriliğe, Lake & Huckfeldt (1998:568) siyasal partilere ve Carpiano (2007: 640) ise komşuluğa* odaklanmıştır. *Coleman (1988: 112 – 113)*, sosyal sermayenin aile içi kaynaklara ve aile dışı (community) kaynaklarına dayanan biçimleri olduğunu öne sürer. Genellikle bu iki düzey birlikte hareket etmekle birlikte, ikincisinin etkisi ancak aile içi kaynakların düzenli işlemesine bağlıdır. Bu çalışmada da benzer bir düzey kabul

³⁷ Bu literatüre ilişkin genel hatlar ve tartışma alanları Fukuyama (2009: 131 – 138) tarafından özetlenmiştir. Daha öncü tartışmalar için bkz. Horkheimer (2005); farklı görüşler arasındaki karşılaştırmalar için bkz. Mann&et.al (1997). Kuşaklararası düzenlemeler, aile ve sosyal sermaye kaynakların genel nitelikleri için ayrıca bkz. Astone & et.al (1999).

edilecektir. Ancak bu tercih sadece bir odaklanma tercihi değildir. Aynı zamanda Türk toplumunda aile üzerinden kurulan dayanışma ilişkilerinin asli olduğu konusunda geniş bir literatür mevcuttur (Duben, 2002a: 91 – 95; Güneş-Ayata, 1996: 99-101; Delaney, 2001:191 – 196; White, 1999: 130 – 132). Ancak aile bağlamından elde edilen kaynakların niteliği konusunda ayrıcalıkların niteliğinin ayrıca tartışılması gereklidir. Çünkü bu nokta, aynı zamanda *Bourdieu* modelden bir başka sapmayı ifade etmektedir. **Bourdieu (1986: 246 – 248)** için sosyal sermayenin kaynağı aile ve ailenin kuşaklararası ilişkileridir. Ancak *Bourdieu* bu ilişkilerin “*ayrıcalıklar*” yaratma imkanı bakımından ele alınmasını ileri sürer. **Coleman (1988: 109 – 110)** için de sosyal sermaye kaynağı olmaktadır fakat elde edilen ayrıcalıkların, “*kolektif iyi*”nin tahrip edilmesini içermez. Burada kullanılan anlamı ile ailenin yarattığı sosyal sermaye kaynakları, toplumsal iyi ile olan ilişkisi, iki yorumun ortaya koyduğu gibi tahrip edici – destekleyici ayırımına dayanmamaktadır. Daha çok toplumsal iyinin işlevsiz kaldığı alanların doldurulmasını ifade eder ve elde edilen “*ayrıcalıklar*” eşitsizlik yaratıcı değil, dezavantajların telafisi bakımından anlamlıdır. Ayrıca bu ikame edici etkinin, kolektif iyi ile olan ilişkisi çok doğrudan değildir ve bunu ifade eden göstergeler ile olan ilişkisi oldukça sınırlıdır.

Aile ve akrabalık ilişkilerinin nasıl tanımlanacağı kimi zaman problem olabilmektedir. Gerçekten de ailenin işlevsel tanımının ebeveyn ilişkilerinin ötesindeki kuşaklararası sınırının çizilmesi çoğunlukla metodolojik bir sorundur (Duben, 2002b: 109 – 113; Levin & Trost, 1992: 349 – 350). Özellikle Türkiye’de kentsel göçün yoğunlaştığı 1950’lerden itibaren aile yapısında hızlı çözümler yaşanmıştır. Daha çok geleneksel ailenin çözülmesi olarak tanımlanan bu süreç, farklı düzeydeki akrabalık ilişkilerinin iç içe geçtiği karmaşık bir ilişki ağı ortaya çıkmıştır. **Kongar (1996: 34 – 36)** bu yeni biçimi “*çekirdek aileler konfederasyonu*” olarak adlandırılan tanımlama eşliğinde değerlendirme niyetindedir. **Rasuly-Paleczek (1996: 23)** ise bu türün geleneksel geniş aile çekirdek aile arasında, çok haneli bir yapıyı işaret ettiğini ileri sürer.

Bu tartışmaların ışığında aile bu çalışmada, akrabalık ilişkileri üzerinden türeyen ve bu ilişkilerin merkezinde ebeveynler yer alır. Bu bakımdan çalışmaya en uygun tanımlama çerçevesinin **Delaney (2001: 190 – 193)** tarafından kullanılan model olduğu düşünülmektedir. Buna göre aile anne – baba ve kardeşleri kapsayacak bir biçimde tanımlanır. Ancak bu klasik “çekirdek aile”nin işlevi daha çok “*akrabalık*” ilişkileri çerçevesinde anlamlı olur. Söz konusu çevre, annenin anne- baba – kardeşleri ile kardeşlerin bağımsız çekirdek ailelerinden oluşan *fiziksel akrabalık* ile; babanın anne –

baba ve kardeşlerinin bağımsız çekirdek ailelerinden oluşan *soy akrabalığı*ı içermektedir. Çalışmada asıl önemli etkinin “*çekirdek aile*” den kaynaklandığı düşünülse de, akrabalık ilişkilerinin belirleyiciliği göz ardı edilmeyecektir.

Bu teorik tartışmaların ardından modelin işleyişi, sosyal sermaye – eğitime erişim ve avantajların yakalanması ve sosyal hareketlilik imkanlarına erişilmesi bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıntıları bir sonraki ana bölümde tartışılacak bu model, özetle şöyle işler; (i) birinci kuşak, çocuklarının eğitim fırsatlarını değerlendirebilmesi için yoğun bir çaba sarf eder. Bunun için ekonomik kaynakların kullanımı kadar, sosyal sermaye olabilecek kaynakların kullanılması söz konusudur. Bu ikinci tür kaynaklar büyük oranda ekonomik etkilerin olumsuz sonuçlarının zayıflatılması amacını güder. (ii) ikinci kuşak – yani çocuklar- elde edilen kaynakların eğitim başarısı temelinde değerlendirilmesine odaklanır. Bu başarı, sosyal hareketliliği ifade edecek mesleklere ulaşmak kadar, avantajlı konumlarla ilişkisi toplumsal olarak açık bir biçimde kabul edilmiş olan “elit” okullarda eğitim görme hedefini içerir. (iii) bu hedef gerçekleştirildikten sonra amaç, elde edilen avantajların toplumsal ağ boyunca yaygınlaştırılmasıdır. Bu yaygınlaştırma hedefi öncelikle ebeveynlere dönük, büyük çoğunluğu toplumsal değerler tarafından tanımlanmış yükümlülüklerin giderilmesini kapsar. (iv) eğitim yoluyla ulaşılan ve sosyal hareketliliği ifade eden avantajlı sosyal konumlardan elde edilen faydalar, toplumsal ağın güçlendirilmesi için kullanılır. Bu aynı zamanda ağ içi kaynakların zenginleştirilerek “yeniden üretilmesini” içermektedir.

II. TOPLUMSAL AĞLAR VE TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN TOPLUMSAL ANLAMI

Bu bölümde toplumsal ağların ve bunun bir sonucu olarak sosyal sermayenin sosyal hareketlilik üzerindeki etkisi, eğitim sisteminin nitelikleri üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Eğitimin modern toplumlarda sosyal hareketliliğin temel belirleyicisi olduğu (Boudon, 1974: 34 – 41; Breen & Jonsson, 2005: 224 – 225; Hauser & et.al, 179 – 180), bir önceki bölümde ayrıntıları ile tartışılmıştı. Özellikle yüksek öğretimin, sosyal hareketlilik yönündeki dinamiklerin asıl yönlendiricisi olduğu konusu iyi bilinmektedir (Haveman & Swedding, 2006: 5 -7; Sewell & Shah, 1967: 4-9; Keep & Mayhew, 2004: 299 – 300). Bu nedenle sosyal hareketliliğin değerlendirilmesinde eğitim sistemi esas kabul edilecektir. Ancak burada “*eğitim sistemi*” kavramının açıklanması gerekir. Bu kavram yaygınlıkla eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesindeki yönetsel eğilim ve politikaların genel biçimini tanımlamak için kullanılır. Ancak burada eğitim sisteminden kasıt, **Kaplan (2006:xvi)**’nın kullandığı anlamda toplumda farklı grupların ve politik eğilimlerin kendi amaçları doğrultusunda, yönetim ve öznelliğin inşası rolüyle etkilemeye çalıştığı bir süreç olarak değerlendirilecektir. Yani düzenlemelerden çok, eğitimin toplumsal rolüne odaklanılacaktır.

Türkiye’de toplumsal ağların niteliği iyi analiz edilmiş bir konudur (Kıray, 1999a: 334 -338; Karpas, 2003: 230 – 237; Şenyapılı, 1978: 13 – 19; White, 2004: 46 – 50; Tekeli, 2008a: 54 – 55; Erman, 1998: 542 – 543; Erder, 2001: 105 - 108). Özellikle 1950’lerden itibaren kente göçün Türk Toplumunda çağdaş karakteristiklerin belirlenmesinde büyük önemin olduğu ve toplumsal ağların bu süreçte belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir (Rittersberger – Tılıç & Kalaycıoğlu, 1998: 71 – 72). Bu süreç başlangıçta, toplumsal ağ mekanizmalarının alternatif stratejilerinin onaylanması ve bu stratejilerin modern bir toplumun gerektirdiği kurumsal düzenin etkinleşmesi ile birlikte önemini kaybedeceği beklentisini göstermekteydi (Kıray, 2000: 4 – 9; Kongar, 2002: 329 – 332). Yani toplumsal ağlar daha çok formal organizasyonların zayıf etkilerini yumuşatan geçici oluşumlar olarak değerlendirilmekteydi (Güneş – Ayata, 1993: 252 – 253). Ancak özellikle 1980’lerden sonra bu yöndeki beklentiler yerine, toplumsal ağların sabit oluşumlar olarak etkilerini çeşitlendirmeye başladığına dikkat çekilmeye başlanmıştır (Erder, 2002: 124 – 128; Özbek, 2010: 39 – 43). **Işık & Pınarcıoğlu (2005: 63 – 66)** bu süreci formal ve enformel arasındaki keskinliklerin yerini aralarındaki özgün sentezleri vurgulayan “*geçişken geometri*”ye bırakması ile açıklamaktadır.

Ancak bu sürecin sosyal hareketlilik bakımından değerlendirilmesi ve eğitimin bu ilişkiler içerisindeki konumuna çok az değinilmiştir. Genel anlamda, bu tür ilişkiler ile eğitim fırsatlarının kullanılması arasında olumlu bir ilişki olduğu düşünülmüştür (Karpat, 2003: 238 – 245; Boratav, 1995: 40 – 45). Ancak son dönemlerde söz konusu ilişkinin zayıfladığına ilişkin tespitlere de rastlanılmaktadır (Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 168 – 171; Bali, 2002: 50 – 53). Ayrıca bu ilişkide aile ve kuşaklararası etkilere odaklanan çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç, 2000: 527 – 530; Altınyelken, 2001: 179 - 181).

Bu bölümde söz konusu kısıtlar paralelinde Türkiye’de eğitim sisteminin toplumsal ağlar tarafından sosyal hareketlilik sağlamak amacıyla nasıl kullanıldığı ve bunu belirleyen unsurlara değinilmeye çalışılacaktır. İlk alt bölümde, eğitim fırsatlarının kullanılmasında sosyal sermayenin etkin bir faktör olarak değerlendirildiği çalışmaların bir değerlendirmesi yapılacaktır. Ayrıca özellikle dezavantajlı toplumsal ağların, sosyal sermaye imkanlarını – ilk bölümde savunulduğu gibi – ikame edici bir faktör olarak kullanma olanaklarına odaklanılacaktır. Daha sonra yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de toplumsal ağların özellikleri, işlevleri ve bunların eğitim fırsatları bakımından önemi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bir önceki bölümde öne sürülen pratik amaçlı “eklektik model”in Türk toplumsal ağlarının eğitim algılarını açıklama gücü, bu bölümde ayrı bir inceleme konusu olarak değerlendirilecektir.

A. Eğitim, toplumsal ağlar ve sosyal sermaye: Literatür değerlendirmesi

1. Colemangil model ve yansımaları

Eğitim başarısının sosyal sermaye ile olan ilgisi, sık tartışılmış bir konudur ve genellikle bu bağ üzerinde herhangi bir soru işareti bulunmamaktadır (Sun, 1999: 405 – 406; Israel & Beaulieu & Hartless, 2001: 44 – 46; Parcel & Menaghan, 1993: 121 – 122). Bu konudaki genel çerçeve, çoğunlukla Coleman’ın çalışmalarına (Coleman, 1988: 112 – 114; Hoffer & Greeley & Coleman, 1985: 75 – 79; Coleman & et.al, 1966: 4 – 10) dayanır. Temelde bu çalışmalar, toplumsal ağ içi ilişkiler ile eğitim başarısı arasında göz ardı edilemeyecek bir bağlantının olduğunu iddia etmektedir. Özellikle kuşaklararası yakınlık ve sosyal kapalılığın yüksek olduğu gruplarda, örneğin ABD’de Katolik okullarında, eğitimde başarıyı ifade eden göstergelerin yüksek olduğu sonucuna ulaşılır. Bu nedenle eğitim başarısında bireysel ve kurumsal faktörlerin etkisi kadar, sosyal faktörlerin de belirleyiciliği göz önüne alınmalıdır.

Kısaca toplumsal ağların önemine atıf yapan bu yorumun detaylı bir biçimde ele alınmasında **Sandefur & Meier & Campbell (2006: 527 – 531)** aile içi kaynakların ve topluluk kaynaklarının ayrıştırılmasını talep eder. Buna göre *Coleman'ın sosyal sermayenin aile içi kaynakları, evliliğin devam etmesi, çocuk sayısı, annenin ev içi konumu, aile – çocuk ilişkisi ve annenin eğitim beklentisi* ile anlaşılabilir. Özellikle 1970'lerden sonra Batı ailesinde *çekirdek sonrası formların (post – nuclear family)* yaygınlaşması aile kurumundaki devamlılık gösteren etkilerin farklılaşmasına neden olmuştur. **Coleman (1988: 111 – 112)** çekirdek aile formunun daha yüksek sosyal sermaye birikimiyle beraber düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Boşanmış çiftlerin çocukları arasında eğitim başarısında belirleyici olan kapalılık ve kuşaklararası yakınlık bakımından eksiklik yaşanacağından, bu tür ailelere sahip öğrencilerin başarılı olma şansı zayıftır. Nitekim **Teachman & Paasch & Carver (1996: 778 – 779)**, çekirdek aile formu ile kıyaslandığında boşanmış çiftlerin çocuklarının sosyal sermaye kaynaklarına erişme ve kullanma bakımından dezavantajlı olduğunu göstermiştir. Bu sonuç eğitim başarısının düşmesinde de belirleyici olduğu savunulmuştur. Çekirdek sonrası formlar arasında özellikle baba ile beraber yaşanan tek ebeveynli ailelerden gelen çocuklarda kaynaklara erişim ve eğitim başarısı ilişkisi özel olarak düşüktür.

Coleman için aile içi kaynakların etkinliğinde belirleyici bir diğer faktör, çekirdek ailenin büyüklüğüdür. Kardeş sayısının azalması ebeveynlerin kontrol alanlarını geliştireceği için az çocuklu ailelerin daha yüksek oranda sosyal sermaye kaynağı yaratacağı ileri sürülmektedir. Daha çok “*kaynak seyreltme (resource dilution) modeli*” olarak değerlendirilen bu yaklaşım, ailede çocuk sayısının artması ile eğitime ayrılan finansal kaynaklar ve müfredat dışı çalışmalara yönelik finansal ve sosyal desteklerin azaldığını ileri sürmektedir. Bu hipotezi test etmeye yönelik çalışmalar, genellikle benzer sonuçlar bildirmiştir. Örneğin, **Downey (1995: 756)** ABD verilerini kullanarak yaptığı araştırmada, ilave bir çocuk sahibi olmanın, onlar için yapılan eğitim yatırımlarını ortalama %20 azalttığını ve eğitime ek faaliyetlere katılımı yine ortalama %21 düşürdüğünü bulmuştur. **Bianchi & Robinson (1997: 341 – 342)**, ailenin büyüklüğü kadar kardeşler arası yaş sıralamasının da etkin olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre büyük kardeşler, aile etkileşiminden daha fazla pay alacakları için sosyal sermaye kaynaklarını erişimi kardeşlerinden görece olarak daha fazla olmaktadır. **Price (2006: 23 – 24)** bu etkiyi daha net ifade ederek iki çocuklu bir ailede ilk çocuğun kardeşine göre 4-13 yaş arasında ailesiyle geçirdiği kaliteli zamanın ortalama 3000 saat daha fazla olduğunu bulmuştur. Yani ilk çocuğa ayrılan zaman kardeşine göre %40 daha fazladır.

Ancak çocuk sayısı ve doğum sırasına ilişkin yorumların genelleştirilmesi sınırlıdır. Bu yorumların özellikle kardeşler arası kuşak içi etkileşimlerin yaratacağı olumlu sonuçları göz ardı ettiği ileri sürülmüştür (Punch, 2005: 179 – 182). **Palloni & et. al. (2001: 1264 – 1267)** özellikle göçmen ailelerde sürecin farklı olabileceğini, kardeşler arası ilişkilerin olumlu sonuçlarının gözlemlenebileceğini öne sürmektedir. Yine kardeşler arası yaş sırasının küçük kardeşlerin lehine olabileceği, özellikle göçmen ailelerin etkin kaynak düzenini oluşturana kadar büyük kardeşlerin sosyal sermaye imkanlarından mahrum olduğunu; ancak bu düzen oluştuktan sonra özellikle büyük kardeşin katkısıyla küçük kardeşin daha iyi imkanlara kavuşacağı ileri sürülmüştür. **Zuluaga (2010: 21 – 22)**, Kolombiya örneğinden hareketle, düşük sosyo – ekonomik koşullara sahip ailelerde büyük kardeş eğitim fırsatı yakalamışsa bunun küçük kardeşe yönelik etkisinin olumlu olacağını ileri sürmüştür. Bu etki, eğitime yönelik toplumsal ağ desteklerinde rol modellerin oynadığı belirleyiciliğe bağlanmıştır.

Coleman'ın teoride annenin hane içi rolleri, sosyal sermayenin zenginleşmesinin önemli koşullarından bir tanesidir. **Coleman (1988: 110 – 112)**, için çocukların eğitim başarısı büyük oranda ailevi imkanlara bağlıdır. Özellikle ebeveynlerin eğitim düzeyleri ile sıkı bir ilişkisi olan beşeri sermayenin bu imkanların genişletilmesinde önemi büyüktür. Fakat eğer, sosyal sermaye faktörleri ile desteklenmezse, beşeri sermaye büyüklüğünün etkisini gözlemlenmek zorlaşacaktır. **Coleman** bunun koşulunun çocuğun eğitim ve gelişim süreçlerinde “*ebeveynlerin fiziki varlığını (physical presence of adults)*” olduğunu düşünür. Burada annenin, özellikle çocuğun fizyolojik gelişimindeki rolü bakımından konumu daha belirleyicidir. Bu nedenle annenin çalışmamasının çocuklara eğitim başarısı getiren sosyal sermaye yaratımında katkısı önemlidir. Her ne kadar annenin çalışması, ailenin ekonomik kaynaklarının geliştirse de; çocuğunun gelişim sürecinde zamanının büyük çoğunluğunu işyerinde geçireceği için aile değerlerin benimsenmesindeki rolü azalacaktır. Ayrıca kolektif kaynakların geliştirilmesi şansı (komşular ile olan ilişkiler, yakın akrabalar ile ilişkilerin sürdürülmesi vs.) da azalacaktır (Muller, 1995: 86 - 87). Bu nedenle örneğin **Parcel & Maneghan (1994:1003)**, babanın iş zamanı ile çocuğun davranışsal problemleri arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu, aksine anne için pozitif korelasyonlu bir ilişkinin varlığından bahsetmektedirler.

Annenin konumunu önemli kılan bir başka faktör, aile içindeki bu özel konumuna paralel olarak yüksek eğitim beklentilerinin, çocuğun başarısındaki belirleyici rolüdür (Flouri & Hawkes, 2008: 414 – 415). **Coleman (1998: 112)** bu faktöre, eğitim başarısında sosyal

sermayenin etkisini belirleyici bir değer atfetmiştir. ABD’de okuldan ayrılma (drop-out) oranları üzerinden verdiği örnekte, annenin beklentisinin yüksek olduğu durumlarda okuldan ayrılma ihtimalinin 8 puan azaldığını göstermiştir. Bu nedenle ailenin etkisinin anlaşılması için annenin konumunun ayrıntılı ele alınmasında ısrar eden literatürün hacmi de oldukça geniştir (De Garmo & Forgath & Martinez, 1999: 1222 – 1223; Furstenberg & Hughes, 1995: 581 – 582; Ehlers – Flint, 2002: 32 – 34; Huston & Rosenkrantz – Aranson, 2005: 470 – 472). Hatta **Dominguez & Watkins (2003: 112 – 1139)** dezavantajlı sosyo- ekonomik koşullarda annenin çabalarının sosyal hareketlilik için belirleyici sosyal sermaye kaynakları için belirleyici olduğunu ileri sürmüştür.

Colemangil form genelde aile yapısı, çocuk sayısı ve annenin konumunun bütüncül değerlendirilmesini içerir. Ancak bütün bu yapısal formlar tek başına, sosyal sermayenin etkin bir kaynak haline gelmesini sağlamaz. Bu yapısal niteliklere ayrıca daha ilişkiyel ve psikolojik bir faktör olan *aile – çocuk ilişkisinin* belirleyiciliğinde güvenilir bir gösterge olarak değerlendirebilir. Aile – çocuk ilişkisinin etkinliğine yönelik sosyolojik çerçeve **Coleman (1988: 105 – 107)** tarafından, bir önceki bölümde ayrıntılı tartışılan, *sosyal kapalılık (social closure)* kavramı etrafında değerlendirilir. Buna göre ebeveynlerin çocukların gelişimsel süreçleriyle ve eğitimleriyle yakından ilgilenilmesinin düzeyi ile eğitim başarısı arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişki genellikle *ebeveyn – çocuk ve ebeveynler – okul* arasındaki etkileşimler olarak iki boyutta değerlendirilir (Crosnoe, 2004: 269 – 270). Bu ilişkinin ilk boyutu, genellikle eşler arasında ve ebeveynler ile çocuklar arasında okul faaliyetleri ve gelecek beklentileri ile ele alınır. Ebeveynler ile okul arası etkileşimler ise, ebeveynlerinden en az birinin okul faaliyetleri ve akademik başarı artırıcı tavsiyelere katılma düzeyi ile ölçülmeye çalışılır (Teachman & Paasch & Carver, 1996: 776; Sandefur & Meyer & Campbell, 2006: 534 – 535)¹.

Coleman’ının ileri sürdüğü bu çerçevenin kullanıldığı çalışmalar, söz konusu değişkenler ile eğitim başarısı ve sosyal hareketlilik şansları arasında genelde olumlu sonuçlar ile karşılaşmışlardır. **Sui-Chu & Williams (1999: 133 – 136)**, aile katılımının eğitim başarısındaki etkisini analiz etmeye çalışmışlardır. *Coleman*’a paralel bir biçimde aile katılımı ile sosyo – ekonomik statü arasında bir ilişki olmadığına yönelik sonuca rağmen; *Colemangil* çerçevenin dışında ebeveyn – okul ilişkileri ile çocuk – ebeveyn ilişkilerini

¹ Bu ölçüm genellikle ABD için geçerlidir ve büyük oranda eğitim başarısını etkileyen sosyal süreçlerin değerlendirilmesi için resmi olarak tutulan NELS (National Education Longitudinal Study) istatistiklerinin imkanları kullanılarak oluşturulmuştur.

anlatan ev içi etkileşimler arasında bir paralellik kurulamayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Nitekim eğitim başarısında belirleyici olanın ailenin okulla kurduğu ilişkiden çok, aile içi etkileşim düzeyinin yüksekliğidir. Daha uyumlu sonuçlar **Teachman & Paasch & Carver (1996: 778 – 781)** tarafından açıklanmıştır. Analizlerine göre sosyal sermayenin aile yapısı ve etkileşimleri ile olumlu ilişkisinin yanında, Katolik okullarının etkisini de tasdik etmişlerdir. Bunun yanında ikamet yerlerindeki süreklilik ile sosyal sermaye arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğunun altı çizilmelidir. Bu çalışmanın ilginç sonucu sosyal sermayenin diğer sermaye türleri ile ilişkisine yöneliktir. Örneğin aile gelirlerindeki her bir artışın okuldan ayrılma oranlarını %19, ebeveynlerin eğitim seviyesindeki her bir artış ise %39 düşürmektedir. Bu açıdan beşeri ve ekonomik sermayenin eğitim başarısı konusundaki belirleyiciliklerinin de gözden kaçırılmaması önerilmektedir. **Sandefur & Meyer & Campbell, (2006: 543 – 546)** Coleman'ın finansal ve beşeri sermayenin eğitim başarısında belirleyici olması için, sosyal sermaye tarafından desteklenmesi gereklidir önermesini test etmeye çalışmışlardır. Buna göre her üç faktörün birlikte değerlendirildiği durumlarda eğitim başarısı belirgin bir biçimde artmaktadır. Sosyal sermaye göstergelerinden mekansal sabitlik ve aile içi etkileşimler, eğitim başarısını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak bu faktörlerin hiçbiri ebeveynlerin eğitim seviyesi kadar belirleyici bir faktör değildir. Ayrıca ailenin topluluk uyumunun ebeveynlerin beşeri sermayesi ile ekonomik sermayesinden oldukça etkilendiğini bulmuşlardır. Bu bakımdan “kuşaklararası yakınlık” faktörünün etkisinin abartılı olabileceğini düşünmektedirler.

Israel & Beaulieu & Hartless (54 – 59), farklı olarak ABD'nin kırsal bölgelerinde sosyal sermaye eğitim başarısı ilişkisini *Coleman*il çerçeveye uyumlu olarak ele almıştır. Buna göre kentlere oranla daha düşük kalsa da belirleyici bir ilişkiden bahsedilmelidir. Aile temelli sosyal sermaye boyutunda aile içi ilişkiler ve kontrolün etkinliğinin belirleyici bir eğitim başarısı faktörü olarak değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Ancak bu etki, gelir etkisinin yanında daha az belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Kırsal alanlarda topluluk temelli sosyal sermayenin belirleyiciliği daha dikkate değerdir ve bu bölgelerdeki ilişkilerin sürekliliğinin bir avantaj olarak ele alınmalıdır. Ancak bu ilişkiler, gelire alternatif bir kaynak niteliğine sahip değildir. Bu kaynakların farklı sosyo-ekonomik koşullarda ne tür etkiler gösterdiğine dair ilgiler de mevcuttur. Bunlardan birisinde **Valenzuela & Dornbusch (1994: 27 – 31)**, ABD'de genellikle Güneydoğu Asyalı ailelere atfedilen aile içi faktörler ile eğitim başarısı arasındaki ilişkinin Meksika kökenliler için de önemli olduğunu göstermiştir. Bu noktada “*aile bağlarının önceliği (familism)*” olarak tanımlanabilecek eğilimlerin, genellikle olumsuz ve sınırlayıcı olduğu düşünülmesine rağmen, Meksikalı göçmenler

arasında ailenin katılımı ve kuşaklararası yakınlık gibi sosyal sermaye faktörlerinin etkisiyle eğitim ve sosyal hareketlilik yönünden olumlu sonuçlar yaratabildiği öne sürülmektedir. **Brody & Stoneman & Flor (1995: 573 – 576)**, yine ABD'deki kırsal bölgelerde yaşayan Afro-Amerikalı aileler arasında ebeveynlerin eğitim düzeyi, finansal kaynaklar ve sosyal sermaye göstergelerini değerlendirmiştir. Buna göre ailenin eğitim ve gelir düzeyi ile okul faaliyetlerine katılım arasında yüksek düzeyde bir korelasyon mevcuttur ve bu faktörlerin bütünü eğitim süreçlerine olumlu yansımaktadır. **Perna & Titus (2005: 506 – 509)** ise ABD bağlamında eğitim başarısında sosyal sermayenin belirleyiciliğini kabul ederken, farklı göçmen kategorilerinde bu ilişkinin nasıl değiştiğini göstermeye çalışmıştır. Farklı göçmen grupları özellikle ailenin okul ile etkileşiminde farklı düzeylerde katılıma sahipken, bunun belirleyici olmasının beşeri, kültürel ve ekonomik diğer sermaye türlerinin etkisine bağlıdır. Göçmen grupları diğer sermaye türleri bakımından dezavantajlı olmaları, sosyal sermayeyi de etkin kullanmalarını engellemektedir.

Colemangil çerçeve, ABD dışında da – Batı dünyasının diğerlerinde- test edilmiştir. Örneğin **Hango (2007: 1380 – 1385)**, İngiltere'de düşük sosyo – ekonomik koşullara sahip gençler arasında sosyal sermaye kaynaklarının etkinliğini değerlendirmiştir. Burada “ekonomik açıdan dezavantajlı koşullarda sosyal sermayenin ikame edici ve etkin bir kaynak olup olmadığı üzerine yoğunlaşmıştır”. Analiz sonucunda sosyal sermayenin ekonomik dezavantajları hafifletici bir kaynak olduğu tespiti yapılırken, bu kaynağın genel geçer bir yapıda olmadığı ileri sürülmüştür. Özellikle babanın katılımı, eğitim başarısını yükseltirken; 11 – 16 yaş arasında ailenin eğitim faaliyetlerine katılımının eğitim başarısını 2 kat arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine İngiltere verilerini kullanan **Croll (2004: 407 – 413)**, aileleri sosyo – ekonomik bir birim olarak değerlendiren “*aile kökeni (family background)*” yaklaşımına uygun bir biçimde ailelerin sosyal sermaye kaynaklarına verdiği önem ile eğitim başarısı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Buna göre, öğrencilerin eğitim başarısı büyük oranda gelir ile ilgili olmakla birlikte, sosyal sermaye ve ebeveyn katılımı faktörlerinin eğitim başarısında belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle aile içi etkileşimler öğrencilerin eğitim başarılarını arttırıcı bir faktördür. Ancak bu ilişki, ev ödevlerine yardım gibi orta düzeyde güçlü bir korelasyona sahipken; ailenin topluluk bazındaki katılımları ile eğitim başarısı arasında yüksek oranlı bir ilişki saptanmıştır. **Huang (2009: 322 – 323)** ise Norveç verilerini kullanarak sosyal sermayenin eğitim başarısı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Buna göre özellikle aile içi etkileşimin düzeyi ile eğitim başarısı arasında yüksek oranlı bir ilişki vardır ve ebeveynlerin beşeri sermaye

düzeyi bu etkiyi pekiştirmektedir. Buna karşın ebeveyn – okul arası ilişkiler ve ekonomik sermayenin etkisi daha orta düzeydedir. Coleman'ın varsayımlarına uygun olarak, ekonomik ve beşeri sermaye dolayımından ele alınan sosyal sermaye etkisi öğrencilerin eğitim başarısının %30'unu açıklama yeterliliğine sahiptir ve yalnızca ekonomik ve beşeri sermaye etkisi %11 düzeyindedir.

2. *Colemangil modelin eleştirisi:*

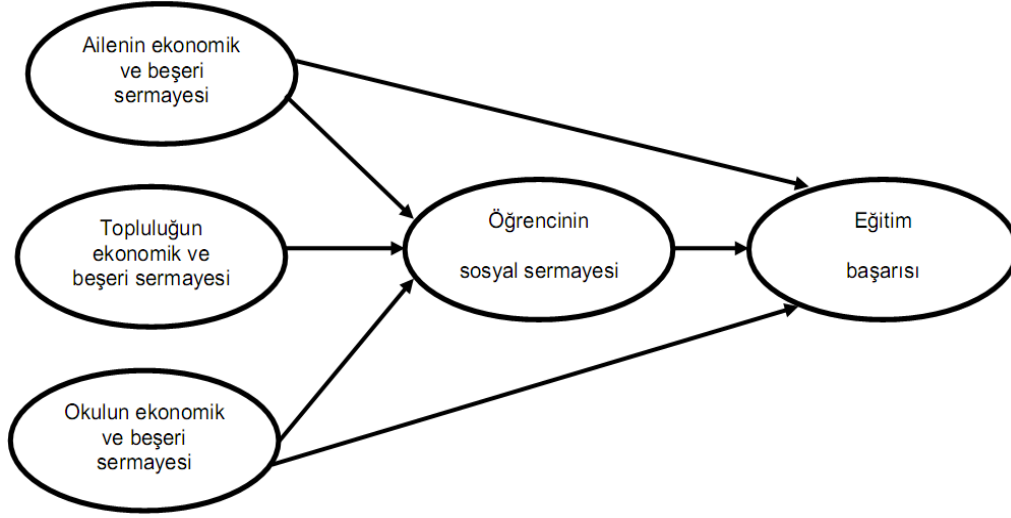
Coleman'ın modeli, farklı düzeylerde test edilmekle birlikte; modelin çıkarımlarından farklı yorumlara da rastlanılmıştır. Örneğin **Mc Neal (1999: 130 – 134)**, *Coleman modelinin* genellikle davranışsal etkiler üzerine yoğunlaştığını, ancak ailenin etkilerinin aynı zamanda bilişsel olabileceğini iddia etmiştir. Ancak bu yorum modelin alanının geliştirilmesinden çok, eleştirisini içermektedir. Zira bu etkiler daha çok ekonomik koşulları yüksek olan aileler için geçerlidir ve düşük gelir gruplarında aile içi ve ebeveynlerin topluluk ilişkileri dolayısıyla ulaşılan kaynakların etkinliği bir hayli sınırlıdır. Bu bakımdan *Colemangil yorumlar*, finansal sermayenin önemini fazlasıyla göz ardı etmişlerdir. Ayrıca bir başka çalışmada (Mc Neal, 2001: 175 – 177), *Colemangil modelin* fazlasıyla Amerikan bağlamı ile ilgili olduğunu, farklı ülke örneklerinin aile içi formlara atfedilen özelliklerin daha iyi değerlendirilmesine katkı vereceğini ileri sürmüştür. Nitekim ABD'deki azınlıkları dikkate aldığı örneğinde, *Coleman*'ın beklentilerinin kolaylıkla onaylanamayacağını göstermeye çalışmıştır.

Morgan & Sorensen (1999: 663 – 669) ise *Coleman*'ın Katolik okullarına ilişkin öngörülerini değerlendirmişlerdir. Modelde bu okulların sadece davranışsal boyutuna dikkat edildiğini, ancak eğitim başarısı anlamında farklı sonuçlarla karşılaşılacağı iddia edilmiştir. Bu okullar daha çok ailelerin inisiyatif geliştirdiği norm güçlendirici etkilere sahiptir. Ancak bu etkileşim düzeyinin bireysel yaratıcılığı baskı altına aldığı ve bu nedenle eğitim başarısının yüksek olmadığı iddia edilmiştir. Ayrıca bu okullar otonomi kaybı yaratacağı ve ebeveynlere çocuklarının eğitim koşulları ile ilgili olarak aşırı bilgi verilmesinin ebeveynler arasında bir odaklanma sorunu yaratacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun yerine "*yatay – yaygın okul modeli (horizon expanding school model)*" dedikleri ve ailelerin daha çok öğrenci başarısına odaklandıkları okul türlerini Katolik okullarından daha etkin eğitim sonuçları doğuracağını göstermeye çalışmışlardır. Bu bakımdan *Coleman*'ın modelinin etkinliği bakımından örnek gösterdiği, Katolik okullar ile ilgili varsayımlarının fazla iyimser olduğu yorumu yapılmıştır.

Uygulamalar arasında, çoğu aynı veri setini kullanmış olmalarına karşın, farklılıklar olmasının temel sebebi Colemangil yorumun aslında (I.Bölümde ayrıntılarıyla tartışılan bir biçimde) sosyal sermaye kavramına ilişkin müphemliklerin ve işlevsel sorunların büyük bir bölümünü içinde taşımasıdır. Öncelikle model kavramın “*normatif*” doğasından izler barındırmaktadır. Aile içi ve aile – topluluk arasındaki ilişkiler, genellikle norm oluşturucu biçimde irdelenmiş, ancak bu normların pratik karşılıkları hakkında çok az şey söylenebilmiştir. İkinci olarak kavramın *tüm sorunların çözümü (cure – all)* yönü, eğitim ve sosyal hareketliliğe ilişkin bağlamda da hissedilebilmektedir. **Morgan & Sorensen (1999: 662 – 663)**'nin çalışması Colemangil çerçevede bu iki sorunun teşhisi bakımından önemlidir. Buna göre normların güçlendirilmesine ilişkin unsurların yaratacağı sonuçlar soyut bir toplumsal iyinin gelişimi dışında iyi analiz edilememektedir. Ayrıca güçlü toplumsal ağ ilişkilerinin, eğitim sürecinde otonomi ve yaratıcılığın kısıtlanması gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceğine de dikkat çekilmiştir. Üçüncü olarak kavramın bağlamsal etkileri, bu yaygın kullanım modelleri tarafından göz ardı edilmektedir. **Mc Neal (2001: 177)** bu sorunu, ülkeler arası karşılaştırmalar olmaksızın yapılan değerlendirmelerin eksik olabileceğine bu nedenle dikkat çeker. Ayrıca Colemangil çerçeveyi olumlayan kullanımların çoğunda olduğu gibi, dezavantajlı ve düşük sosyo – ekonomik koşullara sosyal sermayenin işleyişinin bir soru işareti olarak kaldığı açıktır.

Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımı ve bunun eğitim ve sosyal hareketlilikteki etkileri üzerine uygulamalarının getirdiği en önemli tartışma kaynağın niteliğine ilişkindir. (I.bölümde ayrıntıları ile tartışıldığı gibi) Coleman sosyal sermaye kaynaklarını, çoğunlukla diğer sermaye türlerinin etkisinden bağımsız değerlendirilebileceğini ileri sürmesi, bu etkinin niteliğine ilişkin önemli bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Örneğin, **Hango (2007: 1372 – 1373)**'nin yaptığı çalışma sosyal sermayenin, ikame edici etkisi bakımından kısmi kanıtlar sunmaktadır. Ancak bu iddia **Coleman (1988: 101 – 102)** ve takipçilerinde dile getirilmesine karşın genellikle farklı sermaye türlerinin birbirini destekleyici yönü üzerinde yoğunlaşmış; bunlar arasındaki bağlantılar ve ilişkilerin belirleyici veya hiyerarşik biçimleri belli belirsiz tartışılmıştır (Fine, 2006: 32; Ream, 2004: 31 – 32).

Grafik 5 – Sermaye türlerinin eğitim başarısına etkisi – Colemangil Yorum²

Literatürde Colemangil yorum genellikle (Grafik 5)'deki gibi algılanmaktadır. Ancak eğitim başarısında ekonomik kaynakların asıl belirleyici olduğuna ilişkin **DeGarmo & Forgath & Martinez (1999:1233)**'deki yorumların da genel *Colemangil çerçeveden* çok farklı olmadığı görülmektedir. Sosyal sermayenin bu tür kullanımı, örtük olarak bu kaynak formlarının ekonomik ve beşeri sermayenin etkilerine aracı bir nitelik olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Öyleyse sosyal sermayenin önemli bir kaynak olduğuna ve eğitimdeki etkilerin yalnızca ekonomik faktörler ile algılanamayacağını içeren başlangıç önermesinin geçerliliğinin de tartışılmaya açık olması gerekir. Nitekim **Coleman & et. al (1966: 37 – 39)** okullarda başarı düzeyinin artırılması için fiziksel imkanların geliştirilmesinin tek başına yeterli olmayacağına yönelik tespitlerinin de gözden geçirilmesi gerektiğine dönük sonuçlarla karşılaşılabilir. Buna karşın örneğin **Smith & Beaulieu & Saraphine (1995: 376 – 377)**, sermaye türleri arasında hiyerarşik bir ilişki kurulduğunda yüksek öğrenim görme isteğinin, sosyal sermaye faktörleri ile diğer faktörlerden daha bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu yorumdan sosyal sermayenin daha çok davranışsal sonuçlar veren ve yine daha çok motivasyonel faktörler oluşturarak eğitim başarısına etki sağlayacağı sonucuna varılabilir.

Bu sonuç ancak sermaye türleri arasındaki öncül etkileri test etmeyi hedefleyen çalışmaların gözden geçirilmesiyle doğrulanabilir. Bu tür çalışmaların en önemlilerinden birisi **Teachman & Paasch & Carver (1997: 1351 – 1357)** tarafından yapılmıştır. Buna

² Huang (2009:322)'den alınmıştır.

göre, finansal ve beşeri sermaye etkileri öğrencilerin eğitim başarılarını açıklama konusunda tek başına yeterli olamamaktadır ve sosyal sermayenin açıklayıcı bir etki yapacağıın kabul edilmesi gerekir. Ancak burada sosyal sermayenin aracı bir etki mi yoksa öncü bir etkiye sahip olduğu tartışma konusudur. Yaptıkları analizde, Coleman'nın sosyal sermaye tarafından güçlendirilmiş diğer sermaye biçimlerinin güçlü etkisi doğrulanmıştır. Buna karşın finansal ve beşeri sermaye kaynakları bakımından zayıf göçmen grupları arasında sosyal sermayenin belirleyici bir rol oynayabileceği sonucuna ulaşmışlardır. **Abada & Tenkorang (2009: 196 – 198)** Kanada'daki göçmen grupları üzerinde benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Buna göre, sosyal sermaye bu gruplar için özellikle hükümet desteklerine ilişkin enformasyona ulaşma konusunda oldukça etkin bir kaynaktır. Literatürde köprüleyici sosyal sermaye tanımına denk gelen bu etkinin, toplumsal bağlam atlanmadan, beşeri sermayeden ve finansal kaynaklardan daha belirleyici olabileceği durumlara (özellikle Güneydoğu Asyalı göçmenlerde) dikkat çekmişlerdir.

Benzer sonuçlara eğitim dışındaki alanlardaki etkileri analiz eden çalışmalarda da rastlanılabilir. Örneğin Jamaika'da başarılı küçük girişim faaliyetlerini belirleyici faktörleri ele alan çalışmasında **Honig (1998: 388 – 391)**, sosyal sermayenin beşeri sermaye ve finansal sermaye ile birlikte başarılı girişimciliğin %30'unu açıklayabildiğini, ancak en büyük etkinin sosyal sermayeden kaynaklandığını bulmuştur. Yine **Sanders & Nee (1996: 244 – 246)**, özellikle eğitim seviyesi düşük göçmenler arasında kendi namına çalışmadaki (self – employment) başarı ve sürekliliklerde aile ilişkileri dolayımından elde edilen sosyal sermaye kaynaklarının önemine işaret etmiştir.

Bu yorumlar sosyal sermayenin sadece norm ve motivasyonel kaynaklar oluşturma konusunda değil, ikame edici kaynaklar yaratabileceğine dair fikirleri güçlendirebilmektedir. Bu bakımdan Coleman'nın yaklaşımı kaynakların değerlendirilmesine ilişkin sınırlı fikir verme imkanına sahip olduğunu düşünülebilir. **Teachman & Paasch & Carver (1997: 1344 – 1345)** bu durumun büyük oranda Coleman tarafından kavramın *mübadele edilemez (not be fungible)* bir nitelikte tasarlanmasından kaynaklandığı düşüncesindedir. Kaynağın bu niteliği özellikle ampirik analizlerde yaptığı etkilerin çok net ifade edilememesine neden olmaktadır ve ayrıca kavramın işlevselleştirmesini zorlaştırmaktadır. İşlevselleştirme biçimlerine yönelik sorunlarına Coleman'nın kavramsal dayanaklarının yarattığı meyil etkisinin de eklenmesi yerinde olabilir. Coleman'ın çerçevesinin dayandığı ölçütler olan sosyal kapalılık, kuşaklararası

ilişkiler, aile içi etkileşim ve ebeveyn – okul etkileşimi sosyo – ekonomik koşullara göre farklılaşan değil, aslında sosyo – ekonomik koşullar tarafından belirlenen kaynaklardır. Belki de bu nedenle Colemangil çerçeveyi benimseyen analizlerde sermaye türleri arasındaki farklılaşma net biçimde ortaya konulamazken; Honig ve Sander & Nee'nin farklı bağlamlarda ve farklı ölçütlerle yaptığı çalışmalarda bu tür etkilere daha genel rastlanılabilmektedir.

Bourdieu (1991: 120 – 122; 1996: 43 - 47) eğitim başarısını açıklayan faktörlerin objektiflik iddiasına rağmen, toplumdaki güç dağılımından bağımsız olmadığı açıklamaya çalışmıştır. Bundan hareketle, **Horvat & Weininger & Lareau (2003:320)** Colemangil çerçevenin gösterge kabul ettiği faktörlerin aslında orta – sınıf hayat tarzıyla bağlantılı kavramlar olduğunu iddia ederler. Buna göre kuşaklararası yakınlık ve ebeveynlerin pedagojik rolleri üzerine odaklanan değerler çoğunlukla belli gelir ve eğitim düzeyiyle düzenli hale gelen faktörlerdir. Dolayısıyla bu faktörlerin ölçülmesinin diğer sermaye türleri ile olan yakın bağlantısı şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmemektedir. Ayrıca yine *Bourdieu'sian okul konsepti*, bu kurumların hakim sınıfların sosyalleşme ve davranışsal düzenlerinin yerleştiği alanlar olarak değerlendirilmektedir. Yani okuldaki etkileşim düzeyi doğrudan bir orta sınıf değeri olarak belirir ve dezavantajlı grupların bu hayat tarzının sonuçlarına uyumları problemlidir.

Nitekim **Horvat & Weininger & Lareau (2003:326 - 328)** okul etkileşiminin orta sınıfların dezavantajlılara göre açık biçimde daha fazla kullandıkları bir yol olduğunu göstermişlerdir. Yine bu kurumların öğrenci ve öğrenci aileleriyle olan ilişkisi de bu tür bir bağlamın sonucu olarak değerlendirilmelidir. Örneğin öğretmenlerin yaptığı yanlış uygulamaların mağduru orta sınıfa mensup bir öğrenciyse sorun büyük oranda okul içi kurumsal ilişkiler tarafından çözülmektedir. Ancak mağdur öğrenci dezavantajlı bir gruptan geliyorsa sorun ya olduğu gibi devam etmekte, ya da bireysel yöntemler çözülme ihtimalinin daha genel bir eğilim olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Horvat & Weininger & Lareau, 2003:329 - 330). Ayrıca elde edilen sonuç sosyal sermayenin avantajlılarla ilgili bir kaynak olduğu yargısına yol açmamalıdır. Daha çok *Colemangil çerçevenin yarattığı hassaslıkların bir sonucu olarak değerlendirilmesi gereken bu durum, dezavantajlıların başka formlara sahip toplumsal ağ kaynaklarına dayandığını ve bu kaynakların da eğitim için olumlu etkiler yaratabileceğine dikkat edilmelidir* (Cattell, 2001: 1503; Stanton-Salazar, forthcoming, 4-8; Stanton – Salazar, 2004: 30 – 34). Bu bakımdan sosyal sermayenin farklı bağlamlarda farklı sonuçlar üretebilen, yani bağlamına göre değerlendirilmesi

gereken bir kaynak olduğu unutulmamalıdır. Dezavantajlı gruplar için eğitimin çok yönlü bir yeniden üretim süreci içerdiğini gösterir bu sonuç, aynı zamanda çok yönlü stratejilerin önemine işaret eder. Eğitim sürecinde dezavantajlılar, okulun toplumsal işlevinin gerekliliklerine uyum sağlamak konusunda zorluklar yaşarken; aynı zamanda bu alanın uygun sermaye bileşiminin dışında alternatif kaynaklara ulaşmak durumundadırlar.

3. Dezavantajlı grupların sosyal sermaye potansiyelleri:

a. Genel değerlendirmeler: Üç farklı yorum

Colemangil çerçeveye yapılan en önemli eleştirin başında, modelin göstergelerinin düşük gelir gruplarının kültürel ve sosyal ortamına uygun olmamasından kaynaklanan problemler gelmektedir. Bu durumun pratikte iki tür soruna yol açtığı düşünülebilir. İlkine göre sosyal sermayeyi diğer sermaye biçimlerinin etkilediği bir alanın sınırlarıyla tanımlamak bu tür kaynakların imkanları hakkında sorunlar yaratacağı ve kavramın değerlendirilmesinde sapmalar oluşturacağına ilişkindir (Mc Clenaghan, 2000: 569; Morrow, 1999: 747 – 749). Bağlantılı ikinci sorun kavramın *politika yapıcılar (policy makers)* tarafından son döneme kadar dikkatle takip edilen çıkarımlara sahip bulunması; dolayısıyla eğitim politikalarını doğrudan etkileme ihtimalinin bu tür etkiler nedeniyle farklı sonuçlar üretebilir olmasıdır (Gamarnikow & Green, 1999a: 56 – 59; Gamarnikow & Green, 1999b: 5 – 11; Smyle, 1997: 35 – 36).

Dolayısıyla dezavantajlı grupların ve alt sınıfların sosyal sermaye kaynaklarını kullanma biçimleri ve bunları okul başarısına dönüştürme şekillerinin farklı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir (Stanton-Salazar & Dornbusch, 1995: 119 – 120; Zhou, 2005: 133 – 136). Dezavantajlı grupların sosyal sermaye kaynaklarını üretme ve bunları kullanma biçimleri üzerindeki yorumlar, genel olarak üç grupta değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, *Colemangil* çerçeveyi kabul eden çalışmaların sosyal sermaye ile diğer sermaye türleri arasındaki paralellikleri temel kabul eder. Sosyal sermayenin diğer sermaye kaynaklarının etkin olduğu koşullarda, eğitime yönelik olumlu sonuçlar verebildiğini ileri süren bu görüş, kaynak dağılımındaki eşitsizliklerin beraber işlediğini ileri sürmektedir. Örneğin **Ream (2005: 204 – 205)**, ABD'deki Meksikalı göçmenlerin düşük gelir seviyesi ve beşeri sermaye düzeyi ile birlikte, eğitim başarısını etkileyebilecek sosyal sermaye kaynakların sahip olmadıklarını öne sürer. Bunun temel sebebi, Meksikalı göçmenlerin büyük çoğunluğunun emek piyasası koşulları nedeniyle sürekli şehir değiştirmesidir ve bu hızlı

coğrafi hareketlilik, sosyal sermaye kaynaklarının gelişimini etkiler. Bu etki iki şekilde olur birincisi öğrencilerin, düşük sermaye kaynaklarına alternatif olabilecek ve olumlu etkiler sağlayabilecek akran grupları oluşturamazlar. İkincisi de genellikle içe kapalı bir göçmen grubu olmasından dolayı, uyum sonucu çeken diğer göçmen ailelerle yoğun ilişkilerin sağlayabileceği etkiler çok kısıtlıdır. **Andersson & Subramanian (2006: 2020 – 2023)** ise İsveç'te aile ve komşuluk ilişkilerinin eğitim başarısına etkisini değerlendirmişlerdir. Buna göre sosyal sermayeyi ifade eden bu ilişkiler eğitim başarısını yönlendirse de, bu etki finansal kaynakların yönlendiriciliğinden bağımsız değildir. Ayrıca refah düzeyi daha yüksek mahallelerde komşuluk ilişkileri yüksektir ve bu ilişki sosyal kontrol kaynakları dolayısıyla eğitime de yansımaktadır. Aile yapılarının eğitim başarısına etkisini inceleyen

Astone & McLanahan (1991: 314 – 316), çekirdek aile formu ile eğitim başarısı arasında ilişkiyi teyit etmiştir. Buna karşın aile içi etkileşimlerin düzeyinin çekirdek ailenin doğrudan etkisine kıyasla düşük kaldığını iddia eden çalışmalarında, asıl çarpıcı etkinin aile yapısı ile yıllık gelir arasındaki ilişkide olduğunu bulmuşlardır. Çekirdek aileler (eşlerin her ikisinin çalışmasından bağımsız olarak) alternatif aile türlerine kıyasla daha yüksek gelir düzeyine sahiptirler ve bu durum eğitim başarısına da olumlu yansımaktadır. **Pinkster (2007: 2598 – 2599)**, düşük gelir düzeyi ve beşeri sermayenin genelleştiği toplumsal ağların, zenginleştirici değil kısıtlayıcı etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Hollanda'daki göçmenlerin toplumsal ağları üzerine yaptığı çalışmada, bu grupların yakın toplumsal ilişkilerinin eğitim başarısını desteklemediğini; aksine içe dönük ilişkiler nedeniyle ancak ağ içinde yapılan mesleklerin idame edildiği ve eğitimin toplumsal değerinin zayıf olduğu bir toplumsallaşmanın ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu bakımdan düşük sosyoekonomik koşullarda toplumsal ağların gücü, ancak kendi iç ilişkilerini güçlendirmek bakımından anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak dağılımlarındaki paralellikler ve sosyal sermayenin diğer kaynak biçimlerindeki avantajlar üzerinden şekillenmesi, *Bourdieuian* perspektifin temel varsayımlarından bir tanesidir. Bu perspektife göre, yukarıdaki ampirik kanıtlar ile karşılaşmak, şaşırtıcı sayılmamalıdır. Ancak sosyal sermayenin, diğer avantajlar ile beraber düşünülmesini iddia eden görüş, *Bourdieu'nün* sağladığı bu teorik imkanların çok az farkındadır. **Fine (2001: 98 – 102)** bu eğilimin sosyal sermaye kavramının imalarının yarattığı yarı bilinçli bir tercih olduğunu ve bağlamsal ilişkileri dışlamanın bir yolu olduğunu iddia etmektedir. **Lareau & Weininger (2004: 138 - 141)** literatürde *Bourdieuian* imkanların nadir kullanılması yanında, var olan yorumların da bağlamsal ilişkileri göz ardı ettiğini ileri sürer. Buna göre,

sermaye türleri sosyal sınıfların kendi avantajlarını kabul ettirme kapasitelerini gösteriri ve önemli olan bu bağlamsal avantajların eğitim başarısını ne düzeyde etkilediğine odaklanmaktadır. Yaptıkları çalışmada, çoklu dezavantaj durumlarına rağmen, orta sınıf Afro – Amerikan ailelerin, alt sınıflardaki benzerlerine oranla sermaye biçimlerini nasıl etkin olarak kullandıklarını göstermişlerdir. Sosyal sermaye bu bakımdan çok yönlü avantajları bir yansımasıdır ve ancak bu tür avantaj kümelerine sahip toplumsal grupların etkin kullanabildiği bir kaynak biçimidir. Dezavantajlılar ise finansal ve beşeri sermaye kaynaklarından ne düzeyde yararlanamıyorlarsa; sosyal sermaye kaynaklarını etkin kullanma ölçütlerinden o derece uzaktırlar.

Kaynak türleri arasındaki bütüncül ilişkileri savunan bu görüşlere benzer ancak kaynakların etki derecesinde farklılaşan ikinci eğilim, sosyal sermayenin dezavantajlı gruplar tarafından da etkin bir kaynak olarak kullanılabileceğini, ancak bunun sonuçlarının göreceli olarak zayıf kalacağını iddia eder. Bu bakış açısını yansıtan görüşlerin birisinde **Briggs (1998: 178 – 179)**, sosyal sermaye temelli kaynakların etkinlik bakımından iki düzeyinin ayrıştırılması yönündedir. Buna göre sosyal sermaye “*iltimas (social leverage)*” veya “*destek (social support)*” oluşturma konusundaki etkinliğine göre değerlendirilebilir. Ancak ilki, genellikle çok yönlü avantajlar ile ilgilidir ve özellikle finansal kaynakların etkisi dışında bu toplumsal ağların bu etkiyi oluşturabilmesi çok güçtür. İkincisi ise genellikle *baş etme (coping)* kaynakları yaratır ve *asıl mahrumiyetleri ortadan kaldırmaktan çok, bu mahrumiyetlerin olumsuz sonuçlarıyla mücadele edebilecek kaynakları ifade eder*. Buna göre dezavantajlı grupların toplumun genelinde etkin olabilecek iltimas yaratma kapasiteleri göz ardı edilebilecek kadar azdır. Daha çok, ikinci düzeyde tutunmaya imkan sağlayacak sınırlı kaynaklar ortaya koyabilirler.

Fergusson & Horwood & Boden (2008: 288 – 291) eğitim başarısı konusunda finansal kaynakların temel belirleyici olduğunu kabul eder. Bu kaynakların hem doğrudan eğitim başarısı yaratma potansiyelleri çok yüksektir; hem de diğer kaynak biçimlerini harekete geçirme konusunda önceliğe sahiptir. Ancak bu etki iki istisnaya sahiptir; birincisi öğrencinin bilişsel düzeyi eğitim başarısını yönlendirici bir faktördür. İkincisi de yüksek oranda aile desteği ve beklentisi, anlamlı sonuçlara neden olabilir. Buna karşın söz konusu istisnaların finansal kaynakların ardından değerlendirilmesi gerektiği iddia edilir. **White & Glick (2000: 682 – 686)**, ABD’de birinci kuşak göçmenlerin yüksek eğitim performanslarını ABD’lilerle karşılaştığı çalışmalarında, finansal kaynakların eğitim başarısında önemli bir belirleyici olduğunu ve göçmen öğrencilerin finansal sıkıntılarının

eğitim başarısına da yansıdığını iddia etmektedirler. Ancak göçmen öğrenciler daha yüksek oranda eğitime devam (persevere) ve kararlılığına sahiptir ve ailelerin etki ve beklentilerinden kaynaklanan bu özellik, finansal kaynakların eğitim başarısını yönlendirme gücünün tolere edebilmektedir.

Bu iki eğilim, sosyal sermayenin eğitim başarısı konusunda diğer kaynak türlerinin, özellikle finansal sermayenin, gölgesinde bir etki yarattığı konusunda hemfikirdirler. Yalnızca ikinci eğilim, dezavantajlı grupların sosyal sermaye olarak tanımlanabilecek kaynaklara ulaşma ve kullanabilme şanslarının olduğunu; ancak bunun sınırlı etkiler yaratabileceğini öne sürer. Bu bakımdan üçüncü eğilim bu iki yaklaşım tamamen karşısında yer alır ve sosyal sermaye kaynaklarının belirleyici etkiler yaratabileceği durumların önemine işaret eder. Bu etkiler, geçici gibi görünse de genellikle başarı konusunda işlevsel niteliklere sahiptir. Dezavantajlıların sosyal sermaye imkanları konusundaki iyimserliğin bir başka nedeni, eğitim – sosyal hareketlilik ilişkisinin özgünlüğüne bağlıdır. Zira eğitim yoluyla elde edilen vasıflar – özellikle üniversite eğitimiyle – avantajlı sosyal hareketlilik imkanlarına ulaşmayı sağlayabilir. Göreceli olarak diğer kaynaklardan bağımsızlaştıran bu etki sonucunda beşeri ve finansal sermaye imkanlarının geliştirilmesini de sağlayabilmektedir.

Noguera (2001: 191 – 194), dezavantajlı ve düşük sosyo – ekonomik koşullara sahip ailelerin eğitim başarısını etkileme potansiyellerinin sorunlu olduğunu kabul eder. Ancak geleneksel göstergeler dışında değerlendirildiğinde farklı bir tablo ile karşılaşılabilir. Nitekim bu aileler, denetim ve formel katılım konusunda etkin kaynaklar üretme bakımından yetersiz olarak değerlendirilebilir. Buna karşın aileler, denetim konusundaki eksikliklerini okul yönetimi ve öğretmeler ile informal ve daha yakın ilişkiler kurarak bertaraf etme çabasındadırlar. Ayrıca özellikle düşük gelir grubundaki öğrencilerin anneleri, yine informal bir biçimde diğer aileler ile süreklilik arz etmese de, etkin temaslar kurarak söz konusu dezavantajlarla başa çıkabilmektedirler. Nitekim informellik üstünden işleyen bu alternatif stratejiler, eğitim başarısı konusunda olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. **Kim & Sherraden (2011: 975 – 977)**, eğitim başarısı konusunda finansal kaynakların belirleyici, ancak genelleştirebilir bir öncelik yaratmadığını iddia etmektedirler. Nitekim yaptıkları analizde eğitim başarısını etki düzeyi bakımından ailenin yönlendirdiği eğitim beklentisinin, finansal kaynakların önüne geçebildiğini göstermişlerdir.

Benzer bir etkiyi **Zhan (2006: 970 – 972)**'da göstermiştir. Buna göre ailenin eğitim için sunduğu kaynakların bütüncül bir değerlendirilmesi gerekir ve finansal kaynakların yetersiz olduğu durumlarda ailenin beklenti ve istekleri eğitim başarısında doğrudan yönlendirici olabilmektedir. **Sorensen (2004: 370 – 374)** ise ebeveyn temelli ilişkilerin ötesindeki belirleyicilere dikkat çekmiştir. Buna göre gelişmiş sosyal politika uygulamaları ve refah sistemlerinin, sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı aileler arasında etkin eğitim kaynaklarının oluşturulmasına katkıda bulunduğunu iddia etmiştir. Ayrıca aileler bu formel kanallar ile ilişkilerinden elde ettikleri kaynakları, dezavantajları dengeleyecek enformel desteklere çevirmek için kullanabilmektedirler. Bu bakımdan formel sistemlerin ailelere sağlayabileceği destekler, toplumsal eşitsizliklerin tolere edilebilmesine imkan sağlayabilmektedir.

Bu tespitler, toplumsal ağların yarattığı kaynakların diğer sermaye türlerini güçlendirici etkisi kadar müstakil olarak belirleyici etkiler yaratabileceği yönündeki ilgileri arttırmıştır. Bu etkilerin niteliğine ilişkin iki farklı boyuttan bahsedilebilir. Birincisi *Colemangil çerçevenin* de vurguladığı, aile içi etkileşim ve ebeveyn – okul arasında kurulan ilişkilerin güçlü olmasının diğer kaynaklar nedeniyle oluşan dezavantajları ortadan kaldıracabileceğini savunur. İkinci boyut ise bu tür tanımlamaların toplumsal bağlamına eleştirel olarak yaklaşır ve *Colemangil tanımların* doğrudan orta sınıf hayat tarzları ile ilişkili olduğunu, ancak daha alt sınıfların farklı tür kaynakları tedavüle sokabileceğini düşünür. Özellikle informel ilişkilere vurgu yapan bu yaklaşım, sosyoekonomik dezavantajların giderilmesinde kullanılan alternatif stratejilerin eğitim başarısı yönünden etkin olabileceğini düşünmektedir.

b. Alternatif kaynakların niteliği ve üniversite eğitime katılıma etkileri

Dezavantajlı sosyal gruplardan gelen öğrencilerin eğitim başarılarına sosyal sermaye kaynaklarının etkisi genellikle, yukarıda bahsedilen birinci görüş etrafında değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, aile içi ilişkilerin üniversite eğitime katılma ve eğitim başarısını etkisini olumlu bulmaktadır. *Bu etkiler genellikle denetleme (monitoring), istek (aspiration) ve isteğe bağlı gelişen beklentiler (expectations) faktörlerinin aracılığıyla gerçekleşmektedir.* Ancak denetleme daha çok temel ve orta öğretim döneminde etkin olan bir kaynaktır ve üniversite öncesi dönemde daha çok yönlendirmeyi içerir hale gelmektedir. **McCaron & Inkelas (2006: 544 – 546)**, ailenin bu şekilde eğitim sürecine katılmasının sosyo-ekonomik koşullar ile ilişkili olduğunu ve orta

sınıf ailelerin alt sınıflardan ailelere göre daha yüksek oranda eğitim isteği ve beklentisine sahip olduğunu göstermiştir. Benzer bir biçimde **Kim & Schneider (2005:1194 – 1197)**, ailenin istek ve beklentilerinin doğrudan çocukların yüksek öğrenim görme isteğini ve beklentilerini şekillendirdiğini ileri sürmektedirler. Aynı zamanda bu istek ve beklentiler sosyo – ekonomik koşullara ve ebeveynlerin eğitim düzeyine göre değiştiği sonucuna varmışlardır.

Dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin sosyal sermaye kaynaklarına ulaşmaları konusunda kötümser olan bu görüş, bu öğrencilerin üniversite öncesi dönem, üniversite eğitim süreci ve üniversite eğitimi sonrasında çok yönlü dezavantajlara sahip olduğunu iddia eder. Sosyal sermaye kaynakları da bu dezavantajlı konumlardan bağımsız olarak gelişemez. Dolayısıyla eksik sosyal sermaye bakımından zayıf toplumsal ağ ilişkilerinin etkin bir eğitim başarısına çevrilmesinin zor olduğu düşünülür. Söz konusu eksikliklerin etkisi üniversite öncesi dönemden başlayarak üniversite mezuniyeti sonrası özellikle emek piyasası koşullarına değin sürmektedir. Nitekim bu etkiler çoğunlukla üniversite öncesi – üniversite eğitimi süreci ve mezuniyet sonrası olarak üç aşamada incelenmektedir.

Buna göre üniversite öncesi dönem ebeveynlerin ve aile kompozisyonunun getirdiği dezavantajlar, eğitim koşullarındaki eksiklikler ve finansal kaynakların yetersizliğini kapsamaktadır. Toplumsal ağların sağlayabileceği imkanlar da bu faktörler nedeniyle oldukça etkisizleşmektedir. Öncelikle bu dönemde ailelerin üniversite eğitimi, buna yönelik hazırlıklar ve eğitim süreci hakkında zayıf enformasyona sahiptir. Örneğin **Auerbach (2004: 126 – 129)**, üniversite eğitimi konusunda ebeveynlerin bilgi düzeyiyle, eğitime devam etme arasında yüksek bir korelasyon olduğundan bahsetmektedir. Buna karşın ABD eğitim sistemi içerisinde en dezavantajlı konumda bulunan alt sınıflardan Latin kökenli göçmen ailelerin 2/3'si üniversiteye hazırlık ve başvuru koşullarına ilişkin temel bilgilerden yoksun olduğunu tespit etmiştir. Benzer bir biçimde **Gonzalez & Stoner & Jovel (2003: 149)**, üniversite eğitiminde karar verme sürecinin çok belirleyici olduğundan hareketle, avantajlı sosyal grupların sosyal sermaye desteğiyle bu süreçte daha etkin tercihler yapabildiğini ancak dezavantajlı gruplarda eğitimin getirisi konusunda ebeveynlerin bilgi düzeyinin oldukça az olduğunu ortaya koymuştur. Enformasyon konusundaki eksiklikler doğal olarak beklenti ve isteklilik biçimlerini etkilemektedir (Striplin, 1999:6).

Dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler düşük düzeyde üniversitelerde temsil edilebilmektedir. Ayrıca bu azınlık grup, üniversite eğitimi süresince de önemli problem yaşamaktadır. **Reay & Crozier & Clayton (2009: 1110 – 1112)** bu durumun temelde bir kültür şoku olduğunu iddia etmektedir. Bu öğrenciler öncelikle yaşam biçimleri ve dil gibi unsurlara uyum sağlamakta güçlük çekmektedirler. Bu kültürel pratiklere ayak uydurma uzun süreç almaktadır. Bu kültürel faktörlerin yarattığı baskının başarı göstergelerine de yansıdığı görülmektedir **Pascarella & et. al. (2004: 265 – 270)**, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin öncelikle başarı düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca üniversite eğitimi boyunca kariyer geliştirici faaliyet ve çalışmalara bu gruptan öğrenciler daha az katılmaktadır. Yine ders çalışma ve derslerle ilgili geliştirici faaliyetlere katılım (ek derslere veya kütüphane çalışmaları vs.) oranlarının da diğer öğrencilere oranla daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bui (2002) ise müfredat ve müfredat dışı faaliyetlere katılımın düşük olmasının temel sebebinin bu öğrencilerin gelir düzeylerinin düşük olması ve bunu telafi etmek için ek işlerde çalışma zorunluluğu olduğunu iddia etmektedir. **Longwell- Grice & Longwell- Grice (2008: 408 – 409)** bu öğrencilerin kampus içi imkanlardan fazla yararlanamadığını ve çoğunun kampus içi konaklama imkanları yerine, kampus dışında ikamet etmek zorunda kaldığını ileri sürmektedir. Bu nedenle dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin üniversite içi faaliyetlere zaman ayırma süresi azalmaktadır. Ayrıca **Choy & et.al (2000: 49 – 51)**, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerde okulu erken bırakma riskinin, avantajlı gruplardan gelen öğrencilere göre çok daha fazla olduğunu ek olarak da lisans sonrası eğitim olasılıklarının yine karşılaştırmalı olarak belirgin bir biçimde düşük kaldığını göstermektedirler.

Mezuniyet sonrasında ise sosyal sermayeden kaynaklanan dezavantajlar devam etmektedir. Üniversite eğitim öncesi ve sırasında devam eden olumsuzluklara paralel olarak emek piyasası avantajları için uygun bağlantılardan yoksundur. Bu süreçte etkin toplumsal ağ bağlantılarının yaratacağı şanslar iyi analiz edilmiştir (McDonald & Elder, 2006: 525 – 528; Mouw, 2003: 871 – 873). Ancak dezavantajlı grupların iş bulma sürecinde en etkin kaynak olarak değerlendirilebilecek sosyal sermayeyi kullanmaları bakımından da zayıf güce sahip olduğu gösterilmiştir (Lin, 2000: 790 – 791; Parks – Yancy & DiTommaso & Post, 2009: 549 – 551). Eğitimin özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu tür engellerin aşılması konusunda daha güçlü bir dayanak sağlanıldığı düşünülse de (Wahba & Zenou, 2004: 446 – 448), bu bağlamda bile daha etkin kariyer

fırsatlarına ulaşmada sosyal sermayenin önemi büyüktür (Lee & Brinton, 1996: 186 – 188).

Dezavantajlı öğrencilerin üniversite eğitime katılma ve sosyal hareketlilik şansları konusunda kötümser olan görüşe rağmen özellikle son dönemde sayıları artan çalışmalar, bu grupların söz konusu çok yönlü olumsuzlukların etkilerini azaltabileceği ve hatta bu olumsuzluklar mücadele edebileceği sosyal sermaye kaynaklarının olabileceğini göstermiştir (Gofen, 2009: 105). Örneğin **Ali & Saunders (2006: 45 – 47)**, sosyal bilişsel kariyer teorisi çerçevesini kullanarak düşük gelir seviyesine sahip kırsal kökenli üniversite öğrencilerinin eğitim başarılarında ailenin eğitime yönelik istek ve desteklerinin önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. **Pascarella & et. al. (2004: 279)** dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin üniversite eğitim şanslarının farklı kaynaklara ulaşma nedeniyle zayıf olduğunu, ancak tüm bu dezavantajlara rağmen üniversite eğitime devam edebilen öğrencilerde aile desteğinin belirleyiciliğini ifade etmişlerdir. **Wells (2010: 38 – 39)** ise eğitim başarısında etkin kaynaklara ulaşma bakımından dezavantajlara sahip olanlar arasında, özellikle aile temelli sosyal sermayenin güçlü olduğu durumlarda eğitime devam etme oranlarının arttığını iddia etmektedir.

Bu ilgilerin büyük çoğunluğu, olumsuz koşullarda ailenin sunduğu daha çok motivasyonel ve psikolojik direnme kaynaklarının etkilendiği esnekliği ifade eden *psikolojik dayanıklılık (resilience) yaklaşımının* bulgulardan etkilenmiştir (Coleman & Ganong, 2002: 101 – 102). **Walsh (2002: 134)** daha çok bilişsel ve mental unsurları ifade eden bu kaynakların işsizlik gibi toplumsal sorunların bireysel etkilerinin giderilmesinde de etkili olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan aynı zamanda ekonomik ve sosyal dayanak noktalarının oluşturulmasında etkili olabileceğini ileri sürer. **Pinkerton & Dolan (2007: 220 – 221)**, ailevi psikolojik dayanıklılığın (family resilience) aynı zamanda *maddi destek, duygusal destek ve yönlendirme (advice support)* faktörlerinden oluştuğunu, etkilerin başarılı olabilmesi için de *yakınlık (closeness), karşılıklılık (reciprocity) ve devamlılık (durability)* gibi sosyal sermayeyi ifade eden kavramları içermesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Psikolojik yakınlık literatürünün sosyal sermaye ile olan bu ilişkisi, özellikle dezavantajlı grupların sağladığı eğitim başarısının açıklanmasının önemli temellerinden birisini oluşturmaktadır (Crosnoe, 2004: 272 – 274; Croninger & Lee, 2001: 553 – 555; Claus – Ehlers & Wibrowski, 2007: 579 – 580; Stanton – Salazar, 1997: 4 – 6). Bu yaklaşımın etkileri dezavantajlı grupların geliştirdiği stratejilerin daha çok *üniversite eğitime duyulan*

istek (aspiration) üzerinden anlaşılması yönündeki bir eğilimi yaygınlaştırmıştır. Aslında yukarıda değinildiği gibi, hem Colemangil modelde hem de üniversite eğitim başarısı ile sosyal sermaye ilişkisinde avantajlı grupların etkilerini araştıran çalışmalarda, üniversite eğitimini etkileyen aile kaynaklı faktörlerden en önemlisinin yönlendirme olduğuna dair ampirik kanıtlar yaygın kabul görmüştür. Ancak dezavantajlı gruplar arasında ebeveynlerin hem finansal hem de beşeri sermaye düzeyleri ile ilişkili etkin yönlendirme süreçlerinin eksiklik yaratacağı düşünülmektedir. Bu koşullar altında dezavantajlı gruplar için alternatif bir kaynak olarak motivasyonel desteği etkin kullandığına dair kanıtlara odaklanılmıştır.

Bu bakımdan dezavantajlı ailelerin güçlü yönlendirici etkiler yerine, motivasyon ve moral desteğe önem vermeleri alternatif bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Gandara, 1994, 14; Gofen, 2010: 112 – 114; Choy & et.al, 2000: 52 – 54). Ayrıca aileler daha çok finansal fedakarlıklar yoluyla çocuklarının eğitime devam etmesi konusunda gerekli ve çoğu zaman asgari koşulları yaratmaktadır (Robb & et. al, 2007: 744 – 746). Bu olumsuzluklara karşın ailelerin bu tür fedakarlıklar göstermesi ayrıca etkin bir motivasyon yöntemi olmaktadır ve dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerde eğitim sonucunda elde edilen faydaların aktarılması konusunda daha güçlü karşılıklılık yaratmaktadır (Xie & Goyette, 2003: 477 – 478; Titus, 2006: 394 – 395). Ayrıca ebeveynlerin üniversite eğitimi konusunda zayıf enformasyona sahip olmaları, istek ve beklentilerinin daha az sınırlayıcı ve yaratıcılığı daha az kısıtlayıcı olmasına neden olmaktadır (Gandara, 1994. 18 – 19).

Robb & et.al (2007: 745 – 748) dezavantajlı öğrencilerin alternatif biçimlere dayalı sosyal sermaye kaynaklarını harekete geçirme eğilimlerini; *ebeveynler, kardeşler ve akrabalar* ile etkileşimlerini ifade eden *aile içi ilişkiler; arkadaşlar, öğretmenler* ve okulun kurumsal programlarına erişimleri kapsayan okul içi ilişkiler ve bireysel stratejiler olarak üç boyutta incelemiştir. Buna göre ebeveynler içerisinde özellikle annenin üstlendiği roller oldukça önemli görülmüştür. **Gandara (1994: 12 – 14)** dezavantajlı gruplara ait aile desteğinde annenin konumunun daha belirleyici olmaktadır. Ayrıca annelerin eğitim isteği babalarla karşılaştırıldığında daha yüksek olmaktadır. **Robb & et al (2007: 746)** ise annenin hane içi rolleri kullanarak dezavantajlı koşulların etkisinin zayıflatılması konusundaki önemine vurgu yapar. Etkin katılım sağlamasa bile uygun çalışma ortamının sağlanmasındaki çabalarının karşılık bulduğunu iddia eder. **Thapar & Sanghera-Bjorkert (2010: 12 - 13)** İngiltere'deki Pakistan göçmenleri özelinde annenin ulaşamadığı bireysel eğitim hedeflerine çocuklarının ulaşması için yoğun çaba sarf ettiğini göstermektedir. **Gazeley (2011: 4 – 6)** de annelerin çocuklarının eğitim motivasyonlarının yüksek olması

durumunda okul yönetimiyle kurduğu temasların başarıyı etkileyen bir faktör olduğunu göstermiştir.

Babanın rolü ise daha çok finansal kaynakların sağlanması ile sınırlıdır. **Gofen (2010: 111 – 112)** babanın daha çok bütçe üzerinden fedakarlıklara katlandığı ve eğitim masrafları için gelir çabalarının etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca eğitim imkanlarının geliştirilmesi için gösterilen fedakarlıkların etkili olabildiği görülmektedir. **Gandara (1994: 15)** babaların düşük eğitim seviyesine rağmen, eğitime önem veren tavrı ve oto-didaktik tavırlarının çocukların eğitim başarısını olumlu etkilediği kanısındadır. **Evans & et. al. (2010: 175 – 176)** kitap ve ansiklopedi gibi eğitim materyallerinin ailelerin finansal kapasitelerinden bağımsız olarak olumlu etkiler verdiğini göstermektedir. **Gofen (201: 112)** de ailenin kısıtlı finansal imkanlarına rağmen eğitim materyallerine yaptığı yatırımların hem çok daha etkili sonuçlar verdiğini, hem de duygusal karşılıklılığı arttırdığını belirtmiştir. Ayrıca ailenin eğitime verdiği önemin bir göstergesi olarak işlev görmektedir. **Stuart (2006: 172 – 174)** ise orta sınıf ailelerin yönlendirme eğilimlerinin kimi zaman baskıcı sonuçlar yaratabildiğini, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin mesleki tercihlerinde doğal olarak aile tarafından çok müdahale edilmediğini ve bunun da bireysel özelliklere daha uygun eğitim tercihleri yaratabildiğini ileri sürmüştür.

Dezavantajlı grupların kullandığı sosyal sermaye kaynakları arasında en etkinlerinden birisi kardeşler arası etkileşimlerdir. **Colemangil çerçevenin** kardeş sayısının azalmasıyla sosyal sermaye kaynaklarının etkinliği arasında kurduğu tersine ilişkinin, eleştirildiğine daha önce değinilmişti. Gerçekten de dezavantajlı gruplar arasında kardeşler arası ilişkiler, olumlu bir sosyal sermaye kaynağı oluşturmaktadır. **Gleason & Dynarski (1998: 11 – 13)**, büyük kardeşlerin okulu bırakmalarının eğitim başarısı açısından olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilmesi gerektiğini; buna karşın üniversite eğitimi almış kardeşlerin eğitim başarısını arttırdığını ileri sürmektedir. **Robb & et.al. (2007: 746)** üniversite eğitimi almış büyük kardeşlerin bu olumlu etkisini teyit etmiştir. Ayrıca eğitim almamış olsa bile kardeşlerin aile içindeki sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmesinin eğitim başarısını etkileyebildiğini ileri sürmüştür. Özellikle parçalanmış ailelerde, büyük kardeşlerin bu tavrıyla ebeveynlerin rolünü üstlendiği görülmektedir. Kardeşler arası eğitime ilişkin etkileşimler, ailelerin eğitim materyallerini ortak kullanma olasılığı dolayısıyla maliyetlerini azaltıcı etkiler yapabilmektedir. Yine büyük kardeşler, ebeveynlerin düşük eğitim düzeyi nedeniyle etkin yerine getiremediği yönlendirme

faaliyetini de katkıda bulunduğu görülmektedir (Gofen, 2010: 112 – 113; Gandara, 1994: 18 – 19).

Akrabaların yaptığı etkilerin de kardeşlerin etkisine benzer olduğu düşünülebilir. **Aldous (2006: 1638 – 1640)**, dezavantajlı konumdaki göçmen öğrencilerin eğitim imkanlarını geliştirmek için akraba ilişkilerini kullandığını ileri sürmektedir. Özellikle akrabalar arasında yüksek öğrenim görmüş olanlar, yönlendirme konusunda yaşanan ebeveyn bilgi boşluğunu doldurma konusunda önemli roller oynamaktadırlar (Boden, forthcoming, 6-7). Ayrıca yakın ilişkilerin motivasyonel desteği arttırdığı ve finansal zorlukların azaltılması için katkı sağlayıcı faktörlerin gücünü geliştirdiği düşünülür (Farmer – Hinton, 2008: 150 – 151). Buna karşın desteklerin niteliği akraba ilişkilerinin gücü ve yeterliliği ile ilişkilidir. Örneğin **Ahn (forthcoming, 4 – 6)**, köprüleyici bağ kapasitesinden yoksun akraba ilişkilerinin eğitim başarısına etki edebilecek kaynaklar yaratma olasılığının oldukça düşük olduğunu ileri sürmektedir. **Khalifa (2010: 625 – 626)** ise dezavantajlı grupların ait oldukları akraba çevresindeki yakın ilişkilerin eğitim için gerekli şartları oluşturmadığı durumlarda, olumsuz sosyal sermayenin örneği olabileceğine dikkat çekmektedir.

Dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin aile içi ilişkiler dışında kullanabilecekleri kaynakları okulun kurumsal ilişkileri ve arkadaş etkileşimleri oluşturur. İlkini gelişkin bir araştırma alanı olduğu görülmektedir ve dezavantajlı grupların eğitim başarısına ilişkin tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. İkincisi ise daha çok sosyalleşme konusundaki tartışmaların bir uzantısıdır. Özellikle üniversite ve üniversiteye hazırlık döneminde arkadaş gruplarının etkisinin, ailenin belirleyiciliğinden daha fazla olduğunu ve bu nedenle sosyal sermayenin etkinliğinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini iddia eden görüşler mevcuttur. Örneğin **Brooks (2003: 290 – 292)**, üniversite tercihlerinin ailenin statü konumuna bağımlı olarak gelişen arkadaş çevresinin belirleyiciliğinde tartışılması gerektiğini, ailenin sadece köken etkisi bakımında daha yapısal bir kaynak olarak değerlendirilmesinin uygun olacağını ileri sürer. Benzer bir ilişkiden **Reay & et.al. (2001)** de bahsetmektedir ve ailenin etkisinin daha çok motivasyonel olacağını ve tercihlerin daha çok arkadaş çevresinin yönlendirmesine göre değişeceğini düşünmektedir. **Eggens & van der Werf & Bosker (2008: 558 – 560)** eğitimde başarı sağlayan faktörlere yönlendirme konusunda arkadaş gruplarının etkisini, ailenin etkisinin önünde bulmuşlardır. **Stuart (2006: 177 – 178)** dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler arası ilişkilerin, ailelerden kaynaklanan enformasyon eksikliği probleminin giderilmesinde etkin olabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca **Ream (2005: 211 – 212)** bu gruplardaki öğrencilerin başarılarının

arkadaşlarını olumlu etkilediği ve eğitim fırsatları veya kariyer bakımından yaşanan umutsuzlukları bertaraf edici bir nitelik taşıdığını düşünmektedir.

Dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin okulun kurumsal imkanları ile olan ilişkisi daha ayrıntılı bir tartışma alanıdır. Bu tartışmaların genel çerçevesini **Stanton – Salazar (1997, 2004, forthcoming)**'in çalışmaları belirlemektedir. Buna göre dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler, üniversite eğitime ulaşma konusundaki şansları oldukça düşüktür. Çevre, aile ve okul koşullardan kaynaklanan bu sorunları, öğrencilerin bireysel çabalarıyla çözmesi bir hayli zordur. Okulların sağladığı yönlendirme ve rehberlik faaliyetleri bu öğrencilerin üniversite eğitimi açısından ihtiyaç duydukları desteğin sağlanmasının tek biçimi haline gelmektedir. Böylelikle dezavantajlı öğrencilerin sosyal sermaye bakımından eksiklikleri, profesyonel ve kurumsal girişimlerle tamamlanmaya çalışılmaktadır. **Harper (2008: 1033 – 1034)**, üniversite eğitime katılmada ve eğitim başarısında başta *Colemangil yorumlar* olmak üzere sosyal sermaye çalışmalarının ailenin önemini fazla abarttığını ileri sürmektedir. Oysaki bu süreçte başta kurumsal destek olmak üzere, kişisel özelliklerin belirleyici kapasitesi göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir.

Farmer – Hinton (2008: 132 – 136), dezavantajlı öğrencilerin üniversite eğitimi için karşılaştıkları zorlukların aile desteğine rağmen aşılmasının zor olduğu görüşündedir. Her ne kadar aile desteği bu öğrencilerin eğitim beklentilerini şekillendirse de, gerekli finansal ve beşeri sermaye kaynaklarının yarattığı eksiklikler bu öğrencilerin eğitim başarılarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Öğrencilerin söz konusu eksiklikleri, okul içi yönlendirme faaliyetlerini etkin olarak kullanmak ve bilinen yönlendirici kaynaklara alternatif oluşturmak niyetinde olduğunu ileri sürer. Buna göre dezavantajlı öğrencilerin üniversite şansı ailenin desteği ve okulun rolünün etkin bir kombinasyonuna bağlı olduğunu iddia eder. **Pendakur (2010: 11 – 14)** kurumsal etkilerin sadece üniversiteye hazırlık döneminde değil, üniversite eğitimi boyunca da önemli olduğunu düşünmektedir. Ayrıca etkin okul ve mezuniyet sonrası sonuçlar için kurumsal yönlendiriciliğin belirleyiciliği açıktır.

Bu görüşlere rağmen kurumsal desteklerin etkinliği sorunlu bir alandır. Dezavantajlı öğrenciler, genellikle sosyal dışlanmanın fazlaca olduğu bölgelerde yaşamaktadır ve devam ettikleri okulların altyapıları da paralel bir biçimde yeterli değildir. Bu nedenle dezavantajlıları içeren yönlendirici faaliyetlerin etkisinin zayıf olacağı düşünülebilir. **Farmer – Hinton (2008: 151 – 152)** ise bu sorunların yönlendirici faaliyetler bakımından

sorun olduğunu ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının okulların alt yapı faaliyetlerinin etkinliği güçlendirmeye yarayabileceğini ileri sürmektedir. Nitekim **Gazeley (2010: 295 – 296)** de dezavantajlı öğrencilerin sosyal sermaye yetersizliklerinin kurumsal desteklerle giderilmesi düşüncesinin, kapsamlı sorunu bireyselleştirmekten öte anlam taşımadığını düşünmektedir. Ayrıca alt yapı eksiklikleri kadar, velilerin ilgisinin zayıf ve yönlendirici faaliyetlere yabancı kalması önemli bir problemdir. Buna karşın öğretmen ve yöneticilerin büyük çoğunluğunu isteksiz olduğunu ve şevklerinin kırıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu sistemler oluşturulsa bile, dezavantajlı öğrencilerin homojen olarak etkin kullanabilecekleri bir fırsat alanı olarak belirmez. **Longwell – Grice & Longwell – Grice (2008: 416 – 417)** dezavantajlı öğrencilerin kurumsal desteklere ulaşma konusunda, kurumsal inisiyatiflerin ötesinde bireysel tavırlar ve psikolojik nitelikler bakımından problem yaşadıklarını ve bu öğrencilerin söz konusu desteklere başvurma konusunda çekimser davrandıklarını ortaya koymuşlardır.

Dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler, alternatif sosyal sermaye kaynaklarını kullanmalarının yanı sıra bunları destekleyecek bireysel stratejiler de kullanabilmektedir. Öncelikli olarak bu öğrencilerin, üniversite eğitimi sonrası emek piyasası avantajlarını kolladıkları ve bu avantajları aile ve toplumsal ağ çevresi için kullanmaya odaklandıkları görülmüştür. Daha çok eğitim için aile ve akrabaların gösterdiği fedakarlık duygusunun harekete geçirdiği karşılıklıklar bu stratejinin temelini oluşturur. **Bui (2002)** dezavantajlı öğrencilerde bağımsızlık ve bireysel yaşam beklentisinin oldukça geri planda olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan bu öğrenciler için avantajlı mesleki konumları ifade eden eğitim tercihleri konusunda hassastırlar. **Robb & et al. (2007: 748 – 749)** dezavantajlı öğrencilerde tıp mesleği tercihlerinde belirgin bir biçimde iyi ücret ve hayat koşullarının etkisi olduğunu ortaya koymuştur. **Xie & Goyette (2003: 477 – 479)** de benzer bir vurguyla daha fazla gelir getirme potansiyeli olan ve kültürel sermayenin gerekliliklerine dayanmayan mühendislik ve teknik uzmanlık gibi mesleklerin dezavantajlılar tarafından daha sık tercih edildiğini saptamıştır.

Meslek ve alan tercihleri dışında öğrenciler okul içi bir takım alternatif stratejiler ile mezuniyet sonrası avantajları pekiştirmek istemektedirler. Titus (2006: 393) üniversite eğitimi boyunca bu öğrencilerin burs ve desteklere ulaşma konusunda fazla çaba sarf ettiklerini, ayrıca bu imkanlara ulaşma ile eğitim başarısı arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. **Lohfink & Paulsen (2005: 416 – 418)** iki grup öğrencilerin kampus içi faaliyetlerini karşılaştırdığı çalışmalarında, dezavantajlı öğrencilerin okul

imkanlarından daha fazla memnun ve bağlılıkları yüksek olduğunu, buna karşın eğitim dışı faaliyetlere daha az katıldıkları sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir araştırmada **Pascarella & et. al.(2004: 270 – 274)**, dezavantajlı öğrencilerin matematik, bilim gibi derslere daha fazla ilgi gösterdiğini, müfredat içerisinde daha fazla ödev teslim ettiklerini ve kütüphanede daha fazla zaman geçirdikleri ifade etmiştir. Buna karşın müfredat dışı faaliyetlere katılımları ve sanat – insani bilimler derslerindeki başarıları daha düşüktür.

Genelde bu öğrencilerin kampus dışı faaliyetlere nadir katıldığı ve bunun özellikle emek piyasasına yönelik etkin gevşek ağ bağlantıları oluşturmada sıkıntılar yarattığı görüşü yaygındır. **Harper (2008: 1041 – 1045)** bu dezavantajları kabul etmekle birlikte, kampus aktivitelerinde liderlik yapan dezavantajlı gruplardan öğrencilerin, sadece emek piyasasına dönük olarak değil, aynı zamanda öğrencilik dönemindeki zorlukların aşılması konusunda da önemli sosyal sermaye avantajları elde ettiklerini iddia etmiştir. Bu etkiye karşın kampus hayatına uyum sağlama konusunda çok etkin stratejiler izlenmediği görülmektedir. Daha çok uyum sorununu aşmaya yönelik tedrici faaliyetlerin takip edildiği savunulabilir. Örneğin **Buften (2003: 217 - 220)** dezavantajlı öğrencilerin üniversitedeki gündelik hayat akışında zorlandığını ve bunun eğitim başarısı için olumsuz sonuçlar doğurabildiği göstermiştir. Öğrencilerin yaşadığı bu zorluklar daha çok “dil” kullanımını içermektedir. Bu nedenle dezavantajlı öğrenciler yatkın oldukları kullanım biçimleri yerine kabul gören standartlara uyumu önemli bulmaktadır. Ayrıca üstün başarıya daha fazla odaklanmaktadır ve sosyalleşmelerini daha çok bu üstün başarı kriteri üzerinden kurmaktadır. **Aries & Seider (2007: 146 – 149)** bu nedenle toplumsal gruplar arası farklılıklara dikkat çekmektedir. Üniversitede gündelik etkileşimlerde orta sınıflardan gelen öğrenciler, kendi sınıfsal kimliklerini daha fazla vurgulamaktadır ve bunun avantajları üzerinden sosyalleşme imkanlarını kullanma niyetindedirler. Buna karşın dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler, kendi başarılarındaki yapısal faktörlerin önemine daha fazla vurgu yapmaktadırlar. Bu öğrenciler aynı zamanda daha yüksek kariyer beklentilerine sahiptir. Ek olarak ayırıcı bir özellik olarak toplumsal eşitsizliklerle ilgili ideolojik yorumlara daha duyarlı oldukları görülmektedir.

B. Türkiye’de Toplumsal Ağların Önemi

Toplumsal ağların çağdaş toplumlardaki işlevlerine yönelik ilgiler, son dönem araştırmalarda yeniden canlanmış bir konudur. Özellikle insan davranışının kökenlerini farklı paradigmlar ile anlamaya çalışan girişimler arasında, toplumsal ağların insanların bir arada yaşama, işbirliği ve norm gibi karmaşık yapıları ilişkilerini açıklamada merkezi bir öneme sahip olduğu genel kabul görmektedir (Fukuyama, 2009:191 – 195). Ayrıca modern toplumsal düşüncenin toplumsal ağlara olumsuz değer atfeden ve toplumun formelleşme düzeyinde olumsuz etkilere neden olduğunu iddia eden fikirleri (Eisenstadt, 2007: 55 – 58) daha az rağbet görmektedir. Bunun yerine örneğin *homo – economicus* ilkesinin temel varsayım kabul edildiği piyasa ilişkilerinde toplumsal ağların belirleyici yönlerine vurgu yapan yorumlara sık başvurulmaktadır (Granovetter, 1985: 487 – 489; Williamson, 1983: 45 – 49; North, 2002: 16 – 20)³.

Ancak toplumsal ağların bu düzeyde önem kazanmasının, bir önceki alt bölümde belirtilen türden, çok yönlü dezavantajlara karşı bir direnme unsuru olarak güçlenmesi anlamına gelmediğini, aksine artık bireysel ilişkilerin piyasa güçleri gibi değerlendirildiği bir durumu ifade ettiğini belirten görüşler de mevcuttur (Fine, 2001: 7 – 8). İlk bölümde kısaca değerlendirilen bu eğilimler, toplumsal ağların piyasa toplumlarına bir alternatif olduğu yolundaki yorumları fazla iyimser olarak değerlendirmektedir. **Buğra (2009: 20 – 22)**, sosyal dayanışma ağlarının çağdaş toplumlarda iki biçimde ele alındığını belirtmektedir. İlk görüş daha çok *Polanyi*’nin görüşlerinden etkilenir. Buna göre, dayanışma ağları piyasacı fikirlerin metalaşma amacına karşı direnme ve bu etkileri azaltıcı faktörler olarak görülebilir. Ancak piyasalaşma hareketlerinin gücü günümüzde bu ilişkileri de birer “meta” haline getirmeyi başarmıştır ve toplumsal ağ ilişkilerinin dezavantajlı gruplar için işlevsel olma şansları zayıflamıştır. Buna karşın, yukarıda belirtildiği gibi, *North* veya *Granovetter* gibi isimler bu ilişkilerin piyasanın ekonomik olmayan doğasına ait olduğu görüşündedirler ve bu durum piyasaların farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarır. Bu bakımdan toplumsal ağlar, “homo – economicus” ilkesinin bir kısıtlaması olarak görülmelidir.

³ Bu eğilim özellikle iktisat içerisinde yeni metodolojik gelişmelerin savunuculuğunu yapan bir akımın temel varsayımlarını oluşturmaktadır. Temelde “ekonomik” alanın kesin belirleyiciliğine dayanan “yerleşik iktisat”tan ayrılan bu akım toplumsal ilişkiler, kurumlar ve hükümetler gibi “piyasa dışı” aktörlerin eylemlerinin yaratacağı piyasa içi sonuçların belirleyiciliğine vurgu yapar. Bu eğilimlerin genel bir karakteristiği olduğu söylenemese bile, en öne çıkanı “kurumsal iktisat” akımıdır. Ayrıntılar için bkz. Özveren (2007) ve İşler (2011).

Benzer bir ayrışmanın daha spesifik bir biçimi, toplumsal ağların rollerinin modern – kentsel ortamda devamlılığı ve rollerinin zayıflamasına ilişkin tartışmalarda bulunabilir (Güneş – Ayata, 1996: 98). Bu görüşlerden bir yönü modernleşmenin doğasına ilişkin Simmel ve Durkheim gibi klasiklerin bakış açısına paralel bir biçimde, toplumsal ağların gücünün kentsel ortamın formelleşmiş ilişki kodları karşısında giderek işlevsiz kalacağını iddia eder (Allan, 2007: 327 – 328; De Beer & Koster, 2009: 51 – 54). Diğer bir görüş ise toplumsal ilişki ağlarının kent ortamında işlevlerinin dönüşerek devam ettiğine odaklanarak, ilk tür görüş biçimlerini modernist paradigmanın zayıflamasının bir göstergesi olarak ele almaktadır (Yusuf, 1974: 212 – 213; Bahr & Déchaux & Stehr, 2004: 119 - 122). Bu iki yorumdan formelleşme vurgusu ile *Polanyi*'nin piyasalaşma imgesi arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Ancak burada bir paralellik olmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Zira *Polanyi*'nin kastettiği anlamda piyasanın toplumsal bağlamdan kopmasını ifade eden piyasalaşma imgesi, modernist kentleşme görüşünün olumlayıcı vurgusunun zıddı bir karamsarlığı ifade eder (Williams, 2004: 441).

Toplumsal ağların modern toplumlarda işlevselliğinin sürdüğünü iddia eden “gömülülük” fikri ile eleştirel kentleşme çalışmaları arasındaki akrabalık ise daha yakındır (White & Guest, 2003: 242 – 244; Piselli, 2007: 869 – 870; Beall, 2001b: 1017). **White & Guest (2003: 256)**, özellikle *Granovetter*'in zayıf bağlar – güçlü bağlar kavramlaştırmasının kentteki toplumsal ilişkilerin toplumsal doğasının anlaşılmasında temel önemde olduğunu iddia eder ve eğitime katılma, iş bulma veya tedarikçiler arasındaki ilişkiler üzerinden verilen “gömülülük” örneklerinin mekansal etkilerin kavramasına yaptığı katkılardan bahseder. **Jenkins (1983: 529 – 530)** ise toplumsal ağlar yoluyla oluşturulan bir kavrayışın modern toplumlarda kolektif örgütlenme ve eylem kabiliyetini ifade etmedeki öneminin altını çizmektedir.

1. Türkiye’de toplumsal ağ ilişkilerinin önemini belirleyen faktörler

Türkiye’de toplumsal ağların değerlendirme tarzlarının bu anlayışlara paralel olduğu ileri sürülebilir. Ancak değerlendirme tarzları *Buğra*'nın ayrımından farklı olarak, kent araştırmalarındaki gelişmelerin etkisiyle daha çok bağlamsal koşulların etkisindedir. Buna göre, Türkiye’de toplumsal yapıyı şekillendiren unsurların başında 1950’lerden itibaren yoğunlaşan içgöç ve artan kentli nüfusun yaptığı etkilerin geldiği düşünülmektedirler. Gerçekten de içgöç süreci toplumsal ağların sadece kentleşme ile ilgili olan işlevleri konusunda değil, daha geniş bir etki çerçevesinin benimsenmesine neden olmuştur

(Başlevent & Dayıoğlu, 2005: 33-34; Öncü, 1988: 38-40). **Erman (2001a: 991 – 995)**, bu çerçeveye uygun olarak içgöç süreci ve onun temel yansıması olan “gecekondulu” kavramının başlangıçta uyum umudunu ifade eden “kentlileşmemiş nüfus” olarak değerlendirildiğini, 1970’lerden itibaren toplumsal ağ ilişkilerinin direnme ve alternatif hareketlere olan yakınlığından dolayı “dezavantajlı ötekiler” olarak ele alındığını belirtir. Süreç 1980’lerden itibaren uyum vurgusunu kaybetmeye başlamış ve günümüzde toplumsal ağ temelli iç göç süreci “tehditkar öteki” olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Dolayısıyla toplumsal ağların yarattığı uyum sağlayıcı imkanların günümüzde yitirildiği ve etkin bir piyasa sürecinin ağ temelli dayanışma ilişkilerinin etki alanını belirlediğine inanılmaktadır.

Piyasacı etkilere ilişkin açıklayıcı yorumlarından birisi **Işık & Pınarcıoğlu (2006: 155 - 163)**’na aittir. Buna göre kentte kurulan dayanışma ilişkileri dezavantajlı durumda bulunanlara, “kentlin anomileştirici etkisinden korunma, kente uyumun temel belirleyicisi olan konut piyasası avantajları sunma; enformel sektör işleri de kapsayan ancak düzenli gelir temin edebilmeyi sağlayan emek piyasası avantajları oluşturma ve en önemlisi sosyal hareketlilik ve bireysel refahın artışı şansını sunmuştur” (Işık & Pınarcıoğlu, 2006: 156). Ancak bu imkanlar 1980 sonrası ortamda önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde de toplumsal ağlar, göçmenler ve diğer dezavantajlı gruplar için “tutunabilme”nin genel şartlarını sağlama konusunda yine önceliklidirler. Hatta formel güvence sistemlerinin zayıfladığı bir ortamda, dezavantajlı gruplar için kentlerde yaşayabilmenin koşulları büyük oranda toplumsal ağ ilişkileri çerçevesinde sağlanmaktadır (Pınarcıoğlu & Işık, 2001: 40–42). Buna karşın söz konusu dönüşüm, toplumsal ağ ilişkilerindeki temel öğenin dayanışmanın değil, ayrıştırıcı ve hiyerarşik eşitsizliklerin etrafında kurulmasına neden olmuştur.

Türkiye’nin toplumsal ağların önemi bakımından özgün bir örnek olmadığı, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda benzer süreçlerin yaşandığı ve hemen aynı bağlamın benzer özellikteki toplumlarda gözlemlenebileceğini iddia edilebilmektedir. İlk bölümün son alt bölümünde tartışıldığı gibi, aslında toplumsal ağların gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda eksik işlevlere sahip formel organizasyonların görevlerini üstlendiği görülmektedir (Massey, 1990: 4-5; Afsar, 2003: 3 – 4). Toplumsal ağların bu fonksiyonu içerisinde ailenin ve geniş akraba çevresinin oynadığı kurucu rol de iyi analiz edilmiştir (Root & De Jong, 1991: 223 – 225; Kim, 1990: 413 – 414).

Bu benzerliklerin geçerli olduğu ve ayrıca daha özgün koşulların Türkiye’de toplumsal hayatı yönlendirdiğine ilişkin bir yorum **Duben (2002b: 80 – 92)**e aittir. Öncelikle toplumsal ağ ilişkilerine ve özelde akrabalık ilişkilerine odaklanan literatürün Türkiye’de hatalı ön kabullerin etkisi altında olduğu belirttiği çalışmasında; Türkiye’de akrabalık bağlarının sanıldığı gibi geniş ailenin çözülmesiyle değer kaybına uğrayacağı beklentisinin geçerli olmadığını ileri sürer. Aksine Türk toplumunda geniş aile yapısı tarihsel olarak sık rastlanılabilen bir olgu değildir ve ailelerin genel yapısı öteden beri çekirdek aile formuna yakın düzeydedir. Dolayısıyla akrabalığın gündelik hayattaki işlevlerine göre yapılacak bir tasnif başından yanlış olacaktır. Bunun yerine akrabalığın bir toplumsal kod olarak değerlendirilmesinin daha anlamlı olacağı kanısındadır. Yani akrabalık batılı anlamda yerleşmemiş sivil toplum ve kamu ahlakının yerini alan, patrimonyal ve kişiselci değerler sistemini ifade etmektedir. Akrabalığın ifade ettiği değerler sisteminin sadece kırsal ilişkilerin bir uzantısı olarak görmenin de hata olacağını ifade eden **Duben (2002b: 87 – 89)**, yerleşik kentliler arasında da benzer bir kodun yaygın bir şekilde gözlemlenebileceğini ifade etmektedir. Bu şekilde oluşan bir ilişkiler sisteminin gerçek akrabalık ilişkileri ile formel kentsel ilişkiler arasında bir biçimi ifade etmektedirler ve gündelik hayat içerisinde çok kullanılan bir koddur.

Söz konusu durumun Akdeniz toplumlarında ve Batı dışı dünyanın çoğunda etkili olduğu ancak Türkiye’de daha özgün ve açıklayıcı bir yere sahip olduğu fikrine **Kalaycıoğlu (2006: 235)** da katılmaktadır. Yine **Güneş – Ayata (1996:105)** Türkiye’de akrabalık ilişkilerinin sadece dezavantajlı gruplarda ve kente yeni göçenlerde değil, orta sınıf ailelerde de etkili olduğunu ileri sürmektedir. İlk grup için bu ilişkiler bütünü etkisiz formel düzenlemelerin yerini alabilecek yegane dayanak noktalarıdır. Ancak orta sınıflar, kısmi olarak farklı kodlarla yürütülen toplumsal ilişkilere ve daha zayıf ağlara dahil olabilme şansına sahip olsalar da, çekirdek ilişki çerçevesini daima “*akraba grupları*” oluşturmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de aile üzerinden kurulan ağ ilişkilerinin ayırıcı bir önemde olduğuna ilişkin bir eğilimden bahsedilebilir. Bu eğilimin, akrabalık sisteminin kentleşmenin zayıf çerçevesinin olgunlaşmasıyla birlikte, eriyeceğini düşünen modernist paradigmanın Türkiye’deki temsilcilerine (Kongar, 1996: 76 – 79; Karpat, 2003: 273 – 276; Kıray, 2000:6 – 7; Spencer, 1960: 40 - 42) karşı alternatif bir çerçeveyi oluşturduğu düşünülebilir. Bu çerçeve, akrabalık ilişkilerinin dönüşümlerine odaklanmanın yanı sıra; ilgili ilişkiler

bütünün, kalıcı kaynak biçimlerini sağlamada ve söz konusu kaynakların ifasındaki katkılarının önemine değinilmektedir (Sönmez, 2000: 65 – 66).

Ancak bu kaynakların toplumsal eşitsizliklere göre dağılımı konusunda net olmayan bir analitik çerçeve mevcuttur. **Duben (2002b: 85 – 86)** ve **Güneş – Ayata (1996: 105)** bu kaynakların farklı gruplar arasında farklı nitelikler göstermediğini ileri sürmektedir. Buna karşın **Kalaycıoğlu (2006: 235 – 237)** toplumsal ağ ilişkileri dolayısıyla elde edilen destek ve kaynakların dezavantajlı gruplar arasında kuvvetli ve kalıcı bir nitelik gösterdiğini düşünmektedir. Toplumsal ağ kaynakları, formel sistemlerin sağladığı sosyal yardım imkanlarına alternatifini daha güçlü ve daha işlevsel kaynakların ikame edilmesini sağlamaktadırlar. Bu noktadan Türkiye’de toplumsal ağların ayırıcı bir öneme ve konuma sahip olduğu ve Türk toplumunun anlaşılmasında anahtar bir konumda olduğu öne sürülmektedir.

Toplumsal ağların sağladığı dayanakların değerlendirilmesinde bu bakımdan burada *özgüncülük, işlevselcilik ve asimetrik ilişki bakış açısı* olarak tanımlanacak *üç farklı eğilimin* var olduğu düşünülebilir. Eğilimler arası devamlılıklar ve benzerlikler olsa bile kabaca bunlardan *ilkini oluşturan özgünlükçülük eğilimi* **Duben (2002b: 87 – 90)**’nin belirttiği gibi toplumsal ağların yaygın ve devamlılık gösteren kaynaklar olduğuna yönelik görüşlerden meydana gelir. Bunlar büyük oranda modernist paradigmanın alternatifi konumundadırlar ve toplumsal ağların formel sistemlerin boşluğunda geliştiği fikrine çok az bağlıdırlar. En azından formel sistemlerin eksikliğinden doğsa bile, *bu yapılar farklı kültürel ve tarihsel koşulların etkisiyle sürekliliğe sahip sistemleri ifade ederler*. Dolayısıyla formelleşmiş ilişkilerin yaygınlaşmasıyla toplumsal ağların işlevsiz kalacağı arasındaki beklentiler yersizdir. Aksine bu ağlar farklı kodları işlevsel kılarak ve yeni koşullarda dönüşüm göstererek ayakta kalmaktadırlar.

İkinci grup işlevselci görüşler, aile ve akrabalık ağlarının daha çok işlevlerine odaklanma ve formel yapıların zayıflığını ifade etme yönünden modernleşmeci görüşlere yakındır. Ancak söz konusu dayanışma sistemlerinin devamlılığı konusunda belli belirsiz çıkarımlarda bulunmaktadırlar. Ayrıca uluslararası benzerliklere yönelik atıflar, daha çok bu eğilim tarafından kullanılmaktadır. Örneğin farklı refah sistemi sınıflamaları içerisinde Türkiye’deki toplumsal ağların rollerinin tayin edilmesi genellikle bu bakış açısının bir sonucudur (Buğra, 2008: 219 – 224; Çelik, 2007: 430 – 431). *Özellikle devlet – vatandaş ilişkilerine özel bir önem veren bu yaklaşım*, dönemsel koşulların etki biçimleri üzerinden,

toplumsal ağların üstlendiği rollerdeki dönüşümlere dikkat etmektedir. *Dolayısıyla aile ve akrabalık ağlarının, aslında refah ve sosyal güvenlik sağlayıcı alternatif biçimler bakımından önemli olduğu varsayımından hareket edilmektedir.*

Kamusal otoritenin daha formel sistemler geliştirme kapasitesinin eksik olmasının sağladığı alandan hareketlilik kazanan toplumsal ağların, neo-liberal eğilimler tarafından fark edilen alternatif imkanları nedeniyle ayrıca formel sistemlerin gelişmesine yönelik engeller yarattığı düşünülmektedir. Bu sezgisel yakınlık aynı zamanda piyasa içi düzenlemelerin toplumsal ağ içi ilişkileri giderek daha fazla kapsamaya ve bunun da özellikle dezavantajlılar açısından önemli bir sorun yaratacağına yönelik tedirginlikler, işlevselci eğilimlerin formel düzenlemelerin piyasalaşma süreciyle olan bağlantısı konusunda mesafeli olmasına yol açmaktadır. Örneğin **Buğra & et.al. (2003: 23)**, 1990 sonrası kente göç eden grupların daha formel bir konut piyasası ile karşılaştığını ancak bu kısmi düzenli yapının, çok yönlü dezavantajların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını ileri sürmüştür. Ayrıca söz konusu formel düzenlemeler aile, akraba ve hemşeri ağlarının kendi arasında kurduğu dezavantajlılar arası dayanışmanın etki alanını oldukça daralttığını göstermişlerdir. Bu noktada asimetrik ilişki yaklaşımı olarak adlandırılan eğilimle benzer argümanların kullanıldığı görülmektedir.

Asimetrik ilişki yaklaşımı olarak, bu çalışmada adlandırılan *üçüncü yaklaşım*, formelleşmenin doğasına karşı tutumlarda dönüştürücü vurgu bakımından *özgünlükçülük*le paralel fikirler ortaya koymaktadır. Toplumsal ağ ilişkileri formel sistemlerin etki alanıyla zıt bir güce sahip değildir. Aksine devamlılık potansiyeli ve tarihselliği bakımından daha güvenilir olduğu için daha çok talep gören yapıdadırlar ve çoğu zaman formel sistemlerin etki alanının genişlemesi ve daralmasıyla uyumludurlar. Bu nedenle devletin formel düzenlemelerindeki eksiklere bağımlı değildir ve çoğu zaman bu düzenlemelere göre yön ve biçim değiştirmektedirler. İşlevselci fikirlerden ayrılan bu yön, özgüncü fikirlerin savunabileceği toplumsal ağ içi “karşılıklılıkların belli belirsiz ancak sürekli olması” (Duben, 2002b: 92) tespitiyle uyuşmaktadır.

Asimetrik ilişki yaklaşımı enformel pratikler dizisinin sürekli olarak sınındığı bir toplumsal ilişki düzeyinin tahayyülüne bağlıdır. **Işık & Pınarcıoğlu (2005: 57 – 61)** *geçişken geometri* tanımlamasına paralel olarak bu yaklaşım, toplumsal ağların ifade ettiği ilişki biçimlerini, Tönnies’in sınıflandırmasına uygun olarak “enformel” olarak tanımlamaktadır (Mistzal, 2000: 69 – 71). Ancak modernist paradigmanın formelin keskin bir zıddı olarak

gördüğü enformel pratikler, bu yaklaşım tarafından formelle sürekli ilişki halinde, formelin sistemik niteliğinden temellenebilen hatta onun imkanları ile anlamlı olabilecek niteliğe bürünebilir. Bu ilişkinin burada işlevselcilik olarak tanımlanan görüşlerde olduğu gibi birbirini baltalayan özellikler taşıması da gerekmez. Hatta çoğu zaman paralel sonuçlar üretebilirler. Örneğin içgöç sürecinin siyasal temsil ve yerel siyaset üzerine etkilerini formüle etmeye çalışan **Kurtoğlu (2004: 382 – 383)**, akrabalık ve hemşerilik gibi toplumsal ağların başlangıçta kökenlere ilişkin benzerliklerden de doğsa da, kent ortamında özgün bir gelişim gösterdiğini ileri sürmüştür. Buna göre ağ içi ilişkiler, otantik olarak devam etmekten çok, zamanla dönüşen ve süreklilik ile kesintileri açılan yeni tür bir kimlik kaynağı olarak tanımlanabilmektedir. Buna karşın formelin en azından, *Bourdieu'nün "sembolik şiddet"* olarak açıkladığı biçimde bir önceliği mevcuttur. Ancak bu öncelik ilişkisi, pratiklerin boyutunda diğeri aleyhine tahrip edici sonuçlar meydana getirmemektedir.

İşlevselci eğilimlerin, pazar ilişkilerinin gelişmesi ile formel sistemlerin doğası arasında kurdukları paralellikten kaynaklanan tedirginliğe, asimetrik ilişki bakış açısında kısmen rastlanmaktadır. Bu yaklaşım, öncelikle piyasaların niteliğinin mutlaka formelleşme ile ilgili sonuçlar yarattığı fikrine karşı çıkarlar. Aksine *Granovetter* veya *Kurumsal İktisatçıların* ifade ettiğine yakın bir şekilde, piyasa ilişkilerini yönlendirme kapasitesine enformel ilişkilerin fazlasıyla sahip olduğu düşünülür (Dubetsky, 1976: 438 – 440; Özen & Aslan, 2006: 151 – 154). Ancak piyasalaşma, aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde karşılıklılığı oldukça görünür ve materyal olarak değerlendirilebilir hale getirdiği için tahrip edici olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu süreç dezavantajlı gruplar arasında alternatif kaynakları harekete geçirme imkanını kısıtlamaktadır ve kendi içerisindeki kısmi denklik ilişkisini eşitsizliğe doğru dönüştürmektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 80- 82; Aktaş, 239 – 240).

Modernleşmeci veya alternatif bakış açılarının tümü toplumsal ağların Türk toplumu için belirleyici bir kolektif aktör⁴ olduğu konusunda hem fikirdir. Alternatif bakış açıları arasında bu tür ilişkilerin yaratacağı kaynakların nitelikleri konusunda ayrışmalar olsa da, toplumsal ağların önemine ilişkin bir tereddüde rastlanmamaktadır. Ancak tüm bu bakış açıları

⁴**Shapiro (2005: 277)** toplumsal ağların toplumsal eylem içerisinde aktörlerin uyumu kolaylaştırmasından hareketle, kolektif eylemin bütünlüklü bir çerçevesini oluşturduğunu düşünmektedir. Bu tür bir yorum faydacılıktan çok, kolektifin toplumsal tanınmasına katkıda bulunur ve bu nedenle aktör – eylem ilişkisinde açıklayıcı bir yer elde eder. Bu yoruma paralel bir biçimde toplumsal ağların konumu “yapısal” ve “eylem teorisi”ne ilişkin ikili anlamı kapsayacak bir biçimde değerlendirilmektedir.

arasında toplumsal ağların etkinlik ve önemine ilişkin farklı faktörlerin önceliği olduğu düşünülmektedir. Belirleyici faktörleri ilgilendiren açıklamalara daha çok aile ve akraba ilişkilerinin tanımlama çerçeveleri yön vermektedir. **Duben (2002b: 91 -93)** aile ve akrabalık ağlarının literatürde genelde, moral değerlere göre değerlendirildiği; işlevselliğine göre ele alındığı; ve öznel motivasyonlarına ve karşılıklılığa göre şekillendiği üç farklı eğilim tarafından değerlendirildiği kanısındadır. Bu eğilimler farklı biçimlerde kültürel, ekonomik ve siyasal faktörlerin biri veya bir kaçının özgün ilişkilerine göre şekillenen çeşitli açıklama yolları geliştirmişleridir.

a. Patriarkal ilişkilerin etkisi

Bunlardan en sık kullanılan argüman patriarkal ögelere kullanılan bağlantılardır. **Kandiyoti (1988: 278 – 279)** Türkiye’de özellikle İslam’ın etkisinden ve halen belirgin kırsal bağlantılardan temellenen güçlü bir patriarkal vurgunun, hane temelli toplumsal ilişkiler sistemini ve aile - akraba gruplarının etki alanını güçlendirdiği kanısındadır. Cinsiyet temelli bu yapı, kent ortamında farklı dinamikler tarafından yeniden müzakere edilen bir süreçle karşılaşmasına karşın, dönüşerek etki alanını korumuştur. Kadının işgücüne katılımını artması ve kuşaklararası ilişkileri dönüştüren demografik etkilerin perdelemesi, söz konusu yapının açıklayıcı gücünü kıramamıştır.

Benzer bir dönüşümden hareket eden **Erman (2001b: 123 – 124)**, kent ortamında cinsiyet temelli kurulan aile içi ilişkiler sisteminin belirleyici etkisine vurgu yapmaktadır. Buna göre, kentlere yönelik iç göç daha çok aile ve akrabalık ağları üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla kırsaldaki cinsiyet temelli ilişkiler, kent ortamında zincirleme göçün etkisiyle büyük oranda korunarak devam etmektedir. Özellikle göçün toplumsal ağlar üzerinden gerçekleşmesi kent ortamında göçmenlerin, orijin etkisinin baskın olduğu mekansal ayırtırmaya gitmesine neden olmuştur. Kırsal koşullardan tamamen bağımsız olmayan bu nitelikler, aile ve akrabalık çerçevesinde kurulan moral ilişkilerin devam etmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu moral temel cinsiyet vurgusunun güçlü bir şekilde devam ettiği, hane içi ve kuşaklararası ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur. **White (1999: 110 – 112)** ise aile ve akraba ilişkilerinin bir kutsanması olan bu ilişkilerin göç sürecinin asıl yönlendiricisi olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirttikten sonra; toplumsal sistemin ve özellikle ekonomik ilişkilerin “çoğunlukla ataerkil hiyerarşiye” uygun bir biçimde kurulduğunu ileri sürmektedir.

Güneş – Ayata (1996: 104 - 105), Türkiye’de kente göç olgusunun, kentleşmenin toplumsal ağları anlamsızlaştıracağına karşılık toplumsal ağlar tarafından şekillendirdiğini iddia eden temel tartışmada ikinci eğilimleri haklı çıkaracak bir niteliği barındırdığını iddia eder. Bu niteliğin belirginleşmesinde “patriarkal” denilebilecek ilişki biçimlerinin etkisinin önemli olduğunu düşünür. Buna göre özellikle kadınların iç göç sürecindeki belirleyici konumları, toplumsal ağların işlevselliğinin gücünün devam etmesinin temel nedenidir. Zincirleme göçün bir sonucu olarak kadınlar gündelik faaliyetlerini büyük ölçüde aile akraba ilişkileri çerçevesinde devam ettirmektedirler. Erkekler genellikle kentin diğer kesimleriyle etkileşim sürdürdüğü alanlarla ilişkide olmalarına karşın; kadınları hane içi rolleri ve geleneksel sosyal kontrol nedeniyle bu şansları oldukça zayıftır. Dolayısıyla kadınlar arası ilişkiler, akrabalık ilişkilerinin süreklilik göstermesinin temel nedenidir ve bu tür yakın ilişkiler aynı zamanda “*dayanışma*”nın niteliğini de belirlemektedir.

b. Zincirleme göç biçimi

Zincirleme göç sürecinin⁵ yapısı gereği, toplumsal ağların etki alanını geliştirdiği bilinmektedir (Choldin, 1973: 166 – 168; Palloni & et. al, 2001: 1265 – 1267). **Garip (2008: 592 – 595)**, daha çok uluslararası göç için analiz edilen bu sürecin iç göç sürecinde de geçerli olduğunu ve sosyal sermaye kavramının bu konuda etkin rol oynadığını göstermiştir. Buna göre özellikle hemşehrlik bağına sahip bireylerden, önce göç eden (prior migrants), yeni göç edenin (prospective migrants) kararını ve şehirdeki yaşam koşullarını etkilemektedir. Bu ilişki kimi zaman yakın akrabalar arasında da görülebilmektedir ve genellikle toplumsal ağların şekillendiriciliği kabul edilmektedir. Bu tür özellikler gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göçün temel niteliği olarak değerlendirilmektedir (Mazumdar, 1987: 1098 – 1100).

Buna karşın Türkiye’de yaşanan iç göç sürecinin, zincirleme göçün daha istisnai bir biçimini yansıttığı düşünülmektedir (Şenyapılı, 1982: 245 – 247; Munro, 1974: 655 – 657; Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç, 2000: 525 – 527; Tanfer, 1983: 79 – 83). Burada en büyük etki göç sürecinin doğrudan hane içinde ve kuşaklararası etkilere göre biçimlenmesi (Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç, 2000: 539 – 540; Güneş – Ayata, 1996:

⁵ Zincirleme göçün ne tür yapısal öğelere ve bu öğelere göre değişebilen tanımlama girişimlerinin ayrıntıları burada değinilemeyecek kadar hacimlidir. Burada zincirleme göç “yeni göçmenin göç kararını verirken fırsatların varlığını ve kullanılma biçimlerini; göç ettiği yere ulaştığında ulaşım, barınma ve çalışma gibi düzenlemeleri temel ilişkiye sahip daha önce göç etmiş yakınından öğrenmesini” ifade etmektedir (MacDonald & MacDonald, 1964: 82). Ayrıntılı tartışmalar için bkz. Bin (2007:41 – 56).

100 – 103; Duben, 2002c: 60 – 63) ile kırsal kent arasında kurulan devamlılıklardan (Sönmez, 2000: 65 – 66; Karpat, 2003: 108 – 113) kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de zincirleme göç süreci büyük oranda hane içi rollerin, yapısal koşullardaki dönüşüme karşılık vermesi tarafından şekillendirilmiştir. Özellikle 1950’lerden itibaren etkisi genişleyen bu sürecin nasıl geliştiği konusunda 1980’lerin ortalarına kadar farklı gruplar arası tartışmalar yaşanmıştır. Ancak bu tartışmalar çoğunlukla, reel tespitlerden çok “zihinsel tasarımların” etkisinde gerçekleşmiştir (Tekeli, 2008a: 50 – 53). Buna göre ilk grup yorumlar daha çok tarımdaki mülkiyet ilişkileri ve teknolojik gelişmeye vurgu yapmaktadır. Özellikle 1950’lerden itibaren mekanizasyon artmış ve büyük bir emek gücü kitlesi açığa çıkmıştır. Doğal olarak bu kitlelerin kentlere yönelmesi kentleşme oranlarını arttırmıştır (Barnett – Howell, 2009: 79 – 81; Köymen, 2008: 137 - 140). Ancak bu tezin çok da geçerli olmadığı ve hem tarımdaki toprak yapısının çok değişmediği hem de mekanizasyonun etki alanının çok dar olduğuna yönelik değerlendirmeler de yapılmıştır (Keyder, 1989: 737 – 738). Bu tür yorumlara göre ise, yoğun kentsel göçü kırsalın iticiliğinden çok kentlerin çekiciliği üzerinden algılanması daha yerinde olacaktır. Zira ilgili dönemde kentsel ortamdaki dönüşümler ve fırsatlar kadar köy – kent arasındaki mekansal yalıtılmışlığın azalması “zincirleme göçün” temel belirleyicisi olmaktadır (Tekeli, 2008a: 53; Akşit, 1993: 193 – 195).

Nedenleri konusundaki bu tartışmalara rağmen, zincirleme göçün genellikle hane içi rollere dayalı yapısı konusuna bir uyuşmadan da bahsedilmelidir. İster kırsal işgücü koşullarındaki daralma, ister kentsel imkanların genişlemesi veya her iki faktörün ortak etkisi olsun, zincirleme göç süreci genellikle kırsal hane içerisindeki genç erkeklerden biriyle başlar. Özellikle kentteki işgücü ihtiyacının genişlemesi genellikle kırsal ailelerin kendi konumlarında radikal değişiklikleri göze almadan, gelişen fırsatları değerlendirme olarak belirlemiştir. **Tekeli (2008a: 60 – 61)**, bu tür bir ikili yapının kentsel imkanların tam bir kopuşun ekonomik ve sosyal maliyetlerine izin vermeyecek bir şekilde kısıtlı gelişmesiyle ilgili olduğu kanısındadır. Ailenin genç erkekleri kentte genellikle akraba – hemşehri grubundan oluşan ağların desteği sayesinde geçici ve enformel işlerde çalışır ve genellikle çok net olmayan iskan biçimlerine sahip olur. Ancak bu şekilde elde edilen gelirler, kırsal hayatta kullanılmak için ailenin bütününe aktarılır (Güneş – Ayata, 1996:100). Elde edilen gelirin bir kısmı, kentsel fırsatların değerlendirilmesinde ve özellikle iskanı belirleyecek rantların takibinde kullanılır (Tekeli, 2008b:104 – 105; Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 103 – 105).

Bu ailelerdeki öncü göçmenlerin kıra transfer ettiği gelirin dışındaki kazançları artmaya başladığında, kentsel iskan rantları elde edildiğinde ve enformel de olsa emek piyasası koşulları az çok devamlılık gösterdiğinde, zincirleme göç sürecinin ikinci halkası da başlamış olur (Kalaycıoğlu, 2006: 228 – 229). Bu süreç ailenin kent ortamında aktif rol üstlenebilecek diğer üyelerinin göçüyle olur ve çoğu durumda öncü göçmenin evlenmesiyle ailenin genişlemesi de buna eklenir (Hemmasi & Prorok, 2002: 402 – 403; Gündüz – Hoşgör & Smits, 2008: 106 – 107). Bu süreç ikincil derecede akrabalıklara kadar uzayabilir. Dolayısıyla kente göç süreci hane içi rolleri belirleyen kırsal geleneksel öğelerin, kentte de devamına neden olmaktadır.

Zincirleme göç sürecinin hane halkı içi ilişkilere fazlasıyla bağımlı olmasının yanı sıra bir başka etken kuşaklararası ilişkilerin yönüdür. Öncelikle baba ve oğullar arasında daha cinsiyet temelli şekillenen iç göç kararı, kırsal koşulların terk edilmeden kentsel yerleşimin sürdürülmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkiler mekansal farklılığa rağmen niteliksel süreklilik gösterir. Ayrıca kentsel uyum sürecinde karşılaşılan sorunlar ve çok yönlü dezavantajlar genellikle bu tür bir ağın sağladığı kaynaklar ile çözülmektedir. Bu durum göçmenler arasında kuşaklararası dayanışma ilişkilerinin önemli olduğunu gösterir ve güçlü ilişkiler doğal olarak aile ve akraba ağlarının da güçlü kalmasına yol açar. **Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç (2000: 528 – 529)**, bu tür kuşaklararası transferlerin, yardımcı (instrumental) ve ahlaki (moral) olmak üzere iki kanala sahip olduğunu göstermiştir. İlk tür kanal genellikle maddi transferleri içerir ve genellikle erkek çocukların evlenme ile ilgili masraflarını ve iş kurma – iş arama gibi gündelik hayata ilişkin maliyetleri kapsar, genellikle ebeveynlerin yaşlılık dönemi karşılıklılıkları gözettiği bu transferlere zaman zaman amcalar, dayılar ve halalar – teyzeler gibi daha uzak akrabalıklar da katılabilir. İkinci tür destekler ise daha çok hem toplumsal statü konumları anlamlı kılacak değer transferini hem de psikolojik destek ve tavsiye – yol gösterme gibi zor durumda ihtiyaç duyulabilecek duygusal yardımları içermektedir. Bu iki kanaldan işleyen destekler göçmenlerin dezavantajlı koşullarında geliştirecekleri baş etme stratejilerinin temellerini oluşturmaktadır.

Bir diğer özgün biçim kır ve kent arasındaki devamlılıkların korunmasıdır. İlgöç süreci genellikle kırsal varlıkların değersizleşmesi, kaybı veya elden çıkarılmasını içermektedir (Van Wey, 2005: 145 – 146). Ancak Türkiye bu genellemelerin geçerli olmadığı örneklerden bir tanesidir. Zincirleme göç süreci, kırsal hanelerin aşamalı olarak kente taşınmalarını içermekle birlikte, genellikle kırsal bağlar korunur ve kırdaki ekonomik ve

toplumsal faaliyetler devam eder (Erman, 1998a: 545 – 546). Genelde bu tür bir devamlılık kurulma ihtiyacının bir tür sosyal güvenlik kaygısı olduğu ve kentsel fırsatlardan yararlanma arzusuna karşılık, ortaya çıkacak risklerin kuşaklararasıya yayılarak aşmaya çalışıldığı düşünülür (Karpat, 2003: 177 – 181). Dolayısıyla *Tekel*'nin yukarıda değinilen kentsel imkanların zayıf içerme potansiyeline vurgu yapan yorumu destek bulur. Ancak **Sönmez (2000: 71 – 74)**, dayanışma ilişkilerindeki “ekonomi” temelinde karşılıklılığa ve toplumsallığa atıfta bulunarak; kır – kent devamlılığını “geçinmek” beklentisi ile açıklar. Ancak burada geçinmek sadece bir ekonomik yeterlilik değil; ailenin sağladığı toplumsal ilişkilerin devamlılığına duyulan ihtiyaç ve bunun sağladığı güvenlik kadar statü devamlılığına yönelmeyi de içermektedir. Yani kırsal faaliyetlerden elde edilenlerden tam olarak kopmamaya özen göstermek, ekonomik açıdan yeterli olmak yanında – belki de ondan daha çok – toplumsal olarak yeterli, güçlü ve korunabilir olmanın bir çabasıdır. Bu çaba çoğu kez ekonomik rasyonalitenin dışında karşılıklılığın sürdürülebilmesi ve bu tür ilişkilere duyulan güven ihtiyacının bir sonucudur.

Dolayısıyla zincirleme süreci, aile ve akrabalar arasındaki ilişkilerin devam ettirilmesine konusundaki hassasiyetlerin bir sonucu olarak devam eder. Bu ilişkilerin dayandığı temel bakımında toplumsal ağları güçlendirme niyetine dönük olması, aile ve akrabalık ağlarının kentsel gücünün kökenlerini açıklama bakımından önemlidir. Ancak kent ortamının kendine özgü koşullarının, bu ilişkilerin otantik biçimin güçlendiricisi olarak çalışmadığının da akılda tutulması gereklidir. Doğal olarak kentsel ilişki biçimleri aile ve akraba yapısı üzerinde dönüştürücü etkiler yaratabilir. Ayrıca kimi zaman bu ilişkilerin kentsel formlara uymayan özellikleri, zayıflamalarına neden olabilmektedir (Kongar, 1996: 95 – 98; Gilleard & Gürkan, 1987: 354 – 356). Ancak bu ilişkinin tahrip edici bir süreç olarak algılanmaması ve içsel dönüşümlere odaklanıldığı kadar, karşılıklı dönüşümlerin de dikkate alınması önemlidir (Kurtoğlu, 2004: 385 – 387).

c. Devletin toplumsal konumu ve vatandaşlık ilişkisi:

Toplumsal ağların belirleyici roller üstlenmesinin genellikle, refah rejimleriyle ilgili olduğu düşünülür. Bu türden argümanlar *Esping – Andersen (1997: 183 – 185; 2000a:8–13; 2000b: 76 – 80; 2004: 15 – 18)* tarafından detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Buna göre toplumsal ağların etkinlik alanları, refah düzenlemelerinin kurucu ilkelerine göre şekillenir. Daha evrensel kurallar, bireyselleştirici toplumsal sonuçlar doğurmakla birlikte toplumsal ağların yaratacağı karşılıklılıklara bağımlılığı azaltır. Aksine daha dayanışmacı ilkeler,

toplumsal ağlar üzerinden sağlanabilecek faydaların önemini arttırmaktadır (Patulny, 2004b: 6-8). **Wood & Gough (2006: 1668 – 1701)**, refah sistemlerindeki genel eğilimlerin daha çok batı dünyası için değerlendirildiğini, buna karşın batı dışı dünyada karşılıklılık temelli toplumsal ağların refahın dağıtımında çok daha merkezi konumda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Devlet bu tür bir ilişki biçiminde bireysel refahın önemli bir belirleyicisidir. Ancak toplumsal ağların etki düzeyi, sosyolojik bir kategori anlamında enformel – cemaat bağları tarafından tayin edilir. Enformel refah rejimleri olarak tanımladıkları bu prototipin **Buğra (2008: 86)** Türkiye için tamamen geçerli olmasa da yararlı bir çerçeve olabileceği kanısındadır. Gerçekten de Türkiye’de refah uygulamalarında *patronaj* (Kıray, 1982: 288 – 290), *klientalizm* (Komsuoğlu, 2009: 30 – 38) ve *kayırmacılık – nepotizm* (Aydoğan, 2009: 21) gibi unsurların etkili olduğuna ve toplumsal ağların işleyiş ilkelerinin bu unsurların işlemesi ile yakın bağının bulunduğu inandırılır (Özbay, 2008: 406).

Bu bakış açısının toplumsal ağların, yukarıda işlevselcilik olarak değerlendirilen eğilime yakın olduğu açıktır. Dolayısıyla toplumsal ağların sadece toplumsal refaha ilişkin bir kolektif aktör olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Buna karşın devletin ne tür bir düzenleyici olarak değerlendirildiği ve düzenleyici ilkelerin ne tür bir toplumsal anlam ve önemi ifade ettiği, toplumsal ağların konumunu belirleyen önemli bir unsur olarak da görülmelidir. Bu tür anlamlar aynı zamanda devlet kavramının toplumsal ilişkilerde ne tür bir düzenleyici olarak kurgulandığını belirleyen faktörlerin başında gelmektedir (Eriksen, 2005: 398 – 399). Türkiye’de *Buğra*’nın uyarısını dikkate alarak, devletin toplumsal anlam ve işlevlerini şekillendiren daha karmaşık bir süreçlerin var olduğu açıktır. Ancak özellikle modernleşme süreci ile beraber çağdaş işlevlerin yürütülmesine ilişkin ilkelerin, modern devletlerin sivil toplum – kamusal alan bağlamından türetilen biçimden farklı olduğu da bilinmektedir (Mardin, 2003: 77- 79).

Toplumsal ağların anlam ve işlevsellik düzeyini belirleyen bu ilişkiler bütünü, genellikle “enformel”lik tarafından tanımlanacağına ilişkin bir inanç yaygındır (Sözen & Shaw, 2003: 112 – 114; Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 52 – 55). Ancak bu enformel ilişki biçimi sadece ilişkisellik üzerine kurulan bir nitelik taşımaz ve daha çok kurumsal organizasyonlar ile alternatif toplumsal çözümler zımni birlikteliği ile açıklanır. **Buğra (2003b: 455 – 457)** için bu ilişki biçimi özgün devlet – vatandaş ilişkisinde özgün bir karşılıklılığın sonucu iken; **Işık & Pınarcıoğlu (2005: 115 – 121)**, **Boratav (2005: 50 – 53)** ve **Keyder (2005: 126 – 127)** söz konusu özgün ilişkinin genel çerçevesinin “*ithal ikamesi politikaları*” ve bunun toplumsal sonuçları tarafından belirlendiğini ifade eder. Elbette bu ilişkiler, diğer

gelişmekte olan ülkelerde de deneyimlenmiş; ancak sonuçlar Türkiye'ye özgün biçimde ortaya çıkmıştır (Özatalay, 2011: 5 -8).

Başlevent & Dayıoğlu (2004: 33 – 34) bu özgün ilişki biçiminin Türkiye'de “*gecekondu fenomeni*” üzerinden rahatlıkla anlaşılabilirliğini ileri sürer ve gecekondu'nun Türk Toplumunu için bir tür refah düzenlemesi olduğu kanısındadır. Buna göre Türkiye'de konut sorunu 1950'lerden itibaren yaygın bir hal almasına karşın, devlet politikalarında ve refah düzenlemelerinde kurumsal çözümlere çok az itibar edilmiştir. Aksine sorun büyük ölçüde muhataplarının kendince yollarına bırakılmış, bu tür geçici gözükten çözümler yasal çerçeveyi aştığı durumlarda bile müdahale edilmeyerek çözüm yolları kalıcı hale getirilmiştir. Bu tür bir içsel dinamizm kimi zaman destek görmüş ve toplumsal sorunların bu tür inisiyatiflerle aşılması karşılığında yasal zorunlulukların esnetilmesi üzerine bir tür “zımni anlaşma”nın kuralları geçerli olmuştur (Buğra, 2008: 166 – 169; Buğra, 2003: 457 – 458). Yani kentleşen ve modernleşen toplumun gerektirdiği formel düzenlemeler bir ölçüde enformel ilişki ağlarının dayanışmacı olduğu düşünülen doğasına teslim edilmiştir.

“*Gecekondu fenomeni*” ayrıca Türkiye'de toplumsal ağların neden işlevsel olduğu konusunda da açıklayıcı olmaktadır. 1950'den sonra yoğunlaşan içgöç süreci, konut probleminin enformel bir biçimde çözülmesine neden olmuştur. Kentsel imkanlara uyum sağlayamayan kitlelerin, barınma bakımından da dışlanması gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir gözlemdir. Ayrıca yine bu ülkelerde iç göç kitesinin illegal arazi kullanımları yoluyla konut sahibi olma girişimlerine sıklıkla rastlanmaktadır (Davis, 2007: 77 – 80). Örneğin Latin Amerika'da bu süreç genellikle içgöç sürecine katılan kitlelerin kendi aralarında örgütlenerek kurduğu kooperatifler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Oysaki Türkiye'de gecekondu oluşumu, akraba dayanışmasını işlevsel kılacak bir biçimde ortaya çıkmıştır (Erman, 2010:246). Ayrıca bu süreç yine devletin önleyici müdahalesi ile karşılaşmaktan çok, iskan politikalarının dolayısıyla sosyal politikaların bir parçası olmuştur (Buğra, 2008:162 – 165; Tekeli, 2008b:102 – 105). Yani büyük kitlelerin konut sorununu çözecek formel politikalar yerine, enformel ilişkilerin genişlemesine imkan verilmiş ve bu ilişkilerin çözümleyici kapasitesi zımnen desteklenmiştir (Pınarcıoğlu & Işık, 2001: 33 – 35).

Ayrıca **Buğra (2003b: 454 – 455)**, bu tür enformel alternatif mekanizmaların geniş anlamda Türkiye'de sosyal politikaların genel çerçevesini oluşturduğu ve vatandaşlık ilişkilerinin bu dolayımından kurulduğunu ileri sürmüştür. Buna yönelik en önemli örnekler

gecekondu fenomeni ve konut politikaları alanında gelişmekle birlikte, pek çok konuda benzer ilişki bütününden bahsedilebilir. Örneğin istihdam politikalarında bir yandan enformel istihdam biçimlerinin etkili olurken (Tansel,2000:4-5); bir yandan da devlet teşebbüslerinde rasyonel istihdam politikalarının gerektirdiğinden çok daha fazla insan istihdam edilmiştir (Dereli & Zeytinoğlu, 1993: 690). Bu tür bir politika özellikle gelişmekte olan ülkelerde refah uygulamalarının bir parçası olsa da (Karataş, 2001:115), Türkiye’de enformel ilişkilerin, kamudaki istihdam olanaklarına oluşmadaki etkisi belirgindir (Bora, 2011: 230-232; Boratav, 2005: 120 – 121; Keyder, 2004: 232 – 233).

Benzer örnekler sadece kentsel ortamı düzenleyen uygulamalarda değil, kırsal – kentsel devamlılığına neden olan faktörlerden birisi olarak da değerlendirilebilir. Özellikle tarımsal üretimde ve bunun üzerinden piyasa ilişkilerinin oluşmasında, etkinlik ve verimliliği dışarıda bırakan karşılıklılıkların kurulması önemlidir. Bu konuda ilginç bir örnek **Beller - Hann & Hann (2003:80 – 86)**’nın Doğu Karadeniz bölgesinde çay sanayinin gelişimi konusundaki yorumlarıdır. Bu bölgede üretimi çok verimli ve tüketime çok uygun olmamasına rağmen çay üretimi desteklenmiştir. Üretimin hızlanması ayrıca kamusal politikalar yoluyla tüketimin genişlemesine ve çay üzerinden bir tür ulusal kültür yaratılmasına kadar gitmiştir. Daha ucuz maliyetli bu içecek tüketiciler tarafından kolaylıkla benimsenirken, üretici ve tüketici arasında verimliliğe dayanmayan eşitlikçi bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişkiler aile ve akraba ağları üzerinden üretimi işlevsel kılarken; bu ürünlerin kamu kurumları tarafından satın alınmasında ve uygulanan fiyat politikalarında özgün enformel etkileşimler belirleyici olmuştur. Başka bir örnekte **Gültekin – Karakaş (2009: 380 – 384)** 2000’li yılların başında finansal sektörde yaşanan krizin çözülmesinde, formel koruma biçimleri bakımından herhangi bir politika izlenmezken; küçük birikim sahiplerini gözetecek yasal çerçeveyi zorlayan ve yeni koşulların mantığına aykırı bir geçiş konusunda hassas davranıldığını ifade etmiştir.

Dolayısıyla devletin enformel ilişki çerçevesine fazlasıyla dayanması ve formel sistemler yerine, bu tür ilişkilerin etki alanını genişletecek sonuçları gözetmesi toplumsal ağların Türk toplumundaki belirleyici gücünü arttırmıştır. Ancak tüm bu çalışmalarda toplumsal ağların etki alanının iç göç sürecinin başladığı 1950’lerden itibaren işlevselleşmeye başladığı ve ithal ikamesi politikalarının sona erdiği 1980’lerin başında etkinliklerini kaybettiği düşünülmektedir. Söz konusu dönemin toplumsal ağların niteliklerinin belirmesindeki etkileri kabul edilmelidir. Ancak bu tür bir belirleyiciliğe yapılan vurgular daha çok, toplumsal ağların merkezi politikalar karşısındaki pasifliği üzerinden kurgulanır.

Merkezi politikaların bağlı bulunduğu çerçevenin değişmesinin toplumsal ağların etki düzeyine de yansıdığı kabul edilmektedir ve ağların belirleyici rol üstlenmesi ancak bu politikaların imkan tanınması ölçüsünde değerlidir.

Buna karşın toplumsal ağların şekillenmesi sadece merkezi politikaların etkilerine bağımlı değildir. Daha önemlisi bu ilişki her zaman tek taraflı şekillenmez ve toplumsal ağları pasif uygulayıcılar olarak kabul eden yaklaşımlar, ikili etkileşimlerin sonuçlarına çoğunlukla detaylandırmamaktadırlar. Bu tür etkileşimler için daha çok sosyolojik anlamda birincil ilişkilerden türeyen paternalizm, patronaj ve kayırmacılık gibi öğelerin şekillendirici olduğu düşünülür. Toplumsal ağların etki düzeylerinin kurucu nitelikler gösterebilmesi ve çoğu zaman merkezi politikaların şekillenmesinin bu etkileşimlere bağlı olduğunun da gözden kaçırılmaması gerekir. Yani özellikle sosyal politika ve refah düzenlemelerinde sabit bir ilişkide kitlelerin edilgen olduğu yapıdan çok, toplumsal ağların ve kitlelerin⁶ kimi zaman kurucu, kimi zaman tepkileriyle yönlendirici veya destekleyici olabilmektedir. İlk bölümün sonunda belirtilen iddialara paralel biçimde bir tür müzakere gücü olarak tanımlanabilecek bu etki düzeyinin oluşmasında alternatif düzenlemeler yaratma kapasitesinin büyüklüğü önem taşımaktadır.

Genellikle 1980 sonrasında oluşan ekonomik ve politik tercihlerin, toplumsal ağların etki düzeyini zayıflattığı ve piyasa ilişkilerinin formel yapısının bu süreci hızlandırdığı düşünülür. Ancak yine ekonomi politikası tercihleri yönünde yapılacak bir değerlendirme, Türkiye’de enformel temelli toplumsal ağ ilişkilerinin ve bunun en mikro ve etkin biçimi olan aile – akrabalık ağlarının etkinlik düzeyinin farklı bir değerlendirme ölçütü sunduğu görülecektir. Bu ölçüt daha çok **Mardin (2007: 23-25)** tarafından ayrıntılı biçimde formüle edilmiştir. Buna göre kurumsal düzenlemeler, Türk Modernleşmesi bağlamında etkin çözümler üretebilmenin gerektirdiği altyapı faktörlerini çok az sağlayabilmektedir. Bu eksiklik, yöneticiler için çoğu zaman bilinmesine rağmen formelleşme düzeyinin yaratacağı etkilerin aynı zamanda arzu edilen modernleşmenin düzeyinin de bir göstergesi olacağından hareketle sıkı bir biçimde takip edilmeye çalışılmaktadır. Bu tür formel düzenlemeler, çoğu zamanda gündelik hayattaki yaygın ilişkisel unsurların alternatifi hatta engelleyicisi olduğundan ve gündelik hayat değeri altyapı eksiklikleri bakımından sorunlar

⁶ Kitlelerden burada daha çok “yönetilenler” kastedilmektedir ve bu grubun merkezi politikalara etki etme düzeyine vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de sosyal politika ve refah uygulamalarının etkileyen enformel çerçevenin, bu etki alanının genişlemesine uygun olduğu düşünülmektedir. Buna karşın bu etkilerin toplumsal faydayı ve uzun dönemli sonuçları ne düzeyde olumlu yönlendirdiği son dönemlerde yaygın bir tartışma konusudur (Buğra,2011). Kitlelerin gelişmekte olan ülkelerde yönetsel belirleyiciliği için bkz. Chatterjee (2006)

taşıdığından dolayı kitleler için şüpheyle yaklaşılan sonuçlar yaratmıştır. Kitleler arasında ortaya çıkan bu “dil” farklılığı, çoğunlukla “elit – yöneticilerin” bireysel çıkarları olarak tanımlanmıştır.

Buna karşın, piyasa ilişkilerini ifade eden düzenlemelerin bu tür yönetsel ve kurumsal etkilerden görece bağımsız olması, kitlelerin piyasa ilkelerini bir tür fırsat alanı olarak görmesine yol açmıştır (Yavuz, 2008: 73 – 76). Bu alan yöneticilerin modernleşme tutkularının dışında müzakereye daha açık; dolayısıyla kaynakların daha eşit dağıtılacağına inanıldığı yeni tür ilişki biçimleri şeklinde algılanmıştır. **Mardin (2000: 85 – 88)** bu farklılığın daha çok ideolojik imgelerle ilgili olduğunu düşünse de, **Tuğal (2010: 168 – 169)** iktisadi çıkarların dışarıda bırakılmaması gerektiğini ima eder. Kısacası Türkiye’de formel ilişkiler ile piyasalaşma arasında kurulan bağın tekrar gözden geçirilmesi gerekir. Bunun temel nedeni, formelleşmenin genel gözlemlerde ve özellikle Batı’daki gibi piyasa etiğinden değil; “elit konfigürasyonun” bir uzantısı olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu düzenlemeler, bilinen ve etki düzeyi az çok tahmin edilen geleneksel düzenlemelerin etki alanına bir alternatif olarak yöneldiği için genellikle tedirginlikle karşılanmaktadır. Ayrıca söz konusu modern altyapı eksikliklerinden kaynaklanan yetersizlikler, söz konusu tedirginliklerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle piyasalaşma – toplumsal ağlar ilişkisine dair yaygın tutumlar kabul edilebilir bir argüman olmakla birlikte, özellikle Türkiye’deki düzenlemeler bakımından daha temkinli yorumları gerekli kılmaktadır.

2. Dayanışma ilişkilerinin niteliği ve kuruluşu

Aile ve akraba ağlarının etkinlik göstermesinin toplumsal refahın önemli bir ayağı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca sadece alternatif refah düzenlemelerinin değil, aynı zamanda formel refah hizmetlerine ulaşma ve bu hizmetlerin karar vericiler tarafından şekillendirilmesinde toplumsal ağlar merkezi bir konum işgal eder. Bu önemin tespiti kadar önemli bir konu bu ağların işlevselliğine nasıl kavuştuğu ve devamlılık ile gücünü nasıl koruduğuna ilişkindir. Aile ve akrabalığın özgün karşılıklılık biçimleri olduğuna daha önce değinilmişti. **Duben (2002a:92)** bu ilişkilerin karşılık biçimi gizli kurulan ve bu karşılıklığın yerine getirilmesinin belli belirsiz olmasıyla kurulduğunu öne sürmektedir. **Delaney (2001: 208 -209)** ise özellikle tarım toplumuna ilişkin üretim gerekliliklerini şekillendiren bir cinsiyet kozmolojisinden türeyen bir ilişki kodunun “kollektif”i biçimlendirmesinden bahsetmektedir. Dolayısıyla cinsiyetler ve kuşaklar arası bu tür bir ilişki bütününün

tamamının çevreleyen söylem ve pratiklerin işlevsel kıldığı bir genelleme söz konusudur. White (1999: 149 – 152) bu genellemenin sadece kır ilişkilerini değil, kurulan kentsel devamlılıklar sayesinde tüm Türk toplumunu şekillendirdiği kanısındadır.

Bu ilişkilerin dayanağını oluşturan unsurlardan birisinin “borç” ilişkisi olduğu düşünülebilir ve bu borçların çoğu toplumsal olarak “ödenemez” olarak tanımlanmışlardan oluşur (Yükseker, 2010: 12 – 15). Bu temel borçluluk hissini temel dayanağı aile ilişkileridir (Delaney, 2001: 204 – 205). Daha çok kuşaklararası ilişkileri düzenleyen ataerkil sisteme ve bu sistem içerisindeki ebeveyn ilişkilerinin genelleştirilmiş bütününün önemine değinen bu yaklaşıma göre; temelde anne–baba ve çocuklar (özellikle oğullar) arasındaki geleneksel güç dağılımından türeyen borç algısı, önce büyük baba ve annelere; sonra akrabalara; oradan da tüm toplumsal ilişkilere şeklini vermektedir (Bora & Üstün, 2005: 49 – 52).

Türk toplumunda ailenin toplumsal önemi, sadece sosyalleşme ile ilgili aracılıktan değil, gündelik hayatın tüm yönlerini sarmalayan konularda belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Bu belirleyicilik, özellikle sınıf sosyolojisinin ilgilendiği anlamda eşitsizlik ilişkilerinin kuşaklararası transferini ifade etmez. Daha çok toplumsal rollerin kuruluşu ve ilgili norm davranışlarından başlayarak; gündelik hayattaki tüm ilişki ve kararların şekillendirilmesine kadar uzar. Bu kurucu ilişkiler özellikle yukarıda bahsedilen enformelliğe dayalı pratiklerde oldukça belirleyicidir. **Kalaycıoğlu (2006: 239 – 240)**, ailenin kurucu ilişkisinden mahrum grupların Türkiye’de kentsel yoksulluğu da en fazla deneyimleyen grup olduğunu göstermiştir. Yine **Suğur & et.al. (2010: 36 – 40)**, akrabalık ağlarının kentsel yoksullar arasında en önemli geçim kaynağı olduğunu, bu kaynakların zayıflığı durumunda yoksulluk durumunun daha şiddetli hissedildiğini göstermiştir. Dolayısıyla bu ağların varlığı ve işlevselliği, toplumsal konumların şekillenmesini büyük ölçüde etkiler (Kalaycıoğlu & Rittersberger-Tılıç, 2000: 529 – 530). Ancak bu etkinin zorunluluk ifade etmekten çok, **Sönmez (2000:66)**’in belirttiği türden toplumsal anlamları da kapsadığı akılda tutulmalıdır.

White (1999: 150) borca dayanan ve toplumsallığın bir uzantısı olarak anlaşılan ağ içi konumların Bourdieusian anlamda bir sembolik şiddetin bir yolu ve egemenlik ilişkilerindeki şiddeti hafifleten bir yönünün de olduğu kanısındadır. Buna göre bu ilişkilerde özellikle kuşaklar ve cinsiyetler arasında bir eşitsizlik yaratır ve toplumsal konumlardaki güvenlik pahasına bu eşitsizlikler bilinçsiz olarak görünmez hale

gelmektedir. Ayrıca “istikrarsız bir ekonomide tasarrufu ve güvencesi olmayan insanlar için aile ve akrabalık bağları tek koruyucu unsur olarak görülür” (White, 1999: 120). Ancak özellikle kuşaklararası ilişkilerde eşitsizliğe doğuran bir karşılıklılığın gözetildiği iddia etmek çok doğru olmaz. Karşılıklılık ilişkisi daha çok moral değerler üzerinden türeyen bir yapıdadır.

a. Dayanışma ilişkilerinde roller:

Toplumsal ağ içi ilişkiler çoğunlukla kendi özgün koşullarında şekillenir ve bu kendi tarihselliği içerisinde anlamlı sonuçlar türetir. Ancak bu rollerin niteliğini belirleyen, toplumsal ön kabullere dayalı bir çerçevenin olduğunun da kabul edilmesi gerekir. Elbette bu çerçeve rol dağılımlarında net sınırların ve mekanizmalara işaret etmez, fakat rollerin şekillenmesindeki etkin öğelerin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunur. Ayrıca ağ içi roller, toplumsal bağlamdan ayrık düşünülemez ve farklı toplumsal gruplar arasında rollerin niteliğinde köklü farklılıklar olduğu açıktır. Burada rollerin kentsel ailelerdeki nitelikleri yansıttığı ve daha çok dezavantajlı yada en azından avantajların sürdürüldüğü toplumsal konumların dışındaki grupların genel prototipi ele alınmaya çalışılacaktır. Bir başka tartışma konusu söz konusu rollerin yeni toplumsal koşullarda dönüşmesi ve özellikle ebeveyn rollerinin farklılaşmasına ilişkindir. Batılı literatürde “çekirdek sonrası aileler” olarak değerlendirilen bu gelişmelerin doğal olarak aile ağları ve rollerinde köklü değişimleri ifade edeceği bilinmektedir (Teachman & Paasch & Carver, 1996: 778 – 780). Ancak bu etkilerin Türkiye’de kentsel aile ortamında sınırlı olduğu bilinmektedir ve halen aile içi rollerdeki ilişkilerin belirgin bir tablosu çizilebilir (Duben, 2002a: 70 – 71; White, 1999: 70 – 73; Aykan & Wolf, 2000: 415 – 417).

Aile içi ilişkilerde merkezi rol, doğal olarak ebeveynlerindir. Türk toplumunda ebeveynlerin rolleri uzun bir zaman geniş aileye ilişkin ön kabuller nedeniyle çoğu zaman ikincil olarak değerlendirilmiştir. Ancak son dönemlerde geniş ailenin yaygınlığı konusundaki şüphelerin ikna edici bir düzeye ulaşması (Duben,2002a:73-76; Rasuly – Palaczek, 1996: 18 – 21) ebeveynlerin rollerine ilişkin ilgileri genişletmiştir (Kağıtçıbaşı, 1982: 160 – 162; Delaney, 2001: 185 -188). Bu roller içerisinde babanın konumu, daha çok çekirdek ailenin genel sınırları ile ilişkindir. Baba ailenin devamı ve kollayıcılığı konusunda temel uğraşların merkezidir ve genellikle aileyi ilgilendiren kararlarda yetki babanın üzerindedir. Babanın rollerine ilişkin bu dışsal ve merkezi rol, savaş sonrası modern toplumlarda genel geçer bir özellik olarak değerlendirilmiştir (LaRossa, 1988: 453; Brannen, 2001: 29 – 31). Ancak

Türkiye’de bu role ilişkin güçlü bir ataerkil temelin de var olduğu düşünülür (White, 1999: 103 – 104).

Bu ataerkil temeldeki dışsal rolün, ebeveyn ilişkilerinde cinsiyetler bakımından farklılaştığı varsayılır ve baba – oğul ilişkisinin; baba – kız ilişkisine göre toplumsal olarak daha önde olduğu kabul edilir. Baba oğul ilişkisinin önem kazanmasının temelinde cinsiyet kozmolojisiinde erkeğin daha muktedir kabul edilmesinin etkisi olduğu **Delaney (2001: 27 - 28)** tarafından ileri sürülmüştür. Bu tür bir faktör babanın ekmek kazanan rolüyle de pekişmektedir. Baba – oğul ilişkisi bu bakımdan ailedeki kuşaklararası ilişkilerin genel çerçevesi olara tasarlanır. Aradaki karşılıklılık büyük oranda desteğe karşı – yükümlülük şeklinde yürür. Yani baba oğlunun mali bakımdan güçlenmesinde, ilgili emek piyasası donanımlarının kazanılmasında, eğitim fırsatlarının yaratılmasından sorumludur. Bunlar her zaman kusursuz ve tamamen sahiplenilmiş destekler değildir. Ancak zorunlu nedenlerle – örneğin finansal koşulların zayıflığı durumunda – destekler aksadığında; diğer alanlarda bu eksiklik telafi edilmeye çalışılır. En kötü durumda bu eksikliklerden ötürü, toplumsal moral çerçevesinin gereklilikleri uygulamadığı için babanın hicap duyması beklenir. Bu materyal ve moral desteğin erkek çocuk erişkinliğe eriştiği ve ilgili kaynaklara desteksiz erişmesi mümkün olana kadar yoğun veya mütevazı bir biçimde devam etmesi beklenir. Oğulun babaya karşı sorumlulukları daha çok bu koşula bağlıdır ve babanın yaşlılığı durumunda benzer desteklerin sürmesine yönelik bir içselleştirmenin gerçekleşmesi güdülür. Ancak oğulun sorumlulukların asıl yönü destek ilişkisinde değil, aile ağının devamlılığı açısından saygı, itaat ve moral bakımından aranmalıdır (White, 1999: 103).

Baba – kız ilişkisinin niteliği, oğulla kurulan ilişkinin benzeri, ancak daha gevşek niteliklidir. Öncelikle baba – kız ilişkilerinde beklenen cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ve bunun içselleştirilmesine yönelik gerekli “terbiye”nin verilmesidir (Çelik & Lüküslü, forthcoming: 14 – 15). Moral desteğin sağlanması yönünden temel amaç dışsal ilişkilerde, toplumsal rollere uygun tavırların özümsemesidir. Buna karşın maddi destekler daha kısa süreli olarak görülür ve bu desteklere ilişkin toplumsal onay koşulları da doğal olarak çok daha hassastır. Benzer bir biçimde baba – kız arasında ebeveyn gözetme yükümlülükleri ortadan kalktığında, kız çocuklarının riayet etmesi gereken moral çerçevenin de yükümlülük boyutu da daha sınırlıdır (Delaney, 2001: 183 – 184).

Annenin çocuklarla ilişkileri, hem toplumsal cinsiyet düzeninin yapısal koşullarından; hem de annenin çocuk bakımında doğal olduğu kabul edilen rollerinden dolayı daha yakın ve daha karmaşık olduğu düşünülür⁷. Toplumsal ağ ilişkilerindeki karşılıklılıkları oluşturması bakımından annenin rolünün içsel olduğu öne sürülmektedir (Kandiyoti, 1999:112 – 113). Ayrıca kadınların genellikle hane içi roller ile tanımlandığı için, gelirden dışlanmasına neden olur. Bu durum özellikle yaşlılık döneminde annenin çocuklara olan bağımlılığını daha fazla arttırmaktadır. Anne ve çocuklar arasındaki yakın ilişkiler büyük oranda karşılıklı bağımlılıkların bir sonucu olarak anlaşılabilir. Birlikte, Türk toplumunda “süt hakkı” olarak tanımlanan bir “ödenemez borç ilişkisi”nin etkin olduğu bilinmektedir (Delaney, 2001: 141 – 144; White, 1999: 119 – 120). Bu ödenemez borç ilişkisi yoğun bir duygusal bağlılık meydana getirir ve karşılıklılıktaki görünmez öğelerin belirleyiciliği yoğunlaştırır. Bu duygusal bağ kadar annelerin çocuğun genel toplumsal gelişimini içeren yapısal bir sorumluluğu da mevcuttur. Bu görevin aynı zamanda tüm toplumsal sorumlulukların temeli olduğuna dair inanış, aile içerisinde annenin kutsiyetini arttırıcı bir faktördür.

Annenin çocuklar ile olan ilişkisindeki farklı rolü, toplumsal gerilimlerin aile içerisinde çoğunlukla annelik rolünü kapsayıcı bir biçimde gelişmesine engel olamamaktadır. Bunun temel nedeni toplumsal ağların ifade ettiği geleneksel değer sistemiyle, annenin modern dünyada kollayıcı konumu arasındaki farklılıkların yarattığı gerilimlerdir. Örneğin **Bayraktar (2011: 102 – 107)** çocuğun mental ve fiziki gelişimi bakımından modern pedagojinin ilkeleri ile aile – akraba ağlarının geleneksel düzenlemelerin çeliştiğini göstermiştir. Anneler bu bakımdan genellikle çekirdek aile formuna yönelik bir kopuşun imkanlarını aramakla, ağ içi ilişkilerin kurduğu baskı arasında bir strateji oluşturma zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca yine akrabalık ağlarının değerler sisteminden farklı bir sosyalleşme düzeyiyle karşılaşılması ve özellikle annenin çalışmak zorunda olması gibi durumlarda, moral değerlerin yarattığı gerilim büyümektedir (Erman, 1998b:154 – 155; Suğur & Suğur & Gönç-Şavran, 2008:167 – 168).

Çocukların anneye karşı sorumluluklarında cinsiyetler arası farklılaşmalar söz konusu olmakla birlikte (White, 1999: 114 – 115), duygusal karşılıklılığın yoğun ve borç ilişkisi belirgindir. Öncelikle, özellikle oğullar için, annenin kolları ve özellikle yaşlılık

⁷ Aslında anne – çocuk ilişkileri “kadın”lığın toplumsal kuruluşu bakımından kadın araştırmalarının ve feminist eğilimlerin çok önem verdiği bir konudur ve çoğu kez bu ilişkilere merkezi sayılır. Pek çok alt tartışması ve detayı olduğu bilinen bu ilişki biçimi burada toplumsal ağ ilişkilerinin kuruluşu ve karşılıklılıkların oluşması bakımından sınırlı bir biçimde ele alınacaktır.

döneminde gündelik giderlerinin karşılanması sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk duygusunun genellikle annenin dul kalması ihtimaline karşın artması beklenir. Nitekim **Aytaç (1998: 258 – 261)**, yaşlı ebeveynlerin çocukları ile beraber yaşmalarının, ihtiyaç durumunda değil, dul kalma durumunda daha yaygın görüldüğü hesaplamıştır. Ayrıca anneler genellikle oğulları kaynaklara bağımsız ulaşabilme şansı bulduğunda toplumsal statü bakımından daha çok değer bulurlar (Delaney, 2001: 206 – 208). Bu nedenle anne – oğul ilişkisi toplumsal ağlar açısından daha anlamlı ve karşılıklılık ilişkileri daha karmaşıktır. Çocuklardan beklenen ebeveynlerine saygı duymak ve kaynak kullanma konusunda avantajlara eriştiklerinde karşılıklılıkları gözeterek “gözetme” sorumluluklarını yerine getirmektir. Bunun dışında özellikle eğitim sürecinde veya iş hayatında başarılı olmak, gerekli moral değerlere ve ahlaki kodlara sahip çıkmak gibi yükümlülükler uyulması beklenmektedir.

Tablo 4. Aile ve akrabalık ağlarında roller ve karşılıklılıklar

	Çocuklar	Anne	Baba	Akrabalar
Çocuklar		R: gözetme KYI: ödenemez duygusal borçlar SK: saygı	R: moral değerlerin devamı KYI: itaat SK: saygı	R: moral değerlerin devamı KYI: dayanışma SK: saygı – kaynak desteği
Anne	R: içsel KYI: annelik doğası– Finansal dışlanma SK: duygusal - yönlendirme			
Baba	R: dışsal KYI: Ataerkil değerler SK: kollama			
Akrabalar	R: dışsal KYI: yakınlık SK: alternatif destekler			

R: rol / KYI: karşılıklılığı yönlendiren ilke / SK: sorumluluğun kapsamı

Akrabaların sorumluluk alanları ve ağ ilişkilerindeki karşılık veya yükümlülükleri, çekirdek aile içi ilişkiyle kıyaslandığında doğal olarak daha sınırlıdır. Ancak bu etki alanlarının göz ardı edilebileceği anlamına gelmez. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlılığı durumunda, akrabalık ağlarının oynadığı rol, formel borç piyasalarının çok önündedir ve böyle bir zorlukla karşılaşıldığında akrabalık ilişkileri ilk başvurulan yöntem olmaktadır (Adaman & Ardiç & Tüzemen, 2006: 5-7). Ayrıca konut edinme veya iş kurma gibi sabit ve uzun vadeli yatırımlar çoğunlukla kişiselleştirilemeyecek bir şekilde akraba ağları çerçevesinde yapılmaktadır (Duben, 2002c: 45-47; White, 1999: 194 – 198). Ancak akrabaların sağladığı imkanlar sadece risksiz finansal destekler ve ekonomik kısıtların aşılması ile sınırlı değildir. Kent ortamında olursa bile, genellikle akraba ağları birbirlerine yakın

yerlerde yerleşmektedirler veya en kötü ihtimalle aralarındaki ilişkiler çok yakındır. **Kongar (1996:63 – 67)** kentsel ailelerde akrabalar arasında haftada en az bir kez görüşme sıklığının %70'lerin üstünde olduğunu ileri sürmektedir. Yine **Aytaç (1998: 247)** her ne kadar eğitim düzeyi, sekülerleşme ve gelir gibi modernleşmenin bireyselci etkilerinin akrabaların birlikte yaşama oranlarını düşürse de; bunun akrabalık bağlarının zayıflaması anlamına gelmeyeceği ve akrabalar arasında yakın ilişkilerin devamının önemini koruduğu fikrindedir. **Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç (2000: 528 – 529)** ise özellikle büyükbaba ve büyükannelerin kollayıcı görevlerinin torunları için de devam ettiğini göstermiştir. Ayrıca bu rollerin içerisinde finansal imkanların oluşturmadaki desteğin azımsanmamasına dikkat edilmelidir.

b. Aile havuzu modeli:

Aile ve akrabalık ağlarının özgün karşılıklılık ilişkileri üzerinden anlamlı olduğu ve ancak bu tür ilişkiler yoluyla bir “dayanışma” ögesi olarak değerlendirilebileceği açıktır. Ancak bu tür bir ilişki ağının oluşması, onun doğrudan işlevsel olabileceği anlamına gelmez. Bunun için karşılılık ve yükümlülüklerin nasıl kaynak niteliğine büründüğüne yönelik stratejilerin de analiz edilmesi gerekmektedir (Lomnitz & Perez – Lizaur, 190 – 192). Türkiye’de aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden kurulan dayanışma ilişkilere vurgu fazla olsa da kaynak niteliği kazanmasından etkili olan faktörler genellikle dağınık bir çerçeveden ele alınmıştır. Bu konudaki eksiklik büyük oranda Kalaycıoğlu (2006: 235 – 239; Kalaycıoğlu & Rittersberger – Tılıç, 2000: 529 – 530) tarafından ortaya atılan “aile havuzu (family pool)”modeli tarafından giderilmiştir.

Buna göre aile havuzu modeli, özellikle finansal kazançların aile ve akrabalık ilişkileri içerisindeki kolektif niteliğinden beslenir. Bireylerin ayrı ayrı elde ettiği gelirlerin tek bir havuzda toplanması ve gündelik stratejilerin bu havuzun genişliğine göre belirlenmesi söz konusudur. Kaynaklar genelde finansal nitelikli olsa da bu kaynakların elde edilmesi ve kullanılmasında çok yönlü ilişkiler devrededir. Kalaycıoğlu (2006: 235 – 236) temel aile katkılarının üç boyutta ele alınabileceğini ifade eder. Bunlardan ilkinin kırsal kurulan devamlılıklar oluşturur. Kent ailesi ve orta sınıf da olsa, genellikle ailelerin kırsal kökenle olan ilişkileri kopmuş değildir ve çoğunlukla ailenin üyelerin yaşlıları kırsal ikametlerine devam eder. Daha çok geleneksel ilişki biçiminin hakim olduğu bu düzeyde, kırsal destekler daha çok geçimlik tarım ürünlerinin ailenin kentteki üyelerine transferi şeklinde gelişir. Eğer tarım pazar için yapılıyorsa buna elde edilen gelirin transferi de eklenir. Kırsal

devamlılıklar ailenin kültürel kimliğini ifade eder ve özellikle toplumsal değerlerin kuşaklararası sürdürümünde bu tür “kök”lerin büyük önemi vardır. Zira moral değerlerin transferi ve yeni kuşaklar tarafından başarıyla benimsenmesi havuzun devamlılığını belirlemektedir.

İkinci boyut, aile – akraba grubunun kente göçen üyelerini kapsar. Bu grup Kalaycıoğlu (2006: 235) tarafından “yönlendirici (managers)” veya “hesaplayıcı (accountants)” olarak tanımlanır. Zira rollerle ilgili olarak beliren ikinci boyutun karar vericileri aslında, ağıın kaynaklarının genişlemesinin baş sorumlusudur. Genellikle kente geçen oğullar veya en büyük erkek kardeşlerin oluşturduğu (Duben, 2002c:43 – 44) bu liderler veya lider grubu hem aile – akraba ağıının büyük bölümünün ikamet ettiği kentte, üyelerin refahının gözetilmesi için varolan kaynakların kullanılmasını; hem de kentsel ortamda ortaya çıkabilecek ve aile havuzunu genişletebilecek fırsatların gözetilmesinden sorumludur. Burada kentsel kazançların genellikle akraba grubu bütününde değerlendirildiğine dair bir sonuç çıkarılmamalıdır. Bazı spesifik göçmen kategorileri dışında (Nichols & Suğur & Suğur, 2003: 46 -48), kentsel ortamda aile ve akraba ağları çekirdek ailelerin gevşek ancak süreklilik gösteren bir ilişki düzeyine sahiptir. Bu durumda da yine genellikle bütçeler hane içi oluşturulur ve bunların genelleştirilmesi nadirdir. Ancak daha önce belirtildiği gibi, uzun vadeli kazançlar veya üyelerden birinin acil ihtiyaçları durumunda, hane başına değerlendirilen kaynakların kullanılması yaygındır.

Üç grup kategori Türkiye’de göç kategorilerinde 1960’larla başlayan, hızla genişleyen ancak zamanla etkisi zayıflayan bir grup olan “*yurtdışına işçi göçünü*” kapsar (Keyder & Aksu – Koç, 1988: 16 – 21). Bu göçe katılanların büyük bir çoğunluğu, iç göç sürecinde olduğu gibi toplumsal ağ kaynaklarını kullanmakla birlikte, çoğunlukla devam eden kırsal bağlantıları ve Türkiye’nin kentine göçen akrabaları mevcuttur. Mekansal olarak fark ciddi bir engel olmasına rağmen yurtdışı göçmen Türkiye’deki kır ve kent bağlantılarını sürdürmek konusunda gayretlidir (Erder, 2006: 177 – 178). Bu tür devamlılıkların gözetilmesi aile havuzunun genişlemesine katkıda bulunur.

Aile havuzu aile ve akrabaların genel katkısı ile oluşur. Ancak buradan desteklerin içe dönük nitelikler taşıması ve sadece finansal imkanları kapsadığı anlamları çıkarılmamalıdır. Havuz genellikle finansal kaynakların elde edilmesini ve kullanılmasını kapsar. Ancak finansal kaynaklara erişimde aile içi ilişkilerin niteliği oldukça önemlidir ve finansal kaynakların türetilmesine yardımcı olur. Bunun en temel biçimi bu ağların iş

bulma sürecinde oynadıkları role ilişkindir. Ağ üyesi birey emek piyasasına girme kararı verdiğinde, genellikle yakınları ile olan ilişkilerden faydalanır. Bu tüm toplumlarda görülen bir özelliktir ve genellikle formel ağların etkili olduğu düşünülen Batı toplumlarında da geçerlidir (Mouw,2003: 868). Bu durum Türk toplumu için de geçerlidir, ancak burada enformel ilişkilerin niteliği ve yüz yüze ilişkilerin gücünün daha belirgin olduğu iddia edilebilir (Özbay, 2008: 406). Yine farklı bir biçimde ağlardan kaynaklanan enformel destekler, eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişme veya kamu kurumlarıyla olan herhangi bir temasta kullanılmaktadır. Bu tür desteklerin genel amacı ağ içindeki bireyin konumunu güçlendirmektir, aile havuzunda bireysel kazançlar (sadece finansal kazançlar değil) çok az bireyselleştiği için ağın üyeleri kendi konumları dolayımından kurdukları yakınlıkları diğer üyeler için kullanılmasında tereddüt yaşamazlar.

Ayrıca Kalaycıoğlu (2006: 237), söz konusu desteklerin içe dönük olmadığını ve ek başka ilişki biçimleri tarafından da zenginleştirildiği kanısındadır. Burada aile akraba ağlarına en yakın destek hemşerilik ilişkilerinden sağlanandır. Genellikle ikinci boyuttaki kentsel grubun türettiği bu destek biçimi, zincirleme göç sürecinin imkanlarını kullanır. Yine bu grubun büyük bir bölümü, yakın akraba çevresiyle olduğu kadar hemşeri çevresiyle de sıkı ilişkiler halindedir. Bu nedenle hemşerilik gruplarından, aile havuzuna aktarılan ikinci tür kaynaklar birincil kaynakların bir varyansı olarak değerlendirilmelidir.

Diğer destek komşulardan, arkadaşlardan ve işverenlerden elde edilen desteklerdir. Bu gruptaki ikincil destek biçimleri aile havuzunun genellikle yetersiz ve zayıf olduğu durumlarda kullanılan ikame edici kaynaklardan oluşmaktadırlar. Bunların birincil kaynaklara benzerlik gösterdiği alan yüz yüze ilişkilerle kurulan enformel nitelikleridir. Ancak bu kaynaklar daha çok finans dışı kaynakları ifade eder ve gücü ve sürekliliği sınırlıdır. Türkiye’de özellikle 1980’lerden itibaren göç süreci hemşerilik ilişkilerini daha makro boyutu kabul edilecek “etnik” yakınlık üzerinden de işlemektedir (Tekeli, 2008a:43-44). Bu tür yakınlıklar hemşerilikten farklı olarak kentteki tanışıklığa daha fazla bağımlıdır. Ancak bu kimliklerin de mekansal farklılaşmayı güçlendirmesi ölçüsünde kaynak oluşturma kapasitesine sahip olduğu açıktır. Ayrıca politik partilerin sağladığı ağlar ve bunlara ulaşmak da aile havuzunu güçlendirebilmektedir (Uysal & Toprak, 2010: 45-49). İkincil ek kaynaklar, ailelerin dayanışma gücünün artırılmasında ve kuşaklararası transferin sağlanmasında önemli katkılar yapmaktadır. Dolayısıyla sosyal hareketliliğin gerçekleşmesinde ve dezavantajlı konumları yaratan faktörlerle başa çıkmada önemli roller üstlenmektedirler (Kalaycıoğlu, 2006: 237).

C. Türkiye’de Toplumsal Ağların Eğitime Katılma ve Sosyal Hareketlilikteki İşlevleri

Türkiye’de genel yargı, eğitim konusunda dezavantajlı gruplardan gelse de, sosyo-kültürel farklılıklar ile eğitime yönelik istekler konusunda önemli ayrımların olmadığı yolundadır. Eğitim çağdaş toplumlarda, önemli bir hareketlilik aracı olarak görülmesinin büyük etkisiyle, genellikle önemi kavranmış bir faktördür ve tüm kesimlerden ebeveynler çocuklarının eğitim görmesinin önemli olduğunu düşünür. Tüm dünyada temel eğitim düzeyinde sağlanan gelişmeler, bu beklentileri arttırmıştır. Ancak temel eğitim sonrası düzeyde eğitim alabilmek için, finansal – kültürel ve sosyal sermaye kaynaklarının bütünlüklü bir rolü mevcuttur. Bu nedenle farklı toplumsal gruplar arasında temel eğitim sonrası düzeyde eğitime katılma oranlarında büyük farklılıklar görülür. **Devine (2004: 76 – 79)**, orta – sınıf ailelerin büyük konuda çoklu kaynak düzenlerini daha etkin harekete geçirdiklerini ve daha yüksek düzeyde eğitim başarısı ve devamlılığına sahip olduklarını göstermiştir. Ancak örneğin **Francis & Archer (2005: 93 – 96)** yapısal kısıtlara rağmen, bazı kültürel öğelerin de eğitim başarısını etkileyebildiğini göstermiştir. İngiltere’de çok avantajlı olmayan ekonomik koşullara ve kültürel mirasa rağmen Çin göçmeni ailelerin başarısının buna bağlı görülebileceği kanısındadır.

Eğitime yönelik isteklerin daha çok avantajlı toplumsal gruplarda görüldüğüne yönelik tespitlerin büyük bir çoğunluğu, birinci bölümde ayrıntılarıyla tartışıldığı gibi, Bourdieu’nün fikirlerinden hareket ederler. **Sennett (2005: 93-99)** bu tür yorumlarla hem fikirdir. Zira eğitime ilişkin kodlar hem dezavantajlı gruplara yabancıdır; hem de özellikle temel eğitim sonrası koşullara ulaşmak için fazlasıyla zorlandıklarının farkındadırlar. Ayrıca ailelerin de bu konuda gerekli yönlendirme yapmalarını beklemek oldukça zordur.

Ancak Türkiye bağlamında bu tür endişeler ve dezavantajlı grupların başarıları konusundaki çekincelere daha az rastlanılır. Bu konuda daha çok modernleşme paradigmasının etkisiyle tersi örnekler mevcutsa da (Stirling, 1965: 276 – 279) genellikle ailelerin çocuklarının eğitimi konusunda istekli ve umutlu oldukları görülmektedir. **Magnarella (1974: 158 – 159)**, 1970’lerin başında Balıkesir’in bir kasabası üzerine yaptığı gözlemlerde, kasaba sakinlerinin çok büyük bir bölümünün eğitimin değeri konusunda bilinçli olduklarını ve çocuklarının eğitim görmesi konusunda istekli davrandıklarını fark etmiştir. Benzer bir tespit **Kıray (2000: 159 – 163)** tarafından Ereğli’deki işçiler arasında yaptığı çalışmada dile getirilmiştir. Yine **Balamir (1982: 99 – 103)** kırsal bölgelerde

çocukların eğitiminin köylerin yapısal niteliklerinden etkilense de, genellikle rağbet gördüğünü ve ailelerin eğitim konusuna değer verdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Aydın – Şafak (2001: 62 – 65), farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip iki köyü karşılaştırdığı çalışmasında, gelir düzeyi yüksek olan köyde eğitime ilişkin isteklerin daha düşük düzeyde, buna karşın gelir düzeyi yüksek olan köyde ise aile ve öğrencilerin eğitim isteklerinin daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur. Kuşkusuz bu isteklerin şekillenmesinde eğitimin sağlayacağı sosyal hareketlilik beklentilerinin rolü büyüktür. Bu beklentiler sadece kırsal bölgelerde değil, örneğin kentteki dezavantajlı bölgelerde yaşayan gruplar arasında da benzer şekilde hissedilmektedir.

Kültürel sermayeyi ifade eden diğer unsurlarda da Türkiye’de benzer bir durum söz konusudur. Kırdan görülen eğitime yönelik yüksek istek ve beklentilere benzer bir biçimde eğitimin ifade eden diğer unsurların işlevi konusunda toplumsal konumlardan bağımsız bir iyimserlik sezilmektedir. Kentte dezavantajlı koşullarda yaşayanlar üzerine yapılan yakın tarihli bir araştırmada **Ağırdır (2008: 13 – 14)**, örneğin yabancı dil öğrenmek gibi kültürel sermayeyi gösteren bir değer, bu dezavantajlı grupta avantajlılardan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu bakış açısı, hareketliliğe ilişkin faktörlere de yansımış ve bu gruptan örneklemin yarısından azı başarılı bir meslek hayatının belirleyicisinin ailenin sosyo-ekonomik koşullarına bağlı olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.

Sadece eğitim koşullarına ilişkin beklentilerin değil, diğer kültürel imkanlarla ilgili olarak da benzer bir durum söz konusudur. **Roscigno & Darnell (1999: 162 – 164)**, ailenin sinema, tiyatro ve müze gezileri gibi kültürel faaliyetleri ve ailenin günlük gazete alışkanlığı, haftalık dergileri takip etme alışkanlığı, çocukların çalışma ortamının iyileştirilmesi gibi hane eğitim kaynakları ile eğitim başarısı arasında yüksek oranlı bağlantılar olduğunu göstermiştir. **Di Maggio (1982: 193 – 196)** ABD’de ailelerin sınıfsal konumlarının, kültürel kaynakların kullanımını etkilediğini ve bununla eğitim başarısı arasında önemli paralellikler olduğunu göstermiştir. Ancak bu etkinin geçerliliği tartışmalıdır. Örneğin **Katsillis & Robinson (1990: 276 – 277)**, Yunanistan üzerine yaptıkları çalışmada ailelerin gelir ve sınıfsal konumu ile kültürel kaynakların bolluğu arasında bir paralellik olmakla birlikte, bunların eğitim başarısını doğrudan etkileyen faktörler olmadığı göstermişlerdir. **De Graaf (1986: 245 – 246)**’ın Hollanda verilerini kullanarak yaptığı çalışmaya göre, ailelerin gelirleri (finansal sermayesi) ile eğitime yönelik sağladığı diğer kaynaklar (kültürel sermayesi) arasında bir korelasyondan bahsedilemez. Özellikle devletin eğitimdeki payının yüksek

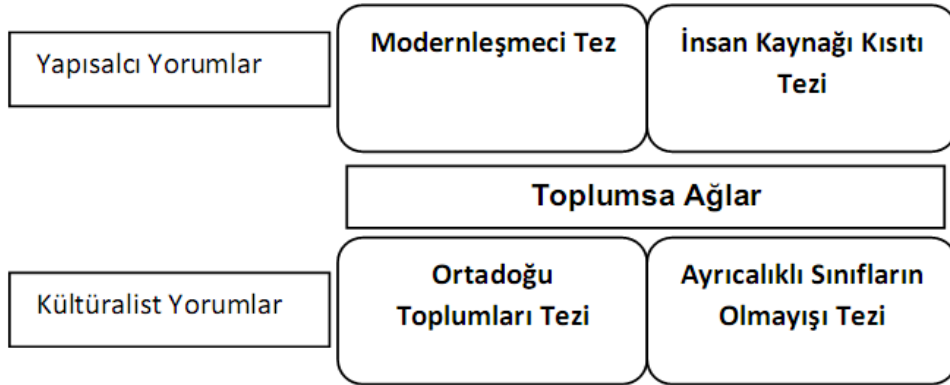
olduğu ülkelerde finansal kaynakların eğitim başarısını belirlemedeki etkisi azalmaktadır. Böyle bir durumda **De Graff(1986: 243)**, kültürel kaynakların (kitap okuma alışkanlığı; müze, tiyatro ve tarihi gezilere katılma alışkanlığı vs.), eğitim başarısına etkisinin arttığını göstermiştir. Türkiye üzerinde bu tür kaynakların eğitim başarısına etkisi, yapılan çalışmalarda kısmi olarak ortaya konulmuştur. **Odabaş & Odabaş & Polat (2008: 450 – 452)**, Ankara Üniversitesi öğrencileri arasında yaptıkları çalışmalarda kitap okuma ve günlük gazete alışkanlıkları ile ekonomik imkanlar arasında bir ilişki bulamamışlardır. Aksine gelir seviyesi arttıkça öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları azalmaktadır. Ancak, **De Graff (1986: 240 – 243)**'in tespitiyle uyumlu olarak, ebeveynlerin eğitim durumu ile kitap okuma alışkanlıkları arasında pozitif yönlü bir korelasyondan bahsedilebilir.

Batı literatüründe belirgin bir etki olarak kabul edilebilen kültürel kaynaklara yönelik bu tür etkilerin Türk toplumunda sınırlı, hatta belirsiz olması genellikle tarihsel argümanlara dayandırılır. Örneğin **Aktay (2007: 488 – 489)** eğitim ve kültürel kaynaklar açısından sosyo-ekonomik göstergelerle paralellik kurulamamasının temelde eğitim kavramının Osmanlı toplumundan itibaren avantajlılara ilişkin bir özellik olarak görülmemesinden kaynaklandığını düşünür. Bu tür bir sınıfsal temelin yokluğu Cumhuriyet dönemini de etkilemiş ve özellikle “halkçılık”, “eşitlikçilik” gibi değerlerin ilk büyük kitlelerin eğitim görmesini kolaylaştırdığını ileri sürmüştür. Özellikle orta sınıf entelektüel ve ideologların da genellikle kırsal kökenli gençler arasında gelmesini de bu anlayışın bir göstergesi olarak okumuştur.

Benzer örneklerin büyük çoğunluğu tarihsel öğelerin belirleyiciliğine vurgu yaparlar. Daha kültüralist olanları benzer özelliklerin tüm gelişmekte olan ülkelerde, özelde Ortadoğu ve İslam coğrafyasında etkin olduğunu iddia eder. Buna göre İslam toplumlarında görece eşitlikçi değer sistemi sınıfsal kopuşlara izin vermediği gibi, avantajlı statülerin kuşaklararası devamlılığını da sınırlamaktadır. Benzer bir yargı modernleşmeci yaklaşımlarda da bulunabilir. Bunlara göre ise modernleşmekte olan toplumlarda, etkin eğitim kurumlarının eksikliği, emek piyasasının sınıfsal ayrıştırıcı etkilerini de gölgelemektedir. Bu tezden türeyen başka bir iddia, modernleşme sürecindeki toplumlarda modern devletin aygıtsal yapısının ve modern kurumsal düzenin işlemesine yönelik insan kaynağının sınırlı olmasından dolayı, hareketlilik kanallarının açık olmasının ve hareketliliğe etki eden faktörlerin sınırlayıcı gelişmemesinin “insan kaynağı kısıtı” ile ilgili olduğunu düşünür.

Ancak bu değerlendirmelerin yanıtlayamadığı birkaç soru vardır. Bunların başında Türk toplumunun özellikle dezavantajlı kesimlerinde halen yaygın olarak görülmekte olan “hareketliliğe” ilişkin iyimserliğin kaynaklarına ilişkindir. Ayrıca bu iyimserlikle “eğitim”e yönelik dışlayıcı olmayan katılım istekleri arasındaki bağ bir türlü etkin bir biçimde kurulamamıştır. İkinci olarak bir önceki alt bölümde değerlendirildiği gibi formel düzenlemelerin eksikliğinden kaynaklanan sınırlılıklara rağmen kitlelerin, özellikle dezavantajlı grupların eğitime katılma yönündeki isteklerinin nedenleri bu yaklaşımlarla etkin bir biçimde açılmamaktadır. Yine özellikle modernleşmeci yorumlar, insan kaynağı kısıtının geçerli bir süre meritokratik öğeler içeren bir hareketlilik sistemi doğurabileceğini ancak bu durumun süreklilik göstermeyeceği iddiasına rağmen; sistemde toplumsal konumlardan kaynaklanan engellerin halen çok etkili olmamasına ilişkin açıklama problemleridir. Modernleşme süreci daha olgunlaştıkça etkin bir kısıtın belirmemesi bu tür yorumları kısmi kılmaktadır. Kültürel yorumlar ise, aynı özelliklere sahip başka toplumlarda kısıtlayıcı süreçlerin etkinleşmesine rağmen, Türkiye’de halen sınırlı bir gözlem olmamasına ilişkin cevapları etkin bir biçimde üretememektedir. Ayrıca daha özgüncü eğilimler, kültürel değerler ile kültürel değerlerin gündelik hayatta nasıl etkin olabildiğine dair ayrıntılı tasnifler bir türlü kurulamamaktadır.

Grafik 5. Meso teori olarak “toplumsal ağlar”

Ancak burada toplumsal ağlar, kültüralist yorumların açıkta bıraktığı açıklayıcı öğelerin tasniflenmesini ve yapısal teorinin açıkta bıraktığı gündelik hayattaki konular arasındaki boşluğun giderilmesinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Özellikle sosyal sermayenin bu tür bir teorik açığı kapatmak bakımında kullanışlı bir araç olduğu bilinmektedir (Zhou & Kim, 2006: 3 – 6). Bu açıdan bir meso – teori olarak değerlendirilebilecek bu yaklaşım (Lin, 2001: 26 – 28) yukarıdaki açıklanmayan öğelerinin cevaplarının bulunmasında teorik bir araç olarak kullanılmaya çalışılacaktır.

1. Sosyal hareketlilik kaynağı olarak sosyal sermayenin aile ve akraba ilişkileri üzerinden üretimi

Sosyal sermayenin toplumsal ağların oluşturduğu kaynaklar olarak tanımlanabileceği ve kaynakların özellikleri ilk bölümde ayrıntılı olarak tartışılmıştı. Burada ilk bölümün son alt bölümünde ortaya konan model çerçevesinde⁸ toplumsal ağların kuşaklararası ve döngüsel süreçlere dayalı olduğu iddia edilen kaynak yaratma süreci ele alınacaktır. İlk aşama birinci kuşak ile ikinci kuşak olarak adlandırılan aile – akraba grupları içi ilişkilerin yapısından kaynaklanmaktadır. Burada birinci kuşak denilirken, *Kalaycıoğlu*'nun “*aile havuzu*” modelindeki ilk iki boyuttaki ebeveynler ve akrabalar⁹ oluşturmaktadır. Ancak daha çok vurgu ikinci boyuttaki ebeveynler ile ilişkilere olacaktır.

Eğitime verilen değerın Türk toplumunda göreceli olarak sosyo-ekonomik koşullardan bağımsız ve karşılaştırmalı olarak benzer yapıdaki toplumlardan yüksek olduğu iddia edilmişti. Bu özgünlüğün gelişmesinde kuşkusuz sosyal hareketlilik rejiminin açık uçlu yapısının yaptığı etkilerin önemi vardır. Bu etkilerin nasıl yorumlanacağına ilişkin farklı analizler mevcuttur. Bunların başında hanelerin eğitim fırsatlarının getirdiği ekonomik yükler ve eğitimin getirileri arasındaki ilişkileri analiz ettiğine ve çocuklarını buna göre yönlendirdiğini ileri süren “*rasyonel eylem teorisi*” gelmektedir. Bu teorinin ayrıca ailelerin eğitim bütçelerini neye göre ayarladıklarını ve ne yönde kullandığını açıkladığına inanılmaktadır (Hansen, 2008: 3-5; Goldthorpe, 1996: 492 – 495). Bu teori kabul edildiğinde açık hareketlilik kanallarına ilişkin olumlu beklentilerin, çocuklar için eğitim isteğini artırması rasyonel ilkelerle ilgili görülebilir.

Ancak bu ilkelerin nasıl yorumlandığı önemli bir sorun alanıdır. Türkiye’de eğitime devam edebilmede ve özellikle yüksek öğrenim aşamasında gelirin belirleyiciliği olduğuna inanılır (Tansel, 2002: 461 – 463). Buna karşın genellikle ebeveynler eğitime ilişkin beklentilerine yön verenin ekonomik koşullar olmadığı söylenebilir. Daha doğru bir ifadeyle ekonomik koşulların önemine karşın; bu koşulların yönlendirdiği bir beklenti düzeyinden bahsetmek zordur. Hatta yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, yukarıda bahsedildiği gibi, bu ilişkinin kolay kurulamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik avantajların eğitime

⁸ Özet olarak Grafik 4’de gösterilmiştir.

⁹ Akrabalıktan Delaney (2001: 190 – 193)’deki ilişkilerin kastedildiği yine ilk bölümde tartışılmıştı.

katılmayı kolaylaştırması; Türkiye bağlamında zayıf ekonomik koşulların eğitimden dışlanmayı gerektirecek kadar güçlü bir belirleyici olmadığı söylenebilir.

Ayrıca eğitime katılmanın genel çerçevesinin sadece ekonomik faktörler ile ilgili olduğunu düşünmek doğru olmaz. Özellikle Türkiye’de eğitimin toplumsal statü bakımından önemli bir faktör olduğu ve etkin toplumsal statülere ulaşmanın temel belirleyicisinin eğitim olduğu bilinmektedir. Ayrıca daha etkin mesleki pozisyonların ve daha güvenli işlerin belirleyicisi olma konusunda eğitim açıklayıcı bir yere sahiptir. Nitekim Bakış & Levent & Polat (2009:13), daha güvenceli işlerde istihdam edilme şansının yüksek eğitim gruplarında daha fazla olduğunu göstermiştir. Benzer bir biçimde Salehi-İsfahani & Tunalı & Assaad (2009: 183 – 185), Mısır, İran ve Türkiye’de eğitim getirilerini karşılaştırdıkları çalışmalarında özellikle yüksek öğrenimdeki getirilerin diğer iki ülkeden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu durum sadece ekonomik karşılıklar bakımından anlamlı değildir. Tansel (1994:313 – 315) ise, yüksek öğrenim mezuniyetinden elde edilen gelir avantajlarının hem kadınlar hem de erkekler için yüksek olduğunu ayrıca bu katkıların hayat standardı bakımından değerlendirildiğinde benzer bir tablo ile karşılaştığını göstermektedir.

Bu tür ekonomik ve sosyal avantajların ebeveynlerin istek ve beklentilerini yönlendirdiği söylenebilir. Ancak burada açık kanalların etkisi kadar, hareketlilik oranlarında sabitliğe izin vermeyen toplumsal faktörlerin dikkate katılması önemlidir. Bir önceki bölümde Türk Toplumunda toplumsal ağların devamlılığının önemli olduğu ve pek çok unsurun bu ağların güçlenmesi anlamında değerli olduğu belirtilmişti. Bu özgün durumu White (1999: 145 – 146) çok daha iyi ifadelendirmektedir:

“...Türk toplumunda her kişi pek çok grup ya da grupçuğun üyesidir ve üyeliğini geliştirmek ve güçlendirmekle meşguldür. Sonuç olarak, dışarıdan gelenler bir telefon hattı almak ya da postaneden bir paket almak gibi görece basit işlerde bile hayal kırıklığına uğrarlar. Çünkü dışarıdan gelen biri, bu mal ve hizmetleri rahatça sağlayan karşılıklı minnettarlıkla bağlı insanlar zincirine giremezler. Türkiye’de iki yabancı karşılaştıklarından yaptıkları ilk şey, genellikle her ikisinin de tanıyabileceği insanları sayıp dökmektir. Kişisel ilişkiye temel oluşturabilecek bir karşılıklılık bağı ararlar..”

Bu nedenle bireysel refahın bu türden etkin belirleyen bir unsurun, bu ağların işleyişinin dışında kalması beklenemez. Dolayısıyla toplumsal ağların etki düzeyinin eğitimin anlam

ve değer bulmasını şekillendiren faktörlerden biri olduğu kadar, eğitime ulaşma konusunda etkin bir kaynak olarak değerlendirilmesi önemlidir.

Birinci bölümün son alt bölümünde anlatılan model bu işlevin nasıl gerçekleştiğine yönelik bir anlama denemesi olarak görülmelidir. Buna göre ebeveynler ve akraba çevresi ilk aşamada eğitimin değeri konusunda ikna olduğunun bir ispatı olarak, çocukların eğitim başarısı için imkanlarını üst düzeyde kullanma niyetindedir. Bu önerme birkaç açıdan eleştirilebilir. Bunlardan ilki, eğitime katılım konusunda gelir düzeyinin belirleyiciliğine ilişkin ikna edici kanıtlardır. İkincisi ise yine dezavantajlı gruplar arasında eğitimin değer bulmasını zorlayıcı “çocuk emeği” kategorisi ve kentsel ağlar içerisinde bu kategoriyle karşılaşma sıklığıdır. Son olarak da genç kadınların eğitime katılma oranları ve okuma yazma bilmeyen nüfusa ilişkin yüksek rakamların işaret ettiği tersi tablodan bahsedilmelidir.

Gerçekten de gelir düzeyi yüksekliğinin eğitime katılmayı en çok belirleyen faktör olduğuna dair neredeyse evrensel ilke, Türkiye için de geçerlidir. Ancak bu durumun karşılaştırmalı olarak hangi düzeyde olduğuna dair kesin kanıtlardan bahsedilememektedir. Ayrıca gelir ve eğitime katılım arasındaki bağın işler olması, daha önce belirtildiği gibi düşük gelir gruplarının eğitimden dışlandığı anlamına gelmez. Örneğin (**Göksel, 2008: 19 -20**), daha uygun gelir koşullarına sahip olduğu kabul edilebilecek kentli erkekler ile çok daha uygunsuz koşullara sahip kırdaki kızlar arasında eğitime katılma oranları bakımından bir fark olduğunu, ancak bu farkın istatistiki olarak anlamlı olmadığını hesaplamıştır. Ayrıca genel ortalamalar üzerinden yapılan hesaplamalarda, toplumsal ağların asıl etki alanının bulunduğu kentsel koşullar yerine bu tür ağların görece zayıf olarak değerlendirilmesi gereken kırsal koşullar (Kalaycıoğlu, 2006: 237 – 238) da hesaplamalara katılmaktadır ve genellikle aradaki farklılıklar üzerinden sonuçlar türetilmeye çalışılmaktadır (Smits & Gündüz Hoşgör, 2006: 557 – 558). Oysa kentte ikamet ediyor olmak, özellikle kızlar için, eğitime katılma oranlarını ciddi bir biçimde arttırmaktadır (Tansel, 2002: 465).

Çocuk emeğinin eğitime katılma oranları üzerinde bozucu etkiler yaptığı bilinmektedir. Çoğu zaman bu ilişki eğitim için harcanması gereken zamanın, emek piyasasında olumsuz koşullarda çalışmak için kullanılması anlamına gelmektedir (Psacharopoulos,1997: 378). **Açıklan (2008: 36 – 39)** bu durumun süreklilik göstermesinin Türkiye’de büyükşehirlerde hem eğitime ayrılan zamanı, hem de eğitim

görme istek ve beklentilerini düşürdüğünü göstermiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde durumun karmaşık sosyolojik temellere sahip olduğu ve bu ilişkinin kolay çözülemeyeceği iddia edilmektedir (Jensen & Nielsen, 1997: 421 – 422). Özellikle hane büyüklüğünden bahsedilebildiği durumlarda ve kardeşler arasındaki yaş farklılıklarının yakın olmadığı ailelerde bu etkinin zayıflayabileceği ileri sürülmüştür (Patrinos & Psacharopoulos, 1997: 389 – 390). Bu bakımdan çocukların çalışmalarından elde edilecek gelirlerin kardeşlerin eğitime katılma oranlarına arttırılabildiğine dikkat edilmelidir.

Türkiye’de çocuk emeğinin artması ile eğitime katılma arasındaki ilişkinin benzer olduğu bilinmektedir (Göksel, 2008: 23 – 24). Ancak “aile havuzu modeli” bağlamında ele alındığında, çocuk emeğinin sistematik olmayan biçimlerinin ve bundan elde edilebilecek gelirlerin, eğitim için kullanılabileceği anlamı çıkarılabilir. Nitekim **Dayıoğlu (2007: 941 – 943)** çocuk emeğinin bu türden bozucu sonuçlarının haftalık 14 saatin üzerinde çalışmalar hesaba katıldığında daha belirgin olduğunu iddia etmiştir. Buradan çocuk emeğinin eğitime katılma üzerindeki olumsuz etkisinin hafife alındığına dair bir sonuç çıkarılmamalıdır. Daha çok kastedilen eğitime katılmaya alternatif hale gelmeyecek düzeyde düzensiz şekilde çocukların aile havuzuna yapacakları olası katkıların, aile havuzunun yöneticileri tarafından eğitim imkanlarına aktarılma ihtimalidir. Örneğin Smits & Gündüz – Hoşgör (2006: 558) yoksul ailelerde diğer kardeşlerin olması durumunda büyük kardeşlerin emek gelirlerinin diğer kardeşlerin eğitim görmelerinde kullanılabileceğini iddia etmiştir.

Eğitime katılma yönünden cinsiyetler arası farklılıklar Türkiye’de önemli bir sorundur. Bu sorunun kent ortamında daha az hissedildiği bilinmektedir (Tansel, 2002: 465) hem de dezavantajlı durumda bile olsalar aileler kızlarının eğitime önem verdiğine dair emarelerden bahsedilebilir (Ağırdır, 2008: 14). Ayrıca çekirdek aileye yakın formlar, kentte yaşama gibi olasılıklar dikkate alındığında cinsiyetler arasındaki farkın hızla kapanmaya başladığı fark edilecektir (Rankin & Aytaç, 2006: 35 – 38). Her ne kadar Magnarella (1974: 159 – 161) bu tür bir ayrımı fark edemediyse de, cinsiyetler arası farkın genellikle kırsal alanlarda görüldüğü ve bölgeler arası farkın asıl açıklayıcı olduğu bilinmektedir (World Bank, 2005: 104 – 106). Buna karşın **Tansel (2002: 460)** eğitim konusunda cinsiyetler arasındaki açığın (gender gap) gün geçtikçe kapandığını belirtir. **Akkoyunlu-Wigley & Wigley (2009: 10)**’e göre ise 1980 – 2000 yılları arasında eğitim göstergelerinde radikal dönüşümler yaşanmıştır. Buna göre genel nüfus içerisinde okuma – yazma bilenlerin oranı dikkat çekici biçimde artmış ve bölgeler arası eşitsizlikler önemli bir biçimde

azalmıştır. Ancak orta öğretime katılım oranları bakımında aynı dönem bölgeler arası eşitsizliğin hızlı artışına tanık olmuştur.

a. Babanın rolü ve buna bağlı enformel kaynakların niteliği

Modele göre (Grafik 4) ilk aşamada toplumsal ağ içi faktörleri harekete geçiren ve buradan sosyal sermaye olarak tanımlanabilecek kaynakları yaratma görevinin önemli bir kısmı ilk kuşaktan ebeveynlere düşmektedir. Ebeveynlerin rolü, hane içerisindeki kaynakları çocuklarına aktarma ve akraba gruplarından gelen kaynakları koordine etmeyle genişleyebilir. Ebeveynlerin hane içindeki konumlarına göre bu süreçte üstlendikleri rollerin anne ve babalar arasında farklılaştığına daha önce değinilmişti (Tablo 4). Burada babanın rolünün daha çok dışsal olduğu bilinmektedir. Babanın dışsal rolünün büyük çoğunlunu ailenin ihtiyaç duyduğu finansal kaynakların kazanılması ve bunların hayat biçimlerine göre düzenlemesi oluşturur. Bu özelliğin daha çok babalara ait olmasının cinsiyet rolleri ve kültürel algılarla ilişkisi vardır. Çağdaş toplumlarda rollerdeki bu türden dağılımların dönüşüme uğradığı bilinmekle birlikte, genelde babanın rolü konusundaki kültürel algı daha yavaş değişmektedir (Leira, 2004: 190 – 192).

Nitekim Türk toplumu gibi ataerkil vurguların yüksek olduğu toplumlarda bu roller daha net tanımlanmıştır (Acar, 1993: 215 – 219). Finansal kaynaklara erişim ile ilgili bu rollerin eğitim başarısında da belirleyici bir faktör olduğu düşünülmektedir. Örneğin **Dinçer & Uysal (2010:596)**, PISA 2006 verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada babanın istihdam edilmesinin öğrenci başarısını 13,96 kat arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. **Bakış & et. al (2009: 18-21)** ise babanın sosyal güvenceli bir işe sahip olmasının ilköğretimde eğitime katılma oranlarını olumlu etkilediğini, orta öğretimde ise bu etkinin çok daha belirgin olduğunu göstermiştir. **Engin – Demir (2009: 24)** ise babanın mesleki pozisyonunu gösterdiğine inandığı baba eğitimi ile öğrencilerin başarı düzeyi arasında yüksek düzeyde bir korelasyon olduğunu iddia etmiştir.

Ancak babanın dışsal rolü, sadece finansal kaynakları arttırmak değildir. Doğal olarak dezavantajlı gruplarda finansal kaynakların kısıtlı olmasının babanın dışsal rolleri ile ilgisi mevcuttur. Buna karşın baba bu kaynakların geliştirilmesi için ek roller de oynayabilir. İkinci bölümün ilk alt bölümünde tartışıldığı gibi bu tür ek faaliyetler yürütmesinin eğitim başarısını etkileyen bir faktör olduğu görülmüştür. Bu faktör hem finansal kısıtların aşılmasına katkıda bulunurken, hem de duygusal karşılıklıkların ve **White (1999: 146)**'ın bahsettiği kuşaklararası borç ilişkisinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Finansal kaynakların geliştirilmesi dışında babanın rolleri arasında çevreyle kurulan ilişkiler de sayılmalıdır. Bunların eğitim başarısını ilgilendiren yönü ile ilgili araştırmalar sınırlı da olsa, babanın bu tür faaliyetlerinin genelde olumlu eğitim sonuçları verdiği inaniilmektedir. Daha çok annelerin görevi olduğuna inanılan eğitim faaliyetlerinin denetimi konusunda babanın alacağı roller kritik olabilmektedir. Çoğunlukla daha mesafeli olan ilişkilere rağmen, babanın eğitim denetim görevinde etkin olmasının eğitim başarısında belirleyici olduğuna dair sonuçlardan bahsedilebilir (Kocayörük & Hatipoğlu - Sümer, 2009: 11 – 12). Yine **Kotaman (2008: 144 – 145)** babaların okul faaliyetlerine ilişkin veli katılımlarının eğitim başarısında belirleyici olduğunu iddia etmiştir.

Bu sonuçların toplumsal gruplar arasında ne türde farklılaştığına ilişkin verinin çok sınırlı olduğundan bahsedilmelidir. Ancak buna karşın **Acar (1993: 226)** dezavantajlı grupların yaşadığı büyük şehirlerdeki gecekondu bölgelerini kapsayan çalışmasında, okul ve öğretmenle görüşme görevinin babaya ait olduğu inancının katılımcı babalar arasında %36,5 oranında destek bulunduğunu; bu görevi anne ve babanın ortak yapması fikrinin %19,5 ve çocuklarla birlikte yapılması fikrinin %1,6 oranında desteklendiğini göstermiştir. Okula ilişkin temaslarda annenin görevi olduğuna dair kanıların oranı ise %21’de kalmış, örneklemin %16’sı bu görevin ebeveynlere ait olmadığına inandığını ifade etmiştir. Genellikle üst düzey sosyo – ekonomik kategoriler için anlamlı bu tür katılıma oranlarının dezavantajlı gruptaki babalarda bu düzeyde destek bulmasının altı çizilmelidir.

Bu türden denetim ve katılım faaliyetlerine ek olarak okul tercihlerine yönelik belirleyici çerçevenin yine baba tarafından sağlandığı düşünülebilir. Türk Eğitim Sistemi temel eğitim aşamasından sonra oldukça “*eleiyici (selective)*” bir niteliğe sahiptir ve bu nedenle okul tercihleri bununla ilgili yönlendirmeler, oldukça önemlidir (Alacacı & Erbaş, 2010: 182 – 183). Ayrıca bu tercihleri öğrenci yeteneklerine göre değiştirebilecek kurumsal yönlendirmelerin eksikliğinde babaların rolleri oldukça belirleyici olmaktadır.

Babaların bu dışsal rolleri, eğitimin moral ve duygusal etkileri dışarıda bırakmaz. Özellikle çocukların eğitim almasına yönelik istek ve beklentiler, dışsal rollerden elde edilecek kazançların ne düzeyde ve etkinlikte eğitime yönlendirileceğini de büyük ölçüde belirlemektedir. Nitekim **Lewis (1981: 455 – 459)** Türk toplumunda eğitime ilişkin beklentilerin büyük ölçüde aile tarafından yönlendirildiğinin kabul edilmesi gerektiği kanısındadır. Ayrıca bu yönlendirmenin hangi tür yapısal ve finansal kaynaklardan

temellendiğini göstermeye yarayacak, anne ve babalar için farklı bir zincirleme model (causal model) geliştirmiştir. Buna göre babanın eğitime ilişkin istekleri büyük ölçüde eğitimine göre şekillenir. Yüksek eğitim alan bireylerin çocukları için daha fazla beklenti içerisine girdiklerini ve buna yönelik olarak kaynak kullanımına önem verdiklerini ileri sürer. Bir başka belirleyici faktör ise babanın yaşıdır. Genç babalarda çocuklarının eğitimine yönelik istekler daha sınırlıken, yaş arttıkça bu beklentiler büyümektedir. Yaş yine çocuğun özgürlüğüne değer verme faktörünü de aynı biçimde etkilemektedir. Zincirleme modelin önemli bir halkası çocuğun özgürlüğüne karşı duyarlılık (emancipation)'dır ve bu düzeydeki artışlar ile çocukların eğitim görme isteği arasında önemli bir ilişki de mevcuttur. Ayrıca gelir düzeyinin bu isteği anlamlı bir biçimde arttığını öne sürmüştür.

İkinci bölümün ilk alt bölümünde yine belirtildiği gibi, özellikle dezavantajlı gruplarda ebeveynlerin verdiği desteğin iki özelliği vardır. Bunlardan birincisi formel kaynaklardan uzaklığı telafi edici enformel kaynaklar oluşturmayı kapsar. İkincisi ise, avantajlılarda kuşaklararası yönlendirme iken, dezavantajlılarda bu tür bir yakınlık motivasyon yoluyla kurulur. Babanın dışsal rollerine paralel olarak enformel destekler de büyük oranda dışsal kaynakların aktarılmasını içerir. Bunun en önemli ayağı eğitime erişimde uygun okulların seçilmesinde görülür. Etkin okullardan dışlanması daha kolay bu gruplar için bu tür bir tehlikeyle mücadele etmenin başlıca yolu ikincil – zayıf ağ ilişkilerinin harekete geçirilmesidir. Daha çok hemşerilik, komşuluk ve siyasi partilerle kurulan ilişkilerin yönlendirdiği bu kaynaklar özellikle eğitim gibi kamusal hizmetlere ulaşmada belirleyicidir (Çaymaz, 2005: p.2; Özbay, 2008: 406 – 407; Kavuran, 2004: 167 – 168).

Dezavantajlı toplumsal gruplardan babaların eğitimi yönlendirme konusunda verdikleri kararların pedagojik yanı neredeyse yoktur. Eğitim düzeyi bakımından ortaya çıkan bu sıkıntı genel bir durumdur. Bu sıkıntı akademik başarıya fazlasıyla değer atfedilmesi ancak bunun baskıcı değil destekleyici bir nitelikte olmasıyla aşılmaya çalışılır. Örneğin öğrencilerin sosyal faaliyetlere katılımı konusunda Hollandalı ve Türk aileleri karşılaştıran **Aslan & Arslan – Cansever (221 – 222)**, düşük gelirli Türk ailelerde Hollandalı ailelere nazaran akademik başarıya daha fazla önem verildiği ve sosyal faaliyetler ya da boş zaman aktivitelerinin geri planda kaldığı sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca yönlendirmeden çok ailenin eğitime verdiği önemin ifade edilmesi, buna yönelik fedakarlıkların öne çıkarılması ve öğrencinin kendi alacağı kararlarda serbest bırakma ve bunların yönlendirilmemesi bu gruplardan gelecek moral desteklerin kaynağını oluşturur. Bu

durumun yaratıcılığın kullanılması ve başarı gerilimini azaltması gibi olumlu sayılabilecek sonuçlarının olabileceğine daha önce değinilmişti. Ayrıca bu görece serbest ortam kuşaklararası ilişkilerin daha çatışmasız yaşanabilmesine de neden olabilmektedir. Nitekim *Yazıcı & et. al. (2001: 89 – 92)* bu gruptan gelen üniversite öğrencilerinin aileleriyle daha uyumlu bir yaşam sürdürdüğünü göstermiştir. Nitekim aylık gelir düzeyi en alt grup olan öğrenciler arasında aile ilişkilerinin uyumlu olduğunu söyleyenlerin oranı %72.7 iken, hem bir sonraki grupta %74.4'e çıkmaktadır. Aksine en yüksek gelir grubunda bu oran %68.2 bir alt gelir grubunda %64.6 olmaktadır. Babanın mesleği bakımından değerlendirildiğinde babası işçi olan öğrencilerde aile ile iyi ilişkiler sürdürme oranı %74.6, çiftçi de %73.7 olurken; üst düzey bürokrat babaya sahip öğrencilerde bu oran %59.1, iş adamı babaların çocuklarında %70 olarak bulunmuştur.

b. Annenin rolü ve buna bağlı enformel kaynakların niteliği

Babanın dışsal rollerine karşın annenin rollerinin daha içsel olduğundan bahsedilmişti. Bu nitelik büyük ölçüde modern dünyanın cinsiyetler arası rol dağılımının bir sonucudur. Ancak Türkiye'de kültürel niteliklerin, bu çağdaş koşullara ek olarak annenin içsel rollerini daha da belirgin hale getirmektedir (Kulakaç & et.al, 2006: 837 – 838). Bu rollerin büyük bir kısmı çocukların yetiştirilmesine ilişkindir ve eğitim hayatını belirleyici değerlerin anne tarafından oluşturması beklenmektedir. Bunların başında çocuğun büyütülmesi, beslenmesi, ahlaki gelişiminin sağlanmasına yönelik katkılar geldiği kadar, eğitim hayatındaki başarıların da gösterge olarak görüldüğü bilinmektedir. Bayraktar (2011: 53 – 54), annelerin bu rollerindeki bu çok yönlülüğün “mükemmel annelik fantezisi” bağlamında açıklamaktadır. Bu idealin ebeveyn pratiklerinde özellikle de dezavantajlı gruptan ailelerde uygulanması zor olmasına karşın, bu ideal rolden sapmalar bireyselleştirilir ve annelerin üzerindeki “mükemmellik” baskısı azalmaz. Bu özellik çağdaş toplumlarda olduğu kadar, çocuğun değerli olması oranında geleneksel toplumlarda da benzer bir eğilimin görülmesine neden olmaktadır.

Annenin hane içi rolleri çocuğun “yetiştirilmesi”ne yönelik fiziksel ve duygusal çevrenin kurulmasında belirleyicidir. Ancak içsel roller sadece hane içi ilişkiler ile sınırlı değildir. Özellikle toplumsal ağlar içerisinde ilişkilerin kurulması, ağların titizlikle rezerve ettiği moral değerlerin çocuklara başarıyla aktarılması ve en önemlisi dayanışma ilişkilerinin sürdürülmesi ile gerektiğinde başvurulması genellikle annenin rolünün bir uzantısıdır. Gerçekten de akraba çevresi ile ilişkilerdeki sürekliliklerde annenin konumu belirleyici olmaktadır. Bunun temel nedeni kent ortamı için, genellikle akrabaların yakın çevrede

ikamet ediyor oluşu ve hane içi zamanın bir kısmının aile ve akraba çevresiyle daha yüksek oranda paylaşılmasıdır. Ancak akrabalar arası ilişkiler sadece dayanışmayı kapsamaz. Örneğin **Özsan (2010: 79 – 81)** annelerin çocuklarının eğitiminde aldıkları rollerden birisinin çekirdek ailenin prestijinin gözetilmesi anlamında “aile projesi”ni kurgulamak olduğunu iddia etmiştir. Bu hedefler büyük ölçüde aile içinde belirlenirken çoğu zaman akraba grupları arasında rekabetle belirlenmektedir. Ayrıca çocukların eğitim başarılarının akraba grubu içerisinde, genellikle ikincil olan kadın rolünden daha statülü bir iç konum elde etmenin bir yolu görülmektedir.

Burada varsayılan durum genellikle annenin çalışmadığı aileleri kapsamaktadır. Buna karşın annenin çalıştığı durumlarda bu çerçevenin kısmen değiştiği söylenmelidir. Annenin çalışması hane gelirini arttırmakta ve bu durum ailenin eğitim için kullanabileceği fonları arttırmaktadır. Ancak annenin çalışması çoğu zaman bu tür rollerin azalması anlamına gelmez ve anneden beklentiler genelde değişmemektedir (Kulakaç & et.al, 2006: 840 – 843). Yani öncelikli olan annenin içsel rollerini yerine getirmesidir (Acar, 1993: 220 – 221). Örneğin **White (1999: 175-177)** kentsel ailelerde kadınların çalışmasının büyük oranda akraba çevresinde gerçekleşen eve iş verme şeklinde geliştiğini ve bu biçimin tanımlanmış hane içi rollerde radikal değişikliklere yol açmamaktadır. Özellikle dezavantajlı ailelerde, kadınlar akraba ağları dışında çoğu güvencesiz işte çalışabilmektedir. Bu durumda ağların gerektirdiği kısıtlayıcı çerçeve kısmen açılabilen ve daha çok finansal imkanların geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır (Suğur & Suğur & Gönç-Şavran, 2008: 164 – 169).

Annenin finansal sorumlulukları sadece çalıştığı durumları kapsamaz. Çoğu zaman aile bütçesi ile eğitim harcamaları arasında koordinasyonun sağlanması annenin sorumlulukları arasında sayılır. Çocukların eğitim gereksinmelerinin karşılanması ve harçlık gibi finansal gereklilikler anne tarafından düzenlenir ve kontrolü sağlanır. Hatta özellikle dezavantajlı ailelerde, aile bütçesinden sağlanan tasarrufların gerektiği durumlarda anne tarafından eğitime aktarılması söz konusudur. Ayrıca bir tür sigorta sayılan bu küçük birikimler, çocukların eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte kabaran eğitim harcamalarının karşılanmasında önemli işlevler üstlenmektedir.

Annenin fedakarlıkla açıklanabilecek bu rollerinin Türk toplumunda süt hakkı denilen bir borç ilişkisi yarattığı ve çocuklar için bu borcun annenin yaşlılığı durumunda bir yükümlülük olarak algılandığı daha önce de ileri sürülmüştü. Ancak bu tür bir materyal

karşılıklı ilişkisinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Kağıtçıbaşı & Ataca (2005: 326) 1975 ile 2003 yılında annelerin çocuklarından beklentileri arasında farklılaşmayı değerlendirmiştir. 1973 yılında anneler erkek çocuklardan finansal destek sağlamasını %89, kızlarından %76.5 oranında beklemekteyken; 2003 yılında bu oranlar sırasıyla %31.2 ve 25 olmuştur. Buna karşın bağımsız olma, iyi bir insan olma gibi bireysel değerler ile okulda başarılı olma gibi eğitime ilişkin değerler ön plana çıkmıştır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar, aynı zamanda dezavantajlı grupların eğitim başarısına daha fazla vurgu yapmasının bir örneği olarak görülebilir. Nitekim çocukların bağımsızlığına verilen önem üst düzey kentli gruplarda, alt düzey kentli gruplar ve kırsaldaki annelere göre çok daha yüksek iken; okulda başarının değeri kırsal annelerde en yüksek, alt düzey kentli gruplarda da üst düzey kentli gruplara göre daha yüksektir (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2005: 327 – 328).

c. Akrabalık ağlarının işlevleri

Akrabaların rolleri ebeveynlerin rollerine göre doğal olarak ikincildir. Sundukları kaynaklar büyük oranda ebeveynlerin kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda ikame edici faktörler olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca özellikle büyükbaba ve büyükannelerin rolü, ebeveynlerin hane içi rollerine yakın bir nitelik taşımaktadır ayrıca moral değerlerin aktarılmasında ilk kuşak temsilcilerle üçüncü kuşak temsilcilerin ilişkisi belirleyici olmaktadır (Özyürek, 2007: 120 – 127). Akrabaların finansal rolleri kadar moral rollerinin olabileceğine de dikkat edilmelidir. Ancak bu nitelik de genellikle ikame edicidir ve ebeveynlerin rollerinde eksiklik ortaya çıkması durumunda daha belirgindir. Bu tür rollerin oluşması kentsel ailelerdeki çekirdek aile temelli akrabalık ilişki sisteminin bir sonucu olarak algılanmalıdır.

Eğitime ilişkin desteklerin ortaya çıkması ise bu tür ikame ilişkilerinden görece bağımsız da olabilir ve özellikle başarılı bir öğrenim hayatının fark edilmesi söz konusu destekleri artırır. Bunun temel nedenin eğitimin sosyal hareketlilikteki belirleyici etkisi ve bu yolla kazanılacak avantajların dağıtımında yer alma beklentisi olduğu düşünülebilir. Ancak yine moral değerlerin bu konudaki belirleyiciliği ve bu görevleri yine özellikle başarılı öğrenciler olması durumunda zorlayıcı etkisi göz ardı edilmemelidir.

Türkiye’de kırsal ve kentsel devamlılıkların yoğun olması ve yine akraba ağlarının genellikle kentsel paylaşım içerisinde olsa da, farklı kentlerde de devam edebilme

olasılığı, eğitim konusunda etkinliğini arttırabilmektedir. Türkiye’de eğitim düzeyi arttıkça kentsel alanların ve büyükşehirlerin avantajı artmaktadır ve yine avantajlı orta öğretim kurumları bu kentlerde yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan büyük kentlerde yaşamayan ailelerin çocukları, bu tür imkanlara kavuşmak durumunda kaldığında öğrenci ikameti genellikle akraba desteği ile karşılanmaktadır. Bu destek uygun durumlarda bizzat akrabaların yanında ikamet etmeyi kapsayacağı gibi, uygun olmayan durumlarda akrabaların yönlendiriciliğinde çözülmektedir. Barınmaya ilişkin sorunlar özellikle üniversite düzeyinde çok önemli bir sorun ve maliyet kaynağı olmaktadır (Ekinci, 2005: 125; Korkmaz, 2000). Kamusal imkanların yetersiz kaldığı bu durumda akrabaların konutlarının kullanılması veya akrabalar yardımıyla barınma imkanına kavuşulması başarı düzeyinde belirleyici olmaktadır (Özgür & Babacan Gümüş & Durdu, 2010: 26).

2. Borcun ifası: Eğitim başarısı ve sosyal hareketlilik

Modelde ikinci kuşağın bir önceki kuşakla olan ilişkisinin büyük ölçüde, borçluluk ilişkisi çerçevesinde şekillendiğine daha önce değinilmişti. Ayrıca ikinci kuşağın ağ içerisindeki konumu “aile havuzu”na yaptığı katkılara göre şekillenir ve bu şekilde döngünün içerisine dahil olur. Burada aile havuzuna yapılacak katkıların sadece finansal olmadığını ve bu havuzun dolayısıyla ağ içi kaynakların moral temelli olduklarını hatırlamak önemlidir. İkinci kuşağın bu bakımdan sorumlulukları öncelikle ağın döngüsel devamlılığını yerine getirecek yükümlülükleri kapsar ve bu yükümlülüklerin en kısıtlı biçimiyle moral değerleri içermesi gerektiği akılda tutulmalıdır.

İkinci kuşağın sorumlulukları erken yaşlarda başlamaz, hatta okul öncesi dönemde aile ve akraba ağının tüm ilgisinin çocuk üzerinde olduğu ve bu tür bir sosyalleşme ilişkisinin kuşaklararasılığı şekillendirdiği unutulmamalıdır (White, 1999: 138-139; Delaney, 2001: 146 – 148). Bu kuşağa ait sorumluluklar, genellikle kızlar için ergenliğe girilmesi, erkeklerin için kardeşlerin dünyaya gelmesi (Otaran & et.al, 2003: 15 – 16) ve her ikisi için okul hayatıyla birlikte başlar. Okulun temel düzeyde eğitim anlamının ötesinde anlamı bulunmayabilir. Özellikle kırsalda, hane içi tarım emeğinin önemli olduğu durumlarda beklenen yasal zorunluluğun bir an önce tamamlanmasıdır (Aytaç & Rankin, 2003: 273 – 275). Ancak bunun dışında eğitimin temel düzeyinden beklenen okuldaki müfredatla uyumlu olarak akrabalık ağlarına ilişkin moral değerlerin benimsenmesi ve okul içi başarıdır. Bu ikinci tür beklenti, aynı zamanda ikinci kuşağa ilişkin eğitim beklentilerinin şekillenmesine yol açar. Bu düzeyde elde edilen başarılar, olumsuz koşullara rağmen

eğitime devam edilmesinin bir zorunluluk olduğu şeklindeki bir algıyı ebeveynler nezdinde yerleştirir. Ayrıca bu tür bir başarı durumunda akrabalık ağlarının üyeleri kendilerini destekle yükümlü olduklarına dair bir intiba sahibi olurlar.

Öğrencilerin okul ortamı, kısıtlı bir çevre dışında bu tür bir ikincil algıya paralel bir biçimde, gelişimde çok etkin rol oynamaz. Türk eğitim sisteminde temel eğitim düzeyindeki bu tür bir nitelik genellikle büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Örneğin İnal (2008: 194 – 196) Türk eğitim sisteminde ilköğretim aşamasında temel felsefe değişiklikleri ve çağdaş gelişmelere uyum çalışmalarının önemli altyapı eksiklikleri ile karşılaştığını ve hedeflenen eğitim çıktılarının çok anlamlı olmadığını ileri sürmüştür. Bu tür niteliklerin dışında asıl önemli olan nokta, devlet – vatandaş ilişkisini şekillendiren temel değerlerin bu eğitim döneminde verilmesidir. Bu nokta hem kamu otoriteleri tarafından hem de ailelerce çok önemsenmektedir. Ayrıntıları bir sonraki bölümde tartışılacak olan eğitim ideolojisi, asıl görevinin bu tür bir doktrinasyonu yönetmek olduğu konusunda tereddütsüzdür. **Kaplan (2005: 356 – 359)** ilköğretim müfredatında bu amacın, nitel amaçların (ilgili alanların örneğin matematik, Türkçe veya tarih vs.) önünde olduğunu hatta nitel amaçların vatandaşlık doktrinine göre katı bir biçimde şekillendirildiğini iddia etmiştir. Bu ilkeler aileler ve akraba çevreleri için büyük oranda ortak değerlerin vurgulanması ve bunlar arasında merkezi önem teşkil eden aile – akraba ilişkilerini şekillendiren normların benimsenmesi bakımından değerli görürler (Kaplan, 2006: 93 – 95).

İlköğretim aşamasında okul çevresi genellikle homojendir ve akraba çevresinin diğer üyeleri veya kardeşlerin de devam ettiği okullar tercih edilir. Ayrıca bu okulların ikamet bölgelerinde olması önemlidir. Son dönemlerde ilköğretim düzeyinde okul tercihlerini bu ilkelerin dışındaki amaçlar özellikle orta sınıf aileler tarafından dikkate alınsa da genel tablo çok farklı değildir. Bu yakın ve homojen çevre içerisinde genellikle eğitim sosyologlarının özellikle Bourdieu'nün takipçilerinin vurgu yaptığı sosyal mesafe ortaya çıkmaz. Ayrıca müfredatın gizli amaçları yukarıda belirtildiği gibi, farklılaşmadan çok vatandaşlık doktrini tarafından şekillendiği için dezavantajlı grupların süreçten kültürel dışlanması çok nadirdir. Bu durum ayrıca ikinci kuşağın ağ normlarına erken dönemde sahip çıkmasını kolaylaştırır ve karşılıklıkların gözetilmesi konusundaki hassasiyetleri çabuk benimser (Kaya, 2008: 46 – 48).

İlköğretim aşamasından sonra hem karşılıklıkların dozu, hem de okulların niteliğinde önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Orta öğrenim aşaması temel eğitim gerekliliklerinden

farklı olarak emek piyasasına yönelik beklentilerin daha belirleyici olduğu bir dönemi işaret eder. Nitekim Kaplan (2006: 156 -157) bu aşamada ebeveynlerin beklentisinin iş imkanları tarafından şekillendirildiği kanısındadır. Çok sayıda aile, eğitimi çocuklarının daha güvenli işlere sahip olmalarını kolaylaştıracak ve bu anlamda “hayat garantisi” sağlayacak bir anahtar olarak görürler. Bu aşamada hareketlilik kanallarının yarattığı olumlu beklentiler de etkin bir biçimde devreye girer. Özellikle güvenceli ve uzun süreli işlere sahip olma anlamına gelecek devlet memurluğu veya prestijli büyük firma çalışanı olmanın belirleyicisinin eğitim olduğuna inanılır. Bu inanç yine farklı olarak sadece kültürel sermaye bakımından zengin orta sınıf ailelerce değil, dezavantajlı ailelerce hatta kırsal kökenli ailelerce de dile getirilir. Bu beklenti daha fazla ve etkin kaynak kullanımını gerektiren orta öğretim aşamasında ailelerin imkanlarını zorlayıcı bir hal alabilir. Ancak bu zorluklar daha önce de belirtildiği gibi, duygusal karşılıklıkların bir temeli olur ve aileler ilk dönemlerde sabırlı davranmakla birlikte, çocuklarından bu zorlukların karşılığını başarıyla ödemelerini bekler.

İlköğretim aşamasında okulların niteliği eğitim başarısında sınırlı bir etkiye sahipken, orta öğrenim aşamasında tersi bir durum söz konusudur. **Alacacı & Erbaş (2010: 187 – 190)** bu aşamada okulun imkanları, öğretmenlerin niteliği ve müfredat gibi faktörlerin öğrenci niteliklerinden daha etkin bir biçimde başarı oranlarını belirlediği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir biçimde **Tansel & Güngör (2000: 15 – 16)**, büyük şehir merkezlerindeki okulların taşra veya kırsaldaki okullara oranla yüksek öğrenime giriş açısından açık bir biçimde avantajlı olduğunu göstermiştir. Bu aşamada Türkiye’de oldukça katı bir eleme sistemine sahiptir. Özellikle son dönemlerde orta öğretim avantajları anlamına gelecek özellikli okulların (Anadolu liseleri veya fen liseleri) etkinliklerinin artması süreci zorlaştırmaya başlamıştır. Bu nedenle ilköğretim aşamasındaki dışlayıcı etkilerin minimum olma özelliği, bu aşamada radikal bir biçimde tersine döner. Öncelikli olarak bu aşamada finansal ve kültürel kaynakların belirleyiciliği daha yüksek olmaktadır. **Şen (2005)**’in 12 il ve 5 farklı lise türünde yaptığı araştırmaya göre Anadolu liselerinde ailenin aylık geliri 2000 TL’nin üzerinde olan öğrencilerin oranı %39.2 iken, bu oran devlet liselerinde %11.9’a gerilemektedir. Buna karşın aylık geliri 500 TL’nin altında olan ailelerden gelen öğrencilerin oranı düz liselerde %13,5, Anadolu liselerinde %1.8’dir. Gelir ve lise türü arasındaki bu paralellikler meslek liseleri ve imam – hatip liselerinde daha da artmaktadır. Benzer şekilde işsiz babaya sahip olma oranları düz liselerde %3.6; meslek liselerinde %11.9 ve imam – hatip liselerinde %7.1 olurken; Anadolu liselerinde bu oran %1 olmaktadır. Annenin eğitim durumu bakımından düz liselerde okuma yazma bilmeyen

annelerin oranı %6,6, üniversite mezunu annelerin oranı ise %8.4'dür. Bu rakamlar Anadolu liselerinde sırasıyla %1 ve %38,5 olmaktadır.

Bu rakamlar ilk bölümde bahsedilen "inatçı eşitsizlikler" ve "sabitlenmiş eşitsizlik teorisi"ne benzer bir durumun Türkiye için de geçerli olduğunu gösterir niteliktedir. Özellikle Türkiye'de kamusal eğitim rolü ve büyüklüğü düşünüldüğünde tablo derinleşmektedir.

Tablo 5. Bazı seçilmiş ülkelerde orta eğitimde kamusal kaynakların boyutu¹⁰

	Orta – öğrenime katılma oranları (2005 - %)	Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay (2004 - %)	Eğitimde Kullanılan Kamusal Harcamaların Dışında Kalan Kaynakların (private resources) Oranı (2003 - %)
Danimarka	86	15,3	4,4
Finlandiya	95	12,8	2,1
Almanya	100	9,8	17,7
G.Kore	93	16,5	39,5
Polonya	86	11,9	9,9
Şili	73	14,5	48,4
İsrail	89	13,4	23,6
Slovenya	83	12,6	13,7
ABD	76	14,4	31,6
Birleşik Krallık	86	11,7	16,1
Meksika	40	23,1	19,5
OECD Ort.	82	13,4	13,0
Türkiye	48	8,29	7,4

Görüldüğü gibi Türkiye'de karşılaştırmalı olarak bakıldığında orta öğretimde kamunun ayırdığı kaynakların oranı görece olarak düşüktür. Benzer bir biçimde orta öğretime katılma oranları gelişmiş OECD ülkeleriyle kıyaslanamayacak düzeyde düşük, sadece Meksika'dan daha fazladır. Buna karşın özel harcamaların oranı İskandinav ülkelerinden yüksek, Polonya'nın biraz altındadır. Tüm oranların OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Bu tablodan sürecin niteliği hakkında daha net fikir sahibi olunabilir.

Aile ve akrabalık ağlarının önemi işte bu noktada belirleyicidir. Öncelikle süreç içi mücadele ve eşitsizlikler oldukça fazladır. Bu eşitsizliklerin birkaç önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi okul yapısındaki eşitsiz dağılımlardır. İyi okullar büyük oranda üniversite giriş aşamasında belirleyici olmaktadır. Ağırlığı son yıllarda artmakla birlikte

¹⁰ OECD (2007)'den tablolatırılmıştır.

Anadolu liseleri ve fen liselerinin üniversite sınav sonuçlarındaki başarı oranları hızla artmış; buna karşın devlet liselerinin başarı şansı hızla azalmıştır. Örneğin ÖSYM verilerine göre 2009 yılında dört yıllık fakülteleri tercih şansı kazanan öğrenci oranları devlet liselerinde %85 Anadolu liselerinde %90.37'dir (TED, 2010: 27). Bunlar arasından devlet liselerinde %20.29'u Anadolu liselerinde ise %61.78'i lisans eğitimi alma hakkını kazanmıştır (OSYM, 2010). İkincisi okul içi farklılaşmalar büyük olmaktadır ve kültürel sermaye eksikliği bu aşamada önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir (Aktay, 2007: 493). Üçüncüsü ise kamusal kaynakların eksik kaldığı açıkça belli olan bir sistemde, finansal kaynakları güçlendirmek eğitim başarısının belirleyicilerinden birisi olarak gözükmektedir.

Nitekim eğitime hane bütçesinden ayrılan pay özellikle 1980'lerden sonra hızla yükselmiştir. Burada özellikle özel destek eğitimleri ve özel dersanelerin hızla gelişmesinin rolü büyüktür. Üniversiteye girişte lise özelliklerinin belirleyiciliğinin artması ve lise türlerinin eğitim koşulları arasındaki açık farklılıklar, bu ayrıcalıklı grubun dışındakilerin giriş sınavı için özel dersanelere olan talebini arttırmıştır (Morgil & Yılmaz & Geban, 2001: 90 – 91). **Tansel & Bircan (2006: 307 – 311)** özel dersanelere hane gelirinden ayrılan pay ve bunun getirileri üzerine yaptığı çalışmasında, bu tür eğitim biçiminin doğal olarak gelir seviyesi yüksek ailelerin başarı şansını arttırdığını göstermiştir. Buna göre gelir dağılımında en düşük gelire sahip çeyrekte özel eğitime hane gelirinden pay ayıranların oranı %6.46; iken diğer çeyreklerde sırasıyla %11.56, %18.03 ve %24.56'dır.

Ancak gruplar arasında bu farklılıklara rağmen özel dersaneler neredeyse bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. Hangi gelir grubundan olursa olsun öğrencilerin büyük çoğunluğunun üniversiteye girmek için özel dersanelere gittiği bilinmektedir. Örneğin farklı gelir ve sosyo-kültürel düzeyde öğrenciler arasında yaptığı araştırmada **Buyruk (2009: 26)** öğrencilerin hemen hemen tümünün özel dersanelere gittiği sonucunu bulmuştur. Türkiye'de özel dersane öğrencilerinin kimler olduğu konusunda yorumda bulunmak çok kolay değildir ve genelde bu konudaki araştırmalar eksiktir. Ancak az sayıdaki çalışma bu konuda fikir vermektedir. Bunlardan birisinde **Dağlı (2006: 53 – 54)**, özel dersanelere giden öğrencilerinin ailelerinin %28,9 ayda 400 TL'den az, %46,4'ü 400 – 1000 TL arasında gelire sahiptir. Buna karşın sadece %8.2'sinin geliri 2.000 TL'nin üzerindedir. Yine ailelerin %70'inden fazlası dersane harcamalarını karşılamadan güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. İlginç olan bu gelir düzeyine rağmen iki ve daha fazla çocuğu

halihazırda özel dershaneye giden ailelerin oranın %26 civarında olmasıdır. Bir diğer çalışma **Cenk (2005: 40 – 43)** özel dersane öğrencilerinin %58'nin aylık 1.000 TL ve altında gelire sahip öğrencilerden oluştuğunu, aylık kazancı 1.500 TL'den fazla olan ailelerin oranının sadece %12.6 olduğunu bulmuştur. Bu öğrencilerin özel dershaneye ödedikleri ücretin 1.000 TL'den az olduğunu söyleyen öğrencilerin oranı %13.8, 1.500 TL'ye kadar olduğunu söyleyenlerin sayısı da %46.8'dir.

ÖSYM (2005: 8 – 30; 47-69; 86-107; 125 -145), 2002 yılında üniversite sınavlarına giren öğrenciler arasında yaptığı çalışmada fen alanından sınava girenlerin yaklaşık %35'i, Türkçe – matematik alanından girenlerin %38'i, sosyal bilimler alanında %46'sı ve yabancı dil alanında %31'i asgari ücret düzeyinin altında aile gelirine sahip olduklarını bildirmişlerdir¹¹. Buna karşın tüm öğrencilerin yaklaşık %95'i bir özel dershaneye devam etmişlerdir.

Genel aile bütçeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek olan özel dershanelere giden öğrenci sayısının kabarık olmasının açıklamasını bulmak kolay değildir. Buna rağmen, aile ve akraba ağlarının Türk toplumundaki yerine dikkat edildiğinde, aradaki farkın nasıl kapatıldığı tahmin edilebilir. Buna ilişkin veriler bilinmese bile, akraba ağlarının desteğinin olabileceği düşünülebilir. Bu tür bir destek sadece doğrudan giderlere katılma şeklinde oluşmayabilir. Büyük ihtimalle böyle bir katkının oranın düşük olacağı öngörülebilir. Ancak aynı yardımlar, ebeveynlere ek gelir ve borçlanma konusunda destek ve yönlendiriciliğin akraba ağlarından beklenebilir olacağı düşünülmektedir.

Bu eğilimler ve destek mekanizmalarının ikinci kuşağın eğitim başarısında katkıda bulunan bir faktörü olarak ele alınmasının bir diğer nedeni de, gençlerin akrabalık ağları ile kurdukları ilişkilerin az – çok süreklilik göstermesidir. Bu duruma büyük ölçüde kentsel iskanın akraba ağları bağlamından kurulması neden olmakla birlikte, gençlerin söz konusu yakın ilişkileri devam ettirme eğilimlerinin olduğunu en azından radikal bir kopuş beklenmemesi gerektiği söylenebilir. Örneğin **Güneş – Ayata (1993: 280 – 281)** akrabalarla görüşme sıklığının kent ortamında gençlerde daha yoğun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde **Aydemir (2011: 208 – 209)**, Konya kent merkezinde katılımcıların en genç yaş kategorisi olan 18 – 29 yaş grubunun akrabalık ilişkilerinin tüm gruplar arasında akrabalık ilişkileri en sıkı olan grup olduğunu ortaya koymuştur. 16

¹¹ 2002 yılında asgari ücret net 250.875.000, en düşük memur maaşı 392.000.000; en düşük emekli maaşı SSK emeklileri için 250.000.000 ve Bağ – Kur emeklileri için 166.000.000 TL'dir.

ülkedeki üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada ise, Türkiye'deki üniversite öğrencisi gençler akraba grubuyla en çok vakit harcama ve akrabalarla telefonla iletişim kurma sıklığı bakımından en yüksek dördüncü grup olmuşlardır (Georgas & et. al, 2010: 293 – 296).

Üniversite eğitimi, emek piyasası karşılıklarını alma bakımından en önemli aşamadır ve ebeveynlerin asıl ilgisi üniversite sonrası güvenceli iş koşullarıdır. Türkiye'de ebeveynlerin bu konudaki yönlendirmeleri konusunda farklı tartışmalar mevcuttur. Örneğin Erdem (2008: 17 – 19) daha çok düşük gelir durumuna sahip ailelerin eğitimden beklentilerini şekillendirenin mesleki eğitim olduğunu ileri sürmüştür. Benzer bir biçimde Emirgil (2008: 94) örneklemindeki öğrencilerin yarıdan fazlası aylık geliri 1.000TL.'nin altındaki ailelerden gelmekte olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan mesleki eğitim çoğunlukla üniversite eğitiminin bir alternatifi olarak algılanır. Ancak ebeveynlerin ve öğrencilerin beklentisi nadiren bu biçimdedir. **Tunalı (2003: 10 – 12)** mesleki eğitimle karşılaştırıldığında üniversite eğitiminin getirilerinin çok daha fazla olduğunu göstermiştir. Ayrıca üniversite eğitimi kimi zaman yüksek geliri getirisi sağlamasa da, toplumsal statüler bakımından sağladığı avantajlar göz ardı edilememektedir. Bu nedenle mesleki eğitime yönelik istekler sosyal hareketliliğin sınırlı sağlanmasından çok, herhangi bir olumsuzlukla karşılanması durumunda bir mesleki güvence olarak görülmektedir. Bu anlamda temel hedef üniversite eğitimidir (Emirgil, 2008: 108 – 109).

Bu nedenle öncelikli olarak emek piyasası karşılıkları yüksek ve prestijli mesleklere yönelik tercihlerin yapılması önceliklidir. Bu tür tercihleri “meslek güvencesi” anlamına gelecek mesleklere yönelme izlemektedir. **ÖSYM (2005: 178)**'nin araştırmasına göre üniversite adayı öğrencilerin yaklaşık 1/3'ü uygun bir meslek edinmek, 1/4'ünden fazlası ise iyi kazanç ve gelir getiren bir meslek sahibi olmak için üniversite eğitimi almak istediklerini ileri sürmüşlerdir. Bu anlamda öncelikli olarak mühendislik ve tıp gibi yüksek gelir ve prestij anlamına gelen meslekler daha yüksek oranda tercih edilmekte ve daha sonra eğer bu alanlarda başarılı olunamazsa öğretmenlik gibi statü bakımından doyurucu ve güvenceli olduğu düşünülen meslekler tercih edilmektedir (Ertürk, 2010: 142 – 143).

Bu tür tercihler oluşturulurken ebeveynlerin desteği sadece moral bakımındandır. Örneğin Buyruk (2009: 20 – 22) ailenin bu konudaki yönlendiriciliğinin çok zayıf olduğu kanısındadır. Kimi zaman bu durumu önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir (Kaya, 2008: 71 – 72). Ancak ebeveynlerden gelen yönlendirme içermeyen destek genellikle

üniversite eğitimi konusundaki baskıların en azından psikolojik faktörler bakımından zayıflaması anlamına da gelebilmektedir. Bu açıdan mesleki tercih ve yönelimler, genellikle öğrenciler tarafından tek taraflı olarak gerçekleştirilir.

3. Sosyal hareketliliğin ideolojisi: Merkezdekiler, çevredekiler ve toplumsal ağlar

Buraya kadar açıklanmaya çalışılan kısımda eğitim fırsatlarının kullanılması büyük oranda toplumsal ilişkiler bağlamında ve devletin formal düzenlemelerinin yanında ele alındı. Ancak bu imkanların ortaya çıkması sadece devlet – vatandaş ilişkilerindeki şekillendirici öge olarak toplumsal ağların rolüyle açıklanamaz. Daha doğrusu bunu yönlendiren politik çerçevenin söz konusu özgün ilişki biçiminin şekillenmesinde açıklayıcı bir önemi vardır. Ancak bu açıklayıcı faktör bağımsız bir belirleyen olarak görülmemelidir. Türkiye’de politik kültürün yerleşmesinde ve kitlelerin politik eylemlerinde batıdaki “ekonomik” kodun yönlendirdiği eşitlik ilkesinden esaslı bir biçimde farklı olan “denklik” ilişkisinin önemli bir rolü vardır. Bu karmaşık ilişki toplumsal statü dağılımının şekillenmesinde etkindir ve yukarıda kültüralist olarak değerlendirilen eğilimler genellikle bu özgün biçimi temel edinirler. “Denklik” üzerine inşa edilen bu biçim çoğunlukla toplumsal farklılaşmaya izin verir ancak bu farklılaşmanın kurumsallaşması ve elde edilen avantajların kuşaklar arası yayılması büyük bir tepki toplar. Ayrıntıları Mardin (2004: 210 – 217) tarafından tartışılmış olan bu ilişki modern Türk toplumunda eğitimin toplumsal sonuçlarının belirginleşmesinde bir çerçeve işlevi görmektedir (Mardin, 2004: 230 – 236).

Bu özgün biçimin anlaşılması çoğu zaman devlet vatandaş ilişkilerinin zümreler üzerinden tanımlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu zümrelerin sınıf ilişkilerinin yerleşmediği bir toplumda, sürekliliği ifade edecek ilişkileri açıklamaya dönük bir teorik ima olduğu da söylenmektedir (Aydın, 2006: 77 - 81). Bu yerleşik olduğu iddia edilen zümreler genellikle bürokratik merkezin çekirdeğini oluşturur ve tam da denklik ilkesine göre tepki kaynağı olarak görülen farklılaşma ve bunun kuşaklararasılığını ima eder. Dolayısıyla modernleşmeciler reformlar çoğunlukla bu zümrenin devamlılığını ve ideolojik ön kabullerine dayandığına ilişkin bir yargı yaygındır (Turan, 1999: 143 – 146).

Merkez – çevre modeli çoğunlukla modernleşmeciler eylemleri bütünsel reformlar olarak değerlendirir. Bu reformların karar, zamanlama ve idamesinin merkezin tekelinde olduğu iddiası yaygındır. Hatta çoğu kez merkez reformlarının mekanik bir toplum tasarımı bir sonucu olduğuna inanılır. Bu açıdan merkez eğilimlerine yön veren ilkenin bir tür

“mühendislik projesi” olduğu inancı yaygındır (Göle, 1998: 85 – 90). Bu proje içerisinde eğitimin önemli bir rolü vardır. Eğitim hem kurgusal modern toplumun oluşturucusu hem de modernizmin gerektirdiği “vatandaşlık kategorileri”ni inşa eden öğedir. Gerçekten de modern Türkiye’de özellikle eğitim ve eğitimi kapsayan politikalarda bu öğenin abartılı tekrarı dikkat çekicidir (Kaplan, 2005: 140 – 143). Karşılaştırmalı olarak bakıldığında seçkinlerin tarihsel olarak eğitime bu tür bir anlam yüklemesi ve bunu temelde yoksun kitlelerin özneleştirilmesi projesi olarak değerlendirmeleri sık rastlanılan bir olgudur (Bauman, 2003: 94 – 97).

Ancak Türkiye’de sürecin birkaç kısıtının olduğu düşünülür. Bunların başında modernleşen bir toplumun gerektirdiği “aydın” kategorisinin zayıflığıdır. Burada aydın kategorisi genellikle modernleşmeci işlevi bağlamında değerlendirilir ve temel politikaların yönlendiricisinden çok yürütücüsüdür. Bu kategorinin aynı zamanda “orta – sınıf” teknisyenlerin bir üst statüsünü oluşturduğunu ve eğitim sisteminin ekonomik gelişmeye paralel “orta – sınıf” profesyonellere oldukça ihtiyacının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla merkez çevre paradigması bağlamında izlenen eğitim politikaları; (i) vatandaşlık kategorisi, (ii) modernleşmenin insan gücü kaynağı (iii) orta sınıfların inşası hedefine sahiptir.

Bu paradigma çevredekilerin konumunu ise tepki verenler olarak görür. Buna göre çevre için eğitim sistemi işlevsel bir toplumsal düzenin temelindeki ahlaki ilkeleri ortadan kaldıran bir amaca sahiptir. Ayrıca eğitim politikalarının kültürel kodu, bu kitlelerin değerler dünyasının çok dışındadır ve yaydığı söylemler sürekli bir yabancılaşma yaratmaktadır. Dolayısıyla çevre merkezden gelen ve çoğu zaman baskıyla birlikte işleyen bu politikalara alternatifler üretmekte ve pasif bir mücadele içerisine girmektedir. Ancak eğitim politikalarının ve eğitimin yaygınlaştırılması hedefine ilişkin ideolojik ilkelerin dışında özellikle yeni iktisadi karşılıklar yaratması, bu grubun alternatif politikalar üretmesine ve varolan baskın eğilimleri gevşetici yeni hedefler benimsenmesine neden olmaktadır. Bu tür stratejiler çoğu zaman merkezin daraltılması veya merkeze yerleşme stratejileri olarak değerlendirilmektedir (Mardin, 2005: 40 – 43; Yavuz, 2007: 148 – 151).

Bu açıdan merkezin inşacı fikirlerine karşın çevrenin eğitimden beklentileri son derece pragmatisttir. Öncelikle eğitim yoluyla elde edilecek bir tür kültürel sermaye ile alternatif bir toplum okumasının temellerinin atılması sağlanacaktır. Bu eğilimler, modernleşmeci merkezin baskısına rağmen çevrenin ahlaki sistemine duyarlı ve toplumsal konuların

yeni şartlara tutarlı tanımlarının yerleşmesinin kaynağı olarak düşünülmektedir. Bu algının kolektif bir yönü olduğu düşünülebilir. Kitleler kendi ahlaki kodlarına dayalı eylem kabiliyetlerinin pratik şanslarını kaybetmesi karşısında, bu eğilimlerin destekçisi ve yürütücüsü olmaktadır. Çevrenin bu tür bir alternatif kaynak olarak gelişmesinin iki yönü mevcuttur. Bunlardan birincisi merkez “vatandaşlık kategorisi” politikalarının etkin olması için çevrenin kiteselliğine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın reel varlığı merkezin politikalarının müzakere edilebilir olması sonucunu doğurur ve bu imkan çoğunlukla tepeden inme baskının gevşetilmesi için kullanılır. İkincisi modernleşme sürecinin yapısal gerekliliklerinden temellenir. Her ne kadar merkez Cumhuriyet ile birlikte yeniden yapılanma içerisine girmişse de, halen çekirdek kadroda devamlılıklar mevcuttur (Turan, 1999: 141). Ancak bu devamlılıklar modern bir toplum için gerekli bürokrat ve profesyonel kadro ihtiyacının karşılanması için yeterli değildir (Heper, 2006: 137 – 141). Yeniden yapılanmanın etkin sonuçlar üretebilmesi için kamunun aygıtsal yayılımının eksik olması gerekir ve bu durum büyük oranda yeni kadrolara yer açılması sonucunu doğurur (Çakan, 2006: 49 -53).

Karpat (2009a: 92 – 97) modernleşmenin ekonomik karşılıklarının yerleşmesi ile birlikte profesyoneller kategorisinin klasik merkez bürokratlarına alternatif bir genişleme alanı bulunduğunu ifade eder. Bu sınıfların hızlı sayısal gelişimi, aynı zamanda merkezin politikalarından farklılaşmış ve geleneksel değerler sisteminin modern koşullarda sentezini geliştirmiş bir politik hareketin öncüsü olduğu kanısındadır. **Belge (1983: 128)** bu yeni grubun özellikle öğretmenlik ve hukuk gibi alanlarda uzmanlaşmış ve toplumsal dönüşümün radikal değil, köklü geleneklere uygun olması konusunda arzulu yeni bir aydın kategorisini oluşturduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla çevrenin politik temsil kabiliyeti genişlemiştir.

Eğitimin bu tarihsel gelişmesi günümüz Türk Toplumuna dair sorunların okunmasında da çokça başvurulan “çatışma” şablonunun ortaya çıkmasını sağlamış ve pek çok sorun bu şablon takip edilerek incelenmeye çalışılmıştır (Üstünel, 2008: 26 -38; Yeğen,2006: 20 – 29; Maksudyan, 2005: 9 – 16; Kasaba, 1999: 20 – 23). Buna göre modernleşme bir grup seçkininin denetimi altında gelişen “tepeden inme” bir karaktere sahiptir (Trimberger, 2003: 60 – 67). Eğitim politikaları da bu tür bir amaçla doktrinasyon yüküdür ve merkez inisiyatifine karşın çevre tepkisi ile şekillenir. Kaya (2006: 262 – 264) bu tür eğilimlerin Türk modernleşmesini salt bir aydınlanma projesi olarak gören klasik görüşe tepki olarak modernliğin doğasına ilişkin evrensel literatürün bir yansıması olarak görür. Bu literatür

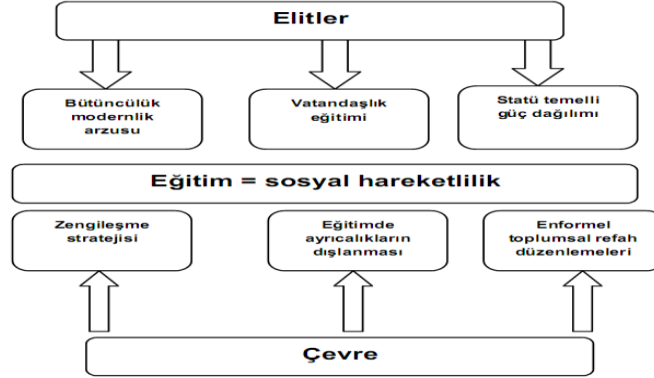
modernliğin farklı deneyimlenme çerçevelerine vurgu yapar ve modernliğin aydınlanma ile kurulan formel bağına karşı kritik bir tutum benimser. Merkez çevre modelinin temelini oluşturduğu bu eleştirel duruş Türk toplumunda eğitim konusundaki gelişmeleri de benzer bir şekilde ele alır. Modern eğitimin çevre hassasiyetlerine rağmen dayatıldığı düşünülür. Buna karşın çevreden eğitime olan beklentiler hem eleştirilen modernleşmenin bir gereği, hem de çevrenin yeni tavır biçimleri geliştirmesinin sonucu olan muhalif yönünün uzantısı olarak görülür.

Bu analizin gözden kaçırdığı birkaç nokta olduğu iddia edilebilir. Bunlardan birincisi modernleşme hareketlerine çeşitli düzeylerde tepki gösteren ve belki de zorla dahil edildiği düşünülen çevre birimlerin bu düzenlemeleri nasıl dönüştürücü hale getirebildikleridir. İkincisi merkezi politikaların eğitim konusundaki zorlamaları temel eğitim düzeyinde kalmaktadır ve bundan sonraki aşamalar için oluşan isteğin açıklanması zorlaşmaktadır. Üçüncüsü formel eğitim biçimlerine alternatif yöntemlerin (gelenek, din eğitimi vs.) var olmasına karşın ve güç dağılımındaki değişimlere paralel olarak güçlenme olasılığı varken; neden eğitimin tüm kesimler için halen önemli bir kaynak olarak değerlendirilmeye devam ettiği sorusuna doyurucu cevaplar verilememektedir. Dördüncüsü elit eğitiminin genel özelliği kısıtlama iken, neden Türkiye’de elitler bu tür bir stratejiyi sınırlı olarak uygulayarak alternatif güçlerin gelişmesine göz yumdukları sorusudur. Teknolojik gelişimlere paralel elit gücünün ve ayrıcalık kaynaklarının genelleştirildiği düşünülebilir. Ancak elitlerin güçlerini yeniden üretme konusunda ne kadar avantajlı olduklarının unutulmaması da gerekir. Son olarak da, elit – çevre çatışmasına değinen bakış açılarının ortak özelliği, modernleşme kuramına epistemolojik karşı çıkışlarıdır. Ancak iş eğitimi alternatif çevre güçlerinin kaynağını açıklamaya gelince, eğitim imkânlarının genişlemesinin doğrudan bir hareketlilik imkanı yarattığı ileri sürülür ve dolayısıyla eğitim – kalkınma arasındaki ilişkiyi merkeze koyan modernleşme kuramının bu çok önemli varsayımı tekrarlanmış olur.

Buna karşın Türkiye’de eğitim sistemi daha çok tarafların uyuşmasıyla netleşen bir niteliğe sahiptir. Söz konusu uyuşmanın kesişim noktasını ise “sosyal hareketlilik” kavramı oluşturur. Türk modernleşmesi içerisinde bu yönde mobilize bir kitleye duyulan ihtiyaç ve teknik gereksinimler, elitlerin eğitim politikalarındaki birincil önceliğin içe kapalı bir statü sistemi olmamasına yol açmıştır. Bu kitlesel ihtiyaç merkez tarafından iyi algılanmış ve eğitimin getirdiği gündelik faydaların sağlayacağı avantajlar bu tür bir sistemin gelişimine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla Türk eğitim sisteminin genel niteliği, sosyal hareketlilik

üzerinden temellenen bu uzlaşmanın farklı grupları bir araya getirci bir potansiyel taşıdığı açıktır (Grafik 6).

Grafik 6. Türkiye’de eğitim politikasını yönlendiren beklentiler

Nitekim Turan (1999: 145) bu karşılıklı içselleştirme sürecini şöyle açıklamaktadır:

“...eğitim sistemi uzun vadede seçkinler arasında birliği pekiştirecek bir araç olarak görülüyordu. Böylece yönetim, okulların yeniden yapılandırılması, harf sisteminin değiştirilmesi ve Türkçeleşme gibi yenilikler gerçekleştirildi. Bu politikaların seçkinlerin birliği bakımından ne anlama geldiğini değerlendirebilmek için Cumhuriyet içinde sosyal hareketliliği gerçekleştirmede eğitimin anahtar bir kavram olduğu kabul edilmelidir. Eğitim merdivenlerini yukarıya doğru çıkanların başka seçenekler bulunmamasından dolayı bir devlet görevine girmeyi istemeleri kaçınılmazdı ve genellikle bunda da başarılı oluyorlardı. Eğitime seküler, Batıya yönelik, cumhuriyetçi bir tanımlama yapıldı ve bürokratik seçkinler topluma yaymaya çalıştıkları değerler sistemini yeni gelenlere öğreterek onları görevlerine alıştırdılar...”¹²

Benzer bir mekanizmadan **Karpat (2009b: 144 - 145)** merkez çevre etkileşimine bu kez bir aracı olarak “taşralı girişimcileri” dahil ederek bahseder. Buna göre kökenleri 17. yüzyılın sonunda geleneksel Osmanlı toprak düzenin sekteye uğramasının sonucunda ortaya çıkan “ayan”lara ve bunların oluşturduğu çevresel ağlara dayanan taşralı girişimci sınıf, mülkiyet ve ekonomik çıkar üzerinde bir farklılaşma oluşturmaktadır. Bu grup, her ne kadar ekonomik çıkarı doğrudan ifade etmese ve geleneksel devlet rolünün kutsanmasına hizmet etse de, çoğunlukla bürokratik – elitler ile aralarında güvensizlik temelli bir iktidar

¹² Vurgular bana ait

ilişkinde girişmişlerdir. Bu iktidar mücadelesi ise çoğunlukla alt – sınıflar lehine koruyucu politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Özellikle bürokratik – elitler, geniş kitleleri, orta sınıf taşralı girişimciler ile yaptığı mücadelede yanına çekebilmek için sürekli bir çaba sarf etmiştir. Ancak taşralı girişimciler, çevredeki hem ekonomik hem de kültürel kodlara daha vakıf oldukları için, köylü kitleler neznindeki desteklerini sürdürebilmişlerdir

Bu mücadelede, alt sınıflar için daha cazip olabilecek ekonomik bilinç, *Karpat* için henüz “*bilinç – altı*” düzeyindedir. Fakat bürokratik elitlerin 1950’lerin sonlarına kadar en yüksek gelir düzeyini oluşturmalarını içeren sosyo – ekonomik realite taşralı eşrafın kitleler üzerindeki bürokratik güce karşı, genel çıkarın koruyucusu etkisi yaptığı ileri sürülebilir. Hem kültürel kodlar hem de ekonomik çıkarın genel niteliği sonucu merkeze karşı, çevreyi savunan bir koalisyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. cumhuriyet döneminde sistem, eşrafın aracılığı olmadan köylülere doğrudan ulaşmak için elinden geleni yapmıştır. Bu dönemde izlenen politikalar, başka şeylerin yanı sıra yerel toplum liderlerinin (*taşralı girişimcileri oluşturan büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri ve din adamları*) köylü üzerindeki etkisini kırmaya yöneliktir (Karpat, 2009b: 146 – 150).

Bu tür bir ideolojik çerçevenin özellikle 1950’lerden sonra Türk toplumunda toplumsal ağların rolünü dışlaması mümkün değildir. Nitekim Türkiye’de kentleşme politikalarındaki enformel öğelerin eğitim sistemine de aktarılması kolay olmuştur. Boratav (1995: 28 – 29) bu tür politikaların sosyal hareketlilik kazanmada ve eğitime erişim şanslarının artmasında belirleyici olduğunu iddia eder. Dönemin ekonomi politikalarının uygun doğası söz konusu ilişkiyi güçlendirmiş ve eğitim sistemi neredeyse bir patlama yaşamıştır. Kazamias (1966: 161 – 164) bu hızlı gelişimin özellikle temel ve ortaöğretim düzeyinde hemen fark edildiğini söyle. Örneğin 1927-28 eğitim yılında Türkiye’de üniversite dışındaki aşamalarda öğrenci sayısı 497.300 iken, bu rakam 1960-61 eğitim yılında 3.396.857’e yükseldiğini ifade etmiştir. Bu gelişmede nüfus artışının etkisi olmasına karşın eğitime yönelik talep ve bu talebi destekleyici politikalarının göz ardı edilmemesini tavsiye eder. Yine 1935-36 eğitim yılında kırdaki eğitime katılma oranları sadece %26 iken, bu oran 1957-58’de %61’e çıkmıştır. İstanbul için aynı yıllarda kızların eğitime katılma oranı %34’den %91’e yükselmiştir. Nitekim **Baloğlu (1991: 17)** aynı dönemi “*sayısal patlama*” olarak değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye’de 1990 yılında nüfus 1923 yılına göre 4.3 kat artmasına rağmen, öğretmen sayısı 32, öğrenci sayısı 33 kat artmıştır. Aynı dönemde ilkokul sayıları 21, ortaokul 386, lise 604, üniversite 207 kat artış göstermiş. Bu muazzam genişlemeye rağmen artan talebin karşılanamadığı iddia edilmiştir.

Bu istek ve beklentilerin ortaya önemli sorunlar çıkaracağı açıktır ve bu bakımdan Türk eğitim sisteminin zafiyetleri olduğu düşünülür (İnal, 2008: 308 – 311). Ancak bu formel sorunlar büyük ölçüde enformel ağların stratejileri ile aşılmaktadır. Türkiye’de devlet – vatandaş ilişkilerindeki bu özgün yönün eğitim sistemi içerisinde de belirleyici olduğu bir önceki alt bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştı.

Bu çerçevenin ayrıca ayrıcalıkların tasnifinde de etkili olduğu ve Türkiye’de çağdaş toplumlarda görülen “homojen sınıfların eğitim çıktılarında hakimiyeti” tezinin oldukça sınırlı geçerliliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bunun en iyi örneği elit okullar ve meslek grupları üzerine gelişen literatürden verilebilir. Bilindiği gibi elit okulların en önemli özelliği, çoğunlukla kuşaklararası devama sahip ailelerden öğrencilerden oluşması ve üst düzey statü gruplarına çıktı sağlayıp onları kendi içerisinde yeniden üretmesidir. Bourdieu’den itibaren bu sürecin önemli bir kısmının “sembolik şiddet”le beraber yürüdüğünden bahsedilmişti. Bu okullarda diğer alt statü gruplarından ve dezavantajlılardan öğrencilerin sayısı oldukça kısıtlıdır. Ayrıca bu az sayıda öğrenci bu tür okullarda çoğu aşılamaz bir çok kültürel engelle karşılaşmaktadır ve başarı şansları zayıf olmaktadır. Diane & Crozier & Clayton (2009: 1112 – 1114), bu tür öğrencilerin çoğu zaman “*asimile*” olma yolunu seçtiklerini ancak bunda da kısmi başarı gösterebildiklerini iddia etmiştir.

Bu kısıtlayıcı çerçeve özellikle üniversite düzeyinde Türkiye’de bahsetmek neredeyse olanaksızdır. Bunun temel sebebi “elitlerin” yeniden üretiminin Türk toplumunda oldukça nadir olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim elit okulların çoğu, öğrenci profilinden değil, mezun profilinden dolayı ayrıcalıklı olduğunu iddia etmektedir. Nitekim elit olarak değerlendirilen okullarda tarihsel olarak bir üst statü grubu kümelenmesinden bahsedilemez. Örneğin 19.yy’ın sonunda çoğu seçkin mülkiye mezunu valilerin sosyal kökenlerini inceleyen **Kırmızı (2007: 69 -70)**, bu grup arasında tek bir sosyal grubun hakimiyetinden bahsetmenin mümkün olamayacağını ve valilerin sosyal köken bakımından “zengin bir harman görünümünde” olduklarını belirtmiştir. Yine ilk TBMM’nin milletvekilleri arasında yaptığı değerlendirmede **Güneş (2009: 90 – 93)** çoğu milletvekilinin yüksek öğrenim almış olmasına karşın sosyal köken bakımından ayrıcalıklara sahip olanların oranının bir hayli azınlıkta kaldığını göstermiştir. benzer sonuçlar Frey (1965: 57 – 60) ve Turhan (2000: 196 – 199) tarafından da ifade edilmiştir.

Daha yakın dönemde elit üniversitelerin öğrenci profiline ilişkin araştırmalar da sürpriz ile karşılaşmaz. Bunların en kapsamlısı **Szyliowicz (1971: 378 – 383)** Mülkiye öğrenci

yıllıkları üzerinden yaptığı çalışmada öğrencilerin sosyal kökenlerinin Mülkiye öğrencisi olmada çok etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca daha ilginç bir sonuç özellikle kırsaldan gelen öğrenci sayılarında çok büyük bir artış olmasıdır. Yine Ross & Ross (1968: 281 -290), Türkiye’de üniversite mezunu üst düzey bürokratlar arasında yaptığı incelemede, bunların ağırlıklı bir bölümünün alt statü gruplarındaki ailelerden geldiklerini göstermiştir. **Yamak (2006: 212 – 214)** ise Türkiye’de elit statüleri belirleyen çerçevenin dönüşüme uğradığını ve özel sektörde profesyonel meslek grupları ile yöneticiliğin yeni elitleri ifade ettiği fikrindedir. Bu dönüşüm sınırlı merkezi devlet elitinin konumunu değiştirmiştir. Yeni durumda farklı toplumsal grupların sosyal hareketlilik şansları artmaktadır. **Robb & et. (2007: 740 – 741)**, örneğin tıp mesleğinin önemli bir statü göstergesi olduğunu ve genellikle avantajlı sosyo ekonomik koşullardan öğrencilerin bu mesleği seçtiğini ifade etmesine karşın **Sadıkoğlu & et. (2003)**, Türkiye’de tıp eğitimi için benzer bir durumdan bahsedilemeyeceğini bildirmiştir.

Bu kısmi yoğunlaşmanın özel dersane örneğinde olduğu gibi toplumsal ağlar ile ilgili olabileceği akılda tutulmalıdır. Türkiye’de toplumsal ağların devlet – vatandaş ilişkilerinde özgün biçimi, enformel çabalara karşın, bu tür farklılaşmalara izin verilmemesine yönelik çaba gösterilmesi beklentisini içermektedir. Nitekim özellikle özel eğitim kurumlarının Türkiye’de sınırlı gelişimi, bu yöndeki beklenti ve sonucundaki politikaların etkisiyle anlaşılmaktadır (Uygun, 2003: 114 – 117). Benzer bir beklenti ile ağların işleyişi, elit okulların hareketlilik imkanlarına odaklanmakta ve sunduğu kaynakların etkisiyle bu kurumların önemli ölçüde farklılaşmasını engellemektedir.

III. ELİT OKUL VE SOSYAL AĞLAR: SOSYAL HAREKETLİLİK ŞANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ – BİR ELİT OKUL ÜZERİNE UYGULAMA

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma Türkiye’de üniversite eğitime ulaşmada, aile temelli sosyal sermaye unsurlarının etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu etki üniversite öğrencilerinin bütünü üzerinden değil, elit üniversite öğrencileri üzerinden anlaşılmaya çalışacaktır. Bunun temel nedeni bir önceki bölümde ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştı. Kısaca Türk eğitim sisteminin ayrıcalıklara sınırlı alan bırakan bir nitelikte olması ve dezavantajlı grupların ayrıcalıklar aleyhinde oluşturulan eşitlik sağlayıcı değil ama denklik sağlayıcı politikaların imkanlarını kullandığı görülmektedir.

Bu imkanların hangi faktörlerin etkisiyle kullanıldığı ve sosyal sermaye imkanlarının bunlar arasında ne gibi işlevleri yerine getirdiği üzerinde durulacaktır. Yine daha önce ayrıntılarıyla değerlendirildiği gibi, bu imkanların daha çok aile ve akrabaların etkisi üzerinden anlaşılmasına dikkat edilecektir. yapılan çok sayıda çalışmada hareketlilik kanallarının dinamik yapısının eğitime ilişkin oldukça istekli ve teşvik edici eğilimleri dikkat çekicidir. **Magnarella (1974: 203 – 206)** ve **Kıray (2000: 188 – 190)** gibi 1960 – 1970’lerde yapılmış çalışmaların yanı sıra, eğitim olanaklarının giderek “piyasa” kavramı ile beraber değerlendirildiği günümüz toplumu açısından bu umudun devam etmesi önemli sayılmalıdır. Bu açıdan eğitimin Türkiye’de dezavantajlı gruplar açısından bir tür zenginleşme stratejisi olduğu düşünülmektedir.

Bu açıdan Türkiye eğitim sisteminin toplumsal denklik anlayışı üzerine kurulduğu düşünülmeyle birlikte, özellikle 1980 sonrası izlenen politikalarla birlikte piyasalaşma eğilimlerinin eğitim sistemi için de belirleyici olduğu düşünülmektedir (Bali, 2003: 149; Işık & Pınarcıoğlu, 2005: 304 – 306). Bu nedenle çalışmada söz konusu pratiklerinin, piyasalaşmanın zıddı olarak dayanışmacılığa atıf yapan bu süreçten ne düzeyde etkilendiğini göstermek bu çalışmanın bir diğer amacıdır. Hipotezlerin değerlendirildiği bölümde daha ayrıntılı ele alınacağı gibi, söz konusu eğilimlerin dayanışmacı stratejilerin imkanlarını törpülediği düşünülmektedir. Ancak bu etkinin aileden kaynakların imkanları tamamen anlamsızlaştırdığı gibi sonucun ortaya çıkması beklenmemelidir.

Çalışmanın elit üniversiteleri kapsamının bir diğer nedeni, Türk modernleşmesi üzerine yapılan ve bir önceki bölümde ele alınan görüşlerin bu türden kurumlara attığı özel önemden kaynaklanmaktadır. Türk modernleşmesi üzerine geliştirilen görüşler ve özellikle son dönem eğilimleri, modernleştirici reformların açıklayıcı niteliğinin merkez (elitler) ile çevre (halk) arasında uyumsuzluğun görünümünü yansıttığını düşünmektedirler. Türk modernleşmesinin tepeden inme bir karakter taşıması sebebiyle modernleştirici reformlar iki grup arasında çatışmaların doğmasına yol açmaktadır. Türk modernleşmesinin karakteristik unsurlarından birisi olan eğitimin anlaşılma biçimleri bu bakımdan önem kazanmaktadır.

Elitler üzerine gelişen bu literatür çoğunlukla büyük anlatıların bir parçasıdır ve günümüzdeki dönüşümlerin elit dönüşümü ile açıklanması yaygın bir eğilimdir. Bu yorumların açıklayıcılığının göz ardı edilmemesi gerekir, ancak gündelik pratikler üzerinde eğitimin taşıdığı önemin ve dönüşümün bu boyutunun önemi de açıktır. Eğitime ilişkin aile desteğinin önemi yeni bir konu değildir. Ancak çoğunlukla bu desteğin Türkiye’de hangi faktörleri içerdiği araştırılmamıştır. Buna karşın batılı literatürde sosyal sermaye kavramı ve eğitime katılma arasındaki ilişkileri açıklayan ikinci bölümünün başında değinildiği gibi geniş bir literatür söz konusu etkiyi detaylandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle toplumsal dayanışma ağlarının etkisi sosyal sermaye kavramı çerçevesinden anlaşılmalı çalışılacaktır.

B. Örneklem

Araştırma Türkiye’de önde gelen ve literatür ile uyumlu bir biçimde elit üniversite denilebilecek bir üniversitenin öğrencileri arasında yapılmıştır. Çalışma ilgili elit üniversitenin kampusunda rastgele örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma boyunca bu üniversiteden sadece elit üniversite olarak bahsedilecektir. Üniversite yönetiminin hassasiyeti doğrultusunda üniversitenin ismi belirtilmeyecektir. Söz konusu üniversite Türkiye’nin büyük şehirlerinden birisinde özel öğrencilerin eğitim görmesi amacıyla yabancı dilde eğitim verecek bir şekilde kurulmuştur. Kökenleri daha eskiye dayanmakla birlikte, kuruluş aşamasında yoğun bir uluslararası destek alınmıştır. Bu destek 1980’lerin başına sadece yönetsel yapının şekillenmesi ve organizasyon anlamında değil, doğrudan gelir desteği ve öğretim üyesi desteğini kapsamıştır. Başlangıçta daha çok mühendislik ve iş idaresi gibi Anglo- Sakson departman düzenine uygun olarak eğitim verilmiş, ancak 1970’lerle başlayan genişleme sonucunda eğitim, fen, edebiyat gibi fakülteler açılmıştır.

Ayrıca çoğu Türkiye'nin prestijli akademisyenlerinden oluşan bir eğitim kadrosu mevcuttur. Bu akademik personel, aynı zamanda farklı bilim dalları ve ilgi alanlarına içeren bağlı araştırma merkezlerinde çalışmalarına sürdürmektedir. Bu özellikli okul 1980 öncesi döneminde Türk ve uluslar arası yöneticilerinin verdiği kararla ve Türkiye'de üniversite eğitimi konusunda yapılan yeni düzenlemelerin etkisiyle sadece kendi seçimini değil, merkezi sistemin seçim ilkelerine göre öğrenci almaya başlamıştır.

Araştırma farkı fakültelerden 381 öğrenci arasında yapılmıştır. Bu öğrenciler ile ilgili betimsel istatistikler (Tablo 6)'da verilmiştir. Bu öğrenciler seçilirken cinsiyet, bölüm, eğitim yılı gibi bilgiler göz ardı edilmiştir. Bunun temel nedeni özellikle cinsiyete ilişkin tartışmaların farklı bir boyut içermesidir (Van Emmerik, 2006: 26-29) ve bu farklılıklar çalışmanın kapsamının dışındadır. Ancak bu durum bir kısıt olarak kabul edilmelidir. Yine bölümlere ilişkin bilgiler de katılımcılara sorulmamıştır. Bunun temel nedeni bu tür bir literatürün özellikle "kariyer tercihleri" tartışmaları içerisinde ayrıntılı şekilde tartışılmasıdır (Higgins, 2001: 600 – 601; Özbilgin & Küskü & Erdoğan, 2005: 2004 – 2006). Söz konusu tartışmalara değinmek bu çalışmanın hacminin ötesinde ve ası odağın dağılmasına neden olacaktır. Burada kariyer ile ilgili sorular daha çok karşılıklıkların şekillenmesi ile ilgili olarak değerlendirilmiştir.

C. Veriler ve ölçekler

çalışmanın dayandığı veriler ve buna uygun soru kağıdı genel amaçlara uygun olarak beş bölümden oluşmaktadır. Bu beş ayrı bölüm, ilk bölümün sonunda belirtilen ve ikinci bölümün sonunda işleyiş mekanizmaları ifade edilen modele göre tasarlanmaya çalışılmıştır. Bu sorular yoluyla önce ailenin ve öğrencinin bulunduğu sosyo – ekonomik koşullar ölçülmeye çalışılmıştır. Bu yapısal olanakların ne tür bir dayanışma ortamıyla ilişkili olduğu görülmeye çalışılacaktır. Daha sonra ailenin aktardığı kaynakların niteliği ve eğitime yönelik destekleri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme aynı zamanda akraba çevresinin desteklerine de odaklanmaya çalışılmaktadır. Eğitimin sonucunda elde edilen faydaların hangi karşılıklıklara denk geldiğinin anlaşılması hedeflenmektedir. Bunun için ilk aşamada ebeveynlerin yönelik zorunluluklar ele alınmaya çalışılacaktır. çalışma bağlamında bu tür zorunluluklar karşılıklıklar olarak değerlendirilecektir. Karşılıklıklara ilişkin ikinci aşamada ise kariyer beklentileri ve bunlardan ne düzeyde beklentilerin olduğunun ele alınması düşünülmektedir. Bu amaçla kullanılan veri grupları ve ölçekler şöyledir;

1. Demografik değerler ve sosyal hareketlilik verileri: İlk bölüm daha çok demografik verileri kapsayan 26 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların bireysel özelliklerinin (doğum yeri, eğitim hayatlarını geçirdikleri yerler vs.) yanı sıra sosyal hareketlilik imkanlarının ifade edilmesini yarayacak kuşaklararası verilere de yer verilmiştir (anne ve babanın eğitim düzeyleri ile doğum yerleri ve daha önemlisi dede [babanın babası] hakkındaki veriler). Bu veriler genelde sosyal hareketlilik çalışmalarında kullanılan niteliklere sahiptir. Biblarz & Bengston & Bucur (1996: 189 – 190) bu verilerin genellikle babanın akrabalık ilişkilerini kapsadığını ve bu bakımdan “eril” bir gösterge olarak yorumlanabileceğini iddia eder. Gerçekten de sosyal hareketlilik verileri genellikle cinsiyet etkisini göz ardı eden bir niteliğe sahiptir (Goldthorpe, 1983: 468 – 470; Crampton, 1989: 570 – 573). Bu çalışmada da benzer bir özellik ve dolayısıyla kısıdın olduğu belirtilmelidir. Sosyal hareketlilikle ilgili veriler düzenlenirken K. İrlanda için 1997’de yapılan “**QUB Survey of Social Mobility, Attitudes and Preferences in Northern Ireland**”; Japonya için 1996’da yapılan “**SSM Nationwide Survey Questionnaire**” ve **Breen & Luijckx (2004: 39 – 42)**’nin 1970 – 2000 arası 11 Avrupa ülkesinde 117 ayrı çalışmayı değerlendirdikleri analizde kullandıkları verilerin nitelikleri dikkate alınmıştır.

2. Toplumsal ağların gücü ve sosyal sermaye: Kullanılan ikinci soru grubu toplumsal ağların gücünü ölçmek amacıyla sahip 20 sorudan meydana gelmektedir. Bunun için **Ruston & Akinrodoye (2002)**’nin İngiltere için hazırlamış olduğu “**Social Capital Question Bank**”ın verilerinden kullanılmıştır. **Ruston & Akinrodoye (2002: 4- 5)**, bu soruları İngiltere’de resmi istatistik olarak tutulan 15 ayrı çalışmadan derlenen sorulardan oluşmaktadır. Literatürde çok sayıda çalışmada kullanılan bu veri setinin (Healy & Haynes & Hampshire, 2007; Baron, 2004; Yu & et. al, 2011) toplumsal etkileşim, toplumsal ağlar ve sosyal destek (social interaction, social networks, social support) başlığını kapsayan dördüncü bölümün ilk dokuz alt bölümündeki sorular kullanılmıştır. Ancak burada bir sorunun niteliği değiştirilmiştir. Orijinal soru setinde, ailedeki yaşlıların evlerinde veya huzurevinde ziyaretinin sıklığı üzerine bir soru mevcuttur. Ancak Türkiye bağlamında bu sorunun toplumsal ağların gücünden çok, ağ içi mesafeli ilişkileri ifade edeceği açıktır. Bu bakımdan söz konusu soru, kuşaklararası karşılıklılık da dikkate alınarak, “*dedem veya babaannem / anneannem bakıma muhtaç olduğunda ailem de dahil olmak üzere yakın akrabalarım bakımını tereddütsüz üstlenir*” haline getirilmiştir.

3. Aile desteği: Üçüncü soru grubu 17 sorudan oluşan **Little (1995)** tarafından geliştirilen “aile desteği” ölçeğinden oluşmaktadır. Cronbach Alpha değeri ,81 olan bu ölçek, ebeveynlerin, kardeşlerin ve yakın akraba çevresinin üniversite eğitime ilişkin tutumlarından oluşmaktadır. 17 sorudan 4 tanesi babanın destek ve beklentileri; 4 soru annenin destek ve beklentileri; 3 soru akrabaların destek ve beklentilerini; 4 soru genel olarak ailenin eğitim koşullarına ilgisini ve 1 soru da kardeşlerin eğitime verdikleri desteği kapsamaktadır. Nitekim analizlerde bu alt düzey, gruplandırmalar kullanılmıştır.

4. Aile zorunlulukları ve karşılıklıklar: Dördüncü soru grubu, 6 soruluk gelecek destekleri ölçeğinden oluşmaktadır. Bu ölçek **Fulighni & Petersen (2002)** tarafından oluşturulan aile yükümlülükleri tutum ölçeğinin üçüncü bölümünü oluşturan “*gelecek destekleri (future support)*” bölümünden alınmıştır. Uygulamada söz konusu ölçeğin cronbach – Alpha değeri ,79 olarak bulunmuştur. Temelde bireylerin ailelerin eğitim desteği karşısında, gelecekte elde edecekleri karşılıklıkları içermektedir.

5. Kariyer beklentileri: Son soru grubu öğrencilerin kariyer beklentilerini içeren bir niteliğe sahiptir. Temel amaç aile ve akraba ağlarından sağlanan desteğin, sosyal hareketliliğe ilişkin iyimserlik yanında; gelecek beklentileri yönünden ne tür etkilerde bulunabildiğini gösterebilmektir. Bunun için **Springer & et. al. (2001)** tarafından geliştirilen kariyer beklentileri ölçeğinden (Career outcomes expectancy scale) bireysel kariyer öngörülerinde başarıyı ifade eden 9 soru kullanılmıştır. Bu ölçeğin Cronbach – Alpha değeri de ,84 olarak elde edilmiştir. Demografik soru grubu dışında tüm sorularda beşli Likert tipi skala kullanılmıştır (1- Kesinlikle katılmıyorum / 5-kesinlikle katılıyorum).

D.Hipotezler ve yöntem

Çalışmada sıklıkla vurgulandığı gibi bu uygulamanın amacı, Türkiye’de toplumsal ağların elit kabul edilen eğitim kurumlarının dışlayıcı olarak algılanan pratiklerini, kendi gündelik stratejileri ve dayanışmacı eğilimleriyle kendisi için avantaj haline dönüştürme kapasitesine değinmektir. Bu temel amaca ulaşmak için, dört alt bölümde tasarlanan sonuçlara dayanılması hedeflenmiştir. Temelde bu dört alt bölüm, uygulamanın nitelikleri kadar, teorik çerçevenin gerekliliklerini ifade etmek için oluşturulmuştur. Birinci alt bölüm “elit okul” ile ilgilidir. Burada temel hedef söz konusu “elit okul”un öğrencilerin sosyo – ekonomik kökenleri değerlendirildiğinde, bu tanımının değıştiğidir. Amaç, dayanışmacı stratejilerin, eğitim sisteminin niteliklerini kendi koşulları uyarınca şekillendirmesi

sonucunda bu tür kurumlara görece rahatlıkla girebildiğidir. Dolayısıyla bu okullar, batılı muadillerine oranla seçim (selectivity) aşamasında değil, eğitim koşullarının niteliğiyle farklı kurumlar olmaktadır. Bu bakımdan meritokrasiye daha yakın kurumlar olduğu düşünülebilir. Ancak bu kurumlara ulaşabilmek için tek unsurun yetenek olmadığına da göz ardı edilmemesi gerekir. Yani “elit okulun” öğrencilerinin sosyo –ekonomik kökenlerinin kozmopolit bir yapı göstermesi, bu kurumların yetenek temelinde seçim geliştiren okullar olduğu sonucuna neden olmaz. Daha çok Bourdieusian anlamda kuşaklararası hakimiyetin oluşması, yani eşitsizliğin kurumsallaşması yönündeki etkilerin zayıf kalması söz konusudur. Bu zayıflık, dezavantajlı grupların alternatif kaynaklar yoluyla alana ait avantajlara yönelmesine yol açmıştır.

İkinci alt bölüm, ailenin bu hareketlilik imkanlarını nasıl algıladığını göstermeye çalışacaktır. Önceki bölümün girişinde de gösterildiği gibi, bu imkanların değerlendirilmesinde ailenin desteği ve eğitime yönelik algısı son derece belirleyicidir. Bu etkinin “elit okul” öğrencileri açısından değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle dezavantajlı sosyo-ekonomik koşullara sahip öğrencilerin aile desteği konusunda da benzer dezavantajları taşıdığına yönelik yaygın kanaatin aksine, bu çalışmada söz konusu grupların aile desteğini imkanlar ulaşmak için bir kaynak olduğu varsayılacaktır. Elbette daha avantajlı sosyo-ekonomik koşullar ve özellikle ebeveynlerin eğitim durumu, yüksek oranda bir aile desteği yaratabilir. Ancak bu desteğin sadece avantajlı konumların ayırıcı bir özelliği olmadığı, aksine dezavantajlı grupların da benzer kaynakları yaratabileceği iddia edilecektir. Bu nedenle Türkiye’de eğitime verilen önemin “sınıfsal” bir habitus olmadığı ileri sürülecektir. Yani Türkiye’de özellikle Anglo – Sakson ülkelerini kapsayan çalışmalardan farklı olarak eğitime verilen değer orta sınıflar için geçerli bir özellik olmadığı ve dezavantajlı toplumsal sınıfların da, hareketlilik kanallarının açık olmasına paralel olarak, eğitim ve eğitimle elde edilen statülere değer verdiği iddia edilecektir.

Üçüncü bölüm, toplumsal ağların ebeveynler dışındaki boyutuna yani yakın çevre ve akrabalarından gelen etkilerin eğitim desteğini nasıl şekillendirdiğine değinmeyi amaçlamaktadır. Bir önceki bölümün başında belirtildiği gibi dezavantajlı gruplarda akraba ağlarından kaynaklanan destekler, üniversite eğitim açısından belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan “elit okul” öğrencileri arasında bu desteklerin niteliği değerlendirilmeye çalışılacaktır. toplumsal ağların etkisinin zayıflamaya başladığına ve piyasa mekanizmalarının genişlemesinin bu etkilerin yerini almaya başladığına ilişkin görüş, bu

etkinin sınırlı kalacağını ileri sürebilir. Ancak piyasalaşma yönündeki bu etkinin Türkiye’de sosyal hareketliliğin niteliğinde de belirleyici olmaya başladığı kabul edilmekle birlikte, akraba ağlarının etkinliğinin halen işlevsel bir araç olacağı düşünülmektedir. Dezavantajlı gruplar açısından akraba ağlarının sağladıkları dayanakların eğitim başarısı için önemli olduğu beklenmektedir.

Dördüncü bölüm, ilk bölümün sonunda belirtilen teorik model ve bir önceki bölümün üçüncü alt bölümünde işlevselliği açıklanan sosyal sermaye anlayışının devamlılığını gerçekleştiren ve kuşaklararası alışveriş anlamına gelen karşılıklılıkların nasıl şekillendiğine odaklanılacaktır. Dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler için ebeveyn ve akrabalarından kendisine yönelen sosyal desteğin karşılıklılığının ifade edilmesi çok önemlidir. Ayrıca bu etki toplumsal ağların işlevselliğinin devamı açısından sadece White (1999: 143) belirttiği borcun geri ödenmesinin değil, aynı zamanda toplumsal ağların işlevselliğini devam etmesini sağlar. Bu bakımdan sadece ebeveynlerin fedakarlıklarını değil, eğitim yoluyla elde edilen avantajların akraba ağlarının diğer üyeleri tarafından kullanılmasına katkıda bulunur. Nitekim literatürde, dezavantajlı grupların özellikle ihtiyaç duyduğu yönlendirmenin sağlanmasında ebeveynlerin boşluğu bu tür öncü akrabalar tarafından doldurulduğu bilinmektedir. Bu bakımdan karşılıklılığın dezavantajlılar arasında daha belirleyici olduğu savunulacaktır.

Beşinci bölüm “elit okul” öğrencilerinin kariyer beklentileri ile toplumsal ağların gücü arasındaki ilişki ele alınacaktır. Temel beklenti, açık sosyal hareketlilik kanallarının aynı zamanda kariyer bakımından iyimserliğe neden olmasıdır. Doğal olarak bu okulun öğrencileri daha yüksek kariyer beklentilerine sahiptirler. Fakat güçlü toplumsal ağlar bu iyimserliğin genelleştirilmesine de katkıda bulunabilir ve güçlendirebilir. Karşılıklılığın tersi olarak kariyer beklentileri daha çok bireysel iyinin karşılanması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan kariyere ilişkin tutumların maddi ilişkilere odaklandığı düşünülebilir. Nitekim çalışmada elit okul öğrencilerinin yüksek kariyer beklentilerine sahip olacağı, ancak sosyo-ekonomik koşulların bu beklentileri dönüştüreceği ileri sürülecektir. Avantajlı gruplar karşılıklılık ilişkilerine daha az bağımlı olduğu için dezavantajlı gruplardan daha yüksek kariyer beklentilerine sahip olmasının normal karşılanması gerekmektedir.

Grafik. 7 Araştırmanın aşamaları

Okul	<i>Elit okul alanın dayanışmacı stratejileri tarafından elit okul olarak değerlendirilmez.</i>
Aile	<i>Açık hareketlilik kanalları sonucunda ailenin eğitim desteği ve eğitimin sonuçları konusunda iyimserliği fazladır.</i>
Dayanışma	<i>Dayanışma, aile ve akraba çevresi ile güçlendirilir. Dayanışmacı aile yapısı, hareketlilik kanallarının kullanılmasını destekler ve kolaylaştırır.</i>
Kariyer	<i>Kariyer beklentileri, aile beklentilerine uygun şekillendirilir ve kariyer karşılıklılığın gerçekleştirilmesine odaklanır.</i>
Sonuç	<i>Sosyal sermaye unsurlarının etkin bir biçimde tedavüle girmesiyle sosyal hareketlilik sağlanır.</i>

Çalışmada öncelikle bu aşama ve hedeflere uygun olarak değerlendirme yapılacaktır. Ancak her bölümün içerisinde ilgili kaynakların farklı toplumsal yapıları nasıl değerlendirileceğine ilişkin olarak karşılaştırmaya da yer verilecektir. Bu karşılaştırma toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısı bağlamında ele alınacaktır ve avantajlılar ile dezavantajlıların değerlendirilmesini ifade edecektir. Toplumsal sınıfların ve tabakalaşma yapısının ne tür bir yöntemle değerlendirileceği önemli bir tartışma konusudur. Martin (2009: 164 – 167) elit okullar bağlamında bunun en etkin yolunun farklı kaynak türlerine göre bir dağılım yapılması gerektiğini düşünmektedir.

Buna en uygun yöntemlerden biri EGP sınıf şemasıdır. İlk bölümde de tartışıldığı gibi bu şema, emek piyasası konumlarından hareket etmekle birlikte çok farklı göstergelerin kombinasyonları sonucunda bir sınıflama şansı sunar. Özellikle üniversiteler üzerindeki araştırmalarda, kullanılan bir başka kriter *ilk kuşak öğrenci (first generation students)* kriteridir. Ebeveynleri arasında üniversite mezunu bulunmayan öğrencileri tanımlayan bu kategori, aynı zamanda çok boyutlu dezavantajları gösterme kapasitesine sahiptir (Pascarella & et.al.,2004: 251). Üniversite eğitiminin sadece finansal açıdan değil, kültürel açıdan da kuşaklarasılığı içerdiğinden ötürü bu sınıflandırma önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada dezavantajlılar kategorisi EGP sınıf şeması ve ilk kuşak öğrenci kriteri beraber değerlendirilerek oluşturulmuştur. **Breen (2004b: 16-17)**EGP şemasının üçlü bir versiyonunu sunarken I+II+III.a'dan oluşan bir beyaz yakalı sınıftan bahseder ve bu sınıfın birikim yaratan IVa. Sınıfıyla beraber değerlendirilmesini ön görür. Buna ek olarak ikinci kuşak öğrenci kriteri ile avantajlılar kategorisi, diğer sınıf kategorileri

ve ilk kuşak öğrenci kategorisinin birleşimi de dezavantajlılar kategorisi olarak değerlendirilecektir.

Ayrıca ölçeklerden oluşturulan alt değişkenler de bölümün ilgisi oranında kullanılacaktır. Bu değişkenlere ait bilgiler, Tablo 7’de verilmiştir. Bu veriler ilgili ölçeğin alt değişkenlere olan ilgisi bakımından seçilmiştir. Toplumsal ağların gücünü ölçmek için kullanılan soru grubundan, çekirdek aile arası dayanışma ilişkilerine odaklanan “çekirdek aile dayanışması” ve akraba ağlarındaki dayanışmayı ölçmeye çalışan “akraba dayanışması” alt ölçekleri oluşturulmuştur. Eğitime yönelik aile destekleri bakımından annenin, babanın ve akrabaların etkileri bu alt değişkenler ile ayrı ayrı ele alınabilecektir. Bu ölçekten ayrıca ailenin eğitim koşullarına ilgisi ve yönlendirici etkileri, “aile ilgisi” alt değişkeni tarafından değerlendirilmeye çalışılmıştır¹.

Tablo 6. Alt değişkenlerin tanımları

alt değişkenler (compose)	
çekirdek aile dayanışması (8 item)	<ul style="list-style-type: none">- okul masraflarımın karşılanmasında ailemin önemli bir payı var- ebeveynlerimle gündelik hayatım hakkında sıklıkla konuşurum- ailemin yanında geçirdiğim son bir haftada zamanımın çoğunda ailemle birlikteyim- kendimi kötü hissettiğimde ailemden her zaman destek alabilirim- paraya ihtiyacım olduğunda ailemin elinden geldiğince bana destek olacağından eminim- okulu bitirdiğimde iş arama sürecinde ailemin katkısı olacağına inanıyorum- ailem bana manevi destek konusunda kusursuzdur- ailemde herkesi güvenilir bulurum.
akraba dayanışması (11 item)	<ul style="list-style-type: none">- ailemin yaşadığı eve yakın mesafede oturan yakın akrabalarım var- yakın akrabalarım sıklıkla görüşürüm- okul masraflarımın karşılanmasında yakın akrabalarım da bana yardımcı olmaktadır- yakın akrabalarım sıklıkla gündelik hayatım hakkında sıklıkla konuşurum- kendimi kötü hissettiğimde yakın akrabalarımın her zaman destek alabilirim- okulu bitirdiğimde iş arama sürecinde akrabalarımın büyük katkısının olacağına inanıyorum- yakın akrabalarım bana manevi destek konusunda kusursuzdur- ailem ile yakın akrabalarım arasında güçlü bir dayanışma olduğunu düşünüyorum- yakın akrabalarım arasında güçlü bir dayanışma olduğuna inanıyorum- yakın akrabalarım zor duruma düştüğünde ailem elinden gelen yardımı kesinlikle yapar- yakın akrabalarımın herkesi genel anlamda güvenilir bulurum- dedem veya babaannem/anneannem bakıma muhtaç olduğunda ailem de dahil olmak üzere yakın akrabalarım bu bakımı tereddütsüz üstlenir
anne desteği (4 item)	<ul style="list-style-type: none">- annem üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir- annem eğitimin çok değerli olduğunu düşünür- annem üniversite eğitiminin getirileri konusunda çok iyimserdir- annem üniversite seçme tercihlerimi olumlu yönde etkilemiştir
baba desteği (4 item)	<ul style="list-style-type: none">- babam üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir- babam eğitimin çok değerli olduğunu düşünür- babam üniversite eğitiminin getirileri konusunda çok iyimserdir- babam üniversite seçme tercihlerimi olumlu yönde etkilemiştir
akraba desteği (3 item)	<ul style="list-style-type: none">- yakın akrabalarım üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir

¹ Benzer bir yöntem için bkz. *Teachman & Paasch & Carver (1996: 776 – 777)*

Aile ilgisi (6 item)

- yakın akrabalarım üniversite eğitiminin getirileri konusunda çok iyimserdir
- akrabalarımın üniversite tercih konusunda herhangi bir etkisi yoktur (R)
- ailemin üniversite tercihlerim konusunda herhangi bir etkisi yoktur (R)
- lise öğrenimi sırasında ailem üniversite eğitimi almam konusunda güçlü beklentilere sahipti
- ailem ile mezuniyet sonrası çalışacağım işler konusunda sürekli konuşurum
- ailem eğitim koşullarımın nasıl olduğu konusuna meraklıdır
- kardeşlerim üniversite eğitimi konusuna bana destek olurlar

E. Örneklemenin genel özellikleri**Tablo 7. Örneklemeye ilişkin betimsel istatistikler – I**

Doğum Yeri		Baba EGP		Baba Eğitim	
- köy	8,9	- yok/vefat	3,4	-ok.yaz. bilm	0,5
- kasaba	1,8	- I	0,3	- ok.yaz.bil.	2,1
- ilçe	24,4	- II	8,4	-ilkokul	22,3
- şehir	27,0	- III.a	1,0	-ortaokul	8,1
- büyükşehir	37,8	- III.b	21,8	-lise	22,0
Ailenin yaşadığı yer		- IVa	1,6	- myo	4,5
- köy	5,8	- IVb.	10,2	- üniversite	34,9
- kasaba	2,4	- IVc.	5,5	- Msc. /PhD.	5,5
- ilçe	22,3	- V	2,4	Anne Eğitim	
- şehir	21,5	- VI	1,8	-ok.yaz. bilm	3,9
- büyükşehir	47,8	- VIIa.	41,2	- ok.yaz.bil.	4,7
İkamet süresi		- VIIb.	0	-ilkokul	29,1
- 0/5 yıl	6,8	Dede EGP		-ortaokul	12,3
- 6/10 yıl	9,4	- I	0,3	-lise	24,4
- 11/15 yıl	8,7	- II	3,4	- myo	4,7
- 16/20 yıl	11,3	- III.a	0,3	- üniversite	18,4
- 21/30 yıl	27,0	- III.b	12,1	- Msc. /PhD.	2,4
- 31/50 yıl	22,0	- IVa	0,3	Aile geliri	
- 51+	13,6	- IVb.	14,7	750 TL <	9,4
Kardeş sayısı		- IVc.	31,0	1500 TL <	26,8
- kardeşi yok	8,4	- V	3,4	2500 TL <	25,7
- tek kardeş	39,9	- VI	2,1	4000 TL <	16,3
- 2 kardeş	25,7	- VIIa.	25,5	10.000 TL <	10,0
- 3 kardeş	13,01	- VIIb.	1,0	10.000TL >	1,0
- 4 + kardeş	10,08				

Tablo – 6’da örneklemeye ilişkin genel özellikler, özellikle aile ve iskan biçimlerine yönelik veriler sunulmuştur. Öğrencilerin büyük çoğunluğu kent kökenlidir ve ailelerinin önemli bir bölümü kentte ikamet etmektedir. Asıl önemli nokta ikamet sürelerine ilişkin verilerden elde edilir. Örneklemenin %60’ından fazlası 20 yılın üzerinde yaşadıkları yerde sabit olarak ikamet etmektedirler. Özellikle 1980’lerden itibaren kentsel koşulların iç göçmenler açısından zorlaşması bu tarihten itibaren göçmenlerin uyum gösterme biçimlerini etkilediğine değinilmiştir. Eğitim ve eğitime ulaşma kente uyumun önemli göstergelerinden birisi olarak değerlendirildiğinde, örneklemdeki grubun önemli bir kısmının bu sürecin dışında kalan daha eski göçmenler olduğu iddia edilebilir. Bunu güçlendirecek bir veri

ebeveynlerin doğum yerlerine ilişkin sorudan çıkarılabilir. Nitekim örneklemin %44,1'nin babası köy doğumlu, %6,6'sı kasaba doğumludur. Babaların %15,5'i büyükşehir; %16,8'i de şehir doğumludur. Bu nedenle öğrencilerin 1980'lerin ortalarına kadar kente göçmüş olan uyum süreci daha yüksek iç göçmenlerden oluştuğu iddia edilebilir.

Öğrenciler genel olarak küçük nüfuslu ailelerden gelmektedirler. Yaklaşık %40'ının tek kardeşi varken, dörtten fazla kardeşi olanların sayısı %10 kadardır. Yine yaklaşık %9'u tek çocuklu ailelerden gelmektedirler. Türkiye'de genellikle çocuk sayısı ile sosyo – ekonomik düzey arasında ilişki kurulur. Buna göre tek gelir seviyesi ile çocuk sayısı arasında ters yönlü bir korelasyon vardır (Farooq & Tuncer, 1974: 268 – 271; Vergin, 1985: 573 – 574). Ancak özellikle kentsel göçmen ailelerde de benzer eğilimlerin var olduğu bilinmektedir (Duben, 2002b:107 – 108). Ancak temkinli olmayan bir bakış açısı öğrencilerin sosyal kökenini ifade eden asıl çarpıcı sonuç baba mesleğine ilişkindir. Avantajlı sınıfları gösteren I+II+IIIa. grupları %10'u dahi bulmamaktadır. Daha ortalama gelire sahip beyaz yakalılarının oranı olan IIIb. 21.8'dir ve küçük işveren kategorisi %1.6 kadardır. Buna karşın vasıflı olmayan tarım dışı sektör çalışanlarının oranı %41.2'dir. bu çarpıcı sonuç kuşaklararası hareketliliğin başlatıcısı dede mesleğine bakıldığında daha net bir biçimde görülür zira dedelerin yarısından fazlası çiftçi veya vasıfsız emek güçlerinden gelmektedir. Aslında temel argüman olan “elit okulun elit sosyal kökenlere dayanmaması” sadece bu iki tablo ile bile değerlendirildiğinde doğrulanabilmektedir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken unsur baba mesleğindeki kodlamaların güncel hali olmasıdır. Kodlama gereği örneğin emeklilik kategorisi VIIa. grubunda kodlanmıştır. Bu nedenle hareketlilik araştırmalarında çok önemli bir diğer soru, verinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında daha net bilgiler sunar. Aşağı yukarı tüm çalışmalarda standart bir biçimde çocuk 14 yaşında iken babanın yaptığı işin ne olduğu sorusu yer alır. Bu soru daha çok kuşaklararası karşılaştırmalar ve kariyer hareketliliği hesaplamalarında anlamlıdır. Nitekim böyle bir soruda (Tablo 7) diğer meslek gruplarında çok çarpıcı değişimler görülmemekle birlikte, orta düzey ofis işlerini gösteren IIIb. kategorisinin oranı %33'lere çıkmaktadır ve VIIa. kategorisi yarı yarıya azalarak %20'lere düşmektedir.

Tablo 8. Babanın mesleği EGP sınıf şeması – 14 yaş

Baba EGP(14yaş)	
- yok/vefat	1,8
- I	0,3
- II	9,7
- III.a	2,1
- III.b	33,3
- IVa	1,6
- IVb.	15,7
- IVc.	6,0
- V	4,2
- VI	3,4
- VIIa.	20,5
- VIIb.	0

Babaların eğitim durumlarında üniversite eğitiminin rolü ağırlıktadır. Bu durumda da yine temkinli olmayan bir bakış bu kez temel argümanın reddedildiği kanısına kapılabilir. Babası ilkokul mezunu olanların oranı yaklaşık 1/4 kadardır. İlginç olan %2.6'sının babası ilkokul diploması sahibi bile değildir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin aşağı yukarı %45'ini ikinci kuşak üniversite öğrencisi iken yarısından çoğu ilk kuşak öğrencilerden oluşur. Bu sonuç karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde anlamını daha net biçimde kazanacaktır. **McCarron & Inkelas (2006: 535 – 536)**, ABD'de öğrencilerin %35'nin ilk kuşak üniversite öğrencilerinden oluştuğunu ve bunun dünyanın diğer yerlerinde kolay rastlanılmayacak derecede yüksek bir oran olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın Türkiye'de hem de "elit okul" da karşılaşılan bu rakam başlangıç önermesinin geçerliliği konusunda fikir vericidir.

Annenin eğitim düzeyi ve ailenin aylık geliri değerlendirildiğinde "elit okulun" avantajlıların hakimiyetinde bir kurum olmadığı kanısı sağlamlaşır. Örnekte anneleri üniversite eğitimi alanların oranı aşağı yukarı 1/4 kadardır. Buna karşın anneleri ilkokul mezunu olmayanların oranı %9, olanların oranı da yaklaşık %22'dir. Aylık aile gelirin bakıldığında öğrencilerin %65'inden fazlasının aylık geliri 2.500TL'nin altında olduğu görülecektir. Buna karşın 4.000 TL'nin üzerinde aile geliri olanların oranı sadece %11'dir.

Tablo 9. Örnekleme ilişkin betimsel istatistikler – II

İkamet		Lise türü	
-aile ile birlikte	18,9	-parasız yatılı	0,5
-eğitim için aile ile	2,6	-yatılı genel lise	0,8
-akrabalar ile	1,6	-genel lise	6,8
-kira ev	31,0	-meslek lisesi	3,4
-özel yurttta (ücretli)	8,4	-güzel sanatlar	0,5
-üniversite yurtlarında	29,7	-an.öğr. lisesi	17,1
-özel yurttta (ücretsiz)	0,5	-yda	7,9
-Yurt-Kur yurtlarında	5,8	-anadolu /fen lisesi	52,5
Burs durumu		-özel lise (yatılı)	2,9
- burs alanlar	56,2	-özel lise	7,1
- burs almayanlar	43,3		

Tablo 9. Öğrencilerin eğitim koşulları ile ilgilidir. Burada en çarpıcı sonuç öğrencilerin mezun oldukları lise türüne ilişkindir. Bir önceki bölümde Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında ortaöğretim kurumlarının önemli bir değişime girdiğini ve bunun önemli bir kısmının detaylı bir çok programlılıktan kaynaklandığı belirtilmişti. Eğitim bilimleri literatüründe “patika (track) sistemi” olarak tanımlanan bu yöntem, en azında okullar arasında üniversite eğitimi yönünden belirgin bir farklılaşma yaratmaktadır (Gürüz, 2008: 115 – 116). Nitekim öğrencilerin yarıdan fazlası bir eleme sınavı ile öğrenci alan Anadolu veya fen lisesi mezunudur. Burada ilginç bir sonuç Anadolu öğretmen liselerinden gelen öğrenciler için geçerlidir. Bu liseler genellikle öğretmenlik altyapısının geliştirilmesi için öğrenci alırlar ve son dönemlere kadar bu liselerden mezun olanlar sadece öğretmenlik mesleğine ilişkin üniversite eğitimi almaktadırlar. Özellikle meslek liselerinin 1990’ların sonundan itibaren katsayı problemleriyle karşılaşmaları, ailelerin ilgisini azaltmıştır. Bir önceki bölümde mesleki eğitim tercihlerinin asıl hedef olan üniversite eğitime ulaşmada yaşanabilecek olumsuzluklara karşın bir sigorta olarak algılandığından bahsedilmişti. Anadolu öğretmen liseleri bu mantığın sonucu ideal bir biçimde yansıtır. Nitekim Çetin & Çetin (2006: 6-7) bu okulların öğrencilerinin genellikle düşük gelir düzeyine sahip olduğunu belirtir. Bu okullar, parasız yatılı eğitim verebilme şansı ve özellikle üniversite sınav başarısında M.E.B tarafından sağlanan karşılıksız burslar bu okulların cazibesini dezavantajlılar için arttırmaktadır. Genel lise, meslek lisesi ve diğer devlet okullarının “elit okul” ortamında şansı azdır. Ancak bu oranlara bakıldığında özel liselerin de bu okullardan çok başarılı olmadığı sonucuna ulaşılır.

“elit okul” öğrencilerinin önemli avantajlarından bir tanesi, başarı bursu alabilme imkanlarının fazla olmasıdır. Okulun tüm öğrencileri %1’lik başarı diliminde yer aldıkları için hem kamusal hem de özel burslardan yararlanma olasılıkları yüksektir (Ersöz, 2009: 101 – 102). Nitekim öğrencilerin yarıdan çoğu bir burs programından yararlanmaktadır.

İkamet biçimlerini formel biçimler ve enformel biçimler olarak değerlendirmek gerekir. formel biçimler öğrenci yurtlarıdır. Bu yurtlar büyük oranda kampus içi ve etrafında yer alır ve kampus içi iletişimlerini yüksek kılar. **Longwell- Grice & Longwell- Grice (2008: 409)**'ın eğitim başarısında bu faktörün önemli sayılması gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşın enformel barınma biçimleri daha çok aile ve akraba ağları tarafından yürütülür. Üniversite döneminde arkadaş ilişkilerinin de bunu yönlendirdiği bilinmektedir (Yentürk, 2008: 56 – 57). Ancak bu ayrımın birbirini dışlayan süreçler olmadığı akılda tutulmalıdır. Zira özellikle “elit okulun” kendi yurtlarında kalabilmek için ilişki ağlarının belirleyici olduğu öğrenciler tarafından dile getirilmiştir. Öğrencilerin yarıdan fazlası enformel biçimde kurulan ikametlerde yaşamaktadır. Özellikle öğrenci evlerinin yaygınlığı dikkat çekicidir. Ancak bir önceki bölümde bahsedildiği gibi kamusal hizmetlerin yetersiz kaldığı durumlarda, enformel çözümlerin devreye girip sistemi arızaya uğratmadan devam etmesinin Türkiye’de bir örneği daha olarak görülebilir. burada ilginç bir kategori ailenin çocuklarının eğitimi için ikametlerini onlarla birlikte değiştirmeye aittir. Beller – Hann & Hann (2003: 98 -99) bu biçimin özellikle kızlarının üniversiteyi kazanması sebebiyle ailelerin zaman zaman başvurduğu bir yöntem olduğunu bildirmiştir. Nitekim öğrencilerin %2.6’sı ikametlerini bu şekilde sürdürmektedirler.

F. Okul

Elit okulların benzer toplumsal tabakalardan öğrencilere sahip kurumlar olduğu ve dünyadaki elit okulların hemen hepsinde benzer bir eğilimin geçerli olduğu daha önce belirtilmişti. Nitekim **Bourdieu (2006: 17 – 18)** batılı örneklerle ile kıyaslandığında daha eşitlikçi bir toplum olarak değerlendirilen Japonya için de bu durumun değişmediğini göstermiştir. Benzer bir biçimde **Lee & Brinton (1996: 182 – 183)** G.Kore’de elit üniversitelerde avantajların eğitim sırasında ve sonrasındaki şanslarının daha fazla olduğunu belirtmiştir. Benzer etkilerin **Patrinos (1990: 165 – 166)** Kolombiya için, **Cheng & Haggard & Kang (1998: 90 – 91)** da Tayvan için geçerli olduğunu göstermiştir. ancak bu çalışmada bu etkinin Türkiye için dar olduğu ileri sürülmüştür. Genel betimsel istatistiklerde buna ilişkin verilerden bahsedilmiştir. Burada bu veriler ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Tablo 10. EGP ortalama değerleri

	Dede EGP	Baba EGP
Genel ortalama	7,18	5,80
Avantajlılar	6,57	3,52
Dezavantajlılar	7,58	7,10

Tablo 10'da rneklemdede öğrencilerin dede ve babalarının EGP değerlerinin aldığı ortalama değerlere yer verilmiştir. Bu oranlar kodlamanın 11'li olması akılda tutularak yorumlanmalıdır. Ortalama değerlerin verdiği kaba taslak yorumlar öğrencilerin genellikle yukarı doğru hareketlilik gösteren aileler arasından gelmiş olduğu yönündedir. Ancak bu oran doğal bir biçimde avantajlılarda daha yüksektir. Dezavantajlılar arasında daha st sınıflara doğru hareketin daha kısıtlı olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Okul koşulları ile ilgili farklılıklar (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	gelir	akademik ort.	organizasyon. yelik
Avantajlılar	229,92**	177,67	191,10
Dezavantajlılar	131,37	177,26	186,03

P<,001/ mean rank değerleri kullanılmıştır.

EGP'deki farklılıklar, doğal olarak gelirdede farklılıklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan avantajlı gruplar açık bir üstünlüğü sahiptir. İki grup arasındaki gelir farklılıklarını yansıtan Tablo 11'de bu açık fark net bir şekilde görülmektedir. Statü ve gelir bakımından ortaya çıkan bu net fark eğitim ile ilgili daha nitel koşullara çok daha az yansımiştir. Nitekim aynı tabloda akademik not ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark görülememiştir. Hatta dezavantajlı grupta bu konudaki ortalama biraz daha yüksektir. Üniversite koşullarında özellikle elit okullarda, eğitim dışı faaliyetlerin belirleyiciliğinden bahsetmek gerekir. Nitekim Hall (2011: 120 – 121), okul dönemindeki bu faaliyetlerin okul sonrası için önemli kazanımlar sağladığını göstermiştir ve daha yüksek gelir düzeyine sahip öğrencilerin bu tür organizasyonlara yelikleri daha yaygındır. Gruplar arası analizde, anlamlı bir farklılık bulunmamasına rağmen, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin katılımının biraz daha yoğun olduğu görülmektedir.

G. Aile

Aile desteği ile sosyo – ekonomik koşullar arasında bir bağıntı olduğu ortaya konmuştu. Colemangil sosyal sermaye yorumları açısından özellikle yönlendirmeye dönük aile desteklerinin rolü büyüktür. Ancak bir önceki bölümde tartişıldığı gibi, dezavantajlı aileler bu konuda açık bir şekilde eksik kalırlar. Bu eksiklikler çoğunlukla yoğun duygusal destekler ile giderilmeye çalışılır. Türkiye’de benzer bir çerçevenin etkin olduğu düşünülebilir. Özellikle yüksek gelir grubunda, ebeveynlerin eğitim oranları da arttığı için yönlendirici faaliyetlere katılımının yüksek olması beklenir. Yalnız bunun duygusal desteği azaltıp azaltmadığı tartişma konusudur. Öncelikle, aile desteğinin farklı sosyo-ekonomik koşullarda nasıl farklılaştığı dikkate alınacaktır.

Tablo 12. Aile desteği ve ebeveynler rollerinin EGP’ye göre dağılımı (Kruskal-Wallis test istatistiği)

EGP (14 yaş)	Aile desteği#	Anne desteği*	Baba desteği##
- I	37,0	15,0	14,0
- II	183,23	205,31	201,41
- III.a	289,50	278,90	268,40
- III.b	185,27	187,12	187,36
- IVa	236,42	257,08	218,83
- IVb.	191,54	183,10	169,94
- IVc.	166,55	150,17	161,83
- V	170,83	149,83	175,28
- VI	149,79	132,79	141,64
- VIIa.	173,77	174,23	176,56

(#p= ,362 df=9); (##p= ,244 df=9); (*p<,050 df=9)

Tablo 12’de görüldüğü gibi EGP konumuna göre aile desteği arasında belirgin bir fark görülmemektedir. Her ne kadar IIIa. Üst düzey ofis işleri ve IVa. küçük işverenlerde bu tür desteklerin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, aile desteğini orta sınıflara özgü gören literatürle uyumlu görülse de, söz konusu farkın anlamlı olmaması desteklerin niteliği ile ilişkin n görüleri desteklemektedir. kültürel sermaye anlamına gelecek bu tür farklılıkların Türk toplumu için çok anlamlı olmadığı düşünülmektedir. Nitekim bazı gruplar ön plana ıkırsa da, gruplar arasında bu fark çok belirgin bir biçimde ortaya çıkmamıştır. Asıl fark anne desteğinde görülür. Özellikle IIIa. Üst düzey ofis işleri grubunda bu fark açılmakta ve yine küçük işverenler grubu buna eşlik etmektedir. Yarı vasıflı işçiler grubunda değerler açık bir biçimde diğer grupların çok altındadır. Baba desteği konusunda da benzer bir durum söz konusu olmakla birlikte, genel desteğe ilişkin durumda olduğu gibi fark anlamlı değildir.

Tablo 13. Aile desteği ve ebeveynler rollerinin dağılımı (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	Aile desteği (mean)	Anne desteği (mean)	Baba desteği (mean)
dezavantajlılar	4,1458	4,4689	4,4783
avantajlılar	4,1313	4,4589	4,4380
	p=,264	p=,143	p=,586

Nitekim spesifik EGP gruplarından çok daha genel anlamda dezavantajlı ve avantajlılar arasındaki dağılıma bakıldığında etkin bir fark görülememektedir. T testi dağılımına bakıldığında aile desteği açısından bakıldığında dezavantajlılar daha önde görülmektedir. Ancak bu fark diğer karđılařtırmalarda olduğu gibi anlamlı değildir. Benzer sonuçla anne desteği ve baba desteği karđılařtırmalarında da karđılařılmaktadır. Bu durum aradaki nüans farklılıklarının söz konusu olsa da eğitim desteği kavramının sosyo – ekonomik koşullara çok bağımlı olmadığı tezini desteklemektedir. En azından ekonomik ve kültürel kaynaklar bakımından dezavantaj düşölse bile, bunun eğitim desteğinin azalmasıyla sonuçlanamayacağı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Önemli bir başka önerme ailenin kültürel finansal sermayesinin yeterli olduğu durumlarda, yönlendirici desteğin fazla olması buna karđın dezavantajlıların bu eğilimlerinin zayıf olmasına yöneliktir. Tablo 13’de de görüldüğu gibi gruplar arasında bu konuda herhangi bir farklılık yoktur. Hatta beklenenin tersi bir biçimde yönlendirmeyi içeren bu unsurların dezavantajlılar arasında, istatistiki olarak anlamlı olmasa da, daha baskın olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Aile ilgisi ve çekirdek aile dayanışmasına ilişkin farklılıklar (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	aile ilgisi (mean)	Çekirdek aile dayanışması** (mean)
Avantajlılar	187,86	174,85
Dezavantajlılar	193,18	202,20
	p=,642	p<,001

Bu önermeye ek olarak dikkat edilmesi gereken bir başka özellik, duygusal karşılıkların konumudur. Genelde dezavantajlı grupların eğitim desteğine ilişkin bu kaynaklar türettiği bir önceki bölümün başında ayrıntılı olarak tartışılmıştı. Bu tür bir yoğun duygusal destek örneklemedeki “elit okul” öğrencileri arasında, “çekirdek aile dayanışması” alt değişken grubuyla ölçülmeye çalışılmıştır. Tablo 13’de bu dayanışma örüntüsünün dezavantajlılar grubunda istatistik açıdan da anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu bakımdan avantajlı ailelerin yönlendirme faaliyetlerine karşılık, dezavantajlı ailelerin duygusal destekleri öngören fikirler burada da desteklenmektedir. Ancak “elit okul” bağlamında bu önermenin ilk bölümü konusunda farklı bir tablo söz konusudur. Bunun temel nedeni Aktay (2007: 488 – 490)’ın belirttiği gibi kültürel sermaye ayrımlarının Türk toplumunda çok yerleşik olmaması ile ilgili olabilir. Ayrıca “elit okul” öğrencilerinin başarısı karşısında aileler eğitim konusuna daha fazla ilgili duymaya ve bu konudaki bazı desteklere daha fazla ilgi göstermiş olabilirler (Bayraktar, 2010: 90 -94).

H. Dayanışma

Akrabalar ile kurulan dayanışmaların genelde farklı yapısal koşullardan etkilendiği bilinmektedir. Batılı literatürde bu türden dayanışmalar genellikle zayıf ağların işlevlerine benzer bir etki yaparlar. Sadece dezavantajlı gruplarda örneğin göçmenlerde akrabalık ağlarının yönlendiriciliği etkin görülür. Türkiye’de ise durum daha farklıdır. Akraba dayanışması sadece dezavantajlı gruplarda değil, tüm kentsel kesimler için güçlü ve anlamlı kaynaklar sunar. Ancak dezavantajlı grupların akraba ağlarına attığı değerlerin biraz daha yüksek olması beklenmektedir.

Tablo 15. Akraba dayanışmasının EGP’ye göre dağılımı (Kruskal- Wallis test istatistiği)

EGP (14 yaş)	Akraba dayanışması*
- I	1,0
- II	159,01
- III.a	197,25
- III.b	166,16
- IVa	188,67
- IVb.	199,40
- IVc.	210,80
- V	196,84
- VI	131,88
- VIIa.	215,63

(p<,005)

Babanın öğrencinin 14 yaşındaki EGP pozisyonuna göre yapılan karşılaştırmada bu sonuç büyük oranda doğrulanmaktadır. Gruplar arası farklılıklar dikkate alındığında en yüksek mean rank değeri vasıfsız işçiler grubunda görülmektedir. Bunu çiftçiler kategorisi izler. Buna karşın orta sınıflar arasında en yüksek oran beyaz yakalı üst düzey profesyonel işler kategorisine aittir. Bu oran orta düzey teknisyenler grubundan ve yarı vasıflı işler grubundan da yüksektir. İlla. dışındaki gruplar da ortalamalar belirgin bir biçimde düşük kalmaktadır. Buna karşın gruplar arasında en düşük değeri vasıflı ve yarı vasıflı işçiler kategorisi almıştır. Sonuçlar daha çok kentleşme pratikleri ile açıklanabilir gözükmektedir. Bilindiği gibi, kentleşmenin akraba ilişkileri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunan bir modernist literatür mevcuttur ve bu literatür akraba ilişkilerini daha geleneksel yapılarla uyumlu görür. Nitekim çiftçilerin en yüksek değeri alması böyle açıklanabilir. Bunun dışında hem avantajlılar hem de dezavantajlılarda daha ara kategorilerin yüksek değerlere sahip olması bu grupların ara koşullarda kaldığı düşünülebilir. Nitekim vasıfsız tarım dışı çalışanlar kategorisi, vasıflı çalışanlara göre daha kısa sürelerde kentsel iskana sahip olduğu düşünülebilir.

Bu dayanışma ağlarının ne tür işlevselliklere sahip olduğu konusu da önemlidir. Nitekim eğitim başarısında akraba desteklerinin önemi ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin akademik not ortalamaları 5 ayrı kategoride değerlendirilmiştir. En başarılı öğrenciler akademik ortalamaları 3,00 – 4,00 arasındakiler oluştururken, 1,80'nin altındaki öğrenciler en başarısız öğrenci kategorisi olarak değerlendirilmiştir. Genelde olduğu gibi 2,50 ortalamadan yüksek öğrenciler başarılı, daha alt düzeye sahip öğrenciler başarısız olarak tanımlanmıştır. Tablo 16. Bu desteklerin eğitim başarısına doğrudan yansımadığını göstermektedir. Her ne kadar en üst düzey başarıyı gösteren öğrenciler arasındaki değer, başarılı öğrenciler grubu içerisinde en fazla olsa da bu fark anlamlı değildir. Daha ilginç tüm gruplar arasında en yüksek değer en başarısız öğrenci grubunda görülmüştür.

Tablo 16. Akraba dayanışmasının GANO'ya göre dağılımı (Kruskal- Wallis test istatistiği)

GANO	Akraba dayanışması#
- 0/1,8	200,69
-1,81/2,00	168,12
-2,01/2,50	178,15
-2,51/3,00	163,94
-3,01/ 4,00	185,07

(#p= ,362 df=9)

Bu dayanışmanın eğitim destekleri bakımından farkı da önemlidir. Avantajlı gruplar daha çok çekirdek aile içi yönlendirici desteklere sahipken, bu grup arasında daha gevşek bağların öneminin zayıf olacağı düşünülür. Dezavantajlı gruplar içerisinde bu tür destekler nispeten daha yüksektir. Zira başarı büyük oranda bu alternatif kaynakların işlevselliği ile ilgilidir. tablo 17’de görüldüğü gibi bu alternatif kaynaklara dayanma bakımında gruplar arasında anlamlı bir fark mevcuttur ve dezavantajlılar arasında akraba dayanışması daha fazladır. Buna karşın akrabaların eğitime olan ilgisini gösteren akraba desteği alt değişkeni bakımında gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Avantajlılar bu konuda daha yüksek bir değere sahip olsa da fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo 17. Akraba dayanışması ve akraba desteğine ilişkin farklılıklar (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	Akraba dayanışması** (mean)	Akraba desteği (mean)
Avantajlılar	165,44	195,47
Dezavantajlılar	208,72	187,07
	p<,001	p=,458

I. Karşılıklılık ve aile zorunlulukları

Sosyal sermaye bakımından ağların sağladığı kaynaklar ve bunların kullanılmasının sonuçları önemli bir konudur. **Portes (1998: 6-8)** bu durumda ağların devamlılığı ve işlevselliğinin karşılıklılık ilkesi üzerinden sağlandığı görüşündedir. Eğitimde sağlanan desteklerin ne tür bir karşılıklılığa sahip olacağının tespiti daha karmaşıktır. Zira burada süreç genellikle **Garip (2008: 592 – 593)**’ün belirttiği gibi sabit bir öncü – alıcı ilişkisini andırır. Eğitimde ağ kaynaklarının kullanılmasına yön veren karşılıklılığın daha çok moral değerlerin temeni ile kurulacağı ve bu kaynaklardan yararlanan grupların daha yüksek oranda, ağ ilişkileri konusunda duyarlı olacağı ileri sürülebilir. Bu bakımdan öncelikle bu tür borçların getirdiği sorumlulukların eğitime yönelik işlevsel beklentileri nasıl yönlendirdiğine dikkat edilecektir. Daha sonra bu ilkenin gruplar arasında nasıl farklılaştığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Tablo 18’e bakıldığında zorunlulukların eğitim başarısı konusunda yönlendirici bir faktör olmadığı görülmektedir. Akraba dayanışmasına benzer bir biçimde karşılıklılıklarda da en başarısız grup en yüksek değerlere sahiptir ve en başarılı grup onları izlemektedir. Ancak

yine aralarında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Bu paralellik “elit okul” öğrencilerinin toplumsal ağlara karşı borçları bakımından anlamlı bulunabilir. Zira başarısız öğrenciler, bu tür eğitime ilişkin yükümlülükleri yerine getirmediği düşüncesiyle borç ilişkisinin baskısını daha üst düzeyde hissediyor olabilirler. Bu nedenle söz konusu vurgunun başarısızlık psikolojisi ile ilgisi olabilir. Ayrı bir araştırma konusu olan bu psikoloji, toplumsal ağların gücünü göstermesi bakımından burada incelenene çerçevede anlamlı bir durum olarak görülebilir.

Tablo 18. Aile zorunluluklarının GANO'ya göre dağılımı (Kruskal- Wallis test istatistiği)

GANO	Akraba dayanışması#
- 0/1,8	190,88
-1,81/2,00	181,25
-2,01/2,50	174,48
-2,51/3,00	172,73
-3,01/ 4,00	180,00

(#p= ,945 df=4)

Karşılıklılık duygusunun dezavantajlı gruplarda daha yüksek olması beklenmektedir. Nitekim bu gruplar ebeveyn ve akrabalarının desteğine ilişkin daha yoğun moral değerler beslemektedirler. Tablo 19'da görüldüğü gibi beklenildiği gibi karşılıklılık ilişkisi, dezavantajlı gruplarda çok daha belirgindir. Bu gruplar, yukarıda görüldüğü gibi ağ desteklerinden daha fazla yararlanırlar ve bunun sonucunda eğitim sonucunda elde edebilecekleri göreceli avantajlı konumdan elde ettikleri kaynakları, ağ içi ilişkilere aktarma konusunda daha isteklidirler. Buna karşın bu etki avantajlı gruplarda daha az hissedilen bir niteliğe sahiptir. Lasch (2006: 269 – 271) aile ve akraba ilişkilerinin gündelik hayatta daha az değerli görülmesinin günümüz toplumlarında özellikle gençler arasında yaygın bir eğilim olduğunu göstermiştir. Funk (2006: 56 -58), bu durumu “ben odaklılığın” yükselmesi olarak tanımlar. Bu yeni kişilik tipi, kendilerine sağlanan kaynakları bir fedakarlık olarak tanımlamaz, bir görev olduğunu düşünür. Ancak bu görev çoğu zaman tek taraflıdır ve bir borç ilişkisini ifade etmez. Bozkurt (2000: 153 – 157) bu tür eğilimlerin Türk gençliği için geçerli olduğunu ve özellikle gelir düzeyiyle aralarında paralel bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Ağ ilişkilerindeki karşılıklılığın da benzer bir içeriğe sahip olduğu, bu sonucu anlamlı kılabilir.

Tablo 19. Aile zorunluluğuna ilişkin farklılıklar (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	Aile zorunlulukları** (mean)
Avantajlılar	151,64
Dezavantajlılar	218,29
	p<,001

J. Kariyer

Kariyer beklentilerinin yüksek olması “elit okul” öğrencileri açısından doğal bir durumdur. Bu okulun öğrencileri, genelde iyi kariyer avantajları ile özel sektör veya kamuda çalışmaya başlarlar. Nitekim deneyimleri olmasa bile çoğu işveren için bu okulun öğrencisi olmak yeterli bir kriterdir (Bora, 2011: 203 – 233). Bu etkiyle eğitim gördükleri alanların dışında bile rahatlıkla istihdam şansı bulmaktadırlar. Yüksek istihdam şansları son dönemlerde göreceli azalmakla birlikte, diğer okullar ile karşılaştırıldığında istihdamın sorun olarak görülmesi nadir bir durumdur.

Ancak bunun toplumsal ağlar bakımından ne şekilde değiştini anlamak çok kolay değildir. Bu tür bir zorluğun birinci nedeni, karşılıkların kolektif duyguları göstermesine karşın, kariyerin bireysel bir hayat tasarımı olmasından kaynaklanır. İkincisi yüksek beklentileri yönlendiren ağ ortamı ile ilgilidir. Türkiye’de dezavantajlı konumdakilerin daha yüksek hayat beklentilerine sahip olması bilinen bir olgudur (Ağırdır, 2008: 20 – 22). Bu iyimserlik çoğu zaman çocuklarının kariyer beklentilerine dayanır ve bu olumlu beklentilerin kuşaklararası transferi söz konusudur. Ayrıca “elit okul”da öğrenim görmek bu olumlu ortamın pekişmesine katkıda bulunabilir. tüm faktörler değerlendirildiğinde kariyere ilişkin beklentileri karmaşık bir ağ belirleyiciliği ile ilişkisini anlamak zorlaşabilir. Bu amaçla öncelikle gruplar arasında kariyer beklentilerinin nasıl değiştine bakılacaktır. Karşılaştırmanın baba mesleğini ifade eden EGP ile olan ilişkisi oldukça önemlidir. Zira bu ilişki aynı zamanda sosyal hareketliliğin kolektif algısını da gösterebilecektir.

Tablo 20. Kariyer beklentilerine ilişkin farklılıklar (Mann Whitney U Test İstatistiği)

	kariyer* (mean)	Gelir düzeyi beklentisi** (mean)
Avantajlılar	177,92	164,17
Dezavantajlılar	199,16	205,18
	p<,005	p<,001

Tablo 20 bu farklılığı açıklamaktadır ve yukarıdaki çelişkiden ikincisinin daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Yani kariyer beklentileri dezavantajlıların “olumlu hayat beklentileri”nin bir karşılığı olarak görülmelidir. Ayrıca ankette sorulan gelir düzeyi beklentisine ilişkin gruplar arasındaki farklar, benzer bir yargıyı destekleyici olarak değerlendirilmelidir. Bu soru ailenin gelir durumunun yüksekliğinden olumsuz etkilense de varolan kaynakların ne türde değiştirilebileceği konusunda fikir sağlamaktadır. ancak bu sonuçtan toplumsal ağ kaynaklarının nasıl değerlendirildiği konusunda ayrıntılı bilgi vermez. Bunun için, farklı gruplar arasında toplumsal ağ kaynakları ile ilişkisine odaklanmak gerekmektedir

Tablo 21. Kariyer beklentilerinin ağ yapıları ile ilişkisi (Spearman Korelasyonu)

	Karşılıklılık	Çekirdek aile dayanışması	Akraba dayanışması
avantajlılar	,303**	,185**	0,043
dezavantajlılar	,175**	,110	,118**

**p<,001

Bunun için kariyer değişkeninin toplumsal ağ konumlarıyla ilişkisini ölçmek amacıyla Spearman sıra korelasyonu kullanılmıştır. Buna göre avantajlılar için karşılıklılık ilişkisi ile kariyer beklentileri arasında anlamlı bir korelasyon mevcuttur. Benzer sonuç çekirdek aile dayanışması için de geçerlidir ancak akraba dayanışmasının kariyer ile olan ilgisi zayıf görülmektedir. Dezavantajlılar için karşılıklılık de yönlendirici bir ilkedir ancak avantajlılardan farklı olarak çekirdek aile dayanışmasının değil, akraba dayanışması ile ilişkisi anlamlıdır

SONUÇ

Bu çalışmada “elit okul”da öğrenim gören öğrencilerin ne tür bir toplumsal çevreden geldikleri ve bu çevreden sağlanan kaynakları hangi biçimlerde kullandıkları ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak bunun sosyal hareketlilik şansları bakımından da genelleştirilebilir sonuçlar yaratacağı düşünülmektedir. Özellikle sosyal hareketlilik ile ilgili verilerin son derece zayıf olduğu Türkiye’de bu tür bir veri setinin yorumlayıcı gücü kısıtlı da; fikir verebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de sosyal hareketliliğin yüksek olduğuna ilişkin genel bir görüş olsa da bu etkinin nasıl geliştiği ve dönüştüğü konusundaki ilgilerin sınırlı olduğu görülmektedir. Ek olarak özellikle son yirmi yılda sosyal bilimler için önemli bir kavram olan sosyal sermayenin sosyal hareketlilik şansları bakımından da anlamlı bir unsur olacağı ileri sürülmektedir. Bu çalışma toplumsal ağların ürettiği kaynaklar anlamında sosyal sermayenin eğitim avantajlarına dolayısıyla hareketlilik şanslarına olan katkılarına odaklanmak istemektedir.

Bu amaçla Türkiye’de toplumsal ağ kaynaklarının nasıl kullanıldığına ilişkin spesifik bir sosyal sermaye modeli ortaya konulmuştur. Bu model temelde iki kuşak arası ilişkilere dayanmaktadır. Birinci kuşak ebeveynler ve onların toplumsal ortamında belirleyici bir role sahip akraba gruplarından oluşmaktadır. Bu kuşak, ikinci kuşağın eğitimini çok yönlü kaynaklar aktararak desteklemeye çalışır. Bu destekler, Türk eğitim sisteminin yapısından ve temelde özgün bir biçimde kurulduğu iddia edilen devlet – vatandaş ilişki bağlamında gerçekleşebilir. Söz konusu destekler, özellikle finansal ve kültürel kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, hareketliliği sağlayıcı asıl etkileri yaratır. Bu çalışmada Türkiye’de görece açık hareketlilik kanallarında bu tür enformel destek biçimlerinin yönlendirici olduğu öne sürülmüştür.

Bu destekler farklı zorluklar içeren orta öğretim döneminde etkili olmaya başlar. Bu aşama yoğun rekabetçi bir nitelik gösterir ve okul başarısı yanında çok farklı faktörlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ebeveynler açık, akraba ağları ise gevşek bir biçimde bu aşamadaki öğrencilerden üniversite eğitimi şansı elde etmelerini beklemektedir. Bu yoğun vurgu çoğu zaman fedakarlıkların altının kalın bir biçimde çizilmesi ve eğitim konusunda ısrarları içermektedir. Öğrenciler bu aşamada ebeveynlere ilişkin geleneksel borcuna ek olarak yeni tür borçları olduğu konusunda ikna olmuşlardır.

Elit okullar bu aşamada oldukça değerli bir yere sahiptir. Türk toplumunda yüksek öğrenimin çoğunlukla “hayat garantisi” olduğuna dair yaygın bir kanı vardır. Yapılan çalışmalar, ayrıntıları bir önceki bölümde değinildi, bu kanının yersiz olmadığı göstermektedir. Ancak elit okullar garantilerin kesinleşmesi demektir. Zira bu okulların öğrencileri emek piyasası avantajlarını çok kısa sürede edinmektedirler. Bu açıdan elit okullar, aşağı yukarı orta öğretimdeki tüm gençler için uzak yada yakın gerçekleşmesi mümkün veya hayal bir hedeftir.

Hayat garantisine kavuşma anlamına gelen “elit üniversiteye” girme, ağların desteğinin yoğunlaşmasına neden olur. Bu yoğunlaşma benzer bir biçimde borç ilişkisinin de netleşmesi anlamına gelir. Bunun temel nedeni borcun ödenme süresinin yaklaşmasıdır. Mezuniyet aşamasından sonra bu borcun ifası yerine getirilecektir. Yükümlülükler Kağıtçıbaşı & Ataman, 2005: 326 – 327) maddi karşılıkların gözetilmesinden niteliksel özelliklerin elde edilmesine doğru değişmektedir. Bu nedenle sadece ebeveynler ve akraba grubuna gerektiğinde aktarılacak finansal yardımları değil, davranışsal ve niteliksel özelliklerin edinilmesini de kapsamaktadır. Böylelikle sosyal sermaye modelinin döngüsel biçimi tamamlanmış olur. Sorumluluklar yoluyla kaynaklar ağdaki diğer kullanıcılara sunulması sağlanır. Bu kaynakların ne tür bir birikim stratejisi gerektirdiği çalışmada **Kalaycıoğlu (2006: 236 – 239)** tarafından geliştirilen “*aile havuzu*” modeline göre anlam kazandığını göstermeye çalışılmıştır.

Bu model doğrultusunda aile ve akraba ağlarının sağladığı imkanların farklı sosyo-kültürel bağlamlardan türediği bilinmektedir. Türkiye’de özellikle kültürel kavramların etkisinin görece zayıf olduğu düşünülür. Ancak buna rağmen farklı toplumsal grupların eğitim stratejileri değişmektedir. Literatürde avantajlıların Coleman’ın yönlendirme, dezavantajlıların “yoğun duygusal destek” yoluyla bu kaynakların moral çerçevesini kurar. Finansal kaynaklar bakımından ise temel zorluklar dezavantajlılar için geçerlidir. Kısıtlı finansal kaynak imkanına karşın iki yolun özgün birleşimleri kullanıldığı iddia edilmiştir. Bunlardan birincisi, alternatif gelir imkanları yaratmak ve bunları akraba ağlarının yakınlığını çerçevesinde çözebilmektir. İkincisi ise yoğun duygusal karşılıklar türeterek bunları, finansal kısıtların olumsuz etkilerinin yumuşatılmasında kullanılmasıdır.

Elit okul ortamı bu tür desteklerin ancak sonuçlarının görülebileceği bir alandır. Ancak özellikle karşılıklılık yoluyla bu desteklerin güncel kalması sağlanır. Çalışmada elit okulda bu kaynakların kullanımını altı başlıkta incelemeye çalışılmıştır. İlk bölümde okulun yapısal

koşullarına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Burada temel amaç elit okullarda toplumsal statü grupları arasında homojenleşmenin olmadığını göstermektir. Ayrıca kuşaklararası devamlılıkların görece zayıf olduklarını gösterebilmektir. Nitekim EGP şeması yardımıyla üst düzey sınıfsal kategorilerin ve orta sınıfların elit okulda yoğunlaşmadıkları görülmektedir. Gerçi babanın eğitim oranlarına bakıldığında yüksek öğrenim gören baban oranının yüksek olduğu görülmekle birlikte, aylık gelirler bakımından değerlendirildiğinde bu etkinin kısıtlı olabileceği görülmüştür.

Öğrenciler genellikle orta düşük gelir seviyesine sahip ailelerden gelmektedirler. Büyük bir kısmı kent kökenlidir. Ayrıca kentteki yaşam sürelerine bakıldığında büyük bir grubunun sabit iskan sahibidir (residential stability). Örnekteki öğrencilerin ağırlıklı bir bölümü en az 25 yıllık sabitlikler göstermektedir. Babanın doğum yerine bakıldığında, yine öğrencilerin önemli bir bölümünün kente göç sürecini yaşamış ailelerin ikinci kuşağı olduğu görülmektedir. Ancak iskan süreleri ile değerlendirildiğinde ailelerin “uyum göçü” denilen 1980’lerin ortasına kadar süreçte iç göçe katılmış ailelerden oluştuğu görülecektir.

Türk eğitim sistemi genellikle sert bir biçimde “eleyici (selective)” olarak değerlendirilir ve bu süreç ortaöğretim aşamasından itibaren sertleşmeye başlar. Nitekim Türkiye’de okulların bu sürece bağlı olarak, başarı düzeylerini oldukça etkilediği görülmektedir. Örnekteki elit okul öğrencileri ağırlıklı bir biçimde Anadolu lisesi ve fen lisesi gibi seçim sürecinin daha yoğun olduğu okullardan gelmektedirler. Öğrencilerin anne eğitimleri baba eğitimlerinden farklı olarak genellikle ilköğretim ağırlıklıdır. Bu durum okulun sosyo-kültürel olarak seçici olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın ikinci aşaması, aile desteklerinin niteliğini ölçmeye odaklanmaktadır. Toplumsal gruplar arasında aile desteğinin şekillenmesi bakımından beklenildiği gibi önemli farklılıklar gözlenmemiştir. Yine ebeveynlerin rolleri açısından gruplar arası bir fark yoktur. Ancak asıl önemli ayırım avantajlar ve dezavantajlılar arasında ailenin dayanışmacı yönü açısından belirgin bir fark vardır ve ikinci gruptakiler bu konuda daha belirgin bir destek görmektedir.

Üçüncü aşamada akrabalık ağlarının rolleri üzerinde durulmuştur. Toplumsal gruplar arasında bu bakımdan önemli bir ayırım bulunmamakla birlikte bu ağların kullanımı bakımından açık bir fark mevcuttur. Dezavantajlı gruplar hem akraba ağlarının desteği,

hem de bu desteklerin işlevselleşmesi bakımından daha bağımlıdırlar ve bu gruplar için akrabalık ağları önemlidir.

Son iki bölümde döngüsel modelin tamamlanması açısından kariyer ve karşılıklılık dikkate alınmıştır. İlk olarak karşılıklılık bakımından tahmin edildiği gibi dezavantajlı grupların daha yüksek değerler gösterdiği sonucu bulunmuştur. Elit okula desteği yöneltten ve ağlar tarafından ortaya konan iyimserlik, öğrencilerin kariyer beklentilerine de sirayet etmiştir. Nitekim dezavantajlı öğrenciler daha yüksek oranda kariyer beklentilerine sahip olmuşlardır.

Bu aşamada söz konusu faktörlerin gruplar arası farklılıklarda nasıl dönüştüğüne ilişkin ek bir regresyon analizine yer verilecektir. Bu analiz döngüsel modelin unsurlarının farklı grupları nasıl etkilediğine dair daha net bir tablo sunacaktır. Tabloda eğitim başarısını asıl yönlendiren unsurlara dikkate alınmaya çalışılmıştır. Burada eğitim başarısı GANO değişkeni üzerinden ele alınmış ve akademik ortalaması 2,50'nin altında olan grup başarısız 2,50'nin üzerindeki grup başarılı olarak değerlendirilmiştir. Bu analiz dört farklı grubun etkilerini göstermeye odaklanacaktır. İlk toplumsal ağların eğitime verdiği desteğin yapısını kapsar ve ebeveynlerin ayrı ayrı destekleri kadar akrabaların desteğini içerir. Bu destekler aile desteği ölçeğinden türetilen alt değişkenler yoluyla temsil edilecektir. Aynı grupta karşılıklılık ve kariyer beklentisi ölçeğinden elde edilen sonuçlar da analize bağımsız değişken olarak dahil edilecektir.

İkinci grup, mekansal değişkenleri kapsar ve iskan sabitliği ve yaşanılan yerin belirleyiciliği ölçülmeye çalışılacaktır. İlk bağımsız değişken sosyal sermaye açısından önemlidir ve daha oturmuş toplumsal ağları ifade eder. İkinci bağımsız değişken olan yaşanılan yer de özellikle kent ortamıyla diğer yerleşim yerleri arasındaki farklılıkları dikkate alacaktır. Ailenin niteliklerini ölçen üçüncü grup ise ebeveynlerin eğitim düzeyinin yanı sıra dede mesleğini de içermektedir. Bu son bağımsız değişken ailedeki kuşaklararasılığın etkisinin görülmesi amacıyla kullanılacaktır. Yine kardeş sayısının ailedeki ilişkinin yoğunluğu ve kaynak aktarımı açısından önemli olduğu bilinmektedir. Son grup ise daha çok eğitime ilişkin nitel faktörleri ve eğitime etki eden mekansal koşulları içermektedir. Lise türünün "elit okul"a erişimde önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Ayrıca öğrencilik sırasında iskanın yukarıda değinildiği gibi formel yada enformel unsurlara dayanmasının etkisi merak edilmektedir. Bu grupta son olarak öğrencilerin ulaşabildiği finansal kaynakların artması anlamına gelecek bursların etkisi görülmeye çalışılmıştır.

Tablo 21. Eğitim başarısını yönlendiren faktörler

Toplumsal ağların beklentileri

	<u>dezavantajlılar</u>	<u>avantajlılar</u>
- Anne desteği	1,16	1,05
- Baba desteği	0,70	0,61
- Akrabaların desteği	1,04**	0,79
- Ailenin ilgisi	1,08	1,90
- Karşılıklılık	1,96	0,57**
- Kariyer beklentisi	0,82	1,38
kesme terimi	1,83	2,81
-2 Log likelihood	228,21	132,97
Goodness of fit	7,32 df (8)	5,75 df (8)

Mekansal koşullar

	<u>dezavantajlılar</u>	<u>avantajlılar</u>
- Yer***	1,30	1,00
- Yaşanılan yıl	1,00	1,53**
kesme terimi	1,53	1,17
-2 Log likelihood	255,98	135,69
Goodness of fit	7,36 df (8)	6,43 df (8)

Ailenin nitelikleri

	<u>dezavantajlılar</u>	<u>avantajlılar</u>
- kardeş sayısı	1,03	0,50*
- babanın eğitimi***	1,04	1,65
- annenin eğitimi***	0,88	0,82
- babanın doğum yeri***	1,12	1,17
- dedenin mesleği	1,08	1,12
- aile bütçesinden eğitim için ayrılan pay	0,97	1,00**
kesme terimi	1,60	1,41
-2 Log likelihood	200,973	94,18
Goodness of fit	9,12 df (8)	7,29 df (8)

Eğitim koşulları

	<u>dezavantajlılar</u>	<u>avantajlılar</u>
- lise türü	1,08**	0,91
- ikamet biçimi	0,97	0,96
- burs imkanları****	1,20**	0,98
kesme terimi	1,80	2,70
-2 Log likelihood	227,27	134,676
Goodness of fit	13,40 df (8)	4,46 df (8)

- olasılık oranları (odds ratio) değerlerini göstermektedir.

*0,001 < p

**0,005 < p

*** anket formunda görülen (EK-I) sıralamanın skorları kullanılmıştır.

**** anket formunda görülen (EK-I) sıralamanın skorları dönüştürülerek (reverse) kullanılmıştır.

Toplumsal ağların beklentileri açısından bakıldığında anne desteğinin her iki grubun da akademik başarı göstermesinde belirleyici bir özellik olduğu görülmektedir. Ancak bu etki dezavantajlılar açısından daha fazladır. Bu durum büyük oranda annenin içsel rolleri ile bağlantıyı kanıtlamaktadır. Annenin içsel rollerine ek olarak babanın dışsal roller ile tanımlanması ilişkin öngörüler regresyon modeli tarafından da desteklenmektedir. Babanın eğitime olan ilgisi eğitim başarısı açısından önemli bir faktör olarak görülmemektedir. Bu sonuç Türk toplumunda babaların otoriter rolü ile de ilgili olabilir. Zira çocuklarıyla bağlantılar ve duygusal karşılıklıklar kurmakta zorlanan babanın desteğini yoğunlaştırması, “baskı” olarak da anlaşılabilir.

İlk grup değişkenler arasından dezavantajlılar için en anlamlı sonuç akraba desteklerine ilişkin veriden kaynaklanmaktadır. Dezavantajlılar akraba desteğini etkin eğitim başarıları için yoğun bir biçimde kullanmaktadırlar. Buna karşın avantajlılar için aynı sonuca varmak zordur. Ailenin ilgisi avantajlılar için başarıyı belirleyen bir faktördür. Buna karşın dezavantajlılarda böyle bir ilişkiden bahsedilemez. Doğal olarak bu ilişki orta sınıfların etkin yönlendirme ilkeleri geliştirebildiği olarak okunmalıdır. Aile ilgisinin dezavantajlılar genel ortalama bakımından daha önde olmasına karşın, başarı arasındaki bu ilişki avantajlı ailelerin eğer kültürel sermayelerini etkin bir biçimde kullanabilirlerse bunun fark yaratıcı sonuçlar doğurabileceğine bir örnek olarak açıklanabilir. Bu grup için yine karşılıklılık fark yaratıcı bir özelliktir. Beklenildiği gibi karşılıklılığın artması dezavantajlılarda eğitim başarısı yönünden bir kaynak olarak kullanılırken, avantajlılarda bu ilişki ters yönlüdür. Bu durum yönlendirici ilkelerin yoğun uygulanmasının öğrenci üzerinde çoğu zaman baş edilemeyen bir baskı oluşturması olarak okunabilir. Buna karşın kariyer beklentisi avantajlılar için başarıya çevrilebilen, dezavantajlılar için ise başarı azaltıcı bir faktördür. Bu ilişki daha çok yukarıda değinildiği gibi bireyselleşme argümanı ile açıklanabilir. Dezavantajlılar için yoğun karşılıklıklar yani ağlara duyulan duygusal borç başarıyı attırıyorken, avantajlılarda bireysel çıkarlar ön plana geçmektedir.

İkinci grup değerlendirme içerisinde ise mekansal koşulların önemi görülmektedir. Her iki grup açısından da iskan sabitliği önemli bir başarı faktörüdür ve bu sonuç Coleman’ın sosyal sermaye literatürü ile uyumludur. Benzer bir özellikten Tansel (2002:463 – 465) de bahsetmiştir ve kentlerde yaşamının ve bundaki devamlılığın eğitime katılma oranlarını açık bir şekilde etkilediği sonucunu bulmuştur. Burada da her iki görüşe uygun bir sonuçla karşılaşmıştır. Yaşanan yer dezavantajlılar arasında Tansel’in öngörülerinin doğrulanması anlamında önemli bir başarı faktörüdür ve bu değişken için avantajlılardan

daha belirleyicidir. Ancak yaşanan yıl bu kez avantajlılar açısından belirleyici olmaktadır. bu açıdan avantajlıların yerleşik olmanın getirdiği fırsatları daha iyi yansıtma kapasitesine sahip oldukları söylenebilir.

Ailenin nitelikleri açısından bakıldığında en ilginç sonuç kardeş sayısına ilişkindir. Dezavantajlılarda kardeş sayısının artması başarıyı attırıcı bir unsur olurken, avantajlılar için kardeş sayısı başarıyı düşürücü bir faktördür. Bu çalışmada kardeş sayısının dezavantajlı gruplar için ek bir dayanışma kaynağı olduğu ve özellikle de yüksek öğrenim görmüş bir kardeşin eğitim başarısını olumlu bir biçimde etkilediği iddia edilmişti. Yine kardeş sayısı, çok çocuklu ailelerde küçük çocukların eğitim görme şansını attırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir. Büyük çocukların emek piyasasına katılması ailenin kaynaklarını geliştireceği için küçük çocukların eğitime katılma dolayısıyla başarı şansları artabilir. Analizden elde edilen sonuç bu tür bir ilişkiyi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Babanın eğitim düzeyi her iki grup için de başarı olasılıklarını arttırıcı bir faktördür ve bu etki avantajlı gruplarda daha belirgindir. Anne eğitimi ise büyük oranda başarıyı azaltıcı bir faktör olarak görülmüştür. Farklı nedenlere bağlı olmakla birlikte annenin eğitiminin artması onun emek piyasası şansını arttırır. çalışan annelerin çocukların hane içi davranışlarını kontrol etmekte zorlandıkları bilinmektedir. Benzer bir mekanizma bu sonuç için de geçerli olabilir.

Kuşaklararası hareketliliği içeren iki değişkeni etkisi özellikle anlamlıdır. Babanın doğum yeri iki grup için de başarı şansını arttırıcı bir faktördür. Bu durum kent doğumlu babaların emek piyasası ve eğitim gibi koşullara daha rahat ulaşması ile birlikte düşünülebilir. Dedenin mesleği yine benzer bir mekanizmayı işaret eder ve daha profesyonel mesleklere sahip dedeler, ailenin kaynaklarındaki devamlılığı gösteren bir faktör olarak değerlendirilebilir. Aile bütçesinden ayrılan pay özellikle dezavantajlıların konumu açısından anlamlıdır. Bu pay arttıkça avantajlılar için başarı şansı artar. Ancak aynı durum dezavantajlılar için geçerli değildir ve bu gruptaki öğrencilerin finansal belirleyicilerden bağımsızlaşmalarının bir göstergesi olarak görülebilir.

Eğitim koşulları da önemli bir değişken olarak görülmelidir. Lise türü dezavantajlılarda eğitim başarısında açıklayıcı bir öneme sahiptir. Avantajlılarda ise bu ilişki açık değildir. Bu durum dezavantajlıların eğitimin nitel getirilerine daha bağlı olması olarak görülebilir. ayrıca eğer ayrıcalıklı liselerden mezun olunamaması halinde dezavantajlı öğrencilerin çok önemli başarı şansları olmadığını bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. İkamet

biçimi her iki grup için de başarılarında olumsuzluklara işaret eder ve öğrencilik sırasında ikamet koşullarının formelleşmesinin eğitim başarısını düşürdüğünü gösterir. Burs imkanları açısından fark anlamlıdır. Dezavantajlılar bu tür ek kaynaklara ulaştıklarında başarı oranları artarken, avantajlılarda burs imkanının olumlu bir etkisinden bahsedilememektedir.

KAYNAKÇA

- Abada, Teresa & Tenkorang, E.Y. (2009), "Pursuit of University Education among the Children of Immigrants in Canada: The Roles of Parental Human Capital and Social Capital", *Journal of Youth Studies*, 12 (2), 185 – 207
- Aberg, Martin (2000), "Putnam's Social Capital Theory Goes East: A Case Study of Western Ukraine and L'viv", *Europe – Asia Studies*, 52 (2), 295 – 317
- Adam, Frane & Roncevic, B. (2003), "Social Capital: Recent Debates and Research Trends", *Social Science Information*, 42 (2), 155 – 183
- Adaman, Fikret & Ardiç, O.P. & Tüzemen, D. (2006), "Network Effects in Risk Sharing and Credit Market Access: Evidence from Istanbul", *MRPA Paper*, no.4078, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/4078/MRPA_paper_4078.pdf , erişim tarihi: 06.09.2008
- Adler, Paul S. & Kwon, S.W. (2002), "Social Capital: Prospects for a New Concept", *The Academy Management Review*, 27 (1), 17 – 40
- Afsar, Rita (2003), "International Migration and Development Nexus: The Case of Bangladesh", *Regional Conference on Migration, Development and Pro-Poor Policy Choices in Asia*, <http://www.dfd.gov.uk/R4D//PDF/Outputs/MigrationGlobPov/WP-CP2.pdf> , erişim tarihi: 14.08.2009
- Ağırdır, Bekir (2008), *Metropollerin Yoksul ve Yoksunları: Varoşlar*, İstanbul: KONDA Araştırma
- Ahn, June (forthcoming), "The Role of Social Network Locations in the College Access Monitoring of Urban Youth", *Education and Urban Society*, [DOI:10.1177/0013124510379825](https://doi.org/10.1177/0013124510379825), erişim tarihi: 03.01.2011
- Akkoyunlu – Wigley, Arzu & Wigley, S. (2009), "A Regional Analysis of Capabilities and Education in Turkey", http://www.decowe.com/static/uploaded/htmlarea/files/A_Regional_Analysis_of_Capabilities_and_Education_in_Turkey.pdf, erişim tarihi: 13.10.2009
- Akşit, Bahattin (1993), "Studies in Rural Transformation in Turkey 1950 – 1990", *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, (eds. Stirling, P.), Cambridgeshire: Eothen Press, 187 – 198
- Aktaş, Özge (2010), "Urbanisation and Network Alignment Issues in İstanbul: Informal Networks in Housing and Labour Markets", *Networks Dynamics in Emerging Regions in Europe*, (eds. Dyker, D.A), London: Imperial College Press, 233 – 252
- Aktay, Yasin (2007), "Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini olarak Okul", *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (eds. Çeğin, G. & Göker, E. & Arlı, A. & Tatlıcan, Ü.), İstanbul: İletişim Yayınları, 473 – 498
- Alacacı, Cengiz & Erbaş, A.K. (2010), "Unpacking the Inequality among Turkish Schools: Findings from PISA 2006", *International Journal of Educational Development*, 30 (2), 182 – 192
- Aldous, Joan (2006), "Family, Ethnicity, and Immigrant Youths' Educational Achievements", *Journal of Family Issues*, 27 (12), 1633 – 1667

- Al-Haj, Majid (1995), "Kinship and Modernization in Developing Societies: The Emergence of Instrumentalized Kinship", *Journal of Comparative Family Studies*, 26 (3), 311 – 328
- Ali, Saba R. & Saunders, J.L. (2006), "College Expectations of Rural Appalachian Youth: An Exploration of Social Cognitive Career Theort Facts", *The Career Development Quarterly*, 55 (1), 38 – 51
- Allan, Graham (2005), "Personal Relationships in Late Modernity", *Personal Relationships*, 8 (3), 325 – 339
- Allard, Andrea C. (2005), "Capitalizing on Bourdieu: How Useful Concept of Social Capital and Social Field for Researching Marginalized Young Women", *Theory and Research in Education*, 3 (1), 63 – 79
- Allcott, Hunt & et. al (2007), "Community Size and Network Closure", *The American Economic Review*, 97 (2), 80 – 85
- Altinyelken, Hulya K. (2009), "Coping Strategies among Internal Migrant Students in Turkey", *International Journal of Educational Research*, 48 (3), 174 – 183
- Anderson, Alistar R. & Miller, C.J. (2003), "Class Matters: Human and Social Capital in the Entrepreneurial Process", *Journal of Socio – Economics*, 32 (1), 17 – 36
- Andersson, Eva & Subramanian, S.V. (2006), "Explorations of Neighbourhood and Educational Outcomes for Young Swedes", *Urban Studies*, 43 (11), 2013 – 2025
- Aries, Elizabeth & Seider, M. (2007), "The Role of Social Class in the Formation of Identity: A Study of Public and Elite Private College Students", *The Journal of Social Psychology*, 147 (2), 137 – 157
- Arnove, Robert F. (1980), "Comparative Education and World – System Analysis", *Education Review*, 24 (1), 48-62
- Arow, Kenneth J. (2000), "Observations on Social Capital", *Social Capital: A Multifaced Perspective*, (eds. Dasgupta, P. & Serageldin, I.), Washington D.C.: The World Bank, 3- 5
- Aslan, Neşe & Arslan – Cansever, B. (2009), "Effects of Family Socio-Demographic Characteristics on Child Participation in Social Activities at School: A Comparative Study Between Turkey and The Netherlands", *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 5 (2), 210 – 226
- Astone, Nan M. & McLanahan, S.S. (1991), "Family Structure, Parental Practices and High School Completion", *American Sociological Review*, 56 (3), 309 – 320
- Astone, Nan M. & et.al (1999), "Family Demography, Social Theory, and Investment in Social Capital", *Population and Development Review*, 25 (1), 1-31
- Auerbach, Susan (2004), "Engaging Latino Parents in Supporting College Pathways: Lessons from a College Access Program", *Journal of Hispanic Higher Education*, 3 (2), 125 – 145
- Aughinbaugh, Alison & Gittleman, M. (2003), "Does Money Matter? A Comparison of the Effect of Income on Child Development in the United States and Great Britain", *The Journal of Human Resources*, 38 (2), 416 – 440

- Aydın, Suavi (2006), "Paradigmada Tarihsel Toplumun Sınırları: Merkez Çevre Temellendirmeleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, 70 -95
- Aydın – Şafak, Balkı (2001), "Modernleşme ve Eğitim: İki Köy Karşılaştırması", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 55 - 66
- Aydoğan, İsmail (2009), "Favoritizm in the Turkish Educational System: Nepotism, Croynism and Patronage", *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 4 (1), 19 - 35
- Aykan, Hakan & Wolf, D.A. (2000), "Traditionality, Modernity and Household Composition: Parent – Child Coresidence in Contemporary Turkey", *Research on Aging*, 22 (4), 395 – 421
- Aytaç, Işık A. (1998), "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 13 (3), 241 – 264
- Aytaç, Işık A. & Rankin, H. (2003), "Modernity, Traditionality and Junior High School Attainment in Turkey", *Social Indicators Research*, 66 (3), 267 – 282
- Bahr, Howard M. & Déchaux, J.H. & Stiehr, K. (1994), "The Changing Bonds of Kinship: Parents and Adult Children", *Convergence or Divergence?: Comparing Recent Social Trends in Industrial Societies*, (eds. Langlois & et.al), Montreal: McGill-Queen's University Press, 115 – 172
- Bakış, Ozan & Levent, H. & Polat, S. (2009), "Human Capital Externalities and Return to Education in Turkey", http://gdri.dreem.free.fr/wp-content/bakis_levent_polat1.pdf , erişim tarihi: 11.10.2010
- Bakış, Ozan & et. al. (2009), *Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi – ERG
- Balamir, Nefise (1982), *Kırsal Türkiye'de Eğitimin Yapısı*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi
- Ballarino, Gabrielle & et.al (2009), "Persistent Inequalities? Expansion of Education and Class Inequality in Italy and Spain", *European Sociological Review*, 25 (1), 123 – 138
- Bali, Rifat N. (2002), *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Barkan, Ömer Lütfi (1980), "Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler – I*, İstanbul: Gözlem Yayınları
- Barnett – Howell, Zachary T. (2009), "Internal Dynamics and Facilitating Factors: A Critical Appraisal of Internal Migration within Turkey", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, İstanbul
- Barone, Carlo (2006), "Cultural Capital, Ambition and the Explanation of Inequalities in Learning Outcomes: A Comparative Analysis", *Sociology*, 40 (6), 1039 – 1058
- Başlevent, Cem & Dayıoğlu, M. (2005), "The Effect of Squatter Housing on Income Distribution in Urban Turkey", *Urban Studies*, 42 (1), 31 – 45
- Bauman, Zygmunt (2000), *Siyaset Arayışı*, (çev. Birkan, T.), İstanbul: Metis Yayınları

Bauman, Zygmunt (2003), **Yasa Koyucular ve Yorumlayıcılar**, (çev. Atakay, K.), İstanbul: Metis Yayınevi

Bayraktar, Sevi (2010), **Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar**, Ankara: Ayizi Yayınları

Beall, Jo (2001a), "Valuing Social Resources or Capitalizing on Them? Limits to Pro-Poor Urban Governance in Nine Cities of the South", **Internationa Planing Studies**, 6 (4), 357 – 375

Beall, Jo (2001b), "From Social Networks to Public Action in Urban Governance: Where Does Benefig Accrue?", **Journal of International Development**, 13 (7), 1015 – 1021

Becker, Gary (1993), **Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education**, London: The University of Chicago Press

Becker, Rolf (2003), "Educational Expansion and Persistent Inequalities of Education: Utilizing Subjective Expected Utility Theory to Explain Increasing Participation Rates in Upper Secondary School in the Federal Republic of Germany", **European Sociological Review**, 19 (1), 1-24

Beller – Hann & Hann, C. (2003), **İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik**, (çev. Öztamur, P.), İstanbul: İletişim Yayınları

Belge, Murat (1983), "Tarihi Gelişme Süreci İçerisinde Aydınlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.I**, İstanbul: İletişim Yayınları, 122 – 129

Benson, Rodney (1999), "Field Theory in Comparative Context: A New Paradigm for Media Studies", **Theory and Society**, 28 (3), 463 – 498

Bergmann, Herbert (1996), "Quality of Education and the Demand for Education: Evidence from Developing Countries", **International Review of Education**, 42 (6), 581 – 604

Beugelsdijk, Sjoerd & Smulders, S. (2003), "Bridging and Bonding Social Capital: Which Type is Good for Economic Growth", <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/517.pdf>, erişim tarihi: 17.06.2007

Bin, Yu (2007), **Chain Migration Explained: The Power of the Immigration Multiplier**, New York: LFB Scholarly Publishing

Bianchi, Suzanne M. & Robinson, J. (1997), "What Did You Do Today? Children's Use of Time, Family Composition, and Acquisition of Social Capital", **Journal of Marriage and Family**, 59 (2), 332 – 344

Bjornskov, Christian (2006), "Determinants of Generalized Trust: A Cross – Country Comparison", **Public Choice**, 130 (1/2), 1-21

Blokland, Talja & Savage, M. (2008), "Social Capital and Networked Urbanism", **Networked Urbanism: Social Capital in the City**, (eds. Savage, M. & Talja, B.), Abingdon: Ashgate Publishing

Boden, Karen (forthcoming), "Percieved Academic Preparedness of First Generation Lationa College Students", **Journal of Hispanic Higher Education**, [DOI:10.1177/1538192711402221](https://doi.org/10.1177/1538192711402221), erişim tarihi: 01.06.2011

Boix, Carles & Posner, D.N. (1998), "Social Capital: Explaining Its Origin and Effects on Government Performance", *British Journal of Political Science*, 28 (4), 686 – 693

Bora, Tanıl (2011), "Beyaz Yakalıların İş Bulma ve Geçinme Stratejileri", *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, (eds. Bora,T.&et.al), İstanbul: İletişim Yayınları, 203 - 258

Bora, Aksu & Üstün, İ. (2005), *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, İstanbul: TESEV Yayınları

Boratav, Korkut (2005), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi

Bourdieu, Pierre (1986), "The Forms of Capital", (çev. Nice, R.), *Handbook of Theory and Research in Sociology of Education*, (edit. Richardson, J.G.), New York: Greenwood Press, 241 – 258

Bourdieu, Pierre (1989), "Social Space and Symbolic Power", *Sociological Theory*, 7(1), 14-25

Bourdieu, Pierre (1990), *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*, (çev. Adamson,M.), Stanford: Stanford University Press

Bourdieu, Pierre (1993), *Language and Symbolic Power*, (çev. Raymond, G. & Adamson, M.), Oxford: Polity Press

Bourdieu, Pierre (1993), *The Field of Cultural Production*, (çev. Johnson, R.), West Sussex: Columbia University Press

Bourdieu, Pierre (1996), *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (çev. Clough, L.C.), Cambridge: Polity Press

Bourdieu, Pierre (2003), *Outline of A Theory of Practice*, (çev. Nice, R.), Cambridge: Cambridge University Press

Bourdieu, Pierre (2006), *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, (çev.Tanrıöver, H.U.), İstanbul: Hil Yayınları

Bourdieu, Pierre & Wacquant, L.J.D. (2003), *Düşünsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, (çev. N. Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları

Boudon, Raymond (1974), *Education, Opportunity, and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*, New York: Wiley

Bowles, Samuel & Gintis, H. (2002), "Social Capital and Community Governance", *The Economic Journal*, 112 (483), 419 – 436

Bozkurt, Ömer (1980), *Memurlar: Türkiye'de Kamu Bürokrasisinin Sosyolojik Görünümü*, Ankara: TODAİE

Bozkurt, Veysel (2000), *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Bursa: Alesta Yayınları

Brannen, Julia (2001), "Changing Family Generational Patterns: A Comparative Assessment of Fatherhood", **A Report by the European Observatory on the Social Situation, Demography and Family, Austrian Institute for Family Studies**, http://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/mat_16_family_forms.pdf#page=23, erişim tarihi:04.09.2009

Breen, Richard & Luijckx,R. (2001), "National Patterns of Social Mobility, 1970-1995: Divergence or Convergence? Some Preliminary Findings", http://www.mzes.uni-mannheim.de/rc28/papers/Breen_f.doc, erişim tarihi: 14.03.2008

Breen, Richard & Jonsson (2007), "Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden", **American Journal of Sociology**, 1126 (6), 1775 – 1810

Breton, Albert & Wintrobe, R. (1975), "The Equilibrium Size of a Budget-maximizing Bureau: A Note on Niskanen's Theory of Bureaucracy", **Journal of Political Economy**, 83 (1), 195 – 208

Bridge, Gray (2001), "Bourdieu, Rational Action and the Time-Space Strategy of Gentrification", **Transactions of the Institute of British Geographers**, 26 (1), 205 – 216

Briggs, Xavier S. (1998), "Brown Kids in White Suburbs: Housing Mobility and the Many Faces of Social Capital", **Housing Policy Debate**, 9 (1), 177 – 221

Brody, Gene H. & Stoneman, Z. & Flor, D. (1995), "Linking Family Process and Academic Competence among Rural African American Adults", **Journal of Marriage and Family**, 57 (3), 567 – 579

Brooks, Rachel (2003), "Young People's Higher Education Choices: The Role of Family and Friends", **British Journal of Sociology of Education**, 24 (3), 283 – 297

Browning, Cristopher R. & Dietz, R. & Feinberg, S. L. (2000), "Negative Social Capital and Urban Crime: A Negotiated Coexistence Perspective", **The Ohio State University Urban and Regional Analysis Initiative (URAI) Working Paper**, No:00-07, <http://cura.osu.edu/research/publications/data/0007NegSocialCapBad.PDF>, erişim tarihi: 09.03.2008

Buften, Serena (2003), "The Lifeworld of the University Student: Habitus and Social Class", **Journal of Phenomenological Psychology**, 34 (2), 207 – 234

Buğra, Ayşe (2000), "Türkiye'nin Ahlaksız Konut Ekonomisi", **Devlet – Piyasa Karşıtlığının Ötesinde: İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar**, (çev. Şener, B.S.), İstanbul: İletişim Yayınları, 97 - 128

Buğra, Ayşe (2003a), "İktisat Siyasete Karşı", **Toplum ve Bilim**, 95, 23 – 42

Buğra, Ayşe (2003b), "The Place of Economy in Turkish Society", **The South Atlantic Quarterly**, 102 (2/3), 453 – 470

Buğra, Ayşe (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları

Buğra, Ayşe (2009), "Giriş", **21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje olarak Piyasa Ekonomisi**, (eds. Buğra,A. & Ağartan, K.), İstanbul: İletişim Yayınları, 15 – 28

Buğra, Ayşe (2011), "AKP'nin Seçim Başarısının Garipliği ve Anlaşılabilirliği", <http://www.bianet.org/diger/130856-akpnin-secim-basarisinin-garipliği-ve-anlaşılabilirliği>, erişim tarihi:22.06.2011

Buğra, Ayşe & et.al. (2003), *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, http://undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf, erişim tarihi:04.09.2008

Bui, Khanh V.T. (2002), "First Generation College Students at Four-year University: Background Characteristics, Reasons for Pursuing Higher Education, and First Year Experiences", *College Student Journal*, 36 (1), <http://freepatentsonline.com/article/College-Student-Journal/85007762.html>, erişim tarihi: 14.09.2009

Bulle-Schmidt, Nathalie (2011), "Pierre Bourdieu, 1930 – 2002", *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, (eds. Borlandi, M. & Boudon, R. & Cherkaoui, M. & Valade, B.), (çev. Arıbaş, B.), İstanbul: İletişim Yayınları

Bühler, Cristoph & Fratczak, E. (2004), "Social Capital and Fertility Intentions: The Case of Poland", *Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper*, WP 2004-12, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2004-012.pdf>, erişim tarihi: 11.05.2007

Bukodi, Erzsebet & Goldthorpe, J.H. (2010), "Market versus Meritocracy: Hungary as a Critical Case", *European Sociological Review*, 26 (6), 655 – 674

Burt, Ronald S. (1997), "The Contingent Value of Social Capital", *Administrative Science Quarterly*, 42 (2), 339 – 365

Burt, Ronald (2000), "The Network Structure of Social Capital", *Research in Organizational Behaviour*, 22, 345 – 423

Buyruk, Halil (2009), "Eğitimde Yaşanan Toplumsal Eşitsizlikle ve Farklılaşan Eğitim Rotaları: Üniversite Öğrencilerinin Deneyimlere Dayalı Bir Araştırma", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 7 (25), 6 – 45

Calhoun, Craig (1993), "Habitus, Field, and Capital: The Question of Historical Specificity", *Bourdieu: Critical Perspectives* (eds. Calhoun, C. & LiPuma, E & Postone, M.), Cambridge: Polity Press

Calhoun, Craig (2007), "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları", (çev. Çeğin, G.), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (eds. Çeğin, G. & Göker, E. & Arlı, A. & Tatlıcan, Ü.), İstanbul: İletişim Yayınları, 77-129

Carpiano, Richard M. (2006), "Toward a Neighborhood Resource – Based Theory of Social Capital for Health: Can Bourdieu and Sociology Help?", *Social Science and Medicine*, 62 (1), 165 – 175

Carpiano, Richard M. (2007), "Neighborhood Social Capital and Adult Health: An Empirical Test of a Bourdieu-based Model", *Health and Place*, 13 (3), 639 – 655

Casarda, John D. & Crenshaw, E.M. (1991), "Third World Urbanization: Dimensions, Theories, and Determinants", *Annual Review of Sociology*, 17 (1), 467 – 501

Castle, Emery N. (2002), "Social Capital: An Interdisciplinary Concept", *Rural Sociology*, 67 (3), 331 – 349

Cattell, Vicky (2001), "Poor People, Poor Places, and Poor Health: The Mediating Role of Social Networks and Social Capital", ***Social Science and Medicine***, 52 (10), 1501 – 1516

Cenk, Erzan (2005), "Öğrencilerin Özel Dershanelere Gitme Nedenleri ile Özel Dershanelerde Aldıkları Eğitime İlişkin Görüşleri: Ankara Sincan Örneği", ***Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi***, Ankara

Chan, Tak W. & Lui, T.L. & Wong, T.W.P. (1995), "A Comparative Analysis of Social Mobility in Hong Kong", ***European Sociological Review***, 11(2), 135 – 155

Chatterjee, Partha (2006), ***Mağdurların Siyaseti***, (çev. Bozçalı,V.F.), İstanbul: İletişim Yayınları

Cheng, Tun-Jen & Haggard, S. & Kang, D. (1998), "Institutions and Growth in Korea and Taiwan: The Bureaucracy", ***Journal of Development Studies***, 34 (6), 87 – 111

Cherti, Myriam (2008), ***Paradoxes of Social Capital: A Multi-Generational Study of Morrocans in London***, Amsterdam: Amsterdam University Press

Choldin, Harvey M. (1973), "Kinship Networks in the Migration Process", ***International Migration Review***, 7 (2), 163 – 175

Choy, S. & et.al (2000), "Transition to College: What Helps at Risk-Students and Student whose Parents Did Not Attend College", ***New Directions for Institutional Research***, 107, 45 – 63

Cleaver, Frances (2005), "The Inequality of Social Capital and Reproduction of Chronic Poverty", ***World Development***, 33 (6), 893 – 906

Clauss- Ehlers, Caroline S. & Wibrowski, C.R. (2007), "Building Educational Resilience and Social Support: The Effects of Educational Opportunity Fund Program among First and Second Generation College Students", ***Journal of College Student Development***, 48 (5), 574 – 584

Coffé, Hilde & Geys, B. (2007), "Toward Empirical Characterization of Bridging and Bonding Social Capital", ***Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly***, 36 (1), 121 – 139

Coleman, James S. (1966), ***Equality of Educational Opportunity***, Washington: U.S. Department of Health, Education, and Welfare - Office of Education, <http://eric.ed.gov/PDFS/ED012275.pdf>, erişim tarihi: 04.01.2007

Coleman, James S. (1986), "Social Theory, Social Research and Theory of Action", ***American Journal of Sociology***, 91 (6), 1309 – 1335

Coleman, James S. (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", ***The American Journal of Sociology***, 94 (S1), 95 – 120

Coleman, James S. (1993a), "The Impact of Gary Becker's Work on Sociology", ***Acta Sociologica***, 36 (3), 169 – 179

Coleman, James S. (1993b), "The Rational Reconstruction of Society: 1992 Presidential Address", ***American Sociological Review***, 58 (1), 1 – 15

Coleman, James S. (1994), ***Foundations of Social Theory***, Cambridge: Belknap Press

- Colema, Marilyn & Ganong, L. (2002), "Resilience and Families", *Family Relations*, 51 (2), 101 – 102
- Conner, Kathleen R. & Rumelt, R.P. (1991), "Software Piracy: An Analysis of Protection Strategies", *Management Science*, 37 (2), 125 – 139
- Connin, Lawrence J. (1985), "On Di Quattro, "Rawls and Left Criticism", *Political Theory*, 13 (1), 138 – 141
- Crampton, Rosemary (1989), "Class Theory and Gender", *British Journal of Sociology*, 40 (4), 565 – 587
- Croll, Paul (2004), "Families, Social Capital and Educational Outcomes", *British Journal of Educational Studies*, 52 (4), 390 – 416
- Croninger, Robert & Lee, V.E. (2001), "Social Capital and Dropping Out of High Schools: Benefits to At-Risk Students of Teacher's Support and Guidance", *Teachers College Record*, 103 (4), 548 – 581
- Crosnoe, Robert (2004), "Social Capital and the Interplay of Families and Schools", *Journal of Marriage and Family*, 66 (2), 267 – 280
- Çakan, Işıl (2006), "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kamu Yönetiminin Modernleşmesi: Merkezileşme", *Amme İdaresi Dergisi*, 39 (4), 45 – 73
- Çaymaz, Birol (2005), "İstanbul'da Niğdeli Hemşeri Dernekleri", *European Journal of Turkish Studies*, 2, <http://www.ejts.org/document410.html>, erişim tarihi: 11.06.2007
- Çelik, Kezban (2008), "My State is My Father: Youth Unemployment Experiences under the Weak State Welfare Provisions of Turkey", *Journal of Youth Studies*, 11 (4), 429 – 444
- Çelik, Kezban & Lüküslü, D. (forthcoming), "Spotlighting a Silent Category of Young Females: Th Life Experiences of "House Girls" in Turkey", *Youth Society*, [DOI:10.1177/0044118X10391636](https://doi.org/10.1177/0044118X10391636)
- Dağlı, Süleyman (2006), "Özel Dershanelere Öğrenci Gönderen Velilerim Özel Dershaneler Hakkındaki Görüş ve Beklentileri: Kahramanmaraş Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş
- Das, Raju D. (2006), "Putting Social Capital in Its Place", *Capital and Class*, 30 (3), 65 - 92
- Davern, Michael (1997), "Social Networks and Economic Sociology: A Prospect Research Agenda for a More Complete Social Science", *American Journal of Economics and Sociology*, 56 (3), 287 – 302
- Davis, Mark (2007), *Gecekondu Gezegeni*, (çev. G. Koca), İstanbul: Metis Yayınları
- Dayıoğlu, Meltem (2006), "The Impact of Household Income on Child Labour in Urban Turkey", *Journal of Development Studies*, 42 (6), 936 – 956
- Deary, Ian & et.al. (2005), "Intergenerational Social Mobility and Mid-Life Status Attainment: Influences of Childhood Intelligence, Childhood Social Factors, and Education", *Intelligence*, 33 (5), 455 – 472

- De Beer, Paul & Koster, F. (2009), ***Sticking Together or Falling Apart? Solidarity in Era of Individualization and Globalization***, Amsterdam: Amsterdam University Press
- DeFilippis, James (2001), "The Myth of Social Capital in Community Development", ***Housing Policy Debate***, 12 (4), 781 – 806
- DeGarmo, David S. & Forgatch, M.S. & Martinez, C.R. (1999), "Parenting of Divorced Mothers as a Link between Social Status and Boys' Academic Outcomes: Unpacking Effects of Socioeconomic Status", ***Child Development***, 70 (5), 1231 – 1245
- Delaney, Carol (2001), ***Tohum ve Toprak: Türk Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji***, (çev. Somuncuoğlu, S. & Bora, A.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Dereli, Toker & Zeytinoğlu, I.U. (1993), "Public Sector Industrial Relations on the eve of Mass Privatization in Turkey", ***International Labour Review***, 132 (5/6), 689 – 702
- De Graf, Paul M. (1986), "Impact of Financial and Cultural Resources on Educational Attainment in Netherlands", ***Sociology of Education***, 59 (4), 237 – 246
- De Silva, Mary (2006), "Systematic Review of Methods used in Studies of Social Capital and Mental Health", ***Social Capital and Mental Health***, (eds. McKenzie, K. & Harpham, T.), London: Jessica Kingsley Publishers
- Devine, Fiona (1998), "Class Analysis and the Stability of Class Relations", ***Sociology***, 32 (1), 23 – 42
- Devine, Fiona (2004), ***Class Practices: How Parents Help Their Children Get Good Jobs***, West Nyack: Cambridge University Press
- Dhaouadi, Mahmoud (1990), "Ibn Khaldun: The Founding Father of Eastern Sociology", ***International Sociology***, 5 (3), 319 – 335
- Dianteill, Erwan (2005), "Pierre Bourdieu and Sociology of Religion: A Central and Peripheral Concern", ***After Bourdieu: Influence, Critique, Elaboration***, (eds. Swartz, D.L. & Zolberg, V.L.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 65 – 86
- Dinçer, Mehmet A. & Uysal, G. (2010), "Determinants of Student Achievement in Turkey", ***International Journal of Educational Development***, 30 (6), 592 – 598
- DiMaggio, Paul (1979), "Review: On Pierre Bourdieu", ***American Journal of Sociology***, 84 (6), 1460 – 1474
- Di Maggio, P. (1982), "Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on Grades of U.S. High School Students", ***American Sociological Review***, 47 (1), 189 – 201
- Dominguez, Silvia & Watkins, C. (2003), "Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital among African-American and Latin – American Low Income Mothers", ***Social Problems***, 50 (1), 111 – 135
- Downey, Douglas B. (1995), "When Bigger is not Better: Family Size, Parental Resources, and Children's Educational Performance", ***American Sociological Review***, 60 (5), 746 – 761

- Dubetsky, Alan (1976), "Kinship, Primordial Ties, and Factory Organization in Turkey: An Anthropological View", *International Journal of Middle East Studies*, 7 (3), 433 – 451
- Duben, Alan (2002a), "Türk Kentlerinde Aile ve Akrabalığın Önemi", *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Şimşek, L.), İstanbul: İletişim Yayınları, 67 – 101
- Duben, Alan (2002b), "Tarihsel Perspektiften Türk Aile ve Haneleri", *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Şimşek, L.), İstanbul: İletişim Yayınları, 105 – 142
- Duben, Alan (2002c), "Enformel Bir Ekonominin Rasyonelitesi: Adana ve Mersin'de Konut Edinme Süreci", *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Şimşek, L.), İstanbul: İletişim Yayınları, 39 -66
- Durlauf, Steven N. & Fafchamps, M. (2004), "Social Capital", *The Center for the Study of African Economies Working Paper Series*, paper:214, <http://www.bepress.com/csae/paper214>, erişim tarihi: 09.08.2007
- Eggens, Lilian & van der Werf, M.P.C. & Bosker, R.J. (2008), "The Influence of Personal Networks and Social Support on Study Attainment of Students in University Education", *Higher Education*, 55 (5), 553 – 573
- Ehlers-Flint, M.L. (2002), "Parenting Perceptions and Social Supports of Mothers with Cognitive Disabilities", *Sexuality and Disability*, 20 (1), 29 – 51
- Eisenstadt, Samuel N. (2007), *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*, (çev. Çoşkun, U.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Ekinci, Ergin C. (2005), "Türkiye'de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri", *Eğitim ve Bilim*, 34 (154), 119 – 133
- Emirgil, Burak F. (2008), "Emek Piyasası Perspektifinden Mesleki Eğitime Bakış: Meslek Lisesi Öğrencilerinin Piyasa Algısı Üzerine Bir Araştırma – Bursa Örneği", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa
- Erder, Sema (2001), *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Erder, Sema (2002), *Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması*, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı
- Erder, Sema (2006), *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Eriksen, Stein S. (2005), "The Politics of State Formation: Contradictions and Contiditions of Possibility", *The European Journal of Development Research*, 17 (3), 396 – 410
- Erikson, Robert & Goldthorpe, J.H. (1985), "Are American Rates of Social Mobility Exceptionally High? New Evidence on an Old Issue", *European Sociological Review*, 1 (1), 1-22
- Erikson, Robert & Goldthorpe, J.H. (1992), "The CASMIN Project and the American Dream", *European Sociological Review*, 8 (3), 283 – 305
- Erikson, Robert & et.al. (2005), "On Class Differentials in Education Attainment", *PNAS*, 102 (27), 9730 – 9733

- Erikson, Robert & Goldthorpe, J.H. & Porocarero, L. (2010), "Intergenerational Class Mobility and the Convergence Thesis: England, France and Sweden", *British Journal of Sociology*, 61(s1), 185 – 219
- Erman, Tahire (1998a), "Becoming Urban or Remaining Rural: The Views of Turkish Rural to Urban Migrants on the Integration Question", *International Journal of Middle East Studies*, 30 (4), 541 – 561
- Erman, Tahire (1998b), "The Impact on Migration on Turkish Rural Woman", *Gender and Society*, 12 (2), 146 – 167
- Erman, Tahire (2001a), "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", *Urban Studies*, 38 (7), 983 – 1002
- Erman, Tahire (2001b), "Rural Migrants and Patriarchy in Turkish Cities", *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (1), 118 – 133
- Erman, Tahire (2010), "Kent ve Gecekondu", *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (eds. Uğurlu, Ö. & et.al), İstanbul: Örgün Yayınları, 227 – 265
- Ersöz, Halis Y. (2008), "İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarının Gelişiminde Meslek Kuruluşlarının Rolü", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 57, 87 – 123
- Ertürk, Esin (2010), "Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü", *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, (der. Buğra,A.), İstanbul: İletişim Yayınları, 113 – 148
- Eserpek, Altan (1978), "Eğitimin Sosyo – Ekonomik Mobilitede Etkinliğini Sınırlandıran Faktörler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/4, 152 – 167
- Esping-Andersen, Gosta (1997), "Hybrid or Unique?: The Japanes Welfare State Between Europe and America", *Journal of European Social Policy*, 7 (3), 178 – 189
- Esping-Andersen, Gosta (2000a), "Social Indicators and Welfare Monitoring", *UNRISD Social Policy and Development Programme Working Paper, no.2*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.136.6364&rep=1&type=pdf> , erişim tarihi:04.06.2009
- Esping-Andersen, Gosta (2000b), "Welfare States without Work: The Impasse of Labour Shedding and Familialism in Continental European Social Policy", *Welfare State in Transition: National Adaptations in Global Economies*, (eds. Esping-Andersen,G.), London: Sage Pub., 66 – 87
- Esping-Andersen, Gosta (2006), *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press
- Evans, M.D.R. & et. al. (2010), "Family Scholarly Culture and Educational Success: Books and Schooling in 27 Nations", *Research in Social Stratification and Mobility*, 28 (2), 171 – 197
- Falk, Ian & Kilpatrick, S. (2000), "What is Social Capital? A Study of Interaction in Rural Community", *Sociologica Ruralis*, 40 (1), 87 – 110

- Farmer – Hinton (2008), "Social Capital and College Planning: Students of Color Using School Networks for Support and Guidance", *Education and Urban Society*, 41 (1), 127 – 157
- Farooq, Ghazi M.& Tuncer, B. (1974), "Fertility and Economic and Social Development in Turkey: A Cross – Sectional and Time Series Study", *Population Studies*, 28 (2), 263 -276
- Farr, James (2004), "Social Capital: A Conceptual History", *Political Theory*, 32 (1), 6 – 33
- Favell, Adrian (1993), "James Coleman: Social Theorist and Moral Philosopher?", *The American Journal of Sociology*, 99 (3), 590 – 613
- Fergusson, David M. & Horwood, L.J. & Boden, J.M. (2008), "The Transmission of Social Inequality: Examination of the Linkages between Family Socioeconomic Status in Childhood and Educational Achievement in Young Adult", *Research in Social Stratification and Mobility*, 26 (3), 277 – 295
- Field, John (2006), *Sosyal Sermaye*, (çev. Bilgen, B. & Şen, B.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Fine, Ben (1999), "The Developmental State is Dead – Long Live Social Capital?", *Development and Change*, 30 (1), 1-19
- Fine, Ben (2001), *Social Capital versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of The Millennium*, London: Routledge
- Flouri, Eirini & Hawkes, D. (2008), "Ambitious Mothers – Successful Daughters: Mothers' Early Expectations for Children's Education and Children's Earnings and Sense of Control in Adult Life", *British Journal of Educational Psychology*, 78 (3), 411 – 433
- Foley, Michael W. & Edwards, B. (1999), "Is It Time to Disinvest in Social Capital?", *Journal of Public Policy*, 19 (2), 141 – 173
- Forse, Michel (1999), "Social Capital and Status Attainment in Contemporary France", *The Tocqueville Review*, 20 (1), 59 – 81
- Foster, Philip (1977), "Education and Social Differentiation in Less Developed Countries", *Comparative Education Review*, 21 (2/3), 211 – 229
- Francis, Becky & Archer, L. (2005), "British – Chinese Pupils' and Parents' Construction of Value of Education", *British Educational Research Journal*, 31 (1), 89 – 108
- Fukuyama, Francis (1998), *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, (çev. Buğdaycı, A.), Ankara: İş Bankası Yayınları
- Fukuyama, Francis (2001), "Social Capital, Civil Society and Development", *Third World Quarterly*, 22 (1), 7 – 20
- Fukuyama, Francis (2009), *Büyük Çözülme: İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, (çev. Kaya, H.), İstanbul: Profil Kitap
- Fulighni, A.J. & Petersen, S. (2002), "Family Obligation and the Transition to Young Adulthood", *Developmental Psychology*, 38 (5), 856 – 868

- Funk, Rainer (2006), *Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi*, (çev. Tanyeri, Ç.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Furstenberg, Frank F. & Hughes, M.E. (1995), "Social Capital and Successful Development among At-Risk Youth", *Journal of Marriage and Family*, 57 (3), 580 – 592
- Gamarnikov, Eva & Green, A. (1999a), "Developing Social Capital: Dilemmas, Possibilities and Limitations in Education", *Tackling Disaffection and Social Exclusion: Education Perspectives and Policies*, (edit. Hayton, A.), London: Kogan Page Limited, 46 – 64
- Gamarnikov, Eva & Green, A. (1999b), "The Third Way and Social Capital: Education Action Zones and a New Agenda for Education, Parents and Community?", *International Studies in Sociology of Education*, 9 (1), 3 – 22
- Gandara, Patricia (1994), "Choosing Higher Education: Educationally Ambitious Chicanos and the Path to Social Mobility", *Education Policy Analysis*, 2 (8), 1 – 43
- Ganzeboom, Harry B.G. & Luijckx, R. & Treiman, D.J. (1989), "Intergenerational Class Mobility in Comparative Perspective", *Research in Social Stratification and Mobility*, 8 (1), 3 – 84
- Garip, Filiz (2008), "Social Capital and Migration: How Similar Resources Lead to Divergent Outcomes", *Demography*, 45(3), 591 – 617
- Gazeley, Louise (2010), "The Role of School Exclusion Processes in the Re-Production of Social and Educational Disadvantage", *British Journal of Educational Studies*, 58 (3), 293 – 309
- Gazeley, Louise (2011), "The Impact of Social Class on Parent- Professional Interaction in School Exclusion Processes: Deficit or Disadvantage?", *International Journal of Inclusive Education*, <http://dx.doi.org/10.1080/13603116.2010.489121>, erişim tarihi: 09.07.2011, 1-15
- Georgas, James (2010), "Functional Relationship in the Nuclear and Extended Family: A 16 – Culture Study", *International Journal of Psychology*, 36 (5), 289 – 300
- Gesthuizen, Maurice & van der Meer, T. & Scheepers, P. (2008), "Education and Dimensions of Social Capital: Do Education Effects Differ due to Educational Expansion and Social Security Expenditure?", *European Sociological Review*, 24 (5), 617 – 632
- Geys, Benny & Murdoch, Z. (2008), "How to Make Head or Tail of Bridging and Bonding?: Addressing the Methodological Ambiguity", *The British Journal of Sociology*, 59 (3), 435 – 454
- Gilleard, Christopher J. & Gürkan, A. A. (1987), "Socioeconomic Development and Status of Elderly Men in Turkey: A Test of Modernization", *The Journal of Gerontology*, 42 (4), 353 – 357
- Gillies, Val (2005), "Raising the Meritocracy: Parenting and the Individualization of Social Class", *Sociology*, 39 (5), 835 – 853
- Gleason, Philip & Dynarski, M. (1998), "Do We Know Whom to Serve? Issues Using Risk Factors to Identify Dropouts", <http://www.mathematica-mpr.com/publications/pdfs/dod-risk.pdf>, erişim tarihi: 04.11.2009

- Go, Julian (2008), "Global Fields and Imperial Forms: Field Theory and British and American Empires", ***Sociological Theory***, 26 (3), 201 – 229
- Gofen, Anat (2009), "Family Capital: How First – Generation Higher Education Students Break the Intergenerational Cycle", ***Family Relations***, 58 (1), 104 – 120
- Goldthorpe, John (1996), "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment", ***The British Journal of Sociology***, 47 (3), 481 – 505
- Goldthorpe, John (2000), ***On Sociology: Numbers, Narratives, and Integration of Research and Theory***, New York: Oxford University Press
- Goldthorpe, John (2007), "Cultural Capital: Some Critical Observations", ***Sociologica***, 2/2007, 1- 23
- Goldthorpe, John & Jackson, M. (2008), "Education – Based Meritocracy: The Barriers to its Realisation", ***Social Class: How Does it Work?***, (edit. Lareau, A. & Conley, D.), New York: Russell Sage Foundation, 93 – 117
- Gonzalez, Kenneth P. & Stoner, C. & Jovel, J.E. (2003), "Examining the Role of Social Capital in Access to College for Latinas: Toward College Opportunity Framework", *Journal of Hispanic Higher Education*, 2 (1), 146 – 170
- Göker, Emrah (2007), "Ekonomik İndirgemecilik Mi Dediniz?", ***Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*** (eds. Çeğin, G. & Göker, E. & Arlı, A. & Tatlıcan, Ü.), İstanbul: İletişim Yayınları, 277 - 302
- Göksel, İdil (2008), "Determinants of School Attainment in Turkey and the Impact of the Extension of Compulsory Education", <http://ecomod.org/files/papers/688.pdf> ,erişim tarih: 29.06.2009
- Göle, Nilüfer (1998), ***Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimlerden Yenilikçi Seçkinlere***, İstanbul: Metis Yayınları
- Granovetter, Mark S. (1973), "The Strength of Weak Ties", ***American Journal of Sociology***, 78 (6), 1360 – 1380
- Granovetter, Mark S. (1985), "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", ***The American Journal of Sociology***, 91 (3), 481 – 510
- Granovetter, Mark S. (1988), "The Sociological and Economical Approaches to Labor Market Analysis: A Social Structural View", ***Industries, Firms and Jobs: Sociological and Economical Approaches***, (eds. Farkas,G. & England P.), New York: Plenum Press
- Gray, Mia & et. al (2007), "Networks of Exclusion: Job Segmentation and Social Networks in the Knowledge Economy", ***Equal Opportunities International***, 26 (2), 144 – 161
- Greeley, Andrew (1997), "Coleman Revisited: Religious Structure as a Source of Social Capital", ***The American Behavioral Scientist***, 40 (5), 587 – 594
- Grenfell, Michael (2007), "Interest", ***Pierre Bourdieu: Key Concept***, (eds. Grenfell, M.), Durham: Acumen Pub., 153 - 170

Grootaert, Christiaan (1998), "Social Capital: The Missing Link?", **The World Bank Social Development Department Social Capital Working Paper Series**, No:3

Grootaert, Christiaan & et.al. (2004), "Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire", **The World Bank Working Paper**, No. 18, Washington D.C.: The World Bank Press

Grootaert, Christiaan & Van Bastelaer, T. (2002), **Social Capital: A Multidisciplinary Tool for Practitioners**, Washington DC: World Bank

Guiso, Luigi & Sapienza, P. & Zingales, L. (2000), "The Role of Social Capital in Financial Development", **National Bureau of Economic Research (NBER) Working Papers**, No.7563, <http://www.nber.org/papers/w7563.pdf>, erişim tarihi: 17.04.2007

Gültekin – Karakaş, Derya (2009), **Hem Hasımız, Hem Hısımız: Türkiye Finans Kapitalinin Dönüşümü ve Banka Reformu**, İstanbul: İletişim Yayınları

Gündüz – Hoşgör, Ayşe & Smits, J. (2008), "Variation in Labor Market Participation of Married Women in Turkey", **Women's Studies International Forum**, 31 (2), 104 – 107

Güneş, İhsan (2009), **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı: 1920 – 1923**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Güneş – Ayata, Ayşe (1993), "Geleneksel ve Modern Dayanışma", **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, (eds. Gökçe, B.), Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 251 – 341

Güneş – Ayata, Ayşe (1996), "Solidarity in Urban Turkish Family", **Turkish Families in Transition**, (eds. Rasuly-Paleczek), 98 – 113

Gürüz, Kemal (2008), **Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Hagan, Jacqueline M. (1998), "Social Networks, Gender, and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints", **American Sociological Review**, 63 (1), 55 – 67

Hagan, John & MacMillan, R. & Wheaton, B. (1996), "New Kid in Town: Social Capital and the Life Course Effects of Family Migration on Children", **American Sociological Review**, 61 (3), 368 – 385

Hall, Peter A. (1999), "Social Capital in Britain", **British Journal of Political Science**, 29 (3), 417 – 461

Hango, Darcy (2007), "Parental Involvement in Childhood and Educational Qualifications: Can Greater Parental Involvement Mediate the Effects of Socioeconomic Disadvantage?", **Social Science Research**, 36 (4), 1371 – 1390

Hansen, Marianne N. (2001), "Closure in an Open Profession: The Impact of Social Origin on the Educational and Occupational Success of Graduates of Law in Norway", **Work, Employment & Society**, 15 (3), 489 – 510

Hansen, Marianne N. (2008), "Rational Action Theory and Educational Attainment: Changes in Impact of Economic Resources", **European Sociological Review**, 24(1), 1-17

- Harker, Richard K. (1984), "On Reproduction, Habitus and Education", *British Journal of Sociology of Education*, 5 (2), 117 – 127
- Harper, Shaun R. (2008), "Realizing the Intended Outcomes of Brown: High Achieving American Male Undergraduates and Social Capital", *American Behavioral Scientist*, 51 (7), 1030 – 1053
- Harris, Dan & Moore, M. & Schmitz, H. (2009), "Country Classifications for a Changing World", *Institute of Development Studies at University of Sussex (IDS) Working Paper*, 326, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.20400209.2009.00326.2.x/pdf>, erişim tarihi: 09.03.2010
- Harriss, John (2002), *Depoliticizing Development: The World Bank and Social Capital*, London: Anthem Press
- Hauser, Robert M. & et. al. (2000), "Occupational Status, Education, and Social Mobility in the Meritocracy", *Meritocracy and Economic Inequality*, (eds. Arrow, K. & Bowles, S. & Darlauf, S.), New Jersey: Princeton University Press, 179 – 229
- Haveman, Robert & Smeeding, T. (2006), "The Role of Higher Education in Social Mobility", *Future of Children*, 16 (1), 1 – 26
- Hayami, Yujiro & Godo, Y. (2005), *Development Economies to the Wealth of Nations*, New York: Oxford University Press
- Helliwell, John F. & Putnam, R.D. (2004), "The Social Context of Well-Being", *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 359 (1449), 1435 – 1446
- Hemmasi, Mohammad & Prorok, C.V. (2002), "Women's Migration and Quality of Life in Turkey", *Geoforum*, 33 (3), 399 – 411
- Heper, Metin (2006), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, (çev. Soyarı, N.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Herreros, Francisco (2004), *Problem of Forming Social Capital: Why Trust?*, Gordonsville: Palgrave MacMillan
- Hero, Rodney E. (2003) "Social Capital and Racial Inequality in America", *Perspective on Politics*, 1 (1), 113 – 122
- Heyneman, Stephen P. & Loxley, W.A. (1983), "The Effect of Primary-School Quality on Achievement Across Twenty-nine High and Low Income Countries", *American Journal of Sociology*, 88 (6), 1162-1194
- Higgins, Monica C. (2001), "Changing Careers: The Effects of Social Context", *Journal of Organizational Behavior*, 22 (6), 595 – 618
- Hoffer, Thomas & Greeley, A.M. & Coleman, J.S. (1985), "Achievement Growth in Public Schools", *Sociology of Education*, 58 (2), 74 – 97
- Hogg, Katie & Gray, T. & Brown, N. (forthcoming), "Crisis Within Social Capital? The Negative Impact on Natural Resources of Tension between Household and Community Social Capital in a Migrant Ladino Enclave on Utila", *Society and Natural Resources*, <http://dx.doi.org/10.1080/08941920.2011.561519>, 1-13, erişim tarihi: 02.08.2011

Holt, Douglas B. (1997), "Distinction in America? Recovering Bourdieu's Theory of Tastes from its Critics", *Poetics*, 25 (2/3), 93 – 120

Honig, Benson (1998), "What Determines Success? Examining the Human, Financial and Social Capital of Jamaican Microentrepreneurs", *Journal of Business Venturing*, 13 (5), 371 – 394

Horkheimer, Max (2005), "Otorite ve Aile", *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (çev. Tüzel, M.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Horvat, E.M. & Weininger, E.B. & Lareau, A. (2003), "From Social Ties to Social Capital: Class Differences in the Relations between Schools and Parent Networks", *American Educational Research Journal*, 40 (2), 319 – 351

Houston, Aletha C. & Rosenkrantz – Aronson, S. (2005), "Mothers' Time with Infant and Time in Employment as Predictors of Mothers – Child Relationship and Children's Early Development", *Child Development*, 76 (2), 467 – 482

Höllinger, Franz & Heller, M. (1990), "Kinship and Social Networks in Modern Societies: A Cross-Cultural Comparison among Seven Nations", *European Sociological Review*, 6 (2), 103 – 124

Huang, Lihong (2009), "Social Capital and Student Achievement in Norwegian Secondary Schools", *Learning and Individual Differences*, 19 (2), 320 – 325

Huizinga, Johan (2006), *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (çev. Kılıçbay, M.A.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Huntington, Samuel P. (1971), "The Change to Change: Modernization, Development, and Politics", *Comparative Politics*, 3 (3), 283 – 322

Israel, Glenn D. & Beaulieu, L.J. & Hartless, G. (2001), "The Influence of Family and Community Social Capital on Educational Achievement", *Rural Sociology*, 66 (1), 43 – 68

Işık, Oğuz & Pınarcıoğlu, M.M. (2005), *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları - Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları

İdemen, Beril (2008), "Sosyal Köken, Habitus ve Eğitim: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramı", *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, (eds. Yentürk, N. & Kurtaran, Y. & Nemutlu, G.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 419 – 444

İnal, Hüseyin (2008), *Eğitim ve İdeoloji*, İstanbul: Kalkedon Yayınları

İnalçık, Halil (1964), "The Nature of Traditional Society: Turkey", *Political Modernization in Japan and Turkey*, (eds. Ward, R.E. & Rustow, D.), Princeton: Princeton University Press, 42 – 63

İşler, Ozan (2011), "Anaakım İktisadın Temelden Eleştirisine Doğru: Gizli Varsayımların Somutlaşması Üzerine", *İktisadi Felsefeyle Düşünmek*, (eds. Yılmaz, F. & İşler, O.), İstanbul: İletişim Yayınları

Jaeger, Mads M. & Holm, A. (2007), "Does Parents Economic, Cultural, and Social Capital Explain the Social Class Effect on Educational Attainment in Scandinavian Mobility Regime?", *Social Science Research*, 36 (2), 719 – 744

- Jencks, Cristopher & Crouse, J. & Mueser, P. (1983), "The Wisconsin Model of Status Attainment: A National Replication with Improved Measured of Ability and Aspiration", ***Sociology of Education***, 56 (1), 3 – 19
- Jenkins, Richard (1982), "Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism", ***Sociology***, 16 (2), 270 – 281
- Jenkins, Craig J. (1983), "Resource Mobilization Theory and Study of Social Movements", ***Annual Review of Sociology***, 9, 527 – 553
- Jensen, Peter & Nielsen, H.S. (1997), "Child Labour or School Attendance: Evidence from Zambia", ***Journal of Population Economics***, 10 (4), 407 – 424
- Jones, F.L. (1992), "Common Social Fluidity: A Comment on Recent Criticisms", ***European Sociological Review***, 8 (2), 233 – 237
- Johnston, Gordon & Percy – Smith, J. (2003), "In Search of Social Capital", ***Policy & Politics***, 31 (3), 321 – 334
- Kadushin, Charles (2004), "Too Much Investment in Social Capital", ***Social Networks***, 26 (1), 75 – 90
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1982), "Sex Role, Value of Children and Fertility in Turkey", ***Sex Roles, Family and Community in Turkey***, (eds. Kağıtçıbaşı,Ç. & Sunar,D.), Bloomington: Indiana University Turkish Studies
- Kalaycıoğlu, Sibel (2006), "Dynamics of Poverty in Turkey: Gender, Rural / Urban Poverty, Social Networks and Reciprocal Survival Strategies", ***Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean Area: Trends, Policies, and Welfare Prospects in the New Millennium***, (eds. Patmesidou, M. & Papatheodorou, C.), London: ZED Books, 218 – 247
- Kalaycıoğlu, Sibel & Rittersberger – Tılıç, H. (2000), "Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers within Migrant Families in Turkey", ***Ageing and Society***, 20 (5), 523 – 542
- Kan, Man Y. & Gershuny, J. (2006), "Human Capital and Social Position in Britain: Creating Measure of Wage Earning from BHPS Data", ***ISER Working Paper***, 2006-3, Colchester: University of Essex, <http://www.iser.essex.ac.uk/publications/working-papers/iser/2006-03.pdf>, erişim tarihi:11.11.2009
- Kandiyoti, Deniz (1999), "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesinde Eksik Kalan Boyutlar", ***Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik***, (eds. Bozdoğan, S. & Kasaba, R.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 99 – 117
- Kaplan, İsmail (2005), ***Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi***, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kaplan, Sam (2006), ***The Pedagogical State: Education and the Politics of National Culture in Post-1980 Turkey***, California: Stanford University Press
- Karaömerlioğlu, Asım (1998), "The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey", ***Middle Eastern Studies***, 34 (4), 67 – 91
- Karataş, Cevat (2001), "Privatization in Turkey: Implementation, Politics of Privatization and Performance Result", ***Journal of International Development***, 13 (1), 93 – 121

Karpat, Kemal (2003), *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, (çev. A. Sönmez), Ankara: İmge Kitabevi

Karpat (2009), “Yapısal Değişim, Modernleşme Sürecinin Aşamaları ve Türk Siyasetinde Sosyal Grupların Rolü”, *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, (çev. Ayas, G.), 23 – 120

Kasaba, Reşat (1999), “Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (eds. Bozdoğan, S. & Kasaba, R.) (çev. Elhüseyni, N.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 12 - 28

Katsillis, John & Rubinson, R. (1990), “Cultural Capital, Student Achievement, and Educational Reproduction: The Case of Greece”, *American Sociological Review*, 55 (2), 270 – 279

Kavuran, Tamer (2004), “Resim-İş Öğretmenliği Anabilim Dallarına Özel Yetenek Sınavları ile Öğrenci Alınırken Karşılaşılan Sorunlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003/2004, 159 – 179

Kay, Fiona M. & Bernard, P. (2007), “The Dynamics of Social Capital: Who Wants to Stay in If Nobody is Out?”, *Social Capital, Diversity and the Welfare State*, (eds. Kay, F.M. & Johnston R.), Vancouver: UBC Press

Kaya, Gökhan (2008), “Family School and Neighbourhood Influences on the Educational Attainment of Youth: Güzelyaka Case Study”, *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara

Kazamias, Andreas (1966), *Education and the Quest for Modernity in Turkey*, Chicago: University of Chicago Press

Kazak, Anne E. & Marvin, R.S. (1984), “Differences, Difficulties and Adaptation: Stress and Social Networks in Families with a Handicapped Child”, *Family Relations*, 33 (1), 67 – 77

Keep, Ewart & Mayhew, K. (2004), “The Economic and Distributional Implications of Current Policies on Higher Education”, *Oxford Review of Economy Policy*, 20 (2), 298 – 314

Keyder, Çağlar (1989), “Social Structure and the Labor Market in Turkish Agriculture”, *International Labour Review*, 128 (6), 731 – 734

Keyder, Çağlar (2004), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları

Keyder, Çağlar (2005), “Globalization and Social Exclusion in Istanbul”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (1), 124 – 134

Keyder, Çağlar & Aksu – Koç, A. (1988), “External Labour Migration from Turkey and Its Impact”, *International Development Research Center (IDRC) Manuscript Report*, no.185e, <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/9264/1/7867.pdf>, erişim tarihi: 14.06.2011

Khalifa, Muhammad (2010), “Validating Social and Cultural Capital at Hyperghettoized At-Risk Students”, *Education and Urban Society*, 42 (5), 620 – 646

Kıray, Mübeccel (1982), “Changing Patterns of Patronage: A Study in Structural Change”, *Sex Roles, Family, and Community in Turkey*, (eds. Kağıtçıbaşı, Ç.), Bloomington: Indiana University of Turkish Studies, 269 – 293

- Kıray, Mübeccel (1999a), "Türk Toplumunda Yapısal Değişme", **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 327 – 341
- Kıray, Mübeccel (2000), Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Kırmızı, Abdülhamit (2007), **Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi 1895 – 1908**, İstanbul: Klasik Yayınları
- Kim, Dongno (1990), "The Transformation of Familism in Modern Korean Society: From Cooperation to Competition", **International Sociology**, 5 (4), 409 – 425
- Kim, Doo H. & Schneider, B. (2005), "Social Capital in Action: Alignment of Parental Support in Adolescents' Transition to Postsecondary Education", **Social Forces**, 84 (2), 1181 - 1206
- Kim, Ji- Young (2005), "Bowling Together Isn't a Cure All: The Relationship between Social Capital and Political Trust in South Korea", **International Political Science Review**, 26 (2), 193 – 213
- Kim, Youngmi & Sherraden M. (2011), "Do Parental Assets Matter for Children's Educational Attainment?: Evidence from Mediation Tests", **Children and Youth Services Review**, 33 (6), 969 – 979
- Knack, Stephen & Keefer, P. (1997), "Does Social Capital Have an Economic Payoff?: A Cross- Country Investigation", **The Quarterly Journal of Economics**, 112 (4), 1251 – 1288
- Kocayörük, Ercan & Hatipoğlu-Sümer, Z. (2009), "Baba Katılım Eğitiminin Aile İşlevlerine ve Ergenlerin Akran İlişkilerine Etkisi", **Eğitimde Kuram ve Uygulama**, 5 (1), 3-17
- Komsuoğlu, Ayşegül (2009), "Birimiz Hepimiz, Hepimiz Birimiz için mi? Dağınık bir Siyasetin Topluma Sunduğu Elde Kalan Tutkal: Klientalist Ağlar", **Toplum ve Bilim**, 116, 21 – 54
- Kongar, Emre (1996), "İzmir: Kentsel Ailenin Değişme Eğilimleri", **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 21 – 103
- Koo, Hagen (1976), "Small Entrepreneurship in a Developing Society: Patterns of Labor Absorption and Social Mobility", **Social Forces**, 54 (4), 775 – 787
- Kopczynski, Mary (2009), "Robin Hood Versus the Bullies: Software Piracy and Developing Countries", **69th Annual Nathan Burkan Memorial Competition American Society of Composers, Authors and Publishers (ASCAP) submission**, http://works.bepress.com/mary_kopczynski/2, erişim tarihi:24.07.2010
- Korkmaz, Ayşe (2000), "Yüksek Öğretim Gençliğinin Problemleri", **Milli Eğitim Dergisi**, 145, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/145/1.htm> , erişim tarihi: 19.04.2009
- Kotaman, Hüseyin (2008), "Türk Ana Babalarının Çocuklarının Eğitim ve Öğretimlerine Katılım Düzeyleri", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 21 (1), 135 – 149
- Köymen, Oya (2008), **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar**, İstanbul: Yordam Kitap
- Kulakaç, Özen & et.al. (2006), "An Analysis of the Motherhood Concept in Employed Women in South Turkey", **Social Behavior and Personality**, 34 (7), 837 – 852

- Kurtoğlu, Ayça (2004), *Hemşerilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Lai, Gina & Lin, N. & Yeung, S.Y. (1998), "Network Resources, Contact Resources and Status Attainment", *Social Networks*, 20 (2), 159 – 178
- Lake, Ronald L. & Huckfeldt, R. (1998), "Social Capital, Social Networks, and Political Participation", *Political Psychology*, 19 (3), 567 – 584
- LaRossa, Ralph (1988), "Fatherhood and Social Change", *Family Relations*, 37 (4), 451 – 457
- Lane, Jeremy F. (2006), *Bourdieu's Politics: Problems and Possibilities*, Oxon: Routledge
- Lansing, David (2009), "The Spaces of Social Capital: Livelihood Geographies and Marine Conservation in the Cayos Cochinos Marine Protected Area, Honduras", *Journal of Latin American Geography*, 8 (1), 29 – 54
- Lareau, Annette & Weininger, E.B. (2004), "Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment", *After Bourdieu: Influence, Critique*, Elaboration, (eds. Swartz, D. L. & Zolberg, V.L.), New York: Kluwer Academic Publishers, 105 – 144
- Larsen, Larissa & et. al (2004), "Bonding and Bridging: Understanding the Relationship between Social Capital and Civic Action", *Journal of Planning Education and Research*, 24 (1), 64 – 77
- Lasch, Cristopher (2006), *Narsisizm Kültürü*, (çev.Öztürk, S. & Yolsal, Ü.H.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Lebaron, Frédéric (2008), "Pierre Bourdieu: Economic Model against Economism", *After Bourdieu: Influence, Critique*, Elaboration, (eds. Swartz, D. L. & Zolberg, V.L.), New York: Kluwer Academic Publishers, 87 – 101
- Lee, Sunhwa & Brinton, M.C. (1996), "Elite Education and Social Capital. The Case of South Korea", *Sociology of Education*, 69 (3), 177 – 192
- Leira, Arnlaug (2004), "Post – Industrial Families: New Forms of Bonding?", *Solidarity Between the Sexes and the Generations: Transformations in Europe*, (eds. Knijn, T. & Komter, A.), 185 - 200
- Leonard, Madeleine (2000), "Coping Strategies in Developed and Developing Countries: The Workings of the Informal Economy", *Journal of International Development*, 12 (8), 1069 – 1085
- Levi, Margaret (1996), "Social and Unsocial Capital: A Review Essay of Robert Putnam's Making Democracy Work", *Politics and Society*, 24 (1), 45 – 55
- Levin, Irene & Trost, J. (1992), "Understanding the Concept of Family", *Family Relations*, 41 (3), 348 – 351
- Lewis, Gwendolyn (1981), "Mothers' and Fathers' Aspirations for Schooling: Contrasts between Daughters and Sons", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 8 (1/2), 453 – 486

- Lewis, Bernard (2009), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Turna, B.B.), Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Lewis, Jenny M. (2009), *Connecting and Cooperating: Social Capital and Public Policy*, Sydney: UNSW Press
- Li, Yaojun & Savage, M. & Warde, A. (2008), "Social Mobility and Social Capital in Contemporary Britain", *The British Journal of Sociology*, 59 (3), 391 – 411
- Lin, Nan (1999), "Social Networks and Status Attainment", *Annual Review of Sociology*, 25, 467 – 487
- Lin, Nan (2000), "Inequality in Social Capital", *Contemporary Sociology*, 29 (6), 785 – 796
- Lin, Nan (2001), *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge: Cambridge University Press
- Lipset, Seymour M. & Bendix, R. (1959), *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley: University of California Press
- Little, K. (1995), "Factors that Influence the Decision to Attend College", *California State University, Department of Social Work*, Unpublished PhD. Dissertation
- Lloyd, Cynthia B. & Blanc, A.K. (1996), "Children's Schooling in Sub-Saharan Africa: The Role of Fathers, Mothers, and Others", *Population and Development Review*, 22 (2), 265-298
- Lochner, Kimberly & Kawachi, I. & Kennedy, B.P. (1999), "Social Capital: A Guide to its Measurement", *Health & Place*, 5 (4), 259 – 270
- Lohfink, Mandy M. & Paulsen, M.B. (2005), "Comparing the Determinants of Persistence for First Generation and Continuing Generation Students", *Journal of College Student Development*, 46 (4), 409 – 428
- Lokshin, Michael M. & Yemtsov, R. (2001), "Household Strategies for Coping Poverty and Social Exclusion in Post- Crisis Russia", *World Bank Policy Research Working Paper*, No.2556, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=632623, erişim tarihi: 21.04.2009
- Lomnitz, Larissa A. & Perez – Lizaur, M. (1984), "Dynastic Growth and Survival Strategies: The Solidarity of Mexican Grand – Families", *Kinship Ideology and Practice in Latin America*, (eds. Smith, R.T.), Chapel Hill: University of North Carolina Press, 181 – 195
- Longwell-Grice, Rob & Longwell- Grice, H. (2008), "Testing Tinto: How do Retention Theories Work for First Generation Working-Class Students?", *Journal of College Student Retention*, 9 (4), 407 – 420
- Lyon, Fergus (2000), "Trust, Networks and Norms: The Creation of Social Capital in Agricultural Economies in Ghana", *World Development*, 28 (4), 663 – 681
- MacDonald, John S. & MacDonald, L.D. (1964), "Chain Migration Ethnic Neighborhood Formation and Social Networks", *Milbank Memorial Fund Quarterly*, 42 (1), 82 – 97
- Magnarella, Paul J. (1974), *Tradition and Change in Turkish Town*, Cambridge: Schenkman Publishing

Maksudyan, Nazan (2007), **Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi: 1925 – 1939**, İstanbul: Metis Yayınları

Mann, Susan A. & et.al. (1997), “Paradigm Shifts in Family Sociology? Evidence from Three Decades of Family Textbooks”, **Journal of Family Issues**, 18 (3), 315 – 349

Marks, Gary N. (2010), “Meritocracy, Modernization and Students’ Occupational Expectations: Cross – National Evidence”, **Research in Social Stratification and Mobility**, 28 (3), 275 – 289

Mardin, Şerif (2000), “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Şerif Mardin Bütün Eserleri – 6**, (der. Türköne, M. & Önder, T.), İstanbul: İletişim Yayınları

Mardin, Şerif (2003), **Din ve İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları

Mardin, Şerif (2004), “Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü”, **Türk Modernleşmesi: Şerif Mardin Bütün Eserleri – 9**, (der. Türköne, M. & Önder, T.), İstanbul: İletişim Yayınları

Mardin, Şerif (2005), “Operasyonel Kodlarda Süreklilik, Kırılma ve Yeniden İnşa: Dün ve Bugün Türk İslami İstisnacılığı”, **Doğu – Batı**, 8 (31), 29 – 52

Mardin, Şerif (2007), **Bedüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim**, (çev. Çulhaoğlu, M.), İstanbul: İletişim Yayınları

Martin, Douglas N. (2010), “Social Class and Elite University Education: A Bourdieusian Analysis”, **Unpublished PhD. Dissertation, Sociology in the Graduate School of Duke University**, http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2471/D_Martin_Nathan_a_201005.pdf?sequence=1, erişim tarihi: 21.12.2010

Marsden, Peter V. & Hurlbert, J.S. (1988), “Social Resources and Mobility Outcomes: A Replication and Extension”, **Social Forces**, 66 (4), 1038 – 1059

Martin, Nathan D. (2009), “Quantifying Social Class: A Latent Clustering Approach”, **Quantifying Theory: Pierre Bourdieu**, (eds. Robson, K. & Sanders, C.), New York: Springer, 161 – 173

Marx, Karl (2008), **Grundrisse: Ekonomi Politüğün Eleştirisi için Ön Çalışma**, (çev.& haz. Nişanyan, S.), İstanbul: Birikim Yayınları

Massey, Douglas S. (1990), “Social Structure, Household Strategies, and Cumulative Causation of Migration”, **Population Index**, 56 (1), 3 – 36

Mazumdar, Dipak (1987), “Rural – Urban Migration in Developing Countries”, **Handbook of Regional and Urban Economics, vol. II**, (eds. Mills, E.S.), Amsterdam: North Holland – Elsevier, 1097 – 1128

McCarron, Graziella P. & Inkelas, K.K. (2006), “The Gap between Educational Aspirations and Attainment for First – Generation College Students and Role of Parental Involment”, **Journal of College Student Development**, 47 (5), 534 – 549

McClenaghan, Pauline (2000), “Social Capital: Exploring Theoretical Foundations of Community Development Education”, **British Educational Research Journal**, 26 (5), 565 – 582

- McDonald, Steve & Elder, G.H. (2006), "When Does Social Capital Matter? Non-Searching for Jobs across the Life Course", *Social Forces*, 85 (1), 521 – 549
- Mc Kinlay, John B. (1973), "Social Networks, Lay Consultation and Help – Seeking Behavior", *Social Forces*, 275 – 292
- Mc Nay, Lois (1999), "Gender, Habitus and the Field: Pierre Bourdieu and Limits of Reflexivity", *Theory, Culture and Society*, 16 (1), 95 – 117
- Mc Neal, Ralph B. (1999), "Parental Involvement as Social Capital: Differential Effectiveness on Science Achievement, Truancy, and Dropping Out", *Social Forces*, 78 (1), 117 – 144
- Mc Neal, Ralph B. (2001), "Differential Effects of Parental Involvement on Cognitive and Behavioral Outcomes by Socioeconomic Status", *The Journal of Socio-Economics*, 30 (2), 171 – 179
- Migue, Jean-Luc & Bélanger, G. (1974), "Toward a General Theory of Managerial Discretion", *Public Choice*, 17 (1), 27 – 47
- Misztal, Barbara A. (2000), *Informality: Social Theory and Contemporary Practice*, London: Routledge
- Mitchell, Andrew D. & Bossert, T.J. (2007), "Measuring Dimensions of Social Capital: Evidence from Surveys in Poor Communities in Nicaragua", *Social Science and Medicine*, 64 (1), 50 -63
- Mitchell, Timothy (1990), "Everyday Metaphor of Power", *Theory and Society*, 19(5), 545-577
- Moore, Robert (2007), "Capital", *Pierre Bourdieu: Key Concept*, (eds. Grenfell, M.), Durham: Acumen Pub., 101 – 118
- Morgan, Stephen L. & Sorensen, A.B. (1999), "Parental Networks, Social Closure, and Mathematic Learning: A Test of Coleman's Social Capital Explanation of School Effects", *American Sociological Review*, 64 (5), 661 – 681
- Morgil, İnci & Yılmaz, A. & Geban, Ö. (2001), "Özel Dershanelerin Üniversiteye Girişte Öğrenci Başarısına Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 86 – 96
- Morrow, Virginia (1999), "Conceptualising Social Capital in Relation to the Well-Being of Children and Young People: A Critical Review", *The Sociological Review*, 47 (4), 744 – 765
- Moser, Caroline O.N. (1998), "The Asset Vulnerability Framework: Reassessing Urban Poverty Reduction Strategies", *World Development*, 26 (1), 1-19
- Mouw, Ted (2003), "Social Capital and a Finding Job", *American Sociological Review*, 68 (6), 868 – 898
- Mouw, Ted (2006), "Estimating the Causal Effect of Social Capital: A Review of Recent Research", *Annual Review of Sociology*, 32, 79 – 102
- Muller, Chandra (1995), "Maternal Employment, Parent Involvement, and Mathematics Achievement among Adolescents", *Journal of Marriage and Family*, 57 (1), 85 – 100

Munro, John M. (1974), "Migration in Turkey", *Economic Development and Cultural Change*, 22 (4), 634 – 653

Myles, John F. (2004), "From Doxa to Experience: Issues in Bourdieu's Adaptation of Husserlian Phenomenology", *Theory, Culture and Society*, 21 (2), 91 – 107

Naidoo, Rajani (2004), "Fields and Institutional Strategy: Bourdieu on Relationship between Higher Education, Inequality and Society", *British Journal of Sociology of Education*, 25 (4), 457 – 471

Narayan, Deepa (1997), *Voices of the Poor: Poverty and Social Capital in Tanzania*, New York: World Bank Publications

Narayan, Deepa & Cassidy, M.F. (2001), "A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory", *Current Sociology*, 49 (2), 59 – 102

Nash, Roy (2004), Equality of Educational Opportunity: In Defence of a Traditional Concept", *Educational Philosophy and Theory*, 36 (4), 361 – 377

Nash, Roy (2010), *Explaining Inequalities in School Achievement: A Realist Analysis*, (eds. Lauder, H.), Farnham: Ashgate Pub.

Nelson, Joan (1970), "The Urban Poor: Disruption or Political Integration in Third World Cities?", *World Politics*, 22 (3), 393 – 414

Newton, Kenneth (2001), "Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy", *International Political Science Review*, 22 (2), 201 – 214

Nichols, Theo & Suğur, N. & Suğur, S. (2003), "Muhacir Bulgarian Workers in Turkey: Their Relation to Management and Fellow Workers in the Formal Employment Sector", *Middle Eastern Studies*, 39 (2), 37 – 54

Niskanen, William A. (1968), "Nonmarket Decision Making the Peculiar Economics of Bureaucracy", *The American Economic Review*, 58 (2), 293 – 305

Niskanen, William A. (1975), "Bureaucrats and Politicians", *The Journal of Law and Economics*, 18 (3), 617 - 643

Niskanen, William A. (2008), *Reflections of a Political Economist: Selected Articles on Government Policies and Political Processes*, Washington, D.C.: The Cato Institute

Noguera, Pedro A. (2001), "Transforming Urban Schools through Investments in the Social Capital of Parents", *Social Capital and Poor Communities*, (eds. Saegert, S. & Thompson J.P. & Warren, M.R.), New York: Russell Sage Foundation, 189 – 212

North, Douglass C. (2002), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (çev. Güven, G.Ç.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları

Odabaş, Hüseyin & Odabaş, Z.Y. & Polat, C. (2008), "Üniversite Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği", *Bilgi Dünyası*, 9 (2), 431 – 465

Oğuz, Hacer (2006), "Makroekonomik Politikaların Performansında Sosyal Sermayenin ve Kurumları Rolü", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (12), 79 – 107

Ostrom, Elinor & Ahn, T.K. (2009), "The Meaning of Social Capital and Its Link to Collective Action", **Handbook of Social Capital: A Troika of Sociology, Political Science and Economics**, (eds. Svendsen, G.T. & Svendsen, G.L.H.), Clenham: Edward Elgar Pub., 17 – 35

Otaran, Nur & et. al. (2003), **A Gender Review in Education, Turkey 2003**, Ankara: UNICEF Turkey Country Office

Öncü, Ayşe (1988), "The Politics of the Urban Land Market in Turkey: 1950 – 1980", **International Journal of Urban and Regional Research**, 12 (1), 38 – 64

ÖSYM (2005), **2002 Öğrenci Seçme Sınavına Başvuran Adayların Sosyo – Ekonomik Düzeyleri ve Sınavdaki Başarıları**, Ankara: ÖSYM Yayınları

ÖSYM (2010), "Yükseköğretime Girişte Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran – Yerleşen Aday Sayıları", <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12381/yuksekogretime-giriste-okul-turu-ve-ogretim-durumuna-go-.html>, erişim tarihi: 17.02.2011

Özatalay, Cem (2011), "How Market the Economy Embedded in Turkey? One Question, Two Contradictory Answers", **SASE 23rd Annual Conference, Madrid**, http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/60/65/38/PDF/Ozatalay_SASE_2011_Annual_Meeting_Paper.pdf, erişim tarihi: 11.08.2011

Özbay, Özden (2008), "Does Social Capital Deter Youth from Cheating, Alcohol Use, and Violence in Turkey?: Bringing Torpil in", **Journal of Criminal Justice**, 35 (5), 403 – 415

Özbek, Meral (2010), **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul: İletişim Yayınları

Özbilgin, Mustafa & Küskü, F. & Erdoğan, N. (2005), "Explaining Influences on Career Choice: The Case of MBA Students in Comparative Perspective", **International Journal of Human Resource Management**, 16 (11), 2000 – 2028

Özen, Şükrü & Aslan, Z. (2006), "İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Örneği", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12, 130 – 161

Özgür, Gönül & Babacan – Gümü, A. & Durdu, B. (2010), "Evde ve Yurtta Kalan Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumu", **Psikiyatri Hemşireliği Dergisi**, 1 (1), 25 – 32

Özsan, Gül (2010), "Eşraf Ailelerinde Statü Kazanma Mücadelelerinde Kadınların Rolü", **Toplum ve Bilim**, 118, 59 – 91

Özveren, Eyüp (2007), "Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu", **Kurumsal İktisat**, (eds. Özveren, E.), Ankara: İmge Kitabevi

Özyürek, Esra (2007), **Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Parcel, Toby L. & Menaghan, E.G. (1993), "Family Social Capital and Children's Behavior Problems", **Social Psychology Quarterly**, 56 (2), 120 – 135

- Parcel, Toby L. & Menaghan, E.G. (1994), "Early Parental Work, Family Social Capital, and Early Childhood Outcomes", *American Journal of Sociology*, 99 (4), 972 – 1009
- Parcel, Toby L. & Dufur M.J. (2001), "Capital at Home and at School: Effects on Student Achievement", *Social Forces*, 79 (3), 881 – 912
- Paldam, Martin (2000), "Social Capital: One or Many? Definition and Measurement", *Journal of Economic Surveys*, 14 (5), 629 – 653
- Palloni, Alberto & et. al (2001), "Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks", *American Journal of Sociology*, 106 (5), 1262 – 1298
- Park, Hyunjoon (2003), "Intergenerational Social Mobility among Korean Men in Comparative Perspective", *Research in Social Stratification and Mobility*, 20 (1), 227 – 253
- Parks – Yancy, Rochelle & DiTomaso, N. & Post, C. (2006), "The Social Capital Resources of Gender and Class Groups", *Sociological Spectrum*, 26 (1), 85 – 113
- Parks – Yancy, Rochelle & DiTomaso, N. & Post, C. (2009), "How Does Tie Strength Affect Access to Social Capital Careers of Working and Middle Class African – Americans?", *Critical Sociology*, 35 (4), 541 – 563
- Parrado, Emilio (2005), "Economic Restructuring and Intra-Generational Class Mobility in Mexico", *Social Forces*, 84 (2), 733 – 757
- Pascarella, Ernest T. & et. al. (2004), "First Generation College Students: Additional Evidence on College Experiences and Outcomes", *Journal of Higher Education*, 75 (3), 249 – 284
- Patrinos, Harry A. (1990), "The Privatization of Higher Education in Colombia: Effects on Quality and Equity", *Higher Education*, 20 (2), 161 – 173
- Patrinos, Harry A. & Psacharopoulos, G. (1997), "Family Size, Schooling and Child Labor in Peru: An Empirical Analysis", *Journal of Population Economics*, 10 (4), 387 – 405
- Patulny, Roger (2004a), "Social Capital Norms, Networks and Practices: A Critical Evaluation", *The Social Policy Research Centre Discussion Paper*, No:134, <http://www.sprc.unsw.edu.au/media/File/DP134.pdf>, erişim tarihi:14.12.2007
- Patulny, Roger (2004b), "Social Capital and Welfare: Dependency or Division? Examining Bridging Trends by Welfare", *Social Policy Research Centre Discussion Paper*, No:138, <http://www.sprc.unsw.edu.au/media/File/DP138.pdf>, erişim tarihi: 09.12.2007
- Patulny, Roger (2009), "The Sociability of Nations: International Comparisons in Bonding, Bridging and Linking Social Capital", *Handbook of Social Capital: A Troika of Sociology, Political Science and Economics*, (eds. Svendsen, G.T. & Svendsen, G.L.H.), Clenham: Edward Elgar Pub., 402 – 427
- Patulny, Roger & Svendsen, G.L.H. (2007), "Exploring the Social Capital Grid: Bonding, Bridging, Qualitative, Quantative", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27 (1/2), 32 – 51
- Paxton, Pamela (1999), "Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment", *The American Journal of Sociology*, 105 (1), 88 – 127

Paxton, Pamela (2002), "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", *American Sociological Review*, 67 (2), 254 – 277

Pendakur, Sumun L. (2010), "The Search for Transformative Agents: The Counter – Institutional Positioning of Faculty and Staff at an Elite University", Unpublished PhD. Dissertation, **Faculty of The USC Rossier School of Education, University of Southern California**

Perez, Beatrix F. & Romo, H. D. (2011), "School Mobility, Social Capital, and Educational Experiences of Latino Foster Care Youth", ***Sociological Studies of Children and Youth***, 14, 27 – 49

Petersen, Trond & Saporta, I. & Seidel, M.L. (2000), "Offering Job: Meritocracy and Social Networks", ***American Journal of Sociology***, 106 (3), 763 – 816

Pınarcıoğlu, Melih & Işık, O. (2001), "1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği", ***Toplum ve Bilim***, 89, 31 – 61

Pichler, Florian & Wallace, C. (2007), "Patterns of Formal and Informal Social Capital in Europe", ***European Sociological Review***, 23 (4), 423 – 435

Pinkerton, John & Dolan, P. (2007), "Family Support, Social Capital, Resilience and Adolescent Coping", ***Child and Family Social Work***, 12 (3) , 219 – 228

Pinkster, Fenne M. (2007), "Localised Social Networks, Socialisation and Mobility in Low-income Neighbourhood in the Netherlands", ***Urban Studies***, 44 (13), 2587 – 2603

Piselli, Fortunata (2007), "Communities, Places, Social Networks", ***American Behavioral Scientist***, 50 (7), 867 – 878

Polanyi, Karl (2006), ***Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri***, (çev. Buğra, A.), İstanbul: İletişim Yayınları

Poggi, Gianfranco (2005), ***Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım***, (çev. Kut,Ş.&Toprak, B.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Poder, Thomas G. (2011), "What is Really Social Capital? A Critical Review", ***American Sociologist***,
<http://www.springerlink.com/content/a25326520g716224/fulltext.pdf>, erişim tarihi: 14.04.2011

Poortinga, Walter (2006), "Social Relations or Social Capital? Individual Community Health Effects of Bonding Social Capital", ***Social Science and Medicine***, 63 (1), 255 – 270

Portes, Alejandro (1998), "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology", ***Annual Review of Sociology***, 24, 1 – 24

Portes, Alejandro (2000), "An Enduring Vision: The Melting Pot that Did Happen", ***International Migration Review***, 34 (1), 243 – 248

Portes, Alejandro & Landolt, P. (2000), "Social Capital: Promise and Pitfalls of its Role in Development", ***Journal of Latin American Studies***, 32 (2), 529 – 547

Price, Joseph (2006), "Parent-Child Quality Time: Does Birth Order Matter",
<http://ssrn.com/abstract=767444>, erişim tarihi: 04.08.2008

- Psacharopoulos, George (1997), "Child Labour versus Educational Attainment Some Evidence from Latin America", *Journal of Population Economics*, 10 (4), 377 – 386
- Punch, Samantha (2005), "The Generationing of Power: A Comparison of Child-Parent and Sibling Relations in Scotland", *Sociological Studies of Children and Youth*, 10, 169 – 188
- Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster
- Putnam, Robert D. (2002), "Social Capital: Measurement and Consequences", <http://www.oecd.org/dataoecd/25/6/1825848.pdf>, erişim tarihi: 03.05.2007
- Putnam, Robert D. & Leonardi, R. & Nanetti, R.Y. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press
- Putnam, Robert D. & Goos, K.A. (2000), "Introduction", *Democracy in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, (eds. Putnam, R.D.), New York: Oxford University Press
- Putnam, Robert D. & Feldstein L. M. & Cohen, D. (2003), *Better Together: Restoring the American Community*, New York: Simon & Schuster Inc.
- Putzel, James (1997), "Accounting for the Dark Side of Social Capital: Reading Robert Putnam on Democracy", *Journal of International Development*, 9 (7), 939 – 949
- Quillian, Lincoln & Redd, R. (2008), "Can Social Capital Explain Persistent Racial Poverty Gaps?", *The Colors of Poverty: Why Racial and Ethnic Disparities Persist*, (eds. Lin, A.C. & Harris, D.R.), New York: Russell Sage Foundation, 170 – 198
- Rakodi, Carole (1999), "A Capital Assets Framework for Analysis Household Livelihood Strategies: Implications for Policy", *Development Policy Review*, 17 (2), 315 – 342
- Rasuly – Paleczek, Gabriele (1996), "Some Remarks on the Study of Household Composition and Intra – Family Relations in Urban Turkey", *Turkish Families in Transition*, (eds. Rasuly-Paleczek, G.), 1 – 44
- Ream, Robert K. (2004), *Uprooting Children: Mobility, Social Capital, and Mexican American Underachievement*, New York: LFB Scholarly Publishing
- Ream, Robert K. (2005), "Toward Understanding How Social Capital Mediates the Impact of Mobility on Mexican American Achievement", *Social Forces*, 84 (1), 201 – 224
- Reay, Diane & David, M. & Ball, S. (2001), "Making a Difference: Institutional Habitus and Higher Education Choices", *Sociological Research Online*, <http://www.socresonline.org.uk/5/4/reay.html>, erişim tarihi:04.05.2008
- Reay, Diane & Crozier, G. & Clayton, J. (2009), "Strangers in Paradise? Working Class Students in Elite Universities", *Sociology*, 43 (6), 1103 – 1121
- Rittersberger – Tılıç, Helga & Kalaycıoğlu, S. (1998), "The Nation State and the Individual: Alternative Strategies of Consent from Below", *Asian and African Studies*, 7 (1), 69 – 79

- Robb, Nadia & et. al. (2007), "Looking for a Better Future: Identity Construction in Socio – economically Deprived 16 years old Considering a Career in Medicine", ***Social Science and Medicine***, 65 (4), 738 – 754
- Root, Brenda D. & De Jong, G.F. (1991), "Family Migration in a Developing Country", ***Population Studies***, 45 (2), 221 – 233
- Roscigno, Vincent J. & Ainsworth – Darnell (1999), "Race, Cultural Capital, and Educational Resources: Persistent Inequalities and Achievement Returns", ***Sociology of Education***, 72 (3), 158 – 178
- Rose, Nikolas (2000), "Community, Citizenship and the Third Way", ***American Behavioral Scientist***, 43 (9), 1395 – 1411
- Rose, Richard (2000a), "Getting Things Done in an Antimodern Society: Social Capital Networks in Russia", ***Social Capital: A Multifaced Perspective***, (eds. Dasgupta, P. & Serageldin, I.), Washington D.C.: The World Bank, 147 – 171
- Rose, Richard (2000b), "How Much Social Capital Add to Individual Health? A Survey Study of Russians", ***Social Science & Medicine***, 51 (9), 1421 – 1435
- Ross, Noralou P. & Ross, L.L. (1968), "Changing Patterns of Turkish Public Administration", ***Middle Eastern Studies***, 4 (3), 270 – 295
- Rudra, Nita (2007), "Welfare States in Developing Countries: Unique or Universal", ***Journal of Politics***, 69 (2), 378 – 396
- Ruhm, Christopher J. (1998), "When Equal Oppurtunity Is Not Enough", ***The Journal of Human Resources***, 23 (2), 155 – 172
- Ruston, Dave & Akinrodoye, L. (2002), "Social Capital Question Bank, June 2002: Questions from Social Capital Surveys Included in the Social Capital Survey Matrix 2002", ***National Statistics Social Analysis and Reporting Division***, <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/social-capital-guide/the-question-bank/index.html>, erişim tarihi: 04.09.2007
- Rutter, Jason & Bryce, J. (2008), "The Consumption of Counterfeit Goods: Here Be Pirates?", ***Sociology***, 42 (6), 1146 – 1164
- Sabatini, Fabio (2006), "Empirics of Social Capital and Economic Development: A Critical Perspective", ***University of Rome La Sapienza SPES Development Studies Research Center Working Paper***, <http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/WPapers/default.htm>, erişim tarihi: 29.05.2007
- Sadıkoğlu, Ganime & et. al (2003), "Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 2001 yılında Tercih Eden Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Düzeyleri", ***Tıp Bilimleri Dergisi***, 23 (1)
- Salehi-İsfahani, Djavad & Tunali, İ. & Assaad,R. (2009), "A Comparative Study of Returns to Education of Urban Men in Egypt, Iran, and Turkey", ***Middle East Development Journal***, 1 (2), 145 – 187
- Sampson, Robert J. & Morenoff, J.D. & Earls, F. (1999), "Beyond Social Capital: Spatial Dynamics of Collective Efficacy for Children", ***American Sociological Review***, 64 (5), 633 – 660

- Sandefur, Gary D. & Meier, A.M. & Campbell, M.E. (2006), "Family Resources, Social Capital, and College Attendance", *Social Science Research*, 35 (2), 525 – 553
- Sanders, Jimmy M. & Nee, V. (1996), "Immigrant Self – Employment: The Family as Social Capital and the Value of Human Capital", *American Sociological Review*, 61 (2), 231 – 249
- Sanderson, Stephen K. (1997), "Eclecticism and its Alternatives", *Current Perspectives in Social Theory*, 8, 313 – 345
- Sanford, Stefanie (2007), *Civic Life in the Information Age*, Gordonsville: Palgrave MacMillan
- Savage, Mike & Warde, A. & Devine, F. (2005), "Capitals, Assets, and Resources: Some Critical Issues", *The British Journal of Sociology*, 56 (1), 31 – 47
- Sayer, Andrew (2004), "Moral Economy", *Lancaster University Department of Sociology Working Papers*, <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/sayer-moral-economy.pdf>, erişim tarihi: 11.08.2007
- Saygılıoğlu, Nevzat & Arı, S. (2002), *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Scherger, Simone & Savage, M. (2010), "Cultural Transmission, Educational Attainment and Social Mobility", *The Sociological Review*, 58 (3), 406 – 428
- Schuller, Tom (2007), "Reflections on the Use of Social Capital", *Review of Social Economy*, 65 (1), 11- 28
- Schuller, Tom & Baron, S. & Field, J. (2000), "Social Capital: A Review and Critique", *Social Capital: Critical Perspectives*, (eds. Baron, S. & Field, J. & Schuller, T.), Oxford: Oxford University Press
- Scott, John (1991), *Who Rules Britain?* Cambridge: Polity Press
- Sen, Amartya (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, (çev. Alogan, Y.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sennett, Richard (2000), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev. Yılmaz, A. & Durak, S.), İstanbul Ayrıntı Yayınları
- Sennett, Richard (2005), *Saygı: Eşit Olmayan Bir Dünyada*, (çev. Bardak, Ü.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Serra, Renata (2011), "The Promises of a New Social Capital Agenda", *Journal of Development Studies*, <http://dx.doi.org/10.1080.00220388.2010.547938>, erişim tarihi: 04.08.2011
- Sewell, William H. & Shah, V.P. (1967), "Socioeconomic Status, Intelligence, and the Attainment of Higher Education", *Sociology of Education*, 40 (1), 1 – 23
- Shapiro, Susan P. (2005), "Agency Theory", *Annual Review of Sociology*, 31, 263 – 284
- Siisiainen, Martti (2000), "Two Concept of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam", *ISTR Fourth International Conference, The Third Sector: For What and For Whom?* Dublin: Trinity College, July 05-08 2000, <http://www.istr.org/conferences/dublin/workingpapers/siisiainen.pdf>, erişim tarihi: 04.08.2007

- Simkus, Albert & Robert, P. (1995), "Attitudes Toward Inequality: Cross – National Comparisons Class Divisions in Hungary", *International Journal of Sociology*, 25 (4), 85 – 102
- Smits, Jeroen & Gündüz Hoşgör, A. (2006), "Effects of Family Background Characteristics on Educational Participation in Turkey", *International Journal of Educational Development*, 26 (5), 545 – 560
- Smylie, Mark A. (1997), "From Bureaucratic Control to Building Human Capital: The Importance of Teacher Learning Education Reform", *Arts and Education Policy Review*, 99 (2), 35 – 38
- Skocpol, Theda & Fiorina, M.P. (1999), "Making Sense of the Civic Engagement Debate", *Civic Engagement in American Democracy*, (eds. Skocpol, T. & Fiorina, M.P.), Washington, D.C.: Brookings Institution Press
- Smith, Sandra S. (2005a), "Don't put my name on it: Social Capital Activation and Job finding Assistance among Black Urban Poor", *American Journal of Sociology*, 111 (1), 1 – 57
- Smith, Sandra S. (2005b), "Mobilizing Social Resources: Race, Ethnic, and Gender Differences in Social Capital and Persisting Wage Inequalities", *The Sociological Quarterly*, 41 (4), 509 – 537
- Sobel, Joel (2002), "Can We Trust Social Capital?", *Journal of Economic Literature*, 40 (1), 139 – 154
- Somers, Margaret R. (2005), "Let them Eat Social Capital: Socializing the Market versus Marketizing the Social", *Thesis Eleven*, 81 (1), 5 – 19
- Sorensen, Annemette (2004), "Welfare States, Family Inequality, and Equality of Opportunity", *Research in Social Stratification and Mobility*, 24 (4), 367 – 375
- Sönmez, Abdülkerim (2000), "Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması üzerine Niteliksel Bir İnceleme", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 61 – 80
- Sözen, Süleyman & Shaw, I (2003), "Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?", *Social Policy and Administration*, 37 (2), 108 – 120
- Spencer, Robert F. (1960), "Aspect of Turkish Kinship and Social Structure", *Anthropological Quarterly*, 33 (1), 40 – 50
- Springer, Shauna H. & et.al. (2001), "The Development of Educational and Career Outcome Expantacy Scale", Annual Meeting of American Psychological Association (109th San Francisco, CA, August 24- 28, <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED462367>, erişim tarihi: 15.04.2006
- Staber, Udo (2003), "Social Capital or Strong Culture?", *Human Resource Development International*, 6 (3), 413 – 420
- Stanton – Salazar, Ricardo D. (1997), "A Social Capital Framework for Understanding the Socialization of Racial Minority Children and Youths", *Harvard Educational Review*, 67 (1), 1-41

Stanton – Salazar, Ricardo D. (2004), “Social Capital among Working – Class Minority Students”, ***School Connections: U.S. Mexican Youth, Peers, and School Achievement***, (eds. Gibson, M.A. & Gandara, P. & Koyama, J.P.), New York: Teachers College Press, 18 – 37

Stanton – Salazar, Ricardo D. (forthcoming), “A Social Capital Framework for the Study of Institutional Agents and Their Role in the Empowerment of Low – Status Students and Youth”, ***Youth & Society***, 1-44,
<http://yas.sagepub.com/content/early/2010/10/05/0044118X10382877>, erişim tarihi: 04.01.2011

Stanton – Salazar, Ricardo D. & Dornbusch, S.M. (1995), “Social Capital and the Reproduction of Inequality: Information Networks among Mexican – origin High School Students”, ***Sociology of Education***, 68 (2), 16 – 135

Stoica, Catalin A. (2004), “From Good Communists to Even Better Capitalists? Entrepreneurial Pathways in Post – Socialist Romania”, ***East European Politics & Societies***, 18 (2), 236 – 277

Stolle, Dietlind (2002), “The Sources of Social Capital”, ***Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective***, (eds. Hooghe, M. & Dietlind,S.), New York: Palgrave MacMillan, 19 – 42

Stolle, Dietlind & Rochon, T.R. (1998), “Are All Associations Alike? Member Diversity, Associational Type, and Creation of Social Capital”, ***The American Behavioral Scientist***, 42 (1), 47 – 65

Striplin, Jenny J. (1999), “Facilitating Transfer for First – Generation Community College Students”, <http://eric.ed.gov/PDFS/ED430627.pdf>, erişim tarihi: 18.06.2009

Stuart, Mary (2006), “My Friends Made all the Difference: Getting into and Succeeding at University for First – Generation Entrants”, ***Journal of Access Policy and Practice***, 3 (2), 162 – 184

Suğur, Nadir & Suğur, S. & Gönç-Şavran, T. (2008), “Türkiye’de Orta Sınıfların Mazbut Hizmetkarları: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Çocuk Bakıcıları”, ***Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi***, 63 (3), 161 – 183

Suğur, Nadir & et.al. (2010), “Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Geçim Stratejileri ve Sosyal İlişki Ağları: Eskişehir Örneği”, ***İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi***, 12 (1), 23 -48

Sui – Chu, Eshter & Wilms, J.D. (1996), “Effects of Parental Involment on Eight – Grade Achievement”, ***Sociology of Education***, 69 (2), 126 – 141

Sun, Yongmin (1999), “The Contextual Effects of Community Social Capital on Academic Performance”, ***Social Science Research***, 28 (4), 403 – 426

Swartz, David (1997), ***Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu***, London: The University of Chicago Press

Swartz, David (2007), “Pierre Bourdieu”, ***Fifty Key Sociologist: The Contemporary Theorist***, (eds. Scott, J.), Oxon: Routledge, 39 – 47

- Szeter, Simon (1998), "Social Capital, the Economy and the Third Way", <http://www.netnexus.org/debates/3wayecon/library/socialcap.htm>, erişim tarihi:04.09.2008
- Szeter, Simon & Woolcock, M. (2004), "Health by Association? Social Capital, Social Theory, and Political Economy of Public Health", *International Journal of Epidemiology*, 33 (4), 650 – 667
- Szyliowicz, Joseph S. (1971), "Elite Recruitement in Turkey: The Role of Mulkiye", *World Politics*, 23 (3), 371 – 398
- Şen, Mustafa (2005), "Türk Gençliği Konuşuyor – 1: Liseli Gençler Arasında Büyük Uçurum Var", <http://www.milliyet.com.tr/2005/09/14/guncel/agun.html> ,erişim tarihi: 05.06.2006
- Şenyapılı, Tansı (1978), *Bütünleşmemiş Kentli Nüfusu Sorunu*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Şenyapılı, Tansı (1982), "Economic Change and The Gecekondu Family", *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, (eds. Kağıtçıbaşı,Ç. & Sunar, D.), Indiana: Indiana University Turkish Studies, 237 – 248
- Tanfer, Koray (1983), "Internal Migration in Turkey: Socioeconomic Characteristics by Destination and Type of Move", *Studies in Comparative International Development*, 18 (4), 76 – 111
- Tansel, Aysit (1994), "Educational Attainment of Turkey's Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 24 (4), 305 – 320
- Tansel, Aysit (2000), "Wage Earners, Self Employment and Gender in the Informal Sector in Turkey", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=263275, erişim tarihi:14.06.2009
- Tansel, Aysit (2002), "Determinants of School Attainment of Boys and Girls in Turkey: Individual, Household and Community Factors", *Economics of Education Review*, 21 (3), 455 – 470
- Tansel, Aysit & Güngör, A.D. (2000), "Provincial Inequalities in School Enrollments in Turkey", *Economic Research Forum Working Paper*,<http://ssrn.com/abstract=266168>, erişim tarihi:13.03.2009
- Tansel, Aysit & Bircan, F. (2006), "Demand for Education in Turkey: A Tobit Analysis of Private Tutoring Expenditures", *Economics of Education Review*, 25 (3), 303 – 313
- Teachman, Jay D. & Paasch, K. & Carver, K. (1996), "Social Capital and Dropping Out of School Early", *Journal of Marriage and the Family*, 58 (3), 773 – 783
- TED (Türk Eğitim Derneği) (2010), *Ortaöğretim ve Yüksek Öğretime Geçiş Sistemi: Özet Rapor*, Ankara: TED Yayını
- Tekeli, İlhan (2008a), "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler", *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 42 – 67
- Tekeli, İlhan (2008b), "Türkiye'nin Yaşadığı Hızlı Kentleşmenin Öyküsünü Modernist Meşruiyet Kavramını Merkeze Alarak Kurmak", *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 96 – 111

- Titus, Marvin A. (2006), "Understanding College Degree Completion of Students with Low Socioeconomic Status: The Influence of the Institutional Financial Context", **Research in Higher Education**, 47 (4), 371 – 398
- Thapar, Suruchi & Sanghera-Bjorkert, G. (2010), "Building Social Capital and Education: The Experiences of Pakistani Muslims in The UK", **International Journal of Social Inquiry**, 3 (2), 3 -24
- Thompson, E.P. (2006), **Avam ve Görenek: İngiltere'de Geleneksel Popüler Kültür Üzerine Araştırmalar**, (çev. Kocabaşoğlu, U.), İstanbul: Birikim Yayınları
- Thorlindsson, Thorolfur & Bjarnasson, T. & Sigfusdottir, I.D. (2007), "Individual and Community Processes of Social Closure: A Study of Adolescent Academic Achievement and Alcohol Use", **Acta Sociologica**, 50 (2), 161 – 178
- Timberlake, Michael & Kentor, J. (1983), "Economic Dependence, Overurbanization, and Economic Growth: A Study of Less Developed Countries", **Sociological Quarterly**, 24 (4), 489 – 507
- Tomusk, Voldemar (2000), "Reproduction of the State Nobility in Eastern Europe: Past Patterns and New Practices", **British Journal of Sociology of Education**, 21 (2), 269 – 282
- Torsvik, Gaute (2000), "Social Capital and Economic Development: A Plea for the Mechanisms", **Rationality and Society**, 12 (4), 451 – 476
- Tönnies, Ferdinand (2002), **Community and Society**, Devon: Dover Publications
- Trimberger, Ellen K. (2003), **Tepeden İnmece Devrimler: Japonya, Türkiye, Mısır, Peru**, (çev. Uslu, F.), İstanbul: Gelenek Yayınları
- Tuğal, Cihan (2010), **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, (çev. Aydar, F.B.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Tunalı, İnsan (2003), "General vs. Vocational Secondary School Choice and Labor Market Outcomes in Turkey, 1988 – 1998", http://www.erf.org.eg/CMS/uploads/pdf/1184758382_Tunali.pdf, erişim tarihi: 08.11.2006
- Turan, İlter (1999), "Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Kemalist Dönem ve Sonrası", **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, (eds. Landau, J.M.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 135 - 163
- Turhan, Mehmet (2000), **Siyasal Elitler**, Ankara: Gündoğan Yayınları
- Tütengil, Cavit O. (1970), **Az Gelişmişliğin Sosyolojisi**, İstanbul: Ülken Yayınları
- Tyre, Andrea & Semyonov, M. & Hodge, R.W. (1979), "Gaps and Glissandos: Inequality, Economic Development, and Social Mobility in 24 Countries", **American Sociological Review**, 44 (3), 410 – 424
- Uslaner, Eric M. (1999), "Trust but Verify: Social Capital and Moral Behavior", **Social Science Information**, 38 (1), 29 – 55
- Uslaner, Eric M. (2004), "Coping and Social Capital: The Informal Sector and Democratic Transition", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=824485#, erişim tarihi: 14.04.2009

Uygun, Selçuk (2003), "Türkiye'de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış: Gelişim ve Etkileri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 36 (1/2), 107 – 120

Uysal, Ayşen & Toprak, O. (2010), **Particiler: Türkiye'de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası**, İstanbul: İletişim Yayınları

Üstünel, Füsün (2008), **Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İstanbul: İletişim Yayınları

Valenzuela, Angela & Dornbusch, S.M. (1994), "Familism and Social Capital in the Academic Achievement of Mexican Origin and Anglo Adolescents", **Social Science Quarterly**, 75 (1), 18 – 36

Vallet, Lois – Andre (2001), "Forty Years of Social Mobility in France: Change in Social Fluidity in the Light of Recent Models", **Revue Française de Sociologie**, 42 (supp), 5-64

Van Deth, Jan W. (2006), "Measuring Social Capital: Orthodoxies and Continuing Controversies", **International Journal of Social Research Methodology**, 6 (1), 79 – 92

Van Eijck, Koen (1999), "Socialization, Education, and Lifestyle: How Social Mobility Increases the Cultural Heterogeneity of Status Groups", **Poetics**, 26 (5/6), 309 – 328

Van Emmerik (2006), "Gender Differences in the Creation of Different Types of Social Capital: A Multilevel Study", **Social Networks**, 28 (1), 24 – 37

Van Eijk, Gwen (2010), **Sustainable Urban Areas: Unequal Networks, Spatial Segregation, Relationship and Inequality in the City**, Amsterdam: IOS Press

Van Oorschot, Wim & Arts, W. (2005), "The Social Capital of European Welfare States: The Crowding out Hypothesis Revisited", **Journal of European Social Policy**, 15 (5), 5 – 26

Van Wey, Leah K. (2005), "Land Ownership as a Determinant of International and Internal Migration in Mexico and Internal Migration in Thailand", **International Migration Review**, 39 (1), 141 – 172

Vergin, Nur (1985), "Social Change and the Family in Turkey", **Current Anthropology**, 26 (5), 571 – 574

Vergin, Nur (2003), **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları

Vernez, Georges & Krop, R. A. & Rydell, C.P. (1999), **Closing the Education Gap: Benefits and Costs**, Santa Monica: RAND

Vigil, James D. (2008), "Female Gang Members from East Los Angeles", **International Journal of Social Inquiry**, 1 (1), 47 – 74

Wacquant, LÖic J.D. (1998), "Negative Social Capital: State Breakdown and Social Destitution in American Urban Core", **Journal of Housing and Built Environment**, 13 (1), 25 -40

Wahba, Jackline & Zenou, Y. (2005), "Density, Social Networks and Job Search Methods: Theory and Application to Egypt", **Journal of Development Economics**, 78 (2), 443-473

- Walsh, Froma (2002), "A Family Resilience Framework: Innovative Practice Applications", *Family Relations*, 51 (2), 130 – 137
- Walton, John (1998), "Urban Conflict and Social Movements in Poor Countries: Theory and Evidence of Collective Action", *International Journal of Urban and Regional Research*, 22 (3), 460 – 481
- Warde, Alan (2004), "Practice and Field: Revising Bourdieusian Concepts", *Centre for Research on Innovation & Competition, The University of Manchester Discussion Paper*, no.65, www.cric.ak.uk/cric/Pdfs/DP65.pdf, erişim tarihi:11.04.2007
- Webb, Jen & Schirato, T. & Danaher & Danaher, G. (2002), *Understanding Bourdieu*, Crows Nest: Allen & Unwin
- Weber, Max (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (çev. Ozankaya, Ö.), Ankara: İmge Kitabevi
- Weber, Max (1998), *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Parla, T.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Wellman, Barry & Worley, S. (1990), "Different Strokes from Different Folks: Community Ties and Social Support", *The American Journal of Sociology*, 96 (3), 558 – 588
- Wells, Ryan (2008), "The Effects of Social and Cultural Capital on Student Persistence: Are Community Colleges More Meritocratic?", *Community College Review*, 36 (1), 25 – 46
- Wiborg, Oyvind N. & Hansen, M.N. (2009), "Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage", *European Sociological Review*, 25 (3), 379 – 394
- Whittington, Keith (2001), "Revisiting Tocqueville's America: Society, Politics, and Association in the Nineteenth Century", *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*, (eds. Edwards, B. & Foley, M.W. & Diani, M.), Hanover: Tufts University Press
- Whelan, Cristopher T. & Layte, C. (2002), "Late Industrialization and Increased of Merit Selection Hypothesis: Ireland as a Test Case", *European Sociological Review*, 18 (1), 35-50
- White, Jenny B. (1999), *Para ile Akriba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği*, (çev. Bora, A.), İstanbul: İletişim Yayınları
- White, Jenny B. (2004), *Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma*, (çev. Türay, E.), İstanbul: Oğlak Yayıncılık
- White, Michael J. & Glick, J.E. (2000), "Generation Status, Social Capital, and the Routes out of High School", *Sociological Forum*, 15 (4), 671 – 691
- White, Katherine J.C. & Guest, A.M. (2003), "Community Los tor Transformed? Urbanization and Social Ties", *City and Community*, 2 (3), 239 – 259
- Williamson, Oliver E. (1983), *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, New York: The Free Press
- Wilson, Lou & Mayer, P. (2006), "Upward Mobility and Social Capital: Building Advantage through Volunteering", *South Australian Policy Online*, <http://www.sapo.org.au/binary512/Upward.pdf>, erişim tarihi: 19.03.2007

Wood, Geof & Gough, I. (2006), "A Comparative Welfare Regime Approach to Global Social Policy", *World Development*, 34 (10), 1696 – 1712

Woolcock, Michael (1998), "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society*, 27 (2), 151 – 208

Woolcock, Michael & Narayan, D. (2000), "Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy", *World Bank Research Observer*, 15 (2), 225 – 249

World Bank (1999), "What is Social Capital", <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTT/SOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20185164~menuPK:418217~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html>, erişim tarihi: 11.06.2007

World Bank (2005), *Turkey – Education Sector Study: Sustainable Pathways to an Effective, Equitable, and Efficient Education System for Preschool through Secondary School Education*, Report no. 32450 – TU, Washington D.C.: The World Bank

Xie, Yu & Goyette, K. (2003), "Social Mobility and the Educational Choices of Asian Americans", *Social Science Research*, 32 (3), 467 – 498

Yaqub, Shahin (2000), "Intertemporal Welfare Dynamics", *Background Paper for HDR 2001*, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2001/papers/yaqub-1.pdf>, erişim tarihi: 14.04.2009

Yamak, Sibel (2006), "Changing Institutional Environment and Business Elites in Turkey", *Society and Business Review*, 1 (3), 206 – 219

Yavuz, Hakan (2007), *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, (çev. Yıldız, A.), İstanbul: Kitap Yayınevi

Yazıcı, Erdiç & et. al. (2001), *Üniversite Gençliği 2001: Üniversite Gençliğinin Sosyo – Kültürel Profili Üzerine Bir Alan Araştırması Gazi Üniversitesi Örneği*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınevi

Yeğen, Mesut (2006), *Müstakbel Türklerden Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları

Yentürk, Nurhan (2008), "Gençlerin Yaşamlarını Çevreleyen Alanlarda Gençlik Politikaları Önerileri", *Türkiye’de Gençlik Politikası ve Çalışmaları*, (eds.Yentürk,N. & Kurtaran, Y.& Nemutlu,G.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,47 – 79

Yılmaz, Ferudun (2003), "İktisat ve Sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası", *Toplum ve Bilim*, 95, 61 – 84

Yılmaz, Feridun (2009), *Rasyonalite: İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık

Yerasimos, Stefanos (2005), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye – III. Cilt: Birinci Dünya Savaşı’ndan 1971’e*, İstanbul: Belge Yayınları

Yusuf, Ahmed Beitallah (1974), "A Reconsideration of Urban Conceptions: Hausa Urbanization and Hausa Rural – Urban Continuum", *Urban Anthropology*, 3 (2), 200 - 221

Yükseker, Deniz (2010), "Türkiye Toplumunu Birarada Tutan Nedir? Toplumsal Tutkal olarak Borç ve Borçluluk", *Toplum ve Bilim*, 117, 6 – 18

Zhan, Min (2006), "Assets, Parental Expectations and Involment, and Children's Educational Performance", *Children and Youth Services Review*, 28 (8), 961 – 975

Zhou, M. (2005), "Ethnicity as Social Capital: Community – based Institutions as Embedded Networks of Social Relations", *Ethnicity, Social Mobility, and Public Policy: Comparing US and UK*, (eds. Loury, G.C. & Modood, T. & Teles, S.M.), Cambridge: Cambridge University Press, 131 – 159

Zhou, Min & Kim, S.S. (2006), "Community Forces, Social Capital and Educational Achievement: The Case of Supplementary Education in the Chinese and Korean Immigrant Communities", *Harvard Educational Review*, 76, (1), 1-29

Zippay, Allison (2001), "The Role of Social Capital in Reclaiming Human Capital: A Longitudinal Study of Occupational Mobility among Displaced Steelworkers", *Journal of Sociology and Social Welfare*, 28 (4), 99 – 119

Zuluaga, André B. (2010), "Quality of Social Networks and Educational Investment Decisions", *Katholieke Universiteit Leuven Center of Economic Studies Discussion Paper Series*, 10.29, <http://www.econ.kuleuven.be/ces/discussionpapers/default.htm>, erişim tarihi: 11.04.2011

EK – Uygulanan Anket Formu

Doğum yeriniz:

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Yaşadığınız yer:

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Yaşadığınız yerde kaç yıldır bulunuyorsunuz?.....

İlkokulu nerede okudunuz?

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Ortaokulu nerede okudunuz?

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Liseyi nerede okudunuz?

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Ne tür bir liseden mezunsunuz?

- () parasız yatılı genel lise
- () yatılı genel lise
- () genel lise
- () meslek lisesi [teknik lise, Anadolu teknik, çok programlı vs.]
- () güzel sanatlar lisesi
- () Anadolu öğretmen lisesi
- () yabancı dil ağırlıklı lise
- () Anadolu lisesi / fen lisesi
- () Özel lise / kolej – yatılı
- () özel lise / kolej

Kardeş sayınız:.....

Not ortalamanız:.....

Siz 14 yaşında iken babanız hangi mesleği yapıyordu?.....

Şu anda babanız hangi mesleği yapıyor?.....

Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?..... – TL

Eğitiminiz için aileniz aylık bütçesinden size ortalama ne kadar ayrılmaktadır?

..... - TL

Öğrencilik sırasında ikametgah durumunuz?

- () Ailem İstanbul'da, ailemin yanında yaşıyorum
- () Ailem şehir dışında olmasına rağmen, eğitimim için İstanbul'da benimle birlikte yaşıyorlar
- () Akralarımla birlikte yaşıyorum.
- () Tek başıma / arkadaşlarımla birlikte yaşıyorum.
- () Özel bir yurttan ücretli kalıyorum .
- () Üniversitenin yurtlarında kalıyorum.
- () Özel bir yurttan ücretsiz kalıyorum.
- () Yurt – Kur Yurtlarında kalıyorum

Herhangi bir burs alıyor musunuz?

() Evet () Hayır

Herhangi bir Öğrenci Organizasyonuna üye misiniz?

() Hayır () Evet sayısı:

Üyesi olduğunuz öğrenci organizasyonlarının faaliyetlerine ne kadar sıklıkta katılırsınız?

- () Genellikle katılmam
() Bazılarına katılırım
() Elimden geldiğince katılmaya çalışırım
() Çoğuna katılırım
() Tamamına katılırım

Babanız yaptığı iş dışında bir gelire sahip mi?

() Evet () Hayır

Evet ise bu gelir kaynakları nelerdir?:

- () Tarla,bahçe vb. tarım arazisi () Konut arazisi, Konut kooperatifi vb.
() Faiz, mevduat, banka hesabı vs. () Şirket ortaklığı veya hissesi
() Diğer.....

Babanızın doğum yeri

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Babanızın eğitim durumu

- () okuma yazma bilmiyor () lise mezunu
() okuma yazma biliyor () 2 yıllık meslek yüksekokul mezunu
() ilkokul mezunu () fakülte mezunu
() ortaokul mezunu () yüksek lisans veya doktora

Annenizin doğum yeri

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Annenizin eğitim durumu

- () okuma yazma bilmiyor () lise mezunu
() okuma yazma biliyor () 2 yıllık meslek yüksekokul mezunu
() ilkokul mezunu () fakülte mezunu
() ortaokul mezunu () yüksek lisans veya doktora

Dedenizin(babanızın babası) doğum yeri

() Köy () Kasaba () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Dedenizin(babanızın babası) eğitim durumu

- () okuma yazma bilmiyor () lise mezunu
() okuma yazma biliyor () 2 yıllık meslek yüksekokul mezunu
() ilkokul mezunu () fakülte mezunu
() ortaokul mezunu () yüksek lisans veya doktora

Dedenizin(babanızın babası) mesleği.....

Ailenizin finansal gücü, etrafındaki diğer aileler ile karşılaştırıldığında sizce nasıldır?

- Çok daha düşük
- Çok fark yok, aynı
- Biraz daha yüksek
- Daha yüksek
- Çok daha yüksek

Babanızın şu andaki geliri ile karşılaştırdığınızda, babanızın şu anki yaşında sizin gelir seviyenizin nasıl olacağını düşünüyorsunuz.

- Daha düşük kalır
- Çok fark olmaz, aynı olur
- Biraz daha yüksek olur
- Daha yüksek olur
- Çok daha yüksek olur.

Hatırladığınız kadarıyla babanızın geliri ile karşılaştırıldığınızda, babanızın şu anki yaşında dedenizin gelir seviyesi ne düzeydeydi?

- Daha düşüktü
- Çok fark yoktu, aynıydı
- Biraz daha yüksekti
- Daha yüksekti
- Çok daha yüksekti

Aşağıdaki sorularda **“aile”** kavramı ile birinci derece akrabalar olan anne, baba ve kardeşler kastedilmiştir. **“Yakın akrabalar”** kavramıyla ise, ikinci derece akrabalar olan anneanne, babaanne, dede, amcalar, dayılar, halalar, yengeler, eniştelere, kuzenler ve yeğenler kastedilmiştir ve

- (1) Kesinlikle Katılmıyorum
- (2) Katılmıyorum
- (3) Fikrim Yok
- (4) Katılıyorum
- (5) Kesinlikle katılıyorum *anlamına gelmektedir*

Kaç tane yakın akrabanızla çok sık görüşüyorsunuz?.....

Aileniz ile beraber geçirdiğiniz son bir haftada yakın akrabalarınızla ilişkin ne tür bir görüşme yaptınız?

- Hiçbir görüşme yapmadım
- Yakın akrabalarım ile telefonda konuştum
- Yakın akrabalarım ile dışarıda vakit geçirdim.
- Yakın akrabalarımı ziyarete gittim.
- Yakın akrabalarım bana ziyarete geldi.

Aileniz ve yakın akrabalarınız ne kadar sıklıkla görüşür?

- Hergün
- Haftada birkaç kez
- Ayda birkaç kez
- Bir aydan daha az
- Hiç görüşmez

Genel anlamda nasıl bir akraba çevresinde yaşıyorsunuz? Akrabalarınız herhangi bir işe kalkıştıklarında beraber mi çalışmayı yeğlerler yoksa herkes kendi işini yapmaya mı çalışır?

- () İstendiğinde herkes birbirine yardımcı olmaya çalışır
 () Herkes kendi işini yapar.
 () Her iki durumun arası / işin niteliğine ve yardımın türüne göre değişir.

	1	2	3	4	5
Ailemin yaşadığı eve yakın mesafede oturan yakın akrabalarım var.					
Yakın akrabalarım ile sıklıkla görüşürüm					
Okul masraflarımın karşılanmasında ailemin önemli bir payı var.					
Okul masraflarımın karşılanmasında yakın akrabalarım da bana destek olmaktadırlar.					
Ebeveynlerimle (anne ve babamla) gündelik hayatım hakkında sıklıkla konuşurum					
Yakın akrabalarım ile gündelik hayatım hakkında sıklıkla konuşurum.					
Ailemin yanında geçirdiğim son bir haftada zamanımın çoğunda ailemle birlikteyim.					
Kendimi kötü hissettiğimde ailemden her zaman destek alabilirim					
Kendimi kötü hissettiğimde yakın akrabalarım dan her zaman destek alabilirim.					
Paraya ihtiyacım olduğunda ailemin elinden geldiğince bana destek olacağından eminim.					
Paraya ihtiyacım olduğunda yakın akrabalarımın elinden geldiğince bana destek olacağından eminim.					
Okulu bitirdiğimde iş arama sürecinde ailemin büyük katkısı olacağına inanıyorum.					
Okulu bitirdiğimde iş arama sürecinde yakın akrabalarımın büyük katkısı olacağına inanıyorum					
Ailem bana manevi destek konusunda kusursuzdur.					
Yakın akrabalarım bana manevi destek konusunda kusursuzdur					
Ailem ile yakın akrabalarım arasında sıkı bir bağ olduğumu düşünüyorum.					
Yakın akrabalarım arasında güçlü bir dayanışma bağı olduğumu düşünüyorum.					
Ailem eğer imkanı olursa yakın akrabalarımız zor duruma düştüğünde kesinlikle yardımcı olmaya çalışır.					
Ailemdeki herkesi genel anlamda güvenilir bulurum.					
Yakın akrabalarım daki herkesi genel anlamda güvenilir bulurum.					
Dedem veya babaannem / anneannem bakıma muhtaç olduğunda ailem de dahil olmak üzere yakın akrabalarım tereddütsüz bu bakımı üstlenir.					
	1	2	3	4	5
Babam üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir.					

Annem üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir.					
Babam eğitimin çok değerli olduğunu düşünür.					
Annem eğitimin çok değerli olduğunu düşünür.					
Yakın akrabalarım üniversiteye gitmem konusunda beni her zaman desteklemiştir.					
Babam üniversiteden mezun olmamın getirileri konusunda çok iyimserdir.					
Annem üniversiteden mezun olmamın getirileri konusunda çok iyimserdir.					
Yakın akrabalarım üniversiteden mezun olmamın getirileri konusunda çok iyimserdir.					
Babam üniversite seçme tercihlerimi olumlu yönde etkilemiştir.					
Annem üniversite seçme tercihlerimi olumlu yönde etkilemiştir.					
Ailemin eğitim tercihlerim konusunda herhangi bir etkisi yoktur.					
Akrabalarımın eğitim tercihlerim konusunda herhangi bir etkisi yoktur					
Ailem üniversiteye gitmem konusunda kararını verirken benim fikirlerimi de almıştır.					
Lise öğrenimim sırasında ailem, üniversite eğitimi almam konusunda güçlü beklentilere sahipti.					
Ailemle mezuniyet sonrası çalışacağım işler konusunda sürekli konuşurum					
Ailem eğitim koşullarımın nasıl olduğu konusuna meraklıdır					
Kardeşlerim üniversite eğitimi konusunda bana destek olurlar					
Çalışmaya başladığımda aileme finansal destekte bulunacağım.					
Eğer ailemin yaşadığı şehirde çalışırsam, evlenene kadar ailemle birlikte yaşarım.					
Çalışmaya başladığımda kardeşlerime her konuda yardımcı olurum.					
Eğer ailemin yaşadığı şehirde çalışmazsam, yine de ailemi sıklıkla ziyaret ederim.					
Mezuniyet sonrası ilk iş bulduğumda karşımda iki alternatif varsa ve ikisinin imkanları da benzerse ailemin yaşadığı şehre yakın işi uzak olana tercih ederim.					
İleride annem ve babam yaşlandığında onların bakımlarını üstlenmekte ve beraber yaşamakta tereddüt etmem.					

Okulu bitirip meslek hayatıma atıldığım zaman;					
	1	2	3	4	5
1.Mesleğimde başarılı olacağıma inanıyorum.					
2.İşimde aranan biri olacağıma inanıyorum.					
3.Mesleğimde yaptığım şeylerden dolayı takdir göreceğime inanıyorum					
4.Yeteneklerimi kullanabileceğim bir işimin olacağına inanıyorum					
5.Çalışma koşullarımın iyi düzeyde olacağına inanıyorum					
6.Bireysel gelişimimi arttıracak fırsatlara sahip olacağıma inanıyorum					
7.İşverenlerin benimle çalışma konusunda istekli olacağına inanıyorum					
8.Çalıştığım işyerindeki yöneticilerin / işverenlerin beni destekleyeceklerine inanıyorum					
9.Ücretimin diğer üniversite mezunlarıyla karşılaştırıldığında yüksek olacağına inanıyorum					